



Ege Üniversitesi Yayınları

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayın No: 4

CUMHURİYETİN KAZANIMLARI

Editörler

Dr. İbrahim HAMALOĞLU Prof. Dr. Cihan ÖZGÜN



İzmir, 2025

Ege Üniversitesi Yayınları
Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayın No: 4

CUMHURİYET'İN KAZANIMLARI

Editörler

Dr. İbrahim HAMALOĞLU

Prof. Dr. Cihan ÖZGÜN

İZMİR - 2025

CUMHURİYET’İN KAZANIMLARI

Editörler: Dr. İbrahim HAMALOĞLU, Prof. Dr. Cihan ÖZGÜN

ISBN: 978-605-338-491-5

Ege Üniversitesi Üst Yayın Komisyonu’nun 12.11.2025 tarih ve 20/15 sayılı kararı ile yayınlanmıştır.

© Bu kitabın tüm yayın hakları Ege Üniversitesi’ne aittir. Kitabın tamamı ya da hiçbir bölümü yazarının önceden yazılı izni olmadan elektronik, optik, mekanik ya da diğer yollarla kaydedilemez, basılamaz, çoğaltılamaz. Ancak kaynak olarak gösterilebilir.

Eserin bilim, dil ve her türlü sorumluluğu yazarına/editörüne aittir.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Sertifika No: 81195

Yayın İletişim

Ege Üniversitesi Rektörlüğü

İdari ve Mali İşler Daire Başkanlığı

Basım ve Yayınevi Şube Müdürlüğü Bornova-İzmir

Tel: 0 232 311 59 07 - 0 232 342 12 52

E-posta: egekitapsatis@mail.ege.edu.tr

Yayınlanma Tarihi: Aralık, 2025



Bu eser, Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası lisansı (CC BY-NC-ND) ile lisanslanmıştır. Bu lisansla eser alıntı yapmak koşuluyla paylaşılabilir. Ancak kopyalanamaz, dağıtılamaz, değiştirilemez ve ticari amaçla kullanılamaz.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International license (CC BY-NC-ND). Under this license, the text can be shared with the condition of citation. However, it cannot be copied, distributed, modified or used for commercial purposes.

Önsöz

Bu çalışma Cumhuriyet'in yüz yılı aşan serüvenini farklı açılardan inceleyen, kendi alanlarında uzman çok sayıda bilim insanının akademik çalışmalarını bir araya getirmeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın temel amacı, Cumhuriyet'in kurumlaşma sürecinde elde edilen kazanımları, bu kazanımların ardındaki dinamikleri ve toplumsal dönüşüm üzerindeki etkilerini yeni araştırmalar ışığında değerlendirmektir. Böylelikle hem Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihsel hafızasına katkı sağlamak hem de bu hafızanın geleceğe aktarılmasına aracılık etmek hedeflenmiştir. Cumhuriyet'in yüz yılı, geçmişin bir muhasebesi olduğu kadar geleceğe dair yeni sorumlulukların da başlangıcıdır.

29 Ekim 1923 tarihinde Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda yapılan bir dizi değişiklikle Cumhuriyet rejimine geçilmiş ve böylece Türkiye'nin yeni yönetim sistemi belirlenmiştir. Bu köklü rejim değişikliği, yalnızca devletin yönetim biçimini değil, aynı zamanda kimliğini de dönüştürmüştür; 1923 yılından itibaren devletin resmî adı *Türkiye Cumhuriyeti Devleti* olmuştur. Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte başlayan bu yeni dönem, yalnızca siyasal bir dönüşümü değil, aynı zamanda toplumsal, ekonomik ve kültürel alanlarda kapsamlı bir yeniden yapılanmayı da beraberinde getirmiştir. Aradan geçen bir asrı aşkın sürede Türkiye Cumhuriyeti, birçok alanda önemli ilerlemeler kaydetmiş, çağdaş uygarlık hedefi doğrultusunda anlamlı kazanımlar elde etmiştir.

Atatürk'ün düşünce dünyasında “Cumhuriyet” kavramını ele alan ilk çalışma ile Özgün, Cumhuriyet fikrinin tarihsel, felsefi ve entelektüel kökenlerini derinlemesine analiz etmekte; Mustafa Kemal Atatürk'ün özgürlük, halk egemenliği ve laiklik ilkeleriyle harmanladığı yönetim anlayışının düşünsel arka planını gözler önüne sermektedir. *Illustrated London News* gazetesi üzerinden Şapka, Kıyafet ve Harf Devrimlerinin dış basındaki yansımalarını inceleyen Hamaloğlu, Cumhuriyet'in modernleşme vizyonunun uluslararası kamuoyundaki algısını ortaya koymaktadır. Bu inceleme, Türkiye'nin kültürel dönüşümünün yalnızca iç dinamiklerle değil, dış gözlemlerle de nasıl şekillendiğini göstermektedir. *Roma Cumhuriyeti: Cumhuriyetin Kökeni ve Anlamı Üzerine Bir Değerlendirme* başlıklı çalışmada ise Kaya, Cumhuriyet fikrinin tarihsel derinliğini antik çağlara kadar götürmekte, Roma deneyimini günümüz demokratik cumhuriyetleriyle karşılaştırarak kavramın evrensel yönüne dikkat çekmektedir. Cumhuriyet dönemi tarih yazımını ele alan çalışmada Pullukçuoğlu Yapucu, yerel tarih araştırmalarında arazi çalışmalarının ve disiplinler arası yöntemlerin önemine vurgu yaparak, Cumhuriyet'in bilimsel tarih anlayışına kazandırdığı modern perspektifi tartışmaktadır. Eğitim alanında yapılan atılımlara odaklanan çalışmada ise Tekin, Maarif Kongresi'nden başlayarak harf devrimi, eğitim birliği, üniversite reformu ve Köy Enstitüleri gibi devrimsel adımların toplumsal dönüşümdeki belirleyici rolünü vurgulamaktadır. Yüzüncü Yılında Cumhuriyeti Nasıl Öğretiyoruz? başlıklı çalışma ile Gölgesiz, günümüz

ders kitaplarında Cumhuriyet kavramının nasıl işlendiğini analiz ederek, yeni kuşaklara aktarılan Cumhuriyet bilincinin durumunu eleştirel bir bakışla değerlendirmektedir. Bir Cumhuriyet kurumu olan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın *Kur'an kurslarında Siyer öğretimi* üzerine yapılan incelemede Palabıyık, Cumhuriyet'in laiklik ilkesiyle dini kurumların eğitim faaliyetleri arasındaki dengeli ilişkinin nasıl sürdürüldüğünü göstermektedir. Ege Üniversitesi'nin Türk medya sektörüne katkılarını konu alan çalışmada ise Açık, Cumhuriyet'in bilimsel ve kültürel kurumlar aracılığıyla medya alanında yarattığı yenilikçi birikimi tarihsel bir perspektifle ele almaktadır. Temel bilimlerdeki gelişmelere odaklanan bir diğer çalışmada ise Sipahi Kılıç, Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana bilime verdiği önemin ülkenin bilimsel kapasitesini nasıl güçlendirdiğini ortaya koymakta; Türkiye'nin uluslararası bilim sahnesindeki yerini değerlendirmektedir. Cumhuriyet'in sportif kazanımlarını inceleyen Işık, Atatürk'ün spor politikalarıyla başlayan toplumsal hareketliliği, eşitlikçi spor anlayışını ve uluslararası başarıların tarihsel temelini ele almaktadır. Sağlık politikalarını konu alan çalışmada Yücel, Refik Saydam'dan günümüze uzanan süreçte Cumhuriyet'in sağlık alanında kurumsallaşmayı, koruyucu hekimliği ve toplum sağlığını önceleyen politikaları nasıl inşa ettiğini göstermektedir. Ekonomik kalkınmanın önemli bir parçası olan hayvancılığın Cumhuriyet dönemindeki gelişimini değerlendiren çalışmada Taşkın, Engindeniz, Bayraktar, Varol ve Kandemir, tarım politikalarıyla birlikte yürütülen ıslah ve üretim projelerinin Türkiye'nin ekonomik dönüşümündeki rolünü ayrıntılandırmaktadır. Son olarak, dış hekimliğine dair bir çalışmada Peşkersoy ve Türkün, Cumhuriyet'in modern tıp anlayışı ve sağlık eğitimi alanında attığı adımların dış hekimliği mesleğini uluslararası standartlara taşıma sürecini anlatmaktadır.

Kitapta yer alan çalışmalar, Cumhuriyet'in yalnızca bir yönetim biçimi değil, aynı zamanda çağdaşlaşmanın, özgür düşüncenin ve toplumsal ilerlemenin teminatı olduğunu farklı yönleriyle ortaya koymaktadır. Bu çalışmanın, Cumhuriyet'in değerlerini ve kazanımlarını yeniden hatırlatarak akademik dünyaya ve genel okura anlamlı bir katkı sunmasını diliyoruz.

Bu eserin hazırlanmasında katkı sunan tüm yazarlara, sürece en başından beri yürekten destek veren Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Yusuf AYÖNÜ'ye, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölüm Başkanı Prof. Dr. Nuri KARAKAŞ'a, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi Dr. Semih ÇINAR'a, Ege Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürlüğünde görevli Sevda ARDIÇ'a, Ege Üniversitesi Basım ve Yayınevi Şube Müdürü (V.) Leyla DURUKAN'a teşekkürü bir borç biliriz.

Dr. İbrahim HAMALOĞLU- Prof. Dr. Cihan ÖZGÜN

Editörler

İÇİNDEKİLER

Atatürk'ün Düşünce Dünyasında "Cumhuriyet"	
Cihan ÖZGÜN.....	1
İngiliz Illustrated London News Gazetesine Göre Türkiye Cumhuriyeti'nde Şapka, Kıyafet ve Harf Devrimi	
İbrahim HAMALOĞLU.....	27
Roma Cumhuriyeti: Cumhuriyetin Kökeni ve Anlamı Üzerine Bir Değerlendirme	
Mehmet Ali KAYA	43
Cumhuriyet Dönemi Tarih Yazımında Yerel Tarih Araştırmaları ve Arazi Çalışmaları Hakkında Gözlemler	
Olca PULLUKÇUOĞLU YAPUCU	57
Cumhuriyet Döneminde Eğitim Alanında Yapılan Atılımlar	
Saadet TEKİN	75
Yüzüncü Yılında Cumhuriyeti Nasıl Öğretiyoruz?	
Hülya GÖLGESİZ.....	93
Bir Cumhuriyet Kurumu Olan Diyanet İşleri Başkanlığı (Yaz) Kur'an Kursları İçin Hazırlanmış Kitaplarda Siyer Bilgisi	
M. Hanefi PALABIYIK	117
Ege Üniversitesi'nin Türk Medya Sektörüne Katkıları ve Yayıncılık Deneyimi	
Yiğit AÇIK	171
Temel Bilimlerde Geçmişimiz ve Geleceğimiz	
Esin SİPAHİ KILIÇ.....	189
Geçmişten Günümüze Cumhuriyetimizin Sportif Kazanımları	
Utku IŞIK	195
Cumhuriyet Dönemi Sağlık Politikaları	
Ummahan YÜCEL	215
Cumhuriyet Dönemi Hayvancılığın Mevcut Durumu ve Uygulanan Politikalar	
Turgay TAŞKIN - Sait ENGİNDENİZ - Ö. Hakan BAYRAKTAR - Ekin VAROL - Çağrı KANDEMİR.....	231
Cumhuriyetin Türk Dış Hekimliğine Kazandırdıkları	
Cem PEŞKERSOY - Murat TÜRKÜN	251

Atatürk'ün Düşünce Dünyasında “Cumhuriyet”

Cihan ÖZGÜN*

Giriş: “Cumhuriyet Kavramı Üzerine”

Cumhuriyet Arapça “cumhur” kelimesinden gelir ve cumhur sözcüğü “*halk, ahali, büyük kalabalık*” anlamını karşılar. Cumhur kelimesinin içerdiği anlam “*toplu halde bulunan kavim ya da millete*” karşılık da gelmektedir (Güner 2006, 42). Cumhuriyet sözcüğünün tanımlanmasında “*iktidarın millet topluluğuna ait olması*” gerçeği esas alınır. Kavramın hukuk çerçevesinde tanımında ise “*devlet başkanı, millet veya millet meclisleri tarafından belli süre dilimleri için seçilen hükümet şekline*” değinilir. Bu bakımdan cumhuriyet kavramı “*seçimle bir başkanın başında bulunduğu devlet idaresine*” de karşılık gelmektedir. Bu kavram çok daha spesifik açıdan değerlendirildiğinde “*milletin egemenliğini kendi elinde tutması ve bunu belirli süreler için seçtiği milletvekilleri aracılığıyla kullandığı devlet biçimi olarak*” belirtmek de mümkündür (Kutlu 2011, 86-87). Cumhuriyet rejiminin temel dayanağı “*egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olması*” ve “*devlet başkanının kaydı hayat şartı olmadan seçimle yönetime gelmesidir*” (Haytoğlu 1998, 1136). Bu bakımdan cumhuriyette en temel kural mutlak şekilde “*seçimdir*” ve “*veraset*” usulünün tümünden reddedilmesidir. Cumhuriyet, devlet başkanının “*irsiyetin*” gözetilmeden belirlendiği devlet biçimidir. Hatta kimi siyaset bilimci ya da araştırmacı- yazarlar, devlet başkanın, göreve verasetle gelmesini *monarşi*, eğer başka bir usulle geliyorsa o devlet şekline *cumhuriyet* demek gibi çok basit bir ayrıma da gitmektedirler (Nişancı 2022, 432-436).

Cumhuriyet, “*kamu yararı düşüncesinin ön planda olduğu, bir kişi ya da zümre menfaatine değil kamu yararına göre yönetilen devlet şekli*” ifade etmektedir. Sözcük siyasal ve tarihi gelişimi itibarıyla “*demokratik bir rejime, kamu ve halk hizmetinin görüldüğü bir devlet yönetimine*” işaret etmektedir. Bu ifade aynı zamanda “*yönetim biçimi olarak millet egemenliğinin üstünde hiçbir makam ya da otoritenin tanınmamasına ve devlet gücünün halkı oluşturan bireylerin elinde bulunmasına*” da işaret eder. Halkın hükümeti olan cumhuriyet rejimi sayesinde hükümeti idare edenlerin kamu menfaatini sürekli göz önünde tutmaları da zorunlu hale gelir. Aslında bu zorunluluğa dayalı olarak millet de kendisini temsil etmek üzere seçtiği yöneticileri her zaman denetleyebilme olanağı bulur (Güner

* Prof. Dr., Ege Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürü, cihan.ozgun@ege.edu.tr; <https://orcid.org/0000-0001-8337-5876>

2006, 42-43). Kısaca cumhuriyet *milli iradenin hâkim kılınması, halkın hakimiyeti, halkın kendi temsilcilerini özgür iradesiyle seçebilmesi, halkın kendi kendini yönetmesi* gibi temel unsurlardan beslenir (Tünay 1986, 168). Tüm bu detaylar bir arada değerlendirildiğinde Mustafa Kemal Atatürk'ün¹ de ifade ettiği gibi “*cumhuriyet, bir hürriyet rejimidir*” ve aynı zamanda cumhuriyet, hürriyeti en iyi koruyan ve savunan bir siyasi düzene karşılık gelmektedir. Aynı zamanda cumhuriyet özgürlük ve bağımsızlığına son derece düşkün olan hem Atatürk'ün hem de Türk milletinin karakterine en uygun yönetim şeklidir. Cumhuriyet rejiminin temel özelliği milli iradenin hâkim kılınması ve demokrasinin sistem olarak benimsenmesidir. Gerçekten de her demokratik rejim cumhuriyet olmayabilir ancak demokrasinin en gelişmiş şekline cumhuriyetle ulaşılabilir. Bu itibarla, Atatürk'ün cumhuriyeti “halk hükümeti” olarak nitelendirmesi oldukça yerindedir. Öte yandan Atatürk, halk hükümetinin hakimiyeti tamamen halka vermesi ve halk için çalışmasına ayrıca dikkat çeker (Giritli 1995, 802).

Cumhuriyet bir yönetim biçimine işaret ederken, demokrasi yönetimin oluşum ve işleyiş kurallarını ortaya koyan sistemi ifade eder. Cumhuriyet oldukları halde demokratik olmayan ülkelerin varlığı söz konusuysa, cumhuriyetle yönetilmemelerine rağmen demokratik yönetimlere sahip olan ülkelerin varlığı da bilinir. Bu itibarla bir monarşi mutlak veya despotik olabilirken, bir cumhuriyetin de mutlak veya despotik olabilmesi mümkündür. Hatta hükümdarın bulunduğu bir devlet yönetimi demokrasi olabileceği gibi, bir cumhuriyet yönetiminin demokrasiden uzak olma durumu da söz konusu olabilir (Nişancı 2022, 437). Örneğin Birleşik Krallık, Hollanda, Kanada, Lüksemburg, Avustralya, Belçika, Norveç, İsveç gibi demokratik rejimlerin bulunduğu devletler aslında cumhuriyet değil, monarşidir (Gözler 1998, 27-34). Demokrasi aynı zamanda egemenliğin kullanılması bakımından, “halkın egemenliği bizzat, aracısız kullanmasını” ifade eden *doğrudan demokrasi*, “millete ait olan egemenliğin milletin seçtiği temsilciler aracılığı ile kullanılmasına karşılık gelen -ve Türkiye’de uygulanan-” *temsili demokrasi*, “egemenliğin kullanılmasının halk ile temsilcileri arasında paylaştırıldığı” biçim olan *yarı doğrudan demokrasi* gibi uygulamaları da içinde barındırır (Tunç 2008, 1115-1118). Kısaca cumhuriyet ve demokrasi kavramlarının tanımında “*iktidarın halka ait olması*” gerçeği var ise de bu kavramların siyasal ve toplumsal hayatta uygulanmasında farklı boyutlar söz konusudur ve son tahlilde bu kavramlar birbirini tamamlarlar. Uygulamada ve pratikte en doğru yaklaşım Atatürk’e aittir, ona göre aslında

¹ Gazi Mustafa Kemal Atatürk, askeri ve siyasi hayatı içinde 1911 yılından itibaren *Bey*, 1916 yılından itibaren *Paşa*, 1921 yılından itibaren *Gazi* unvanlarıyla anılır. 1934 yılında Atatürk soyadını almıştır. Çalışmamızın bölümleri içindeki insicamı sağlamak için Türkiye Cumhuriyeti Devletinin kurucu lideri Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün adı kimi yerde “Mustafa Kemal” kimi yerde “Atatürk” olarak geçecektir.

"halk hükümeti" halkın refah ve mutluluğu için çalışan egemenliği de kayıtsız şartsız millete veren hükümdür ve bu hükümet düzeni daha sonra Cumhuriyet'e yönelmiştir. Nitekim Atatürk'ün ifadesiyle "*demokrasi prensibinin en çağdaş ve mantıkî tatbikini temin eden hükümet şekli, cumhuriyettir*". Diğer bir ifadeyle Atatürk'e göre cumhuriyet rejimi demokrasi sistemi ile devlet şekli demektir. Daha spesifik anlamıyla Cumhuriyet millet egemenliğine dayanır ve demokrasiyi kendisini tamamlayan bir sistem olarak benimser (Güner 2006, 46-47).

Mustafa Kemal Atatürk için "cumhuriyet" kavramının ne ifade ettiğine ilişkin yapılan bir araştırma hayli dikkat çekici sonuçlar ortaya koymaktadır. Mustafa Kemal Atatürk'ün en önemli eserlerinden biri olan Nutuk'ta *cumhuriyet* kavramından 128 ayrı yerde söz edilmiştir. Bu kavram genellikle "millet", "meclis", "hakimiyet-i millîye", "hükümet-i millîye", "meclis-i ali", "hilafetin ilgası", "laik hükümet", "demokrasi", "demokratlık" gibi sözcük ya da kavramlarla bir arada kullanılmıştır. Mustafa Kemal Atatürk'ün cumhuriyet kavramını 3 ayrı yerde "diktatörlük", 2 ayrı yerde "istibdat" ve 4 ayrı yerde "hürriyet" sözcükleriyle birlikte kullanması, cumhuriyet kavramının doğal anlamı içinde "*millî hakimiyete dayalı, diğer bir deyimle demokratik ve laik bir cumhuriyete*" verdiği önemden kaynaklanmaktadır. Mustafa Kemal Atatürk'ün "ümit", "saadet", "rahat", "terakki", "teceddüd", "asrî hareket", "mukaddes bir mefkûre", "nevzat" gibi kavramları cumhuriyete ilişkin beyanları içinde kullanması hem bu rejimden beklentisini göstermekte ve hem de yeni, çağdaş ve kutsal bir rejim olan cumhuriyetin uygulanmasıyla millet ve devletin ilerleyerek halkın rahata kavuşacağına olan güçlü öngörüsüne işaret etmektedir. Mustafa Kemal Atatürk'ün Nutuk'ta "cumhuriyet" kavramıyla en çok kullandığı sözcüklerden bir diğeri de "istiklâl"dir. *Gençliğe Hitabe*'de de gençlikten öncelikle "*cumhuriyet ve istiklalin korunmasını*" isteyen Mustafa Kemal Atatürk için bu iki kavram millî egemenlik ve millî bağımsızlığın sigortası kabul edilebilir (Uzun 2005, 144-145).

Cumhuriyet Düşüncesinin İlk Temelleri: "Kent, Kişilik ve Atatürk"

Kişilik, genetik temellerin göz ardı edilmediği, mizaç ve sonradan kazanılan karakterin de içinde olduğu tutarlı davranış kalıpları ve kişilik içi süreçlerin bütünüdür ifade eder. Kişiliğin temelinde mizaç ve karakter yatar. Mizaç tutarlılığı, karakter ise kişiliğin değişim yönünü gösterir. Kişilik bir bireyi diğerlerinden ayıran ve diğerleriyle olan ilişkilerinde gözlemlenen görece kalıcı tepki ve etkileşim örüntüsüdür. Kişiliğin, "*bireyin şahsına özgü ilgi, algı ve değerlendirme stiline bağlı olarak oluşan kısmen de karakteristik bir yapıyı gösteren duygu, tutum ve davranışlar bütünü*" olarak görmek mümkündür. Bu bakımdan kişiliğin bireyi diğerlerinden farklı kılan en ayırt edici özellik olduğu

ve o kişiye özgü bir bireyselliği ifade ettiği görülür (Gündoğdu 2016, 379-380; Çiçek- Aslan, 139). Kişiliğin gelişiminde içgüdülerin önemini de göz ardı etmeyen Freud, bundan başka aile çevresinin etkisiyle bir çocuğun üst-benliğinin de geliştiğine vurgu yapar. Yeni-Freudcu psikologlar, bir bireyin kişilik gelişiminde ilk beş yıla büyük önem verirler ve ilerleyen yıllarda da gelişimin devam ettiğini savunurlar. Yeni-Freudcu psikologlar aynı zamanda kişiliğin gelişiminde sosyal ve kültürel etkiyi de göz ardı etmezler. Freud ve Adler'a göre doğumdan sonraki ilk beş yıl, Sullivan'a göre ön ergenlik yılları, Erikson'a göre ergenlik dönemi, Jung'a göre orta yaş dönemi bir bireyin kişilik gelişiminde hayli kritik öneme sahiptir (Gündoğdu 2016, 373).

Atatürkçü düşünce sisteminde her inkılap hareketi bir hazırlık sürecinden geçmiştir. Mustafa Kemal Atatürk'ün düşünce dünyasında söz konusu bu hazırlık sürecinin onun çocukluğundan itibaren edindiği deneyimlerle şekillendiğini iddia etmek mümkündür. Aile, okul, yakın çevre, yaşanılan bölge, mevcut siyasal konjonktür ve daha pek çok etkinin Mustafa Kemal Atatürk'ün düşünce dünyasında cumhuriyetçilik fikrinin gelişip olgunlaşmasına fırsat vermiş olmalıdır. Mustafa Kemal Atatürk Osmanlı dünyasıyla Avrupa arasındaki tampon bir bölgede, devletin en önemli liman ve Levant kenti olan Selanik'te dünyaya gelmiştir. Osmanlı Devleti'nin siyasal ve toplumsal düzen açısından en kaotik bölgelerinden biri olan bu topraklar Avrupa'nın dolaylı etkilerine ve müdahalesine son derece açık bir coğrafyada yer almaktadır. Bununla birlikte Selanik devletin ticaret, ekonomi, kültür, eğitim gibi alanlarda canlı ve gelişmiş bir bölgesi olarak hayli ön plandadır. Kimi tarihçiler Mustafa Kemal Atatürk'ün doğum yeri olan Selanik'i, onda cumhuriyet kavramının doğup gelişmesinin ilk durağı olarak görürler. Çünkü Selanik Osmanlı Devleti'nin kültür ve düşünce dünyasının en hareketli ve en hızlı gelişmelere sahne olan batıya açılan bir penceresi durumundadır. Aynı zamanda devletin en karışık ve yabancı tehdidine en açık bölgelerinden biridir. Atatürk eğitim hayatına önce Selanik ardından Manastır ve sonra da İstanbul'da devam etmiştir. Bu onun eğitim hayatının önemli bir kısmını Avrupa'nın bir parçası kabul edilen Balkan topraklarında tamamladığı gerçeğini ortaya koymaktadır. Üstelik Atatürk'ün çocukluk ve gençlik yıllarının hemen başında eğitim aldığı bu topraklarda Avrupa'daki çağdaş içerikli birtakım gelişmelerin doğrudan etkileri de görülmektedir (Haytoğlu 1998, 1141; Hamaloğlu 2021, 273-274). Selanik, Mustafa Kemal Atatürk'ün yetişmesinde ve batılı çağdaş fikirlerle tanışıp büyümesinde hatırı sayılır bir etkiye sahiptir. Dahası hayli kozmopolit bir yapıya sahip olan bu kentte her türlü fikir serbestçe tartışılmaktadır. Bu kent Mustafa Kemal Atatürk'ün çocukluk yaşlarından itibaren fikirlerini beslemiş ve böylece onun yetişmesinde doğrudan bir etkiye sahip olmuştur (Aslan 2009, 3).

Öte yandan Mustafa Kemal Atatürk'ün babası Ali Rıza Efendi tarihte Anadolu'dan Rumeli'ye göçen ve göç ettikleri toprakların Türkleşmesine katkı sağlayan Kızıl Oğuz Türkmenlerinden gelmekteydi. Ali Rıza Efendi'nin babası öğretmendi ve kendisi de gümrük ve evkaf memurluğu yapan bir devlet görevlisiydi. Zübeyde Hanım'ın aile içindeki baskın rolü ve Atatürk'ün eğitim hayatını şekillendirmek konusundaki tutumu da son derece ilginçtir. Zübeyde Hanım, Anadolu'nun Toros Dağları'nda özgür bir yaşam süren ilk göçebe Türk yörüklerinin torunuydu. Güçlü bir iradeye sahip olan Zübeyde Hanım, okuma yazma bilen ancak yeterli eğitim almamış bir kadındı. Geleneksel değerlere bağlı, dindar ve sofı bir kişiliğe sahipti. Başlangıçta, Mustafa Kemal'in hafız ya da hoca olmasını istemesi nedeniyle onu mahalle mektebine gönderip dini bir eğitim almasını çok istemişti. Ancak bu noktada Ali Rıza Efendi'yle beklentileri ayrışıyordu. Ali Rıza Efendi, memurluktan ayrılp kereste ticareti yapmaya başlamıştı; ancak ticaret yaptığı bölgede Rum çetecilerin saldırılarına maruz kalmıştı. Diğer tüccarlar gibi o da bu eşkıyaların haraç talepleriyle karşılaşmış, onlara karşı cesur bir direniş sergileyerek haksızlığa boyun eğmemişti. Zübeyde Hanım'a kıyasla Ali Rıza Efendi'nin daha açık fikirli ve geleneksel inançlara biraz daha mesafeli bir tutum sergilediği söylenebilir. Her şeye rağmen bu durum evde Zübeyde Hanımın, Ali Rıza Efendi'den daha baskın bir konumda olduğu gerçeğini değıştirmemektedir. Nitekim, Zübeyde Hanım'ın bu baskın tutumu sonucunda, Mustafa Kemal önce annesinin istediği Fatma Molla Kadın Mektebi'ne gönderildi. Daha sonra, Ali Rıza Efendi'nin isteği doğrultusunda Selanik'te yeni açılan, dönemin en modern eğitim yöntemlerinin uygulandığı Şinasi Efendi Mektebi'ne kaydedildi. Ali Rıza Efendi'nin Zübeyde Hanım'ı ikna ederek Mustafa Kemal'i önce mahalle mektebine, ardından da çağdaş bir eğitim alması için Şemsi Efendi Okulu'na kaydettirmesi, aile içindeki güç dinamiklerini ve Zübeyde Hanım'ın bir anne ve bir kadın olarak değerini göstermesi açısından hayli önemli bir durumdur (Kinross 1994, 16-20).

Zübeyde hanımın baskın karakterine rağmen ev içi güç dinamiğini değıştiren olay Ali Rıza Efendi'nin erken yaşta ölümüdür. Bu aynı zamanda Mustafa Kemal Atatürk için hayli travmatik bir durum olmalıdır. Üstelik Mustafa Kemal 12 yaşında yetim kalmıştır. Yetim bireylerin psikolojik eğilimleri, "bağımsızlık" ve "özgür irade" ile şekillenmektedir. Özellikle Mustafa Kemal'in karakterini tanımlarken "bağımsızlık" vurgusu, bu durumu delillendiren önemli bir unsur olarak öne sürülebilir. Üstelik Arapça bir sözcük olan "yetim" terimi yalnızca babasız kalmayı değil, aynı zamanda "yalnızlık" anlamını da taşımaktadır. Bu nedenle, yetim kalan çocuklar, çoğunlukla tek başlarına mücadele etmek zorunda olduklarından, bu süreç onları daha da "güçlü ve gözü kara" hale getirir. Bu

güçlenme içgüdüğü, onların bağımsız düşünme, bağımsız karar verme ve bağımsız hareket etme kapasitesini artırır (Ağırman 2007, 10-11).

Mustafa Kemal'in kişilik gelişiminde, eğitim tercihleri ya da çocukluk döneminde yaşadığı ve unutamadığı anıların da önemli bir etkisi olmalıdır. Mustafa Kemal'in kişiliğinin şekillenmesinde, babasını kaybettikten sonra dayısının çiftliğine gitmesi ve burada kısa bir süre kalmasının önemi büyüktür. Atatürk'ün hayvan, doğa ve ağaç sevgisi gibi özelliklerini bu çiftlikte kazandığı (Aslan 2009, 5) ileri sürülse de ve maalesef bazı eserlerde bu çiftlikte karga kovalama anısı ön plana çıkarılsa da asıl dikkat edilmesi gereken konunun Mustafa Kemal'in kendi evinden uzakta, dayısı da olsa başka birinin otoritesi altında yaşaması ve bu durumun onun özgürlüğe olan düşkünlüğünü daha da pekiştirmiş olmasıdır. Hatta babasının vefatından sonra eğitim hayatıyla ilgili kararlarını kendi başına almaya karar vermesi, aldığı eğitime kendisinin yön vermesi ve annesine rağmen, küçük yaşlardan itibaren hayalini kurduğu askerlik mesleğine yönelik bir eğitim almak konusundaki kararlılığı, onun "güçlenme içgüdüğü"nün bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Atatürk'ün fikir dünyasının temelinde kuşkusuz ilk öğretmeni olan Şemsi Efendi'nin yeri ve önemi başkadır. Mustafa Kemal Atatürk döneminin eğitim sahasında *usul-ü cedide*'yi uygulayan geleneksel ders araç ve gereçlerinin dışında yeni ve modern öğretim metotlarını kullanan Şemsi Efendi'nin öğrencisi olmuştur. Osmanlı dünyasında mahalle ve sıbyan mekteplerinin eğitim ve öğretimlerini geleneksel anlayışla sürdürüldüğü bir dönemde Şemsi Efendi'nin Selanik'te modern anlamda bir özel okul açma cesareti ayrıca önem arz eder. Bu okulda öğretmen masası, karatahta, öğrenci sıraları, tebeşir, silgi, okuma ve yazmayı kolaylaştırmak için kelime levhalarının bulunması, ders aralarında teneffüsün verilmesi pedagojik ve öğretim metotları açısından modern bir seviyeye işaret etmektedir. Ama asıl Şemsi Efendi'nin dikkat çekici özelliği "hürriyetçi" bir öğretmen olmasıdır ve kendi okulunda kızlar için ayrı bir bölüm açarak onların da eğitim almalarında bir fırsat eşitliği sağlamasıdır. Şemsi Efendi'nin idealist, fedakâr mücadeleci ve çağdaş duruşunun Mustafa Kemal Atatürk'ün düşünce dünyasında ve onun kişiliğinin oluşumunda doğrudan etkisi olduğu iddia edilebilir (Mert 1991, 331-346). Mustafa Kemal ilkokulu tamamladıktan sonra disiplinli ve modern eğitimine Selanik Askerî Rüştiyesi'nde devam etmiş, bu okulun aydın fikirli ve çağdaş öğretmenlerinin etkisi onun sadece eğitim hayatını değil aynı zamanda disiplinli ve kararlı kişiliğini de doğrudan etkilemiştir (Aslan 2009, 6). Selanik Askerî Rüştiyesi'ndeki eğitim süresince Mustafa Kemal, zekâsı ve azmiyle öğretmenlerinin dikkatini çekmeyi başarmıştır. Eğitiminde özellikle matematik ve tarihe olan ilgisi dikkat çekmiş,

matematik öğretmeni, ona "Kemal" adını vermiştir. Olgunluk ve bilgi açısından yetkinlik gibi manalara işaret eden bu adın Mustafa Kemal'in mizaç ve karakterine uyduğu için verildiği kuşkusuzdur. Ancak bu adın dönemin en ünlü şairlerinden biri olan Namık Kemal'in isminden etkilenecek de verilmiş olabileceği göz ardı edilmemelidir. Diğer taraftan tarih öğretmeni Mustafa Tevfik Bey, Mustafa Kemal'i "hürriyet" kavramıyla tanıştırmış ve tarih bilincinin gelişimine katkı sağlamıştır. Mustafa Kemal, Selanik Askerî Rüştiyesi'nden sonra İstanbul Kuleli Askerî Lisesi'ne gitmeyi planlamışsa da öğretmeni Hasan Bey'in yönlendirmesiyle Manastır Askerî İdadisi'ne devam etmiştir. Aralık 1898'de buradan mezun olduktan sonra İstanbul'daki Harbiye Mektebi'ne kaydolmuştur. Manastır'da geçirdiği zaman, Mustafa Kemal'in sosyal ve akademik becerilerini geliştirmiş, ulusal meseleler hakkında tartışmalara katılma tecrübesi kazanmıştır. Mustafa Kemal Atatürk, burada kendini akademik ve sosyal alanlarda geliştirme imkânı bulmuştur. Ders dışındaki zamanlarda siyasi, sosyal, idari ve ekonomik konularda araştırmalar yaparak, çevresindekilerle ulusal meseleler hakkında tartışmalara katılması, onun kendi düşüncelerini ve ideallerini ifade etme cesaretini de artırmıştır (Aslan 2009, 6-8).

Atatürk'ün Düşünce Dünyasının İnşası: "Yazarlar, Eserler, Düşünsel Gelişmeler..."

Mustafa Kemal Atatürk'ün Eski Çağ tarihiyle ilgili okumaları, onun tarihe dair görüşlerini ve ulus-devlet anlayışının gelişimini etkileyen önemli faktörlerden biridir. İnsan kişiliğinin, kalıtım dışında, gözlemler ve okunan kaynaklardan elde edilen bilgilere dayanarak şekillendiği de bilinmektedir. Kişinin kimliği ve kişisel kararları üzerinde birçok etkenin rol oynadığı açıktır. Atatürk'ün okuduğu eserlerde özellikle altını çizdiği noktaların, onun iç dünyasına hitap ettiği görülmektedir. Bu eserlerde olumlu fikirlerin yanı sıra olumsuz bulduğu düşüncelere de dikkat çekmiştir. Kültür ve medeniyet, insanlığın ortak değerleridir. Atatürk'ün kurduğu devletin temellerini oluştururken, geçmiş uygarlıklardan faydalanma çabası dikkat çekmektedir. Eski Çağ toplumlarının kültürel ve medeni yapıları ile büyük liderlerin hayatları, liderlik özellikleri, inanç sistemleri, adalet ve hukuk anlayışları, felsefî düşünceleri ve demokrasinin uygulamaları üzerinde derinlemesine araştırmalar yapmıştır (Erdemir 2011, 436).

Mustafa Kemal Atatürk, tarih okumaları yaparak Roma gibi eski medeniyetlerin ve diğer toplumların siyasi yapılarıyla ilgilenmiş, bu okumalar kuracağı yeni devletin yönetim şeklinin cumhuriyet olmasında belirleyici bir rol oynamıştır. Bu arada, eski Roma'nın idari yapılanması ve yönetim şeklinin XX. yüzyıldaki Avrupa ve Amerika toplumları için de bir model teşkil ettiği yadsınamaz. Bu itibarla, Mustafa Kemal Atatürk'ün gençlik yıllarından beri hayal ettiği

cumhuriyet devleti düşüncesinin sürekli okumalar yaptığı Roma ve Batı kültürlerinden beslendiği bir gerçektir. Mustafa Kemal Atatürk'ün, “(...) *bir devletin temeli tam bağımsızlık ile şartsız millet egemenliği üzerine kurulmalıdır*”, “(...) *millet egemenliği öyle bir ışıktır ki bunun karşısında zincirler erir, taç ve tahtlar yok olur, egemenler yıkılır, milletlerin esareti üzerine inşa edilen kurumlar her yerde çökme tehdidi altındadır*” şeklindeki sözleri, milli iradeye dayanarak bir cumhuriyet yönetimi kurma hedefini büsbütün ortaya koymaktadır (Erdemir 2011, 436- 437). Mustafa Kemal Atatürk'ün okul yıllarında, Türk tarihine büyük bir ilgi gösterdiği, okuduğu eserlerle bu alandaki bilincini güçlendirdiği de kuşkusuzdur. Dahası Atatürk, tarih kitaplarının yanı sıra, o zamanlar Avrupa'da yeni gelişmekte olan antropoloji, arkeoloji, eski çağlar ve dil gibi konularda okumalar yaparak, bu alanlarda bilgi sahibi olmak için uzmanlarla da görüşmeyi ihmal etmemiştir. Mustafa Kemal, okuyacağı eserleri titizlikle seçer, dikkatle inceler ve önemli bulduğu kısımları kaydeder, önemli gördüğü kısımlara “mim” ve “dal” harflerini koyardı. Mim “mühim”, dal ise “dikkat” sözcüklerinin kısaltılmasıydı. Bu açıdan, “birini mimlemek” deyiminden mülhem olan bu detayın anlamı oldukça farklıdır. Atatürk din, felsefe, tarih, siyaset ve sosyoloji gibi alanlara ayrı bir ilgi göstermiştir. Hatta onun düşünce dünyasında, toplumsal ve devrimci fikirlerinin şekillenmesinde Şehbenderzade Filibeli Ahmet Hilmi'nin “Allah'ı İnkâr Mümkün Mü?” adlı yapıtının da büyük bir etkisi olduğu kuşkusudur. Mustafa Kemal, Osmanlı aydınlarının geliştirdiği Batı düşüncelerinden de etkilenmiştir. Bu nedenle onun Türk devrimlerinde akılcılık, rasyonalizm veya pozitivizm gibi unsurların izlerini görmek şaşılabilecek bir şey değildir. Aynı zamanda Fransız Devrimi ile birlikte ortaya çıkan düşünce akımlarından, ulusal egemenlik, milliyetçilik ve laiklik gibi prensiplerden de etkilenmiştir. Ancak, onun devrim fikri tamamen çağdaş ve Türk milletinin karakterine özgü bir olgudur. Örneğin, Fransa'dan alınan demokrasi modelini birebir uygulamak yerine bunu Türk milletinin özellikleri ile uyumlu hale getirmiştir. Mustafa Kemal, Fransız Devrimi'nin dünya üzerindeki etkilerini iyi gözlemlemiş, devrimle gelen yenilikleri detaylı bir şekilde incelemiş ve benimsemiş olduğu fikirlerle sentez yapmaya çalışmıştır. Her zaman halkın egemenliği için çaba harcamış, milli düşüncüyü öncelikli olarak değerlendirmiş; bu doğrultuda “milli devlet” idealini sürekli ön planda tutmuştur. Fransız Devrimi, siyasi alanında Mustafa Kemal'in düşüncelerinin şekillenmesinde büyük bir etki yaratmış, öte yandan hem Batı hem de Doğu düşünürlerinin eserlerini okuyarak bilgi ve tecrübesini artırmıştır. O dönemde askerlik mesleğinin yanı sıra tarih, sosyoloji ve hukuk konularında yayımlanan eserleri yakından takip eden Mustafa Kemal Voltaire'in mantık ve bilim anlayışından, Rousseau'nun “Toplum Sözleşmesi” veya Montesquieu'nun “Kanunların Ruhü”

adlı eserlerinden oldukça etkilenmiştir (Aslan 2009, 9-11). Fransız İhtilali, Aydınlanma felsefesinin birikimini siyasi düzleme aktarırken, özgürlük, eşitlik ve kardeşlik gibi cumhuriyetçiliğin temellerini oluşturan evrensel değerleri İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi aracılığıyla belirlemiştir. Bu temel değerler dizisi, Mustafa Kemal'in siyasi düşünce dünyasında merkezi bir konuma sahip olan temel referanslar olarak anlaşılmaktadır. Jean-Jacques Rousseau'nun, siyaset ve toplum bilimi alanında yapılan çalışmalarda en çok rastlanan eserlerinden biri olan *Toplum Sözleşmesi*, Mustafa Kemal tarafından 1913 yılında Ziya Paşa çevirisi üzerinden titizlikle ve kenarlara notlar alınarak incelenmiştir. Bu okuma süreci ve tercih edilen odak noktası, eserin Namık Kemal ve Mizancı Murat gibi dönemin düşünürleri tarafından İslami biat kavramı ekseninde yorumlanmaya çalışıldığı yaklaşımdan ayrılmaktadır. Sonuç olarak, Mustafa Kemal'in Rousseau'nun eserinde ağırlıklı olarak modern siyaset anlayışını temsil eden “cumhuriyetçi” düşünceyi bulduğu ve bu görüşü benimsediği anlaşılmaktadır (Akın 2016, 10). Kuşkusuz Mustafa Kemal Atatürk, Fransa Devrimi'nin felsefi temellerini oluşturan düşünürler arasında en çok J. J. Rousseau'ya odaklanmıştır. Rousseau, Osmanlı devletinin son dönemlerinden itibaren Türk aydınları üzerinde etkili olmuştur. Özellikle onun ünlü eseri *Toplum Sözleşmesi*, Ziya Paşa tarafından Türkçeye çevrilmiş ve Ahmet Mithat Efendi, *İttihat Gazetesi*'nde yeni bir çevirisini daha yayınlamaya başlamıştır. Bunun yanı sıra, Yeni Osmanlıların önde gelen isimleri Rousseau'nun fikirlerini Türk-İslam geleneği ile harmanlayarak yeniden yorumlama çabalarına girmişlerdir. Namık Kemal, Rousseau'nun *Toplum Sözleşmesi*'nin İslam devlet anlayışıyla çelişmediğini savunurken, Mizancı Murat, bu kavramı Türk aşiret geleneği ile uzlaştırmaya çalışmıştır. Mizancı Murat Bey, devleti bir “şirket” olarak değerlendirmiş ve ışığında Kayı aşiretinin de “isteğe bağlı bir şirket” olduğunu ileri sürmüştür. Bu yayınlar dolayısıyla, genç yaşlarda Rousseau'nun fikirlerine aşina olan Mustafa Kemal için bu Fransız düşünürünün “özgürlükçü ve cumhuriyetçi” nitelikleri büyük önem taşımaktadır. Rousseau'nun “Toplum Sözleşmesi” anlayışının İslam ve Türk toplumunun devlet anlayışıyla örtüşmesi, Yeni Türkiye'de cumhuriyet yöneliminin güçlenmesine katkı sağlayabilecek en başat unsurlardan biri olarak kabul edilebilir (Turan 1982, 13). Üstelik M. Kemal Atatürk'ün en çok etkilendiği Osmanlı aydınlarından biri olan Namık Kemal, *Hürriyet* dergisinde yayımlanan “*Meşveret Usulü Hakkında Mektuplar*”ında J. J. Rousseau'nun fikirlerini analiz ederken Cumhuriyet yönetiminin, İslam Osmanlı devlet anlayışıyla uyumlu olduğunu vurgulamaya çalışmış, “hükümetin yönetiminde halkın mutlaka söz sahibi olduğunu” belirtmiştir. Özellikle Toplum Sözleşmesi adlı eserde cumhuriyet kavramına vurgu yaparak bu bölümün altını çizen Mustafa Kemal, Türkiye Büyük Millet Meclisi kürsüsünden yaptığı bir konuşmada Rousseau'nun

eserlerini dikkatlice incelediğini ve bu filozofların toplum ve ulusal irade üzerindeki etkilerini takdir ettiğini belirterek şunları söylemiştir: “*Bu felsefecilerin çalıştığı temel ilkeleri inceledim. Anladım ki, sosyal düzende zorba güçler, ulusal iradenin altında kalmak zorundalar ve bunu başaramamaktan dolayı büyük bir üzüntü duyuyorlar* (Turan 1982, 14)”. Atatürk, Fransa’daki devrimin düşünsel hazırlayıcıları arasında, eserlerini okuduğu ve kendi düşünce yapısının oluşmasında en çok yararlandığı düşünürlerin başında Jean-Jacques Rousseau’yu görmüştür. Mustafa Kemal için Rousseau’nun fikirlerinin cazibesi, özellikle kişi için özgürlükçü ve toplumda siyasal rejim olarak cumhuriyetçi olmasıyla açıklanmakta ve bu, zorba kuvvetin toplumsal ve ulusal iradenin aşağısında kalabilmesi arayışına cevap vermekteydi. Diğer taraftan, Rousseau’nun *Toplum Sözleşmesi* kavramının, Yeni Osmanlılar döneminden beri Türk aydınları tarafından Türk-İslam geleneği ve devlet anlayışı ile bağdaştırılabilir bir destek olarak değerlendirildiği de bilinmektedir. Rousseau’nun derin etkisi yanında, Atatürk’ün Montesquieu’nun eserinde özellikle Cumhuriyet’le ilgili bölümler üzerinde durması ve Cumhuriyet’i “*erdem rejimi*” olarak anlatan satırların altını çizmesi, onun cumhuriyet düşüncesini çeşitli kaynakları dikkate alarak, felsefi temelleri derinlemesine inceleyen kapsamlı bir sentez üzerine kurduğunu da göstermektedir. Bu arada cumhuriyetin bir *erdem rejimi* olması yorumu, doğrudan yurttaşlarının erdemliliği ile sıkı bir bağa sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Cumhuriyetçiler için yurttaşlık, sadece birey ile devlet arasındaki hukuksal ve siyasal ilişkinin ifadesi olmakla kalmayıp hem özel hem de kamusal alanı ilgilendiren birtakım erdemlerin de vatandaşlardan beklendiği anlamına gelmektedir. Kısacası, bu rejimin varlığı ve niteliği, vatandaşların sergilediği bu çok boyutlu erdem düşüncesine bağlıdır (Turan 1982, 13-14; Üstel 2008, 20).

Mustafa Kemal Atatürk’ün, Ziya Paşa’nın yanı sıra, vatan ve özgürlük kavramlarını öğrendiği Namık Kemal başta olmak üzere, o dönemin kimi Batılı yazar ve düşünürleri tarafından da yakından takip edilen Tefik Fikret, Mehmet Emin, Süleyman Nazif, Abdullah Cevdet, Celal Nuri, Kılıçzade Hakkı, Şehbenderzade Hilmi gibi daha pek çok yazarın eserlerini okuduğu ve bu kitapların onun siyasi düşünce dünyasına büyük katkı sağladığı kuşkusuzdur. Özellikle, Faruk Nafiz Çamlıbel, Yahya Kemal, Mehmet Emin, Tefik Fikret gibi şairlerin milli duygu ve düşünceleriyle onun üzerinde duygusal bir etki bıraktıkları da bilinmektedir. Bunlar arasında adından en az söz edilenlerden biri olan Mehmet Emin Yurdakul’un eserlerinden de bahsetmek gerekir. Çünkü onun Türkçülük fikrini son Osmanlı döneminde dile getiren şiirleri, Türk milliyetçiliği düşüncesine önemli katkılar sunmuştur. 1899 yılında Türkçe şiirlerinde kaleme aldığı şu dizeler, Mustafa Kemal üzerinde büyük bir etki yaratmıştır: “*Ben bir*

Türküm, dinim, cinsim uludur; Sinem, özüm ateş ile doludur; İnsan olan vatanının kuludur" (Aslan 2009, 11; Hamaloğlu 2023).

Atatürk'ün askerlik eğitimi sırasında Batı ile olan ilişkileri güçlenmiş ve Harp Akademisi'nde askeri uzmanlığının yanı sıra hitabet, sosyoloji gibi sosyal bilimlere olan ilgisi olağanüstü artmıştır. II. Abdülhamit döneminde yasaklanan yenilikçi edebiyata karşı merakı ise onu Namık Kemal'in özgürlük konusundaki eserlerine daha çok yaklaştırmış, bu yazarlar ve düşünürler onun düşünsel gelişimini şekillendirmiştir. Diğer bir ifadeyle Atatürk'ün bu entelektüel merakı, onu ileri görüşlü ve modern bir lider olma yolunda beslemiş, okuduğu eserler ve edindiği düşünceler, onun reformist yaklaşımını ve Türkiye Cumhuriyeti'ni kurma vizyonunu önemli ölçüde etkilemiştir Mustafa Kemal Atatürk'ün entelektüel birikimi, farklı bilim dallarına ilişkin okumalarında yabancı dillerden yaptığı çevirilerde de dikkati çekmektedir. Auguste Comte, Durkheim, Bergson ve H.G. Wells'in eserleri ile Darwin'in çalışmaları da Atatürk'ün geniş bir bilgi dağarcığı oluşturmaya katkı sağlamış, genç yaşta edindiği bu zengin kültür, onun yaşamı boyunca tutum ve davranışlarına yansımıştır. Özellikle Herbert George Wells'in, Cihan Tarihinin Umumi Hatları (Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti, İstanbul, 1927-1928) adlı eserin 140. sayfasında belirtildiği gibi, "*Roma İmparatorluğu, kendisinden önceki imparatorlukların aksine bir büyük fetih olmaktan öte bir eser değildir. Kaynağı ve başlangıcı, Sargon, Thotmes, Nabukadnezar, Kiros, İskender veya Kandragupta gibi figürler değildir. Tam tersine, Cumhuriyet tarafından inşa edilmiştir*" şeklinde vurgulamaktadır. Bu ifadeler, bir devletin gerçek gelişiminin Cumhuriyet ile mümkün olduğunu ortaya koymaktadır ve bu ifadelerden mülhem olarak Atatürk, yeni kurduğu devletin yönetim biçiminin artık Cumhuriyet rejimi olması konusunda çok daha kararlı bir çizgiye gelmiş olmalıdır (Tünay 1986, 159-160; Güner 2006, 44).

H. G. Wells'in düşünceleri ve eserleri, Atatürk'ün cumhuriyet ve ulusal egemenlik kavramlarını geliştirmesi ve eski düzene ait saltanat ve hilafet gibi unsurları reddetmesi bağlamında dolaylı ve felsefi bir etki de yaratmıştır. Wells'in ileri sürdüğü küresel vizyonlar, Atatürk'e kendi ulusal ve laik ilkelerini pekiştirecek karşılaştırmalar yapma imkânı sağlamıştır. Wells, dünya tarihini kavimlerin, ulusların ya da devletlerin tarihi olarak değil, insanların ve insanlığın tarihi olarak görüyordu. Atatürk bu görüşü, kendi ana düşüncelerine uygun olduğu için benimsemiştir; bu temel odağın ulus üstü veya hanedanlık yapısından çıkıp, insana ve ulusa yönelmesini destekleyen bir felsefi temel sağlamıştır. Wells, I. Dünya Savaşı gibi yıkımlardan kurtulmak için uluslararası iş birliğinin artırılması ve "*tek bir yasa*" ve "*tek bir adalet*"e dayalı Birleşik bir Dünya Devleti kurulması gerektiğini savunmuştur. Atatürk, bu *Birleşik Dünya Devleti* önerisini, tam

anlamıyla gerçekçi olmadığı için *"tatlı bir düş"* olarak nitelemiştir. Ancak Atatürk, bu tatlı düş kavramını, o dönemde tartışılan İslam Birliği ve Halifeliğin güçlendirilmesi önerileriyle bir koşutluk kurmak amacıyla kullanmıştır. 1927 Ekim'indeki *Söylev*'inde (Nutuk), Wells'in *Birleşik Dünya Devleti* önerisini anımsatarak, bunu o dönemdeki Birleşik Müslüman Devletler istemiyle karşılaştırmıştır. Atatürk, bir kişinin tüm Müslüman dünyasını yönetme yetkisini almasının us ve mantık tarafından kabul edilemeyeceğini belirtmiş ve ancak bağımsız Müslüman devletlerin delegelerinin bir araya gelerek kuracağı bir meclisin başkanına, istenirse, "halife" denilebileceği tezini ortaya atmıştır. Bu karşılaştırma, halifelik ve saltanatın çağa uygun olmayan ve gerçekleşmesi olanaksız yapılar olduğu argümanını güçlendirmek için kullanılmıştır. Wells ayrıca, Osmanlı İmparatorluğu gibi çok uluslu siyasal sistemlerin, bir dünya federasyonuna katılabilmek için önce parçalanmaları gerektiğini ileri sürüyordu. Bu görüş kuşkusuz, ulus-devlet kurumu olan Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasını, tarihsel ilerlemenin bir aşaması olarak görme perspektifini desteklemiştir. Atatürk, Wells'in bazı görüşlerini paylaşıp da din konusundaki temel yaklaşımlarını kesinlikle reddetmiştir. Wells, eğitim ve öğretimin yakında tekrar dinsel bir içerik kazanacağını savunmuştu. Buna karşın Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni kuşaklara vereceği eğitimin din odaklı ya da yabancı nitelikli bir eğitim değil, kesinlikle "ulusal eğitim" olması gerektiğini vurgulamıştır. Atatürk, daha Wells'in kitabı yayımlanmadan önce, 3 Mart 1924'te Öğretimin Birleştirilmesi yasasını çıkararak bu yönde en büyük uygulamayı hayata geçirmişti. Bu keskin ayırım, cumhuriyetin temel laik ve ulusal kimliğini pekiştirmiştir. Atatürk, Wells'in düşlediği Birleşik Dünya Devleti'ni bir *"düş"* olarak görse de, Wells'in bir Dünya Federasyonu oluşuncaya kadar bölgesel birlikler kurmanın yararlı olacağı yönündeki görüşünü dış siyasetinin ana ilkelerinden biri olarak kabul etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin dış siyasetinde Balkan Antantı ve Sadabat Paktı gibi bölgesel barış örgütleri kurması, bu anlayışın somut sonuçlarıdır. Bu, cumhuriyetin uluslararası ilişkilerde ütöpik pan-İslamizm ya da pan-globalizm yerine, gerçekçi ve barışa dayalı ulusal çıkarları önceliğini göstermiştir (Turan 1982, 37-43).

Mustafa Kemal'in Manastır Askeri Rüstiye'sinde öğrenim görürken farklı görüş ve düşüncelere sahip öğrencilerle tanışması, öğretmenleri ile arkadaşlarından farklı fikir ve dünya görüşlerini dinlemesi, onun herhangi bir fikre önyargıyla yaklaşmadığını ortaya koymaktadır. Mustafa Kemal, siyasi vizyonunu Harp Akademisi yıllarında oluşturmaya başlamış ve 1902 yılında Osman Nizami Paşa ile yaptığı bir sohbette, mevcut istibdat rejimi sonrası geleceği öngörürken, Batılı tarzda yönetimleri sadece zamansal bir gelişim olarak değil, -Enver Ziya Karal'ın yorumuna göre- yeni bir devlet anlayışı çerçevesinde değerlendirmiştir. Ali Fuat

Cebesoy'un aktardığı bu görüşmede Atatürk, ülkenin yüksek potansiyeline rağmen, gerçekleşecek bir devrim sırasında mevcut güçlerin pozisyonlarını koruma çabasının olası sonuçlarına dair erkenden bir uyarıda bulunmuştur. Bu entelektüel ilerlemenin doruk noktası olarak ise Mustafa Kemal, henüz 1905 yılında arkadaşlarıyla düzenlediği bir toplantıda, çöküşteki imparatorluğun ötesinde, bağımsız bir Türk Devleti kurma davasının mutlak hedef olduğunu kesin bir dille ortaya koymuştur (Güner 2006, 44-45). Mustafa Kemal'in Harbiye Mektebi'ndeki eğitimi sırasında tanıştığı Ömer Naci, kendisine edebiyat ve şiir sevgisini aşılamış ve onu düşünce dünyasının oluşumunda kilit bir rol oynayan Tevfik Fikret ile tanıştıran önemli bir aracı olmuştur. Atatürk'ün fikir dünyasını heyecanlandıran vatan, özgürlük ve insanlık gibi kavramları şiirlerinde işleyen Tevfik Fikret'in yeri, özellikle onun tutsaklık zincirine karşı duruşu ve yaşamı boyunca kimseye boyun eğmemesi nedeniyle ayrı bir hayranlık kaynağı teşkil etmiştir. Tevfik Fikret'in Rûbab-ı Şikeste eserinde yer alan ve kişisel özgürlüğe verdiği önemi vurgulayan "*Fikri hür, irfanı hür, vicdanı hür*" dizeleri, Atatürk'ün kendi temel kavramlarıyla çarpıcı biçimde örtüşmektedir. Bu derin entelektüel etkinin somut kanıtı olarak, Atatürk'ün 1924 yılında Muallimler Birliği Kongresi'nde Cumhuriyet nesillerinden aynı "*fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür*" nitelikleri talep etmesi, şairden aldığı ilhamın siyasi vizyonuna yansımaları açıkça göstermektedir (Aslan 2009, 12-13; Arıkan 1998, 134).

Mustafa Kemal Atatürk'ün siyasi ve inkılapçı düşüncelerinin temeli, sıkı takibin hâkim olduğu II. Abdülhamid rejiminin uygulandığı Harbiye Mektebi yıllarında atılmıştır, zira vatansever eserlerin gizlice okunması ve Erkan-ı Harp sınıflarına geçişle beraber, ülkenin yönetimindeki sorunların idrak edilmeye başlanması entelektüel uyanışının ilk evrelerini oluşturmuştur. Ahmet Emin Yalman'ın ifadesiyle, o dönemde yürütülen bu zorlu siyasi farkındalık süreci, bir asrı aşkın süredir devam eden Osmanlı yenileşme çabalarının sağladığı tarihsel zeminle birleşerek, Mustafa Kemal'i gerçekleştireceği gelecekteki devrimlere hazırlamıştır. Bu erken dönemdeki entelektüel olgunlaşmanın somut bir göstergesi olarak, Mustafa Kemal henüz 1905 yılında, Ali Fuat Cebesoy'un aktardığı üzere, çöküşe giden imparatorluk yapısını bir kenara bırakarak, yeni ve bağımsız bir Türk devleti oluşturma idealini çevresindekilere kesin bir hedef olarak sunmuştur. Dolayısıyla, onun ilerici değişim felsefesi ve ulus devlete dayalı idealleri, daha o yıllarda kök salmış ve kişisel düşüncelerinin ne denli radikal bir vizyona sahip olduğunu açıkça ortaya koymuştur (Aslan 2009, 13-14). Osmanlılar, İtalyan şehir devletlerine karşılık olarak "*cumhur*" terimini zaman zaman kullanmış olsa da (örneğin, Venedik Cumhuriyeti), bu terimin kullanımı, Venedik Dükü veya Venedik Beyleri gibi diğer terimlere nazaran daha az yaygındır (Kutlu 2011, 87). Cumhuriyet, halkın yönetim biçimidir ve bu

yönetimin sürdürülebilirliği, politikacıların ve vatandaşların sahip olduğu siyasal ve etik değerlerle beslenen kamu yararı anlayışına bağlıdır. Bu nedenle, Cumhuriyet, birey veya küçük bir grup adına değil, toplumun ortak çıkarları gözetilerek yönetilmesi gereken bir yapıdır. Antik Yunan şehirleri ile Orta Çağ'daki Venedik ve Ceneviz cumhuriyetlerinde yöneticiler sınırlı bir zümre tarafından belirlenirken, modern dönemde tüm vatandaşlara seçme hakkı tanınmış ve aristokratik cumhuriyetler, demokratik bir yapıya evrilmiştir. Dolayısıyla, günümüz çağdaş Cumhuriyeti, belirli bir sınıfın değil, Türkiye Cumhuriyeti gibi halkın iradesine dayanan demokratik bir sistemdir. Bu bakımdan Cumhuriyetin tanımlanması, onun özünü oluşturan halk egemenliğinin önemini vurgular. Bu yönetim şekli, toplumun tüm kesimlerinin katılımını sağlar ve böylece daha adil ve demokratik bir yönetim anlayışını mümkün kılar. Bu durum, sınıfsal kaygıları geride bırakıp herkesin eşit temsil edildiği bir siyasi yapıyı pekiştirir (Giritli 1995, 799). Cumhuriyet teriminin ilk kez nasıl kullanıldığına dair bilgiler bir şikâyet olayıyla karşımıza çıkmaktadır. 1848 yılında Mustafa Reşit Paşa ile ilgili bir uyarıda “cumhuriyet” kelimesi kullanılmıştır. Bu uyarıda, “bu kişi cumhuriyet ilan edecek, saltanat tehdit altında” denilmiştir. Kimi kaynaklara göre bu şikâyeti yapan kişi Serasker Sait Paşa’dır. Dumont ve Lewis gibi tarihçiler ise, Mustafa Reşit Paşa’nın “cumhuriyet ilan etme isteği” nedeniyle padişaha şikâyet edildiğini belirtmektedir. Diğer yandan, XIX. yüzyılın ortalarından itibaren bu kavram, bir ek olarak “cumhuriyye” biçiminde kullanılmaya başlanmış ve bu da “bir yönetim biçimini veya ilkesini belirten soyut isim” olarak yeni bir anlam kazanmıştır; yani cumhuriyet yerine “cumhuriyetçiliği” ifade etmeye başlamıştır. Bu yeni tanım, Tanzimat reformları ve Yeni Osmanlılar tarafından yapılan eleştiriler sürecinde ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede, cumhuriyetin istibdat karşısında halk yönetimi olarak dengelendiği ve geleneksel İslami yönetim biçimlerinin ön plana çıktığı görülmektedir. Ancak, XIX. yüzyıl yazarlarının “cumhuriyetçiliği”, saltanatı ortadan kaldırma cesaretine sahip olmadan, Batı'daki anlamında bir cumhuriyet kurulması hedefine ulaşamamıştır, daha çok halk temsilinin yer aldığı bir anayasal monarşi hedeflenmiştir. Tanzimat döneminin taklitçi ve tepeden inme yenilikleri ve bu yeniliklerin uygulanması sırasında ortaya çıkan sorunların Yeni Osmanlılar tarafından eleştirilmesi, gerçek bir cumhuriyet düşüncesine dönüşmese de modern siyasi kavramları tartışmaya açarak cumhuriyet fikrinin ileride gelişmesine zemin hazırlamıştır (Kutlu 2011, 88-89).

Cumhuriyetin, devlet biçimi ya da yönetim şekli olma hususunda kesin bir görüş birliği bulunmamaktadır. 25 Şubat 1875 tarihli Fransız Anayasası’na 14 Ağustos 1884’te eklenen 8. maddede “Cumhuriyet, yönetim şekli olarak hiçbir değişiklik önerisine konu olamaz” denilmekteyken, 9 Aralık 1908 tarihli kanunda

cumhuriyet bir devlet biçimi olarak yer almıştır. Türkiye’de ise cumhuriyet, 29 Ekim 1923’te bir yönetim biçimi olarak kabul edilmiştir. 1924, 1961 ve 1982 anayasalarında cumhuriyet, devlet biçimi olarak da yer bulmuştur. Cumhuriyet, günümüz anlayışındaki şeklini Fransız İhtilali'nin gelişimi sonucu kazanmış, Osmanlı aydınlarının cumhuriyet ile ilgili belirgin bir görüşü olamamış, Fransız İhtilali'nin etkileri Osmanlı topraklarında geç de olsa görülmeye başlamıştır. 1839’da ilan edilen Tanzimat Fermanı, Batı’ya yönelik bir yönelişin ideolojik bir uzantısı olmakla birlikte, Fransız İhtilali'nin ulusal egemenlik ve bağımsızlık anlayışı, 1830’daki isyanlarla birlikte etkilerini 1839’da ilan edilen Tanzimat Fermanı üzerinde de hissedilir biçimde göstermiştir (Haytoğlu 1998, 1136-1138).

Fransız İhtilali'nin gelişimiyle siyasal açıdan daha da netleşen Cumhuriyet düşüncesi, monarşilerin çökmeye başladığı dönemlerde, geleneksel yönetim biçimlerinin zayıfladığı ve bu durumun yeni yönetim arayışlarını doğurduğu bir bağlamda ortaya çıkmıştır. 1839’da ilan edilen Tanzimat dönemi ve sonrasında halk iradesine dayanan ve cumhuriyet anlayışının da tam anlamıyla şekillendiği söylenemez. Ancak Gülhane Hattı Hümayunu’nun ilkeleri, bireysel hakları ve idari düzenlemeleri belirlemiştir. Bu durum, Mustafa Reşit Paşa’nın saltanat hukukuna sınırlamalar getirmek istemediğini göstermekle birlikte Tanzimat dönemi ile Batı’nın siyasi ve hukuki düşünceleriyle tanışan gençlerin, bu konudaki terimleri ve kavramları ülkemize taşımaya başladıkları da göz ardı edilemeyecek kadar önemli bir gerçektir. Osmanlı aydınlarının Tanzimat döneminde düşünce özgürlüğü, ulusal egemenlik ve cumhuriyet gibi terimleri kullanmaya başlamaları bu etkinin doğal bir sonucudur. Tasvir-i Efkâr gazetesini çıkaran dönemin ünlü aydını Şinasi, bu kavramlar üzerine kalem oynatan ilk kişilerden biridir. Şinasi, İnsan Hakları Bildirgesi’ndeki güvenlik ve eşitlik ilkelerinin etkileriyle Gülhane Hattı’nı destekleyen Mustafa Reşit Paşa’yı kasidesinde “Ey ahali-i fazlın Reisicumhuru” olarak anar. Böylece, gelecekte siyasal literatüre girerek sıkça duyacağımız “Reisicumhur” ifadesi, edebiyat yoluyla ülkemize girmiş olur. Diğer taraftan Genç Osmanlılardan Ziya Paşa, Namık Kemal ve Ali Suavi, özellikle Avrupa’ya geçerek halkın haklarını savunma noktasında özgürlük, ulusal egemenlik ve temsil sorunlarını gündeme getirmeye başlarlar. Ancak çok ilginçtir ki, cumhuriyet yönetimine dair ısrarcı bir tutum içine girmedikleri gibi herhangi bir sempatileri de olmaz. Ziya Paşa, monarşiyi destekleyen bir tutum sergilerken, Namık Kemal halk hakimiyetini savunan pan-İslamcı çizgisinden taviz vermez. Ali Suavi ise daha ilginç bir şekilde meşrutiyet yönetimini benimsemiştir. Mithat Paşa da benzer şekilde meşrutiyetçi bir yaklaşım sergilemiş, fakat cumhuriyetle doğrudan bir bağ kurma ihtiyacı hissetmemiştir. Gerçi Genç Türklerin genelinde cumhuriyet ilkeleri

üzerine yoğunlaşmak değil, meşrutiyetin yeniden tesis edilmesi amacıyla hareket etmek ön plandadır. Ancak tüm bunlara rağmen bu dönemde Osmanlı hükümeti ve sultan yanlıları tarafından “cumhuriyetçi” olarak yaftalanmışlardır (Güner 2006, 43).

Yeni Osmanlı düşünürleri olan Namık Kemal ve Ali Suavi, cumhuriyet kavramını İslam'ın ilk dönem yönetim biçimiyle eşleştirerek geniş bir tartışma başlatmıştır; bu yaklaşım, özellikle Dört Halife devrinde yöneticilerin seçimle iş başına gelmesini esas alarak, erken İslam Devleti'nin özünde bir tür cumhuriyet olduğu savına dayanmaktadır. Ali Suavi, bu dönemin monarşik unvanlardan yoksun olması ve eşitliği temel alması gibi ilkeleri vurgulayarak, cumhuriyetin hem halk egemenliğine dayalı geniş tanımını hem de devlet başkanının seçilmesi ilkesine dayalı dar tanımını kullanmıştır. Buna karşın kaynak, sadece seçim ilkesiyle yetinmenin yeterli olmadığını belirterek, seçilen yöneticinin denetlenmesi ve görevden alınması gibi hukuki mekanizmaların eksikliği nedeniyle, bu dönemi nesnel bir bakış açısıyla cumhuriyet olarak nitelendirmenin zorluğuna dikkat çekmektedir. Bu tarihsel tezin, muhafazakâr veya İslamcı çevrelerle sınırlı kalmayıp Abdullah Cevdet ve Ahmet Ağaoğlu gibi farklı görüşteki aydınlarca da benimsenmesinin ardında, Batı'nın ilerlemesi karşısında XIX. yüzyılda yaşanan özgüven kaybını telafi etme ve özgürlükçü yönetim modelinin milli yapıya yabancı olmadığını kanıtlama çabası yatmaktadır. Sonuç olarak, erken İslam yönetiminin cumhuriyet olduğu kabulü, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanına kadar süren tartışmaların temelini oluşturmuş ve Kurtuluş Savaşı esnasında Ankara'da kurulan TBMM yönetiminin fiili bir cumhuriyet haline gelmesiyle ulusal egemenlik ilkesi pekişmiştir (Kutlu 2011, 94- 97).

Tanzimat Dönemi ile Osmanlı aydınları, Batı'nın siyasi ve hukuki düşünceleriyle derin bir etkileşime girmiş, bu sayede *düşünce özgürlüğü*, *ulusal egemenlik* ve *cumhuriyet* gibi modern kavramlar toplumsal gündeme taşınmıştır. Bu fikirleri ilk kez kaleme alan Şinasi'nin ardından, Namık Kemal *Cumhuriyet* terimini ele almasına rağmen, o dönem için bu düşüncenin uygulanabilirliğini görmekte zorlanarak onu bir "*hayal*" olarak nitelendirmiştir. Tanzimat hareketinin ana hedefi, Fatih Sultan Mehmet sonrasında itibaren padişaha ait kabul edilen mutlak yönetim yetkisinin hükümet aracılığıyla sınırlandırılmasıdır. Bu amaçla başlatılan *kanunlaştırma* süreci, padişahın sadece yasaları onaylayan değil, aynı zamanda bu yasalara tabi olan bir konuma geçmesini sağlamış, böylece monarşik yapıda önemli bir hukuki dönüşüm gerçekleştirilmiştir. Padişahın otoritesinin dinsel temelden modern bir anlayışa kayması, egemenliğin teokratik yapıdan *laikleşme sürecine* girdiğini açıkça göstermiştir. Nitekim Abdülaziz Hatt-ı

Hümayun'da "şariat" yerine "konulmuş kanunlar" anlamına gelen *kavanini mevzua* ve "kul" yerine *tebaa* ya da *uyruk* gibi seküler ifadeleri tercih etmiştir. Osmanlı düzenini dönüştüren en kritik siyasi hamlelerden biri, Tanzimat Fermanı ile Müslim ve gayrimüslim ayrımı yapılmaksızın tüm *tebaa*'nın hukuk önünde *eşit* kabul edilmesidir. Bu *eşitlik* ilkesi, İmparatorluğun çağdaşlaşma çabalarının en önemli parçası olup, gelecekteki *cumhuriyet* rejimini kuracak denklemin temelini oluşturmuştur. *Genç Osmanlılar* ve *Genç Türkler* bu kavramlar üzerinde fazla durmasalar da Tanzimat Dönemi, Batılı düşüncelerin toplumda yayılması ve yaşatılması çabasının yoğunlaştığı entelektüel bir evreye işaret etmektedir. Sonuç olarak, padişahın yetkilerini kısıtlayan, egemenliği laikleştiren ve *eşitlik* ilkesini tesis eden bu yapısal değişimler, Atatürk'ün siyasi vizyonunda *kurumsal bir kimlik kazanacak olan Cumhuriyet* yönetiminin erken dönem siyasal ve hukuki altyapısını hazırlamıştır. Bu konuya ilişkin olarak son yıllarda yayınlanan bir araştırma makalesinde, 19. yüzyılda Osmanlı hukuk sisteminde gerçekleşen dönüşüm, Batı anayasal monarşi modellerinden esinlenen ve pratik gereksinimlerden kaynaklanan evrimsel bir sekülerleşme süreci olarak tanımlanmaktadır. Tanzimat Fermanı ve onu takip eden yasal düzenlemeler, Osmanlı monarşisinin geleneksel hukuki yapısında radikal ve köklü değişikliklerin oluşmasına neden olmuştur. Altıntaş, *bu reformların tetiklediği sürecin, Osmanlı'nın hukuki temelini yeniden şekillendirilmesinde Batı'daki anayasal monarşi prensipleriyle doğrudan bir etkileşim yarattığını* belirtmektedir. Bu sekülerleşmenin en somut ve analitik göstergesi, Osmanlı hukuk pratikleri içinde şariat ile devlet arasındaki ayrımın belirginleşmesi olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, Tanzimat reformları, Osmanlı Devleti'nin idari ve hukuki yapısını, Batı'nın kurumsal ve siyasi normlarını uyarlamaya zorlayan kritik bir dönüm noktası teşkil etmiştir (Tünay 1986, 157; Demirbaş 2005, 34-35; Altıntaş 2021, 397-403).

Namık Kemal'e göre, "*cumhuriyet, XIX. yüzyılda en fazla beğenilen yönetim şekli*" olarak ilgi görmeye başlamıştır. Ona göre, İslamiyet, başlangıcında bir cumhuriyet olarak ortaya çıkmış olmasına karşın, bu sistemin Osmanlı dünyasında uygulanması mümkün değildir ve zaten bu topraklarda kimsenin böyle bir düşünceye sahip olması da beklenmez. Namık Kemal bu aşamada "*bizim benimsediğimiz yönetim şekli, Osmanlı hanedanı bünyesinde kurulacak ve yürütme gücünü sınırlayacak bir meşrutiyet olacaktır, meşrutiyet aracılığıyla, Avrupa parlamentolarını örnek almak gereklidir*" demektedir (Güner 2006, 44). Namık Kemal'in siyasi düşünceleri, Osmanlılık ve İslâm birliğinin yanı sıra, temelde padişahın otoritesini kanunlarla sınırlamayı hedefleyen ve günümüz demokrasisinin nüvesi olarak görülen meşrutiyet yönetimini savunmaktadır. O'nun meclis düşüncesi, esasen *müşavet, hürriyet ve adalet* sacayağı üzerine inşa

edilmiş olup, kullandığı *usûl-i meşveret ve şûra* gibi kavramlar çağdaş parlamento ve seçim mekanizmalarının karşılığıdır. Osmanlı idaresi için Meclis-i Şûrâ-yı Devlet, Meclis-i Şûrâ-yı Ümmet ve Senato olmak üzere üç katmanlı bir meclis yapısı öngörülmüştür. Namık Kemal, Osmanlı Devleti'ne uygun bir parlamento modeli seçerken Amerika, İngiltere, Almanya ve Fransa gibi büyük güçlerin yönetim yapılarını da detaylıca incelemiştir. Amerika'daki tam cumhuriyet modelinin uygun görülmemesinin temel nedeni, kendisinin payitahta bağlı kalması ve sadece yasal kısıtlamalar istemesi sebebiyle padişahlık kurumunu tamamen reddeden bir sistemi kabul edememesidir. Ayrıca, İngiltere ve Almanya'daki aristokrasiye dayalı meclislerin Osmanlı'nın sosyal yapısına uyumsuzluğu bu modellerin elenmesine yol açmıştır. Bu eleme sürecinin sonucunda Namık Kemal, seçenekler arasındaki en mükemmel olanı yerine Osmanlı'ya en uygun olanı belirleme amacı doğrultusunda, geriye kalan ve değişime meyilli Fransa parlamento modelini örnek olarak benimsemiştir (Değirmenci 2023, 187-190).

Yapılan bir bilimsel araştırma sonucuna göre, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile Mustafa Kemal Atatürk'ün düşünce dünyası arasında güçlü bir bağ bulunmaktadır. Cumhuriyet fikrinin ilk olarak nerede ve nasıl ortaya çıktığı, Atatürk'ün bu yeni devletin Cumhuriyet yönünde bir karar aldığını ne zaman belirlediği oldukça önemlidir. Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun sorusu bu bağlamda dikkate değer: "Genç Harbiyeli Mustafa Kemal Cumhuriyetçiliği kimden öğrenmiştir?" Namık Kemal ve Ziya Paşa gibi isimlerin etkisi üzerinde duran Karaosmanoğlu, "fikir tarihimizin hiçbir aşamasında bunu bulmak mümkün değildir," derken, aynı zamanda "Cumhuriyet fikrinin doğuşunda Atatürk üzerinde Fransız İhtilali'nin fikir hareketlerinin etkisi" olduğunu da ifade etmiştir (Haytoğlu 1998, 1141). Namık Kemal'in vatan tanımı, bir bölge üzerindeki mülkiyeti veya soya dayalı hakları temel almak yerine, o coğrafyada yaşayanın oluşturduğu ortak hislere dayanarak, her bireyi egemenlik kavramı altında toplayan ve cumhuriyetçi yurttaşlık anlayışına yakın duran bir yapı öne sürmektedir. Kendi dönemi bağlamında bu yaklaşım, siyasetten uzak tutulmuş halk kesimlerini etnik ya da dini kıstaslardan bağımsız bir vatan hissi etrafında birleştirerek gerçek egemenliği halka geri vermeyi hedefleyen ilerici bir amaç taşımış, ancak modern eleştirilerle ütöpik olarak nitelendirilmiştir. Bu çerçevede, Namık Kemal'in birleştirici vatan ve egemenlik vizyonu, ilerleyen dönemlerde, dini farklılıklarını koruyarak uyum içinde yaşama şeklindeki eski görüşün ötesine geçerek, "Osmanlı" adı verilen halkın birliğini benimseyen bir anlayışın gelişmesine zemin hazırlayan önemli bir katkı sağlamıştır (Kutlu 2011, 106-107).

Tanzimat dönemi, Osmanlı yönetim tarihinde halkın idareye katılımının formal yapıları üzerinden sağlandığı ve bunun göstermelik olmanın ötesinde kısmi bir gerçekliğe sahip olduğu bir dönüm noktasıdır. Özellikle 1864 ve 1870 Vilayet Kanunları ile kurulan vilayet meclisleri, bu katılımın somut zeminini oluşturmuş, bu meclislerde hem Müslüman hem de gayrimüslim topluluklara temsil hakkı tanınması, halkın onayının yönetim sürecinde aranabilir hale geldiğini ve bunun meşru bir uygulama olarak görüldüğünü göstermiştir. Başlangıçta Müslümanları kayırdığı düşünülen bu seçim sisteminin, 1876 düzenlemeleriyle dengelenerek gayrimüslim haklarının iyileştirilmesi, bu temsilin kapsayıcılığını güçlendirme çabasını ortaya koymaktadır. Ancak, bu gelişmelerin halkın yönetim üzerindeki etkisini güçlendirdiği ve toplumsal katılımı teşvik ettiği kabul edilmekle birlikte, pratikte ne denli etkili olduğu ve halkın gerçek anlamda ne ölçüde temsil edildiği hususları da göz ardı edilmemelidir (Demirbaş 2005, 36).

Osmanlı aydınları, Batı müdahaleleriyle zorunlu hale gelen siyasi değişime karşılık, İslami esasları cumhuriyetçilikle bağdaştırarak, modern yönetim sistemlerini imparatorluk yapısıyla birleştirme gayesi gütmüştür. Bu teorik zeminde Ali Süavi, cumhuriyeti tüm toplumun temsil edildiği bir idare olarak tanımlarken, Ziya Paşa egemenliğin tek bir şahıstan milyonlarca vatandaşın iradesine devredilmesini cumhuriyetin ana üstünlüğü olarak belirtmiştir. Yeni Osmanlılar hareketi, çağdaş cumhuriyet tanımını sunmasına rağmen, saltanat kurumunun birliği sağladığı inancı ve "cumhuriyet" kavramının potansiyel yıkıcı çağrışımları nedeniyle anayasal monarşiyi/meşrutiyeti tercih etmiştir. Buna rağmen aydınlar, meşrutiyeti savunurken bile halk egemenliği ve kuvvetler ayrılığı gibi cumhuriyetçi prensipleri kullanarak, mutlakiyetten halk egemenliğine kayan felsefenin ilk teorik temellerini atmıştır. Geleneksel çevreler, cumhuriyet fikrini, İslami yapıyla bağdaşmayan ve "bulanmış bir midenin kusması" olarak nitelenen bir tehdit olarak algılamış; ancak Yeni Osmanlıların basın yoluyla etkinleştirdiği kamuoyu, 1876'da anayasal bir yapının kurulmasını sağlamıştır. Nihayetinde, bu entelektüel ve siyasi birikimin sonucunda kurulan Türkiye Cumhuriyeti, Namık Kemal'in hedeflediği kozmopolit Osmanlı topluluklarının birliğini değil, Anadolu ve Trakya'daki Müslüman nüfusa dayalı bir ulus-devlet formunu benimsemiştir (Kutlu 2011, 108- 109; Demirbaş 2005, 39-42).

Osmanlı İmparatorluğu'nda modern siyasal dönüşüm, Tanzimat döneminde başlayarak *Kanun-ı Esasî*'nin kabulü ve ilk parlamento deneyimi ile geleneksel ve dini temelli egemenlik yerine, hükümdarın yetkilerini anayasal sınırlar içinde tanımlayan hukuki bir meşruiyete geçişi ifade etmiştir. Jön Türk Hareketi, çok uluslu imparatorluğun dağılmasını önlemek ve siyasi katılımı artırmak gayesiyle,

Meşrutiyet'in yeniden kurulmasını temel siyasi hedef olarak belirlemiş; bu süreçte temsil organları üzerinden hükümeti denetlemeyi amaçlarken, hanedanlığın devamını öncelikli tutmuştur. Ancak bu anayasal monarşi tercihinine rağmen, Ahmet Rıza Bey ve Namık Kemal gibi bazı aydınlar, İslam dininin cumhuriyetçi bir rejime düşman olmadığını ileri sürerek, *idare-i cumhuriye* terimini kullanarak cumhuriyet fikrini teorik düzlemde gündeme taşımışlardır. Fransız İhtilali'nden fikri gücünü alan ve millet iradesine dayanan cumhuriyet sistemi, devlet adamları arasında imparatorluğun yıkılması endişesiyle sürekli bir muhalefetle karşılaşmış; saltanat ve hilafete duyulan mutlak bağlılık ise cumhuriyetçi düşüncenin yayılması önündeki en büyük engeli teşkil etmiştir. Hilafet makamı, İslami düşüncenin hem dünyevi hem de uhrevi lideri zorunlu kılmasıyla cumhuriyet fikrini reddetmesine neden olmuş; ancak II. Meşrutiyet döneminde Batı siyasi düşüncesiyle artan etkileşim, hilafete yönelik geleneksel inançları zayıflatmaya başlamıştır. Abdullah Cevdet'in hanedana bağımlılığı ve hilafetin miras yoluyla devredilmesini eleştirmesi gibi istisnalara rağmen, II. Meşrutiyet'in siyasi elitleri ve partileri, halk iradesine geniş yer verseler dahi programlarında cumhuriyet vurgusundan kaçınmışlardır. Bu zorlu düşünsel ve kurumsal süreç, parlamentonun, siyasi partilerin ve basın kurumlarının kuruluşuyla birlikte, egemenliğin gelenekselden hukuki kaynağa kaymasını sağlayarak, sınırlı halk desteğine rağmen modern Türkiye Cumhuriyeti'ne miras kalan temel siyasi yapıları ve halk egemenliği fikrinin gelişimini sağlamıştır (Demirbaş 2005, 32-33, 43-48; Tünay 1986, 158-159; Güner 2006, 44).

Mustafa Kemal, henüz 1905 yılında "Vatan ve Hürriyet Cemiyeti"nin kuruluşunda görev alarak siyasi eylemlere başlamış ve 1906 yılı itibarıyla saltanata bağlılığı gereksiz görerek, milli egemenliğe dayalı bir cumhuriyet rejiminin kurulması idealini yakın çevresiyle paylaşmaya başlamıştır. 1907'de şekillenen radikal inkılap vizyonu, sadece siyasi değişimlerle kalmayıp; saltanatın kaldırılması, din ve devlet işlerinin ayrılması, kadın ve erkek eşitliğinin sağlanması ve yaşamın her alanında Batı medeniyetiyle bütünleşme gibi dönemi için oldukça ilerici ve köklü yapısal reformları içermiştir. Geleneksel Osmanlı yapısının kurtarılamayacağını öngörerek, tasarladığı yeni Türk devletinin yalnızca Türk çoğunluğuna ait coğrafyada, zorla tasfiye yerine "devrim" yoluyla kurulabileceğini stratejik bir zorunluluk olarak ifade etmiştir. Mustafa Kemal, Meşrutiyet dönemindeki reformların sıklığını fark ederek, çevresi tarafından bir hayal olarak nitelendirilen bu kapsamlı hedefleri gerçekleştirme görevini kararlılıkla kendisinin üstleneceğini gençlik yıllarından itibaren sarsılmaz bir inançla dile getirmiştir (Kutlu 2011, 109; Aslan 2009, 14-16). Mustafa Kemal Atatürk'ün cumhuriyet düşüncesi, daha 1913 yılında Sofya'da askeri атаşe iken şekillenmeye başlamış; bu erken dönemde Enver Paşa'nın hanedanlık kurma

eğilimlerini eleştirerek, devletin esaslarının cumhuriyet ilkelerine dayanması gerektiğini net bir biçimde ifade etmiştir. Mevcut ulusal koşulların hemen büyük bir dönüşüme uygun olmaması nedeniyle cumhuriyet hedefini başlangıçta gizli tutarak stratejik bir yol izlemiş olsa da Mondros Mütarekesi sonrasında Vahdetin ile yaptığı görüşme, padişahın kişisel rahatlığını milletin geleceğinin üstünde tuttuğu kesin kanaatini oluşturarak, Türkiye'nin kurtuluşunun ancak cumhuriyetle mümkün olacağına dair inancını pekiştirmiştir. Bu dönemde, Arap topraklarının kaybıyla zayıflayan saltanat ve hilafetin birleştirici gücü, ulus-devletlerin yükselişi ve Trakya-Paşaeli gibi yerel cemiyetlerin açık cumhuriyet hedefleri, Anadolu ve Trakya coğrafyasında ulus-devlet temelli bir idare kurmak için elverişli bir zemin hazırlamıştır. Kurtuluş Savaşı'nın felsefi temelini oluşturan "hâkimiyet-i milliye" (milli egemenlik) ilkesi, Amasya Genelgesi'nde yer alan "milletin azim ve kararı" ifadesiyle bir devrim bildirgesi niteliği kazanmış ve bu söylem dış basında dahi "Anadolu Cumhuriyeti"nden bahsedilmesine neden olmuştur. Diğer taraftan, 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasıyla, milli iradenin somut bir yönetim aygıtına dönüşmesi, muhafazakâr çevrelerin bile saltanatı savunmasını imkânsız kılan siyasi meşruiyet zeminini oluşturmuş ve Cumhuriyet'in anayasal düzenlemeler yoluyla inşasına giden kararlı sürecin temelini atmıştır (Uzun 2005, 144; Aslan 2009, 17-18; Güner 2006, 45; Demirbaş 2005, 49-52; Kutlu 2011, 110-111). Osmanlı İmparatorluğu'nda halk egemenliğini savunan cumhuriyetçi ilkelerin entelektüel zemininin oluşumunu takiben Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu, 16 Mart 1920'de son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin işgalci güçler tarafından dağıtılması ve Misak-ı Milli'nin ilanı ile somut bir ivme kazanmıştır. Bu merkezi otorite boşluğuna karşılık olarak, 23 Nisan 1920'de olağanüstü yetkilerle Ankara'da tesis edilen Büyük Millet Meclisi (TBMM), İstanbul'a karşı bağımsız ve yeni bir otorite kaynağının ortaya çıktığını kanıtlamıştır. Milli Mücadele'nin temelini oluşturan kayıtsız şartsız milli egemenlik ilkesi, 20 Ocak 1921 tarihli Anayasa'nın temel hükmü olarak kabul edilmiş ve bu durum, Ali Fuat Başgil'in de yorumuyla, fiilen bir "reisicumhursuz cumhuriyet" in hukuki zeminini hazırlamıştır. Kurtuluş Savaşı boyunca uygulanan meclis hükümeti sistemi, TBMM yönetiminin *de facto* bir cumhuriyet gibi işlemesini sağlamış ve kazanılan askeri zafer, bu yönetimin meşruiyetini pekiştirmiştir. Milli iradeye dayanan yeni rejimin en radikal adımı, iç siyasi düzenlemelerin Lozan Konferansı nedeniyle ertelenmesine rağmen, 1 Kasım 1922'de saltanatın kaldırılması ve monarşik yapının tasfiyesi olmuştur. Saltanatın kaldırılmasıyla ortaya çıkan rejim ve devlet başkanlığı sorunları, Kurtuluş Savaşı'ndan bu yana süren otorite mücadelesinin en kritik aşamasını oluşturmuştur. Türkiye Büyük Millet Meclisi, milli egemenlik ilkesini siyasi pratiğe taşıyarak üzerine başka bir gücün

tanınmayacağı iddiasıyla iktidarı bırakmayacağını kararlılıkla göstermiştir. İkinci Meclis'in Lozan Barış Antlaşması'nı onaylaması ve 13 Ekim 1923'te Ankara'nın başkent olarak belirlenmesi gibi adımlar, yeni devletin kurumsal çerçevesini netleştirmiştir. Sonuç olarak, zaten fiilen ulusal egemenliğe dayalı olarak kurulmuş olan yapının hukuki açıklığa kavuşturulması amacıyla, 29 Ekim 1923 tarihli kanunla "Cumhuriyet'in ilanı" kararlaştırılarak rejim tartışmaları sona ermiştir (Giritli 1995, 800; Demirbaş 2005, 53- 54; Uzun 2005, 143; Kutlu 2011, 117).

Sonuç

Cumhuriyet, Arapça kökenli "cumhur" kelimesinden gelerek "halk" veya "millet topluluğu" anlamını taşır ve iktidarın mutlak surette millete ait olması esasını temel alır. Bu yönetim şeklinde devlet başkanı, irsiyet ya da veraset usulüyle değil, zorunlu ve temel bir kural olan seçimle belirlenir. Atatürk'ün düşünce dünyasında cumhuriyet, sadece bir yönetim şekli olmanın ötesinde, özgürlüklerin en iyi korunduğu siyasi düzeni temsil etmekte ve Türk milletinin karakterine en uygun sistem olarak kabul edilmektedir. Bu rejim, kamu yararını önceleyerek devlet yönetimini bir zümrenin menfaatinden uzaklaştırır ve halkın hükümeti olarak ön plana çıkarır. Atatürk, cumhuriyeti, demokrasi prensibinin en çağdaş ve mantıki uygulamasını sağlayan devlet şekli olarak görerek, Nutuk'ta onu sıklıkla "istiklâl"/bağımsızlık, "hürriyet" ve "laik hükümet" gibi kavramlarla birlikte kullanmış, böylece rejimin milli egemenliğin garantisi olduğunu vurgulamıştır.

Atatürk'ün cumhuriyet düşüncesinin fikri temellerinin atılmasında, yaşadığı coğrafya ve kişisel deneyimlerin rolü büyüktür. Selanik'in çok kültürlü ortamı, Osmanlı'nın Batı'ya açılan penceresi olarak farklı fikirlerin serbestçe tartışılmasına olanak tanımış ve bu kültürel etkiler, Atatürk'ün dünya görüşünü zenginleştirmiştir. Şehrin eğitim olanakları açısından gelişmiş bir merkez olması, Mustafa Kemal'in çağdaş fikirlerle tanışmasına ve modernleşme sürecine hazırlanmasına zemin hazırlamıştır. Siyasi kaosun en yoğun şekilde hissedildiği bu ortam, genç Türk aydınlarının reformist fikirleri yaymasına öncülük etmiş ve Atatürk'ün siyasi görüşlerinin erken yaşta şekillenmesine doğrudan katkı sağlamıştır. Selanik'teki özgürlük ve yenilikçilik ruhu, onun ilerideki devrimlerinin temellerini oluşturmuştur. Ekonomik hareketlilik ise, Atatürk'ün devleti kurduktan sonra benimseyeceği ekonomik bağımsızlık ve kalkınma anlayışına zemin hazırlamış olmalıdır. Ayrıca Selanik'in, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü sürecinin önemli bir parçası olması, mevcut monarşik

yapının yerine cumhuriyetin zorunluluğuna olan inancını pekiştirmiştir. Aile, yakın çevre, okuduğu kitapların da Mustafa Kemal Atatürk'ün kendine özgü kimliğinin gelişiminde oldukça önemlidir. Mustafa Kemal'in babası Ali Rıza Efendi'nin erken yaşta vefat ederek onun yetim kalması, psikolojik olarak bağımsızlık ve özgür iradeyle karar alma eğilimini güçlendirmiştir. Yetimliğin getirdiği yalnız başına mücadele etme zorunluluğu, onun karakterinde gözü karalığı ve güçlenme içgüdüsünü artırmış, bu durum askerlik mesleğini seçme kararlılığında kendini göstermiştir. Atatürk'ün entelektüel altyapısının derinlemesine bir analiz yeteneğinden kaynaklandığı kuşkusuzdur. Büyük devlet adamlarının hayatlarını, liderlik vasıflarını, adalet sistemlerini ve demokrasi fikirlerini incelemesi, onun liderlik anlayışını şekillendirmiş ve geleceğe dönük planlarını belirlemiştir. Kuracağı devlet için tüm uygarlıklardan örnek almayı amaçlamış, bu toplumların başarılarını analiz ederek stratejilerini oluşturmuştur. Eğitim hayatında Şemsi Efendi'nin "hürriyetçi" duruşu ve modern eğitim metotları ile Selanik Askerî Rüştiyesi'nde tarih öğretmeni Mustafa Tevfik Bey'in onu hürriyet kavramıyla tanıştırmayı, cumhuriyetçi idealin ilk tohumlarını atmıştır. Atatürk, Türk aydınları Namık Kemal ve Tevfik Fikret'in eserlerini okumanın yanı sıra, Fransız Devrimi'nin fikir akımlarından da etkilenmiştir. Özellikle J. J. Rousseau'nun özgürlükçü ve cumhuriyetçi nitelikleri ile "Toplum Sözleşmesi" eseri üzerinde durmuş, Rousseau'nun zorba güçlerin ulusal iradenin altında kalması gerektiği yönündeki felsefesini benimsemiştir. Tevfik Fikret'in "fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür" felsefesi, Atatürk'ün cumhuriyet neslinden beklediği nitelikleri tanımlamış ve düşünsel ortaklıklarını açıkça ortaya koymuştur.

Osmanlı modernleşme sürecinde, Tanzimat Fermanı ile başlayan kanunlaştırma hareketleri, padişahın mutlak yetkisini kısıtlayarak modern bir yönetim anlayışına geçişi işaret etmiştir; Abdülaziz'in dini ifadeler yerine hukuki terimleri kullanması laikleşme eğilimini göstermiştir. Yeni Osmanlılar, Namık Kemal ve Ali Suavi gibi aydınlar, cumhuriyet kavramını Batı'dan alıp İslami bir zemine taşıma çabasına girmiş, hatta cumhuriyeti İslamiyet'in başlangıcındaki başarılı yönetim şekli olarak görmüşlerdir. Ancak bu aydınlar, imparatorluğun bütünlüğünü koruma kaygısıyla, saltanatı ortadan kaldırma cesareti gösterememiş, cumhuriyete dayalı bir devlet modeli konusunda ısrarcı olmamış, sadece anayasal monarşi/ meşrutiyeti hedeflemişlerdir. Atatürk, 1905'te yepyeni bir Türk devleti kurma idealini ortaya koymuş ve 1907 itibarıyla saltanatın kaldırılmasını içeren köklü inkılap vizyonunu netleştirmiştir. 1913 yılında Sofya'dayken, saltanat makamının artık huzur getirmeyeceğini savunarak devletin cumhuriyet ilkeleri çerçevesinde kurulması gerektiğini belirtmiştir. Mondros Mütarekesi sonrası Padişah Vahdettin'in tutumunun ihanet olduğu

kanaatine varması, cumhuriyetin Türkiye'nin kurtuluşu için tek yol olduğu inancını kesinleştirmiştir. Amasya Genelgesi'nde ilan edilen "milletin azim ve kararı" ilkesi, Millî Mücadele'yi fiili bir devrim bildirgesi olarak konumlandırmış, 20 Ocak 1921 Anayasası'ndaki "hâkimiyet, kayıtsız şartsız milletindir" hükmü ise, reisicumhursuz bir cumhuriyetin dolaylı da olsa ilanı olarak kabul edilmiştir. Son olarak, 1 Kasım 1922'de saltanatın kaldırılmasıyla yönetimdeki çift başlılık ortadan kalkmış ve 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'in ilanı, fiilen kurulan milli egemenliğe dayalı meşru yapının hukuki açıdan tescili olmuştur.

Kaynakça

- Ağırman, Cemal. (2007), Fert ve Toplumun Yetim ve Öksüzlere Karşı Sorumluluklar, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 7/3, 9-30.
- Akın, Rıdvan. (2016). Mustafa Kemal Atatürk ve Türk Devrimi Üzerine Düşünceler, Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2, 3- 71.
- Altıntaş Miyase Yavuz. (2021). Evolutionary Secularisation of the Ottoman Law in the Nineteenth Century: Roots and Implications, Eskiye 44, 385- 408.
- Arıkan, Zeki. (1998). Türkiye'nin Çağdaşlaşmasında Tevfik Fikret ve Atatürk, Atatürk Yolu Dergisi, 6/ 22, 119- 140.
- Aslan, Taner (2009). Mustafa Kemal'de İnkılap Düşüncesinin Oluşumu ve Gelişimi. Erdem, 53, 1-22
- Çiçek İ., A.E. Aslan (2020). Kişilik ve Beş Faktör Kişilik Özellikleri: Kuramsal Bir Çerçeve. Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi, 10/ 1, 137-147.
- Değirmenci, Hakan. (2003). Namık Kemal'in Siyasî Paradigmasında Meşveret Kavramı ve Meclis Düşüncesi. Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi, 17, 181-202.
- Demirbaş, Osman. (2005). Türkiye'de Cumhuriyet Fikrinin Oluşumu, Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, 8, 31- 60.
- Erdemir, H., Erdemir, H. P. (2011). Atatürk'ün ulus-Devlet Fikri Oluşumunda Eskiçağ Tarihi Kitaplarının Yeri. Turkish Studies, 6/ 2, 425- 442.
- Giritli, İsmet. (1995). Atatürk ve Cumhuriyet, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, XI/ 33, 779- 807.
- Gözler, Kemal. (1998). "Cumhuriyet ve Monarşi", Türkiye Günlüğü, Sayı 53, Kasım-Aralık, 27-34.
- Gündoğdu, Yusuf Bahri. (2016). Psikanalitik Kişilik Kuramlarına Göre Gelişim ve Değişimin İmkânı, Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 11/17, 373-404

- Güner, Zekai. (2006). Atatürk, Cumhuriyet ve Demokrasi, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 3, 41-51.
- Hamaloğlu, İbrahim. (2021). "XIX. Yüzyılda Batılı Seyyahlara Göre Selanik Şehrine Dair İzlenimler", *Tarih ve Günce Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi*, Sayı: 9, Yaz, 277 – 310.
- Hamaloğlu, İbrahim. (2023). "Mösyö Antuvan (1858-1943)", *Atatürk Ansiklopedisi*, 22 Temmuz 2025 tarihinde şu adresten alındı: [https://atatürkansiklopedisi.gov.tr/detay/1519/Mösyö-Antuvan-\(1858-1943\)](https://atatürkansiklopedisi.gov.tr/detay/1519/Mösyö-Antuvan-(1858-1943))
- Haytoğlu, Ercan. (1998). Cumhuriyet, Türk Tarihindeki Gelişimi Ve Atatürk, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 14/ 42, 1136-1149.
- Kinross, Lord. (1994). Atatürk- Bir Milletın Yeniden Doğuşu, Türkçesi Necdet Sander, Altın Kitaplar, İstanbul.
- Kutlu, Aydoğan. (2011). Cumhuriyet Kavramı ve Türkiye'deki Evrimi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Mert, Özcan. (1991). Atatürk'ün İlk Öğretmeni Şemsi Efendi (1852-1917), *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 7/ 20, 331-346.
- Nişancı, Dilaver- Nişancı Selda Güner. (2022). Cumhuriyet Demokrasi İkilemi: Özdeş Kavramlar mı, Farklı Kavramlar mı Sorusuna Hukuk Penceresinden Cevap Arayışı, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (KÜSBD)*, Temmuz /12- 2, 423-440.
- Tunç, Hasan. (2008). Demokrasi Türleri ve Müzakereci Demokrasi Kavramı, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. XII/1-2, 1113- 1132.
- Turan, Şerafettin (1982). Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar. TTK yay., Ankara.
- Tünay, Bekir (1986). Atatürk ve Cumhuriyet. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 3/ 7, 155-170.
- Uzun, Hakan. (2005). Atatürk'ün Nutuk'unun İçerik Analizi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Üstel, Füsün. (2008). Makbul Vatandaşın Peşinde- II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi, 3. Baskı, İstanbul.

İngiliz Illustrated London News Gazetesine Göre Türkiye Cumhuriyeti’nde Şapka, Kıyafet ve Harf Devrimi

İbrahim HAMALOĞLU*

Giriş

Herbert Ingram tarafından finanse edilen Illustrated London News gazetesi 14 Mayıs 1842’deki ilk sayısıylu muhafazakâr eğilimli bir gazete olarak haftalık yayınına başlamıştır. Dünyanın ilk resimli gazetesi olarak Kraliyet ailesinin yaşamları, turları ve ölümleri hakkındaki kapsamlı haberleri gazeteye oldukça kısa bir sürede büyük popürlük kazandırmıştır. Ayrıca doğa bilimlerinden teknolojik gelişmelere, sanat ve kültürden siyasi olaylara kadar uzanan geniş bir yelpazede zengin bir dünya haberleri koleksiyonu oluşturmayı başarmıştır. Fotoğraf ve baskı tekniklerindeki gelişmeler 19. yüzyılın sonunda büyük aşama kaydetmiş ve gazetenin tasvirlerinde fotoğraflar ve sanat eserleri kullanılmaya başlanmıştır. 1890’lı yıllardan itibaren gazete fotoğrafçılığı giderek daha fazla kullanmaya başlamış fakat geleneksel çizim ve tasvir geleneğini I. Dünya Savaşı’nın sonuna kadar kullanmaya devam etmiştir. 1920 ve 1930’lu yıllarda ise gazetenin tüm sayılarına fotoğraflardan oluşan haberler hâkim olmuştur (Hibbert 1975, 11-15; Illustrated London News - 25 Ocak 1936).

Illustrated London News gazetesinin 10 Kasım 1923 tarihinde “Haftanın Karakterleri Kamuoyunun Önündeki İnsanlar” başlığı taşıyan bir görselde “Türkiye Cumhuriyeti’nin seçilmiş ilk cumhurbaşkanı: Mustafa Kemal Paşa, eşiyile birlikte” yer almıştır (Illustrated London News - 10 Kasım 1923, s.10). Gazetenin haberine göre Cumhuriyet’in ilan edilmesinden hemen sonra yapılan seçimlerde Mustafa Kemal Paşa’nın meclis tarafından ilk seçilmiş Cumhurbaşkanı olması, halkın iradesini doğrudan temsil eden meclis ve arkasındaki geniş toplumsal desteğin büyüklüğüyle doğrudan ilişkilidir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, ibrahim.hamaloglu@ege.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0003-0559-6037>



Resim 1: Illustrated London News - 10 Kasım 1923, s.10

Illustrated London News gazetesinin 26 Aralık 1925 tarihli “Türkiye’de Şapka Zorunluluğu: Melon Şapka Fesin Yerine Geçti” başlıklı tam sayfa olarak verilen haberde ise “Türkiye’de Moda’nın Öncüsü: Mustafa Kemal Paşa” gösterilmiş, çeşitli şapkalarla çekilmiş fotoğraflarına yer verilmiştir. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa ve çevresindeki politikacıların siyasi arenada “Melon ve Fötr” şapkalarla boy gösterdiğini ve halkına örnek olduğunun altı çizilmiştir. (Illustrated London News - 26 Aralık 1925, s.9.)



Resim 2: Illustrated London News - 26 Aralık 1925, s.9.

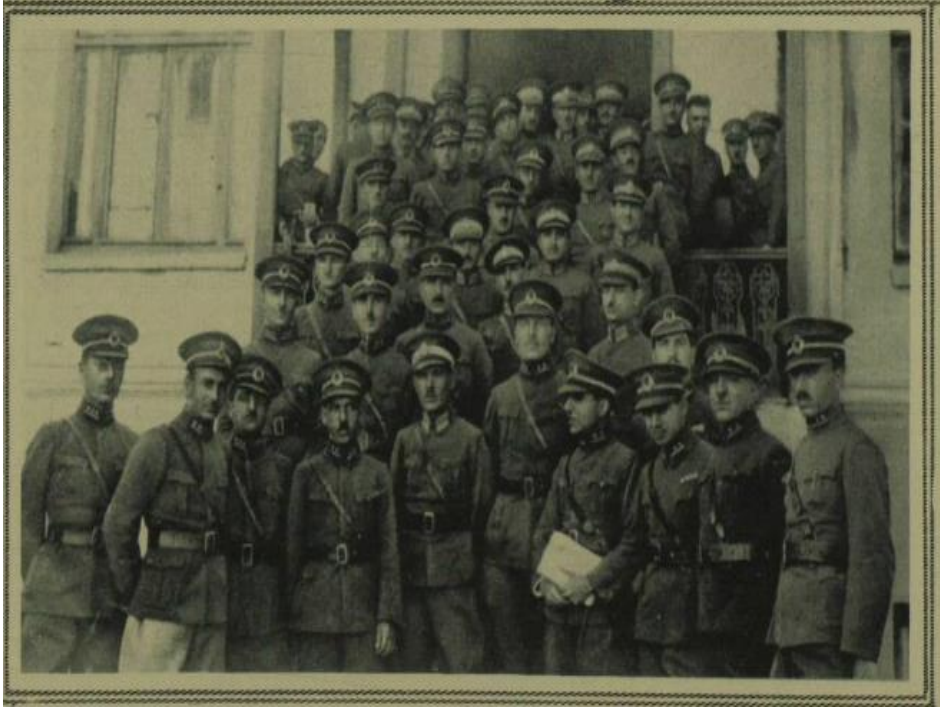


Resim 3: Illustrated London News - 26 Aralık 1925, s.9

Şapka Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle Türk vatandaşlarına şapka giyme zorunluluğu getirilmiş; bu durum, Türk kamuoyunda eleştiriye pek yer bırakmadan kabul görmüştür. Ancak Batılı gözlemciler, bu değişimi oldukça ilgi çekici bulmuş, çeşitli yorumlar ve değerlendirmelerde bulunmuşlardır. The Illustrated London News gazetesi Türklere şapka giyme zorunluluğu getirilmesini alışılmadık bir durum olarak değerlendirmiş, ancak şapkanın Türkiye'de kalıcı olacağını ve bu durumun ilginç sonuçlara da şimdiden yol açmaya başladığını belirtmiştir. Örneğin Ankara'da bir Türk vatandaşının alışılmadık bir şekilde şalvar, sarı gömlek, kırmızı kuşak ve bez bir kep ile dolaşırken ünlü bir İngiliz müzikalindeki komik bir oyuncuya benzetildiği, İzmir'de pamuklu uzun gömlek, lastik ayakkabı ve kasketiyle sokakta gezen bir vatandaşın yetkililerce durdurulduğuna yer verilmiştir. İngiliz basınında, Türkiye'deki kılık kıyafet düzenlemeleri genellikle modernleşme ve Batılılaşmanın bir gereği olarak ele alınmıştır. Ancak, yerleşik bir geleneğin bir günde ortadan kaldırılmasının mümkün olmadığı ve bu değişimin doğal bir süreçle gerçekleşmediği de vurgulanmış, bu durumun eleştiriye açık olduğu belirtilmiştir. Ayrıca bu değişimin erkek giyimiyle sınırlı kalmayıp, kadın giyimine de yansyacağı; kadınların da kısa süre içinde çarşıftan vazgeçerek Batılı kadınlar gibi giyinecekleri öngörüler arasında yer almıştır. Diğer yandan, eski battaniye ve çuvalların bile kullanıldığı şapka imalathaneleri için ekonomik anlamda önemli bir yükseliş fırsatı doğmuştur. Başlangıçta şapka satışları

konusunda bazı spekülasyonlar yapılmış olsa da, hükümetin aldığı tedbirlerle fiyatlara belli standartlar getirilmiştir (Doğaner 2007, 239-240).

Aynı haberde “Türkiye’de Batılı Başlık Tasarımının Orduya Uygulanışı: Avrupa Modelinde Yeni Hizmet Şapkaları Giyen Bir Grup Türk Subayı” başlıklı bir görselde ise söz konusu şapka devriminin ordu dahil toplumun tüm kesimine yayılmayısıyla Türkiye’nin modern Batı dünyasına hızlı bir giriş yapacağını altı çizilmiştir.



Resim 4: Illustrated London News - 26 Aralık 1925, s.9

Illustrated London News gazetesinin 2 Ocak 1926 tarihli “Türkiye’deki Yükselen Nesil Artık Batı Tarzı Giyime Alışıyor: İstanbul’daki Bir İlkokulun Çocukları Bez Şapka Takıyor” başlıklı görselde İstanbul’daki bir ilkokula giden öğrencilerin de bez şapka takmaya başladığı belirtilmiştir (Illustrated London News - 02 Ocak 1926, s.32).



Resim 5: Illustrated London News - 02 Ocak 1926, s.32

Aynı tarihli bir başka haberde “Yeni Moda Türkiye'nin Kaderi: İzmir Öğretmen Okulu Öğrencileri - Spor Kıyafetli Türk Yeni Kadınının Modern Hali” başlıklı bir görselde de İzmir'deki bir öğretmen okulunda öğrenim gören öğrencilerin dönemine göre modern kıyafetler giydiği görülmüştür (Illustrated London News - 02 Ocak 1926, s.32).



Resim 6: Illustrated London News - 02 Ocak 1926, s.32

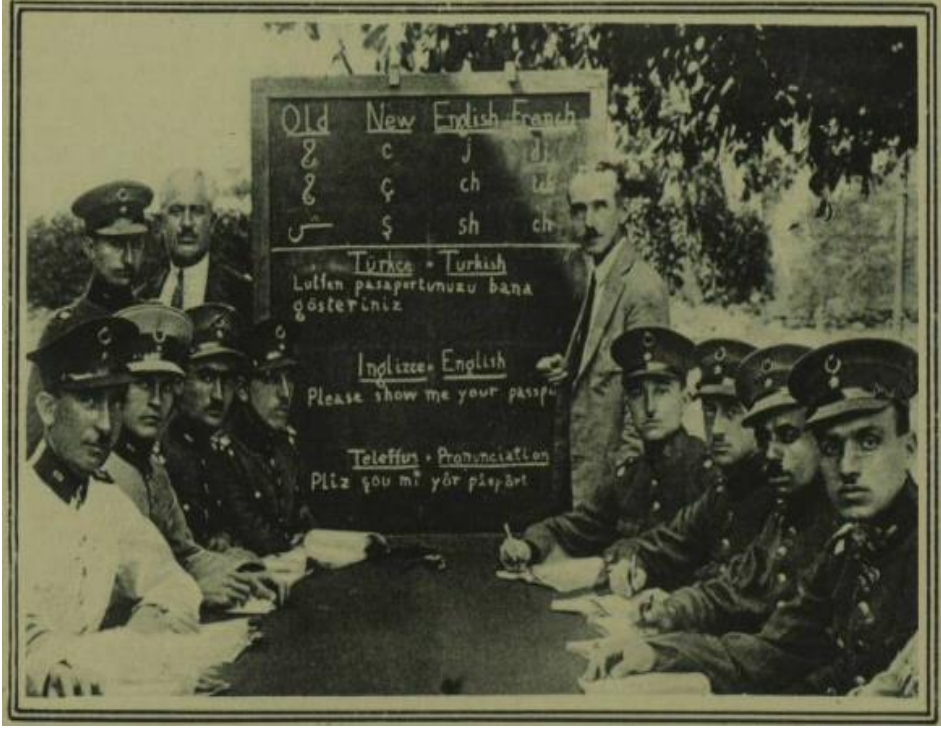
Ayrıca aynı haberde “Artık Türkiye’de Giyilmiyor: Arap Kadınlarınınkinden Farklı Olarak Yüzü Tamamen Örtmeyen Eski Bir Örtü Türü: Yaşmak” başlıklı görselde Osmanlı’da geleneksel ferace ile birlikte giyilen ve yalnızca gözleri açıkta bırakan ince kumaştan iki parçalı yüz ve başörtüsüne yer verilmiştir. Silindir şapkalı Mustafa Kemal’i Türkiye’nin kıyafet reformcusu olarak tanımlayan haberde, “Eski ve Yeni Tarz, Hala Görülebilen Bir Karşıtlık: Modern Giyinen Bir Türk Kadını ile Onu Benimsemeyen Bir Diğer Türk Kadını” aynı karede resmedilmiştir. Habere göre, İzmir’de kadın öğretmenler için bir okulun varlığı ve burada verilen eğitimin modern oluşu oldukça önemlidir. Buradan mezun olan öğretmenlerin atandıkları yerlerde öğrendiklerini uygulamalarının da altı çizilmiştir. Oyunlara, sanata ve müziğe de ilgi duyan bu öğretmenler tıpkı Mustafa Kemal’in istediği gibi özgür ve bağımsız olan Türk kadınının yeni tipidir (Illustrated London News - 02 Ocak 1926, s.32).

Illustrated London News gazetesi 23 Ekim 1926 tarihli tam sayfa haberindeki görsellerde yine aynı konuyu işlemiş, “1300 Yıllık Yaşmak Iskarta Edildi: Türkiye’nin Yeni Kadını” başlıklı haberde, Galata Köprüsü’nde modern kıyafetle gezen Türk kadınlarını, Ankara’da bir okuldaki modern spor kıyafetleriyle hokey oynayan Türk kız öğrencilerini, eski ve yeni kıyafetleriyle Türk hemşirelerini, yaşmakla güzelliklerini gizlemek zorunda kalan güzel Türk kızlarını, Özgürleşmenin zirvesi başlığı altında ayakkabılarını halka açık bir şekilde erkek ayakkabıcıya temizleten Türk kadını ve son olarak reformları yakından takip eden bürokratları kaydetmiştir (Illustrated London News - 23 Ekim 1926, s.13). Ayrıca Mustafa Kemal Paşa geleneksel fesi ortadan kaldırdığında Türk kadınının tülbentli örtülerinden kurtulduğunun da altı çizilmiştir. Haberlerden de anlaşılacağı üzere Türk kadını modern bir görünüme kavuşmak için oldukça istekli davranmaktadır.



Resim 7: Illustrated London News - 02 Ocak 1926, s.32

Mustafa Kemal Paşa, çağın gerisinde kalmış ve kendini yenileyemeyen ülkelerin ve toplumların nasıl sömürüldüğünü ve yok edildiğini gözlemlediği için, modernleşme ve kalkınmayı temel çözüm olarak görmüştür. Bu bağlamda, şapka sadece bir başlık değil, aynı zamanda bir fikir ve düşüncenin sembolü olarak kabul edilmiştir. Paşa, bu devrimle zihinlerdeki geri kalmışlığı da ortadan kaldırmak istemiş, ancak toplumun kendini keşfetmesi ve uygar ulusların en doğal simgelerinden olan çağdaş giyim ve kuşam kavramları içerisinde toplumun kimliğini kaybetmemesi için de dikkatli davranmıştır (Aysal 2011, 21).



Resim 8: Illustrated London News - 08 Eylül 1928, s.28

Illustrated London News gazetesinin 08 Eylül 1928 tarihli haberindeki bir görselde “Türkiye Eski Arap Harfleri Yerine Latin Alfabetesini Benimsiyor: İstanbul Polisi Yeni Yazıyla İngilizce ve Fransızca Öğreniyor” başlıklı görselde Mustafa Kemal Paşa’nın kısa bir süre önce Türkiye’de yeni bir devrimi başlattığı bilgisi verilmiştir. Buna göre Paşa, kendisinin de unutmaya çalıştığı eski Arap harfleri yerine Latin alfabetesini topluma yaymak istemektedir. İstanbul’daki bir konuşmasından “Bunu işçilere, köylülere, herkese öğretin, Ülkemiz insanların yüzde 80’inin okuryazar olmaması skandaldır. İki yıl içinde herkes yeni alfabeyle okuma ve yazmayı öğrenmelidir.” demecine yer verilmiş, Türk milletvekilleri ve kamu görevlilerinin söz konusu alfabeyi öğrenmek için oldukça aceleci olduğu vurgusu yapılmıştır (Illustrated London News - 08 Eylül 1928, s.28). Gerçekten de kamu görevlilerinin yeni alfabeyi öğrenmedeki istek ve azimleri yabancı basının da ilgisini çekmiştir. Illustrated London News gazetesinin 6 Ekim 1928 tarihli bir haberindeki “Türkiye Cumhurbaşkanı Yeni Alfabe Hakkında Kara Tahtada Ders Veriyor: Öğretmen Olarak Kemal Paşa” başlıklı görselde Mustafa Kemal Paşa’nın harf devrimi konusundaki en ünlü fotoğrafına yer verilmiştir.

Burada Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Kuzey Anadolu'daki bir turu esnasında halkın yeni alfabeleri öğrenmek için çok istekli olduğunu gören Paşa'nın köy okulu müdürlerine kara tahta önünde yeni Türk alfabesi hakkında ders verdiği vurgulanmıştır (Illustrated London News - 06 Ekim 1928, s.68).



Resim 9: Illustrated London News - 06 Ekim 1928, s.68

1920'lerin başında, Yeni Türkiye'nin inşasına başlanırken ve Cumhuriyet'in ilanının hemen ardından, halkta eğitime karşı ilgi ve heves uyandırma çabasının devletin sürekli olarak resmi ilgisinde olduğu anlaşılmaktadır. 1928'de Latin harflerinin kabulü, okuma yazma oranının artırılma çabaları ve millet mekteplerinin açılması gibi pek çok yenilik, eğitim düzeninde köklü değişikliklere işaret etmesi bakımından oldukça önemlidir. Bu çabaların, eğitim seviyesinin yükseltilmesi ve okuma yazma bilenlerin sayısının artırılmasına yönelik somut bir hedefin ürünü olduğu da belirtilmelidir (Özgün 2017, 80-81). Bu tarihten itibaren toplumun tüm kesiminde yeni Türk harflerinin öğrenilmesi konusunda büyük bir ilginin olduğu yine görsel anlamda Illustrated London News gazetesinin haberlerine yansımıştır. “Yeni Türk Harflerini Okumayı ve Yazmayı Öğrenen Türk Manavı”, “İstanbul'daki Tabelacıların Yoğun Mesailer! Yeni Latin Harfleriyle Bir Berber Dükkânı”, “Mesleğini Yeniden Öğrenmek: İşi İçin Yeni Latin Harflerini İnceleyen Bir Türk Mühür Hakkakı”, “İstanbul'da Yeni Latin Harflerini Öğrenmek İçin Bir Seferberlik”, “Yeni Okullardan Birinde Kız Öğrenciler” başlıklı görseller bunun küçük bir örneğidir. Gazete bu durumu “Tüm Türkiye Okula Gönderildi” diyerek özetlemiştir (Illustrated London News - 12 Ocak 1929, s.9).



Resim 10: Illustrated London News - 21 Eylül 1929, s.17

Illustrated London News gazetesinin 21 Eylül 1929 tarihli bir haberindeki “Batılı Kardeşlerini Takip Eden Türk Kadınları: Türkiye’de Düzenlenen İlk Güzellik Yarışması: Batılı Kıyafetleriyle Bir Grup Yarışmacı” başlıklı görselde Türkiye’de Türk kadınları arasında düzenlenen ilk güzellik yarışmasına dikkat çekilmiştir. Habere göre Mustafa Kemal Paşa’nın toplumsal reformlarının etkisi sadece tüm yarışmacıların Batılı kıyafetleri giymesinden anlaşılabilmektedir. Etkinlik Türkçe ve Fransızca yayınlanan günlük İstanbul gazetesi “Cumhuriyet” tarafından organize edilmiştir (Illustrated London News - 21 Eylül 1929, s.17).

Sonuç

Osmanlı Devleti’nin sona ermesiyle birlikte modern bir Türk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulması sadece Türkiye için değil dünya tarihi için de önemli bir dönüm noktası olmuştur. Dış basında Cumhuriyet’in kuruluşu modernleşme ve batılılaşma yönünde atılmış cesur bir adım olarak değerlendirilirken, Mustafa Kemal Atatürk’ün modernleşme hedefi söz konusu dış basında yine büyük bir ilgiyle takip edilmiştir. Şapka ve Kıyafet devrimi ülkenin batıya yöneliminin somut bir örneği olarak değerlendirilirken özellikle şapka zorunluluğu batılı dış basında geniş bir yankı bulmuş, bu devrimin Türkiye’nin toplumsal yapısında köklü bir değişime kapı aralayacağıın altı çizilmiştir.

Türk dilini sadeleştirmek, eğitimde ve iletişimde kolaylık sağlamak ve Batı ile yapılan entegrasyonu hızlandırmak amacıyla gerçekleştirilen Harf devrimi ise yine aynı dış basında Türkiye’nin sosyokültürel dönüşümünde önemli bir adım olarak yorumlanmıştır. Buna göre bu devrim sadece bir alfabe değişikliğinden ibaret değildir, aynı zamanda köklü bir zihinsel dönüşümün temsilcisidir.

Sonuç olarak sadece Illustrated London News adlı gazetenin konuyu ele alış biçimi dahi görsel örneklerle desteklenmiş haberlerin dünya basınında Türkiye’deki devrimlerin ne denli takip edildiğinin bir göstergesidir. Haberler, Türkiye’nin Batı’ya yönelme ve modernleşme çabasının birer göstergesi olarak ele alınmış, dünya sahnesinde Türkiye’yi yeni bir rol üstlenmeye hazırlamıştır.

Kaynakça

- Aysal, N. (2011). Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Giyim ve Kuşamda Çağdaşlaşma Hareketleri. Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, 10/22, 3- 32.
- Doğaner, Y. (2007) Atatürk Dönemi Türkiye’si’nde Sosyo-Kültürel Değişim. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, ICANAS 38, 235- 260.

Hibbert, C. (1975). The Illustrated London News' Social History of Victorian Britain. Londra. Angus and Robertson Press.

Özgün, C. (2017). Cumhuriyet'in İlk Yıllarında (1934-1935) Bodrum'daki Eğitim ve Öğretim Düzeninin Çevre Yerleşimlerle Karşılaştırılması Üzerine Bir Değerlendirme. İzmir Araştırmaları Dergisi, 3/7, Prof. Dr. Serap Yılmaz Özel Sayısı, Aralık, 77- 96.

Illustrated London News - 10 Kasım 1923.

Illustrated London News - 26 Aralık 1925.

Illustrated London News - 02 Ocak 1926.

Illustrated London News - 23 Ekim 1926.

Illustrated London News - 08 Eylül 1928.

Illustrated London News - 06 Ekim 1928.

Illustrated London News - 12 Ocak 1929.

Illustrated London News - 21 Eylül 1929.

Illustrated London News - 25 Ocak 1936.

EKLER



Resim 11: Illustrated London News - 17 Mart 1923, s.15.



Resim 12: Illustrated London News - 23 Ekim 1926, s.13.



Resim 138: Illustrated London News - 12 Ocak 1929, s.9.

Roma Cumhuriyeti: Cumhuriyetin Kökeni ve Anlamı Üzerine Bir Değerlendirme

Mehmet Ali KAYA*

Giriş

Türkiye Cumhuriyeti, Türk Kurtuluş Savaşı'nı zaferle sonuçlandırmış olan Büyük Önderimiz Mustafa Kemal Atatürk'ün 29 Ekim 1923 tarihinde kurduğu ve “Bugünkü hükümetimiz, devlet örgütümüz doğrudan doğruya milletin kendi kendine, kendiliğinden yaptığı bir devlet örgütü ve hükümettir ki, onun ismi Cumhuriyettir” (Unan 1952, 435) diyerek tanımladığı yeni Türk devletinin adıdır. Böylece binlerce yıllık Türk tarihine ilk kez Atatürk ile birlikte devlet yönetiminde egemenliği bütünüyle Türk ulusuna veren bir siyasal rejimle ve bu siyasal rejimin adı olan “cumhuriyet” kavramıyla tanışılmış oldu. Ancak her ne kadar Türk tarihi açısından bir ilk olsa da bugün 100. yaşını kutladığımız ve Atatürk'ün “Türk milletinin tabiat ve adetlerine en uygun idare şekli” (Afetinan 1988, 410-411. Afetinan 1991, 239) dediği cumhuriyet rejimine insanlık tarihi açısından bakıldığında günümüzden 2532 yıl kadar önce kurulmuş Roma cumhuriyetine kadar giden çok eski bir geçmiş vardır. Romalılar, o zaman kurdukları cumhuriyete kendi dilleri olan Latince “*res publica*” diyorlardı. Bugünkü Avrupa ülkelerinin siyasal rejimlerinin adı olarak kullandıkları kavramların-örneğin İngilizce *republic*/ Fransızca *republique* / İtalyanca *repubblica*/ Almanca *republik* /Rusçada *respublika*'nın- kökeni de adıyla sanyla Romalıların dili olan Latince “*res publica*”dır. Yani bugünkü batı dillerinde neredeyse hiç bozulmadan muhafaza edilen Latince “*res publica*” kavramı, Roma Cumhuriyeti'nin adıydı ve Romalıların *res publica* dedikleri cumhuriyet, İÖ 509 yılında kuruldu.²

Roma, cumhuriyetin (*res publica*) kurulmasından önce 250 yıl krallar tarafından yönetilmiş bir kent devletiydi (Scullard 2000, 46-77). Bu krallardan sonuncusu Etrüsk kökenli olan Superbus (*Mağrur*) takma adlı Tarquinius (Tarquinius Superbus) idi. Tarquinius çok despot ve zalim bir kraldı ve onun bu özelliği, öyle görülüyor ki kuzeni L. Tarquinius Collatinus'un karısı Lucretia'ya tecavüz eden oğlu Sextus Tarquinius'un şahsında zirve yapmıştı. Romalılar, bu nedenle, Tarquinius'u isyan ederek Roma'dan kovdular (Liv. I.58-60. Dion. Hal. IV.64.2

* Prof. Dr., Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, mehmet.ali.kaya@ege.edu.tr

² Cic. *Rep.* I. 39. Martin 2022, 52. Kershaw 2013, 1. Scullard 2000, 76, 78. Demircioğlu 1987, 71. Ayrıca *Res Publica*'nın Roma döneminde ne anlama geldiği konusunda bkz. Hogdson 2017, 4 vd.

vd). Böylece Roma kenti krallardan kurtulmuş, özgürlüğüne (*liberatam urbis*) kavuşturulmuş oldu (Liv, I.60. 2-4. Beard 2018, 128). Bu özgürlük, Romalıların boşalan tahta yeni bir kralı oturtmak yerine, kralın yetkileriyle donattıkları iki consul seçerek (Liv. I.60.3-4), “res publica”, yani “cumhuriyet” dedikleri yeni bir rejimi kurmalarının yolunu açtı.

“İş/şey” anlamına gelen “res” sözcüğüyle “halka ait” anlamına gelen “publicus” sözcüğü olmak üzere iki sözcüğü içeren “res publica” kavramının Türkçeye tam çevirisi, “halka ait olan şey” ya da “halkın işi”dir. Dolayısıyla Romalıların cumhuriyeti, yalnızca bir siyasal rejim adı olmak bakımından değil, sözcük anlamı bakımından da Türkçedeki “cumhuriyet” kavramının karşılığıdır.³ Zira Türkçedeki “cumhuriyet” (*halka mahsus, halkla ilgili, cumhurluk*) sözcüğü de “halk” anlamına gelen “cumhur” sözcüğünden üretilmiştir (Ateş 2008, 66). Bu bağlamda “res publica” kavramı, eski Yunanların “demokratia” dedikleri demokrasi kavramından da farklı değildir. Zira “demokrasi” sözcüğü de “halk” anlamına gelen “demos” sözcüğü ile “egemenlik/iktidar” anlamına gelen “kratos” sözcüklerini içerir ve “halkın yönetimi/iktidarı” anlamına gelir. Yine Romalıların res publica’sı gibi eski Yunan demokrasisi de bir siyasal rejimin adıdır.

Her ne kadar eski Yunanların “polis” denen kent devletlerinde monarşiden demokrasiye (*demokratia*) geçiş sürecinin başlangıcı İÖ 6. yüzyıl başlarında yapılan Solon reformlarına kadar geriye gitmiş olsa da “demokratia” adıyla tanımlanan siyasal rejimin kurulması ilk kez Atina’da İÖ 508/7 yılında Kleistenes adlı reformist devlet adamı tarafından gerçekleştirildi (Kaya 2023, 397-415). Bu nedenle Romalılar, “res publica” dedikleri cumhuriyet rejimini kurarken, eski Yunanlardan etkilenip etkilenmedikleri, bir etkilenme varsa bunun nasıl olduğu kesin olarak bilinmiyor (Beard 2018, 128. Cornell 1995, 231 vd). Öte yandan Yunan demokrasisi ile Roma cumhuriyeti, kuruluş nedenleri bakımından benzerdir. Zira Yunan demokrasisinin kuruluşunda iktidarın tiranlar tarafından ele geçirilebileceği korkusu önemli rol oynarken (Kaya 2023, 350, 415), Roma Cumhuriyeti’nin kuruluşunda kral despotizmi nedeniyle krala karşı duyulan nefret vardır (Martin 2022, 53. Beard 2018, 125). Ancak eski Yunanların “demokratia” dedikleri cumhuriyet rejimiyle Romalıların “res publica” dedikleri cumhuriyet rejiminin egemenliği “halk iktidarı” ya da “halkın işi/ halka ait şey” olarak ifade etmiş olması dışında, yani vatandaşlık anlayışları, anayasal kurumları, hükümetleri ve bunların görevleri, görev süreleri, yetkileri gibi pek

³ Mustafa Kemal Atatürk, 1923’de (Lozan Konferansının yapıldığı zamanda) Fransızcadaki “Republique” kelimesinin karşılığının “cumhuriyet” olduğunu söyleyerek bu konuda notlar tutmuştur. Bkz. Giritli 1981, 21 vd.

çok bakımdan aynı değildir.⁴ Bu nedenle cumhuriyetinin anlamını burada değerlendirirken yalnızca cumhuriyet kavramının adıyla sınıyla kökeni olan Romalıların cumhuriyetiyle (*res publica*) sınırlı kalıp, Roma Cumhuriyeti'nin anayasasının ve anayasal kurumlarının ne olduğu ve nasıl uygulandığı sorularının yanıtını vererek cumhuriyet kavramını, kökeni itibarıyla kavramaya çalışacağız.

Romalılar, kral Tarquinius'u ve onun despotizmini, 500 yıllık cumhuriyet tarihleri boyunca “kral” ve “krallık” sözcüklerinden nefret ederek hatıralarında yaşattılar. Bu nefret, kralı kovan isyanın liderinden birisi olan Tarquinius Collatinus'u bile, önce Roma'yı yönetecek iki *consul*den birisi olarak seçildiği halde, kraliyet sülalesinden olduğu gerekçesiyle, diğer tüm Tarquiniuslarla birlikte Roma'yı terk etmeye zorladı (Liv. I. 60.4; II.2; IV.15.3. Dion. Hal. IV.84.5; V.1.2; V.9-12 ve 19; VIII.49.6. Cic. *Rep.* 2.53. Plut. *Popl.* 1.4; 4-7. Eutrop. I.9.3.). Zira “*res publica*” (*cumhuriyet*) kavramı, devleti yönetmek işini özel bir kişinin (*res privata*), bir kralın ya da kraliyet ailesinin (*res familiaris*) imtiyazı olmaktan çıkarmıştı. Yani Roma'nın yeni devletine ve rejimine “*res publica*” (*halka ait şey/halkın işi*) diyen Romalılara göre “devleti yönetmek işi, yalnızca halka ait olması gereken bir iş” idi. Ancak Romalılar, devleti yönetmeyle ilgili anlayışlarını ifade den “*res publica*” (*cumhuriyet*) kavramını tanımlamak için bir yasa çıkarmadılar. Bu nedenle Romalıların “*res publica*” (*cumhuriyet*) kavramı, hukukun ve meşruiyetin üretilebildiği tek kaynağın halk olduğu gerçeğinin mevcudiyetine rağmen, en azından Geç Cumhuriyet Dönemi'nde, Caesar'ın şu sözlerinden de anlaşılacağı gibi, anlam ve kapsam bakımından terim gerçekliğiyle uyuşmayan hale gelecek şekilde manupüle edilebiliyordu.

“*Res publica (cumhuriyet) bir hiçtir, cisimsiz ve şekilsiz bir isimden ibarettir*”.⁵

Öyle görülüyor ki bir siyasal rejimin adı olan “cumhuriyet” kavramının ne olduğu ya da bu kavramdan ne anlaşılması gerektiği konusunda bugün nasıl farklı düşünceler ifade edilmişse (Ateş 2008, 65 vd. Bilgin 2008, 105 vd), Romalıların

⁴ Yunan kent devletlerinin (*poleis*) vatandaşları yasal haklar bakımından eşit idiler. Fakat aynı şey, Roma cumhuriyetinin vatandaşları için en azından erken cumhuriyet döneminde söz konusu değildi. Bu nedenle sınıflı Roma halkının ayrıcalıklı kesimini oluşturan Paricilere “tam hukuklu vatandaşlar”, Plebs (çoğulu: *Plebes*) denen halkın geriye kalanına “az hukuklu vatandaşlar” denildi. Başka bir ifadeyle Roma cumhuriyeti, takriben ilk iki yüzyıl boyunca, günümüzün terminolojisiyle ifade etmek gerekirse, “demokratik cumhuriyet” olmadı (Demircioğlu 1987, 76). Ancak Plebsler, söz konusu iki yüz yıllık zaman dilimi boyunca Patricilerle eşit haklara sahip olmak için mücadele ettiler ve nihayetinde, İÖ 287 yılında, muzaffer oldular. Bu tarihten sonra Roma Cumhuriyeti, tüm Roma vatandaşlarının yasalar karşısında eşit olduğu “demokratik cumhuriyet” oldu. Patricii-Plebes mücadelesi konusunda bkz. Lomas 2022, 225 vd. Martin 2022, 56 vd. Boatwright, vd. 2020, 46 vd. Faulkner 2015, 65-68, 74 vd. Scullard 2000, 84-91, 117-119. Demircioğlu 1987, 85-103. Yunan demokrasisi konusunda bkz. Kaya 2023, 411 vd. Kaya 2022, 252 vd.

⁵ Nihil esse rem publicam, appellationem modo sine corpore ac specie. Bkz. Sut. *Jul.* 77. Ayrıca Roma *res publica*'sının anlamı konusunda bkz. Hodgson 2017, 1 vd.

res publica'sının (*cumhuriyet*) da zamanla ne olduğu konusunda farklı düşüncelerin üretildiği bir terim haline gelmişti.⁶

Roma, yazılı hukuk bakımından tarihi bir öneme sahiptir. İlk yazılı yasaları (*12 levha kanunları*), Roma Cumhuriyeti'nin kurulmuş olduğu tarihten yaklaşık 60 yıl sonra, İÖ 450 yılında, yaptılar (Cic. *Rep.* II.61-3. Liv. III. 33.1-37.8. Diod. XII.23.1. Dion. Hal. X.56.1-2; 59-60.6. Tac. *Ann.* III.27. Beard 2018, 25, 140 vd. Lewis 2010, 13 vd). Fakat Cumhuriyetinin kurucuları, kurdukları cumhuriyet rejimini ve onun anayasal kurumlarını ne 12 levha kanunların ne de daha sonra da çıkardıkları kanunların konusu yapıp tanımlamak ihtiyacı duydular. Başka bir ifadeyle Romalıların yazılı bir anayasası hiçbir zaman olmadı. Anayasal kurumlar konusunda onlar yalnızca muhafazakâr kalıp teamüle itibar ettiler (Dynneson 2018, 318. Beard 2018, 188. Demircioğlu 1987, 174). Öyle görülüyor ki bu muhafazakârlık ve teamülün kaynağı bizatihi “res publica” kavramıydı. Zira bu kavram, aynı zamanda egemenliğin halka ait olduğunun anayasal tanımını da bizatihi yapmış olan bir kavramdır.

Roma halkı, “res publica”nın (*cumhuriyet*) kendisine verdiği egemenlik hakkından hiçbir zaman vaz geçmedi. Fakat seçtiği magistratları (*magistratus*) aracılığıyla yürüttüğü iktidarını, Roma'nın yalnızca resmi binalarına değil Roma kentinin hemen her yerinde karşımıza çıkacak şekilde yazılan SPQR (*Senatus Populusque Romanus/Roma Halkı ve Senatosu*) kısaltmasından da anlaşılacağı üzere zamanla Roma *senatus*'u ile paylaştı (Beard 2018, 25). Başka bir ifadeyle Roma Cumhuriyeti'nin egemenlik gücünü eşit olarak elinde tutan iki anayasal kurumu vardı. Özellikle İÖ 2. yüzyılın ikinci yarısında rakip ve karşıtlık ilişkisiyle tebarüz eden bu iki kurum, yani Roma Halk Meclisi (*populus*) ve Roma *Senatus*'u, egemenlik gücünü, adına “magistratus” ve “pro magistratu” denen yüksek kamu görevlileri aracılığı ile icra ettiler. Ancak magistratlar, zamanla kendilerini seçen halkla değil, senato ile iş birliği yapan yöneticiler olmaya başladılar. İÖ 2. yüzyılda yaşamış olan Yunan tarihçi Polybios, takriben 500 yıl Roma Cumhuriyeti'ni⁷ yöneten bu üç anayasal kurumunun varlığından hareketle,

⁶ Roma'nın devlet adamı Scipio Africanus'a göre cumhuriyet (res publica) bir halk işidir. Ancak bir halk, her ne şekilde olursa olsun bir araya getirilmiş her insan topluluğu değil, hak ve menfaat paylaşımı konusunda uzlaşa içinde birleşmiş bir çokluk topluluğudur”. Bkz. Cic. *Rep.* I.39 (*res publica res populi; populus autem non omnis hominum coetus quoquo modo congregatus, sed coetus multitudinis iuris consensu et utilitatis communione sociatus*). Romalıların nazarındaki res publica konusunda ayrıca bkz. Vishnia 2012, 60 vd.

⁷ Roma Cumhuriyeti, Julius Caesar'ın İÖ 44 yılında öldürülmesinden sonra başlayan iç savaşların nihai galibi olan Caesar Octavianus (=Augustus), bir “kral” ya da “tiran” olmadığını söyleyip ve monarşiyi temsi eden bu terimleri reddetti. Tek adam olarak sahip olduğu iktidardaki konumunu “Princeps Civitatis” (devletin birinci adamı) olarak tanımladı. Kendisini cumhuriyetin tüm anayasal kurumların üstünde konumlanmasını sağlayacak unvanları (*princeps senatus, maius imperium, tribunica potestas*, vd.) zamanla tedricen alırken amacının cumhuriyeti restore etmek olduğunu söyledi. Ancak gerçekte Roma'da cumhuriyet rejimini sonlandırıp *principatus* (princepslik) denen yarı monarşik rejime giden yolun taşlarını 41 yıllık iktidarı

Roma Cumhuriyeti'ne egemen olan siyasal rejimi, monarşi, oligarşi ve demokrasiyi içinde barındıran bir “karma” rejim olarak tanımladı. Polybios’a göre *consul*, cumhuriyetin monarşik unsurunu; *senatus* oligarşik unsurunu; *halk meclisleri* demokratik unsurunu temsil ediliyordu (Polyb. VI.11.12-13).

Ancak Romalıların *consul*’ü, her ne kadar sahip olduğu *imperiumu* (yönetme/emretme gücü) bakımından Roma krallından farklı değilse de bir monark değildi, tam tersine monarşi karşıtı ilkelerin temsilcisiydi. Halk tarafından bir yıllığına görev yapmak üzere bugünün Devlet Başkanlığı diyebileceğimiz consullük (*consulatus*) makamına seçilen bir magistrattı. Ayrıca consullük makamına tek değil iki *consul* seçiliyordu ve bu iki *consul*, eşit yetkiye sahipti. İki *consul*’den yalnızca birisi, Romalıların “*imperium*” dedikleri “yönetme/emretme yetkisi”ne sahipti. Bu yetki iki *consul* tarafından dönüşümlü olarak kullanılıyordu. Yönetme yetkisine (*imperium*) sahip olan ve balta taşıyan 12 *lictör* ile dolaşan *consul*’ün icraatını, yönetme yetkisine sahip olmayan *consul*’ün veto etme/yasaklama (*ius intercedendi/intercessio*) hakkı vardı (Hal. Dion. V.1-2. Polyb. V.47.3-4; VI.12;15-16;53.7-8. Dynneson 2018, 321 vd. Vishnia 2012, 66 vd. Byrd 1995, 20 vd., 42.).

Roma Cumhuriyeti’nin kurulmuş olduğu tarihten İÖ 451 yılına kadar *consuller*den başka magistratı yoktu.⁸ Bu nedenle devletin mülki, askeri, adli, mali ve bir dereceye kadar dini işlerini yönetmek görevi, her yıl halkın seçimiyle iktidar olan iki *consul* tarafından yürütüldü (Vishnia 2012, 67. Byrd 1995, 20. Demircioğlu 1987, 71 vd). Bu tarihten itibaren *consuller*in, maliyeyle,

boyunca döşedi. (Scullard 2011, 176-225). İS 14 yılında öldüğünde onun halefi olarak tayin ettiği Tiberius, *Princeps/İmparator* oldu. Böylece her ne kadar Roma Cumhuriyetin anayasal kurumları lağvedilmemiş olsa da artık bu yeni rejim “halka ait olan ya da halk egemenliği/iktidarı olmaktan çıkmıştı. Zira yarı monarşik dediğimiz Principatus Döneminde (İÖ 27-İS 284) her imparator halefini tayin edecek ve bu tayinde halkın bir dahili söz konusu olmayacaktır. Başka bir ifadeyle cumhuriyet rejiminden *Augustus* ve *İmparator* unvanına sahip olan ve imparatorluk sarayında oturan princepslerin hüküm sürdüğü yarı monarşik bir rejim olan Principatusluğa geçiş bir siyasal devrimdi. Fakat Romalılar bu devrimin gerçekleşmiş olduğunun bile tam olarak idrakinde değildiler. Bu nedenle Principatus Döneminde bile Roma devletine *res publica* denilmeye devam edildi. Her ne kadar İmparator Nero döneminde ve sonrasında cumhuriyet rejimine geri dönüşümlü yönünde eğilimlerin konuşulması söz konusu olsa da dönüş asla gerçekleşmedi. Zira cumhuriyet rejimine geri dönüşümlü halinde belli makam ve mevkii elinde bulunduran Roma eliti, sahip oldukları bu ayrıcalıklı konumunu kaybedebileceklerini düşünüyorlardı.

⁸ Consullere mali işlerde ve ceza davalarında yardımcı olan quaestorler ile askeri işlerde yardımcı olan askeri tribunlar (*tribuni militum*) cumhuriyetin kurulmuş olduğu tarihten itibaren vardı. Bkz. Broughton 1951, 3 (quaestorler), 5 vd (Askeri tribunlar). Askeri tribunlar, halk tarafından seçilen magistratlardandı, fakat onlar quaestor seçildikleri takdirde senatör olma imkânına sahip oluyorlardı. Roma lejyonlarında albay rütbesine tekabül eden subay olarak görev yapıyorlardı. Quaestorler, İÖ 447 yılına kadar consuller tarafından atanıyorlardı. Bu tarihten itibaren halk meclisi tarafından seçildiler (Tac. *Ann.* 11.22). Fakat onların *imperium*’u (*yönetme yetkisi*) yoktu. Devlet hazinesinin (*aerarium*) sorumluluğu quaestorlere verildi. Ayrıca quaestorler savaş alanında erzak tedariki işinde ve kayıtların tutulmasında consullerinin yardımcısı olarak görev yapmaya devam ettiler. Bradley 2020, 337. Dynneson 2018, 325 vd. Howatson 2013, 796-7, 955. Vishnia 2012, 72.

bayındırlıkla, adaletle, nüfus sayımı ve ahlaki denetim ile ilgili görevlerini üstlenen yeni magistrat unvanları tedricen ihdas edilmeye başladı. Bir bakıma Roma cumhuriyetinin hükümetini oluşturan bu magistratlar şunlardı: *Quaestor*, *Tribuns Plebis*, *Aedilis*, *Praetor*, *Censor*.⁹

Yaptıkları görev için devletten maaş almayan bu magistratların kariyer koşulları ilk kez İÖ 180 yılında yasayla saptandı ve böylece magistratlar, devlet için yapılması gereken şerefli kariyer merdiveni (*cursus honorum*) görevleri oldular (Vishnia 2012, 65). Anayasal nitelikli magistratlıkları kapsamında olduğu halde şerefli kariyer merdiveni (*cursus honorum*) dâhilinde olmayan iki çok önemli magistratlık unvanı daha vardır. Bunlardan biri *censorlük*, diğeri ilerleyen satırlarımızda söz edeceğimiz *dictatorluktur*. Censorlük makamına seçilen *censor*lerin de sayısı, consullük makamına seçilenler gibi ikiye. Ancak onlar, consuller gibi her yıl değil beş yılda bir 18 ay görev yapmak üzere seçildiler. Censorlerin vatandaşlara ait nüfus kayıtlarını tutmak, ahlaki denetimi yapmak, senatörleri azletmek, azledilenlerin yerine yenileri atamak, kamu arazilerini kiraya vermek, devlerin vergi işlerinden sorumlu olmak gibi görev ve yetkileri vardı (Polyb. VI.13.3-4;17.2-4. Vishnia 2012, 76).

Consullerin halk tarafından seçilmesi, bir yıllığına (*annuitas*) ve ikiye seçilmesi (*collegialitas*), iki *consul*'den birinin diğeri veto yetkisine sahip olması, Romalıların "res publica" dedikleri cumhuriyet rejiminin daim olmasını garanti etmeye yönelik önlemlerdi. *Quaestor*, *Aedilis* ve *Praetor* unvanına sahip diğ magistratlar için de geçerli olan bu önlemler (Vishnia 2012, 65), Roma Cumhuriyet'ini yöneten magistratların karakteristiği olan kriterlerdi ve bu kriterler, Roma Cumhuriyetinin anayasal nitelikli ilkeleri olarak, cumhuriyet tarihi boyunca istisnalar dışında muhafaza edildi. 500 yıllık cumhuriyet tarihi boyunca muhafaza edilen bir başka ilke ise magistrat sayısını sınırlı tutmaktı. Bu

⁹ Quaestorler için bkz. yukarıda dn. 7. Tribinus Plebis (*Halk Temsilcisi*), yalnızca plebslerin meclisi (*consilia plebis*) tarafından seçilen ve yalnızca bu meclise başkanlık eden magistrattı. İmperiumları yoktu. Gücünü Plebslerin korumasından aldıkları için dokunulmazlıkları (*sancrosantus*) vardı. Halk tribunları, senatonun kararlarını ve Patricii magistratları olan diğlerinin Plebslere karşı olan her türlü kararını veto etme hakkına sahipti. Bu nedenle onlar, Plebslerin tam vatandaşlık haklarını kazanıncaya kadar "devlet içinde devlet" diyebileceğimiz bir yapıyı yarattılar. Aedilislerin sayısı önceden ikiye ve Plebs Meclisi tarafından seçiliyordu. Plebslerin inancında önemli bir yeri olan Ceres tapınağının sorumluluğu ve resmi binaların ve Plebslerin kararlarının muhafaza edildiği arşivlerin korunmasından sorumluydular. İÖ 367/6 yılında Patriciler de kendi Aedilislerini (*Aediles Curules*) seçtiler. Böylece Aedilislerin sayısı dörde çıktı. Onlar, tapınaklardan, kamu binalarından, çarşı ve pazardan, yolların bakımından sorumluydular. Aynı yılda praetorlerin sayısı ikiye çıkarıldı. Bunlardan iki kent praetörü (*Praetor urbanus*), ikincisi yabancılar praetörü (*Praetor Peregrinus*) olarak adli işlerle ilgilendi. Roma vatandaşlarının davalarına bakan Praetorler, consuller gibi *toga prartexta* giyerler ve consullerin yokluğunda başkent Roma'da sivil işlerine vekaleten bakarlardı. Censorlük, sayım yapmak için ihdas edilmiş bir makamdı. Polyb. VI.53.7-8 (praetor). Dion. Hal. V.18. 1-2;47.3-4; VI.90.3; 95.4.Martin 2022, 58-61. Dynnesson 2018, 326. Vishnia 2012, 69-75. Howatson 2013, 4, 205, 776. Byrd 1995, 31 vd.

nedenle İÖ 3. yüzyıldan sonra Roma Cumhuriyeti'nin hükümetini oluşturan saydığımız magistrat unvanlarının dışında yeni bir magistrat unvanı ihdas edilmedi. Fakat *consullük* ve *ensorluk* hariç, diğer magistratlara seçilenlerin sayısı iki ile sınırlı tutulmadı, artırıldı. Bu nedenle quaestorluk makamına seçilenlerin (*quaestorlerin*) sayısı zamanla 40'a, aedilislik makamına seçilenlerin (*aedilislerin*) sayısı 4'e, praetorluk (*praetura*) makamına seçilenlerin (*praetorlerin*) sayısı 8'e, halk tribunlarının (*tribuni plebis*) sayısı 10'a çıkarıldı (Vishnia 2012, 70-73). Consullük makamı, İÖ 366 yılına kadar yalnızca Patricii sınıfından olanların ayrıcalığıydı. Bu tarihten itibaren Plebsler de *consul* seçilmek hakkına sahip oldular. Consul seçilmek için en az 42 yaşında olmak gerekiyordu (Scullard 2000, 118. Crawford 1993, 73).

Roma Cumhuriyeti, deniz aşırı savaşlar yapmaya ve İtalya dışında kurduğu eyaletlerle sınırlarını genişletmeye başlayınca mevcut magistratlarla Roma Cumhuriyeti'ni yönetmek olanaksız hale geldi. Romalılar, magistratların sayısını artırmak yerine promagistratlık tahsis etmeyi tercih etti. Böylece Roma, daha önceden *consullük* ve *praetorluk* yapmış olan deneyimli devlet adamlarından yararlanma olanağını elde etmiş oldu. Eski *consuller* ve eski *praetorler*, *pro consule* (consul adına/yerine) ve *pro praetore* (praetor adına/yerine) olarak, ordu komutanlığı ve eyaletlerin valiliklerini yaptılar (Vishnia 2012, 81 vd). Ancak promagistratlar, bu unvanları halk meclisinin seçimiyle değil senatorlerin seçimiyle, yani atamayla elde ettiler. Promagistratlık zamanla Roma cumhuriyeti'nin hükümet yapısının en aktif ve etkin unsurları oldular. Hatta İÖ 1. yüzyıla girildiğinde, başta Marius, Sulla, Pompeius ve Caesar olmak üzere, promagistrat unvanıyla başarılı ordu komutanlığı yapmış olduğu bilinen ünlü devlet adamları, Roma cumhuriyeti'nin dibini oyanlar oldular.

Roma Cumhuriyeti'nin önemli bir özelliği de demokrasiyi, senatonun atadığı bir *dictator* ile geçici bir süre askıya almasıydı. Ancak bu süre, koşullar ne olursa olsun, 6 aydan daha uzun değildi.¹⁰ Zira Roma'nın "seçilmiş tiranlık" da denilerek tanımlanmış olan diktatorlüğe ihtiyaç duyması, yalnızca devlete yönelik hayati bir iç ve dış tehdit söz konusu olduğu zaman mümkündü. Böyle bir durumda, tüm magistratlar 6 aylığına seçilen ve kendilerine refakat eden baltalı (*fiscus*) 24 lictor ile dolaşan *dictatorün* emrine tabi olurlardı (Liv. VII. 3.5-9. Dion. Hal. V.5. Dynneson 2018, 325. Drummond 2006, 190 vd). Oysa diğer magistratların bu tür bir gücü yoktu. Yani hiyerarşide bir altta bulunan magistrat, üstündeki magistratların vetosuna tabi olmasına rağmen emrine tabi değildi. Bu nedenle Roma cumhuriyeti, yalnızca *senatus*, *meclisler* (*comitia*, *concilia*) ve

¹⁰ Altı aylık süreyle ilgili bu ilke, Roma'nın 500 yıllık cumhuriyet tarihi boyunca, yalnızca Cumhuriyetin son yüzyılında, Cornelius Sulla ve Julius Caesar tarafından olmak üzere iki kez ihlal edildi.

magistratlıklar bakımından değil, magistratlar bakımından da denge ve kuvvetler ayırımının gözetildiği bir cumhuriyetti.

Roma Cumhuriyeti'nin oligarşik unsurunu temsil denen Roma senatosu, krallık döneminde krallara, cumhuriyet kurulunca da consullere danışmanlık yapan bir yaşılar meclisiydi. Fakat zamanla Roma Cumhuriyeti'nin en saygın, en otoriter kurumu oldu. Zira iç ve dış siyasi olaylarda son sözü senato söylüyordu. Yasalar, senato onayı olmaksızın Halk Meclisine götürüleliyordu. Devletlerarası ilişkileri yürütmek senatonun göreliydi. Eyalet valilerini atayan, asker toplanmasına karar veren, ordu komutanını tayin eden, mali işlerin kontrolünü yapan, geleneksel ahlaki değerleri koruyan, dinle ilgili tüm işlerden sorumlu olan, Roma'da ve İtalya'da yasaları ve düzeni muhafaza eden senato idi (Martin 2022, 58 vd. Cornell 2006, 393). Senatoda bir oylama yapılacaksa, oylamaya geçilmeden önce senatörler gündeme dair fikirlerini ifade ederler, bu şekilde tartışmalı bir ortam senatoda mümkün olurdu. Senato toplantıları önceleri *ad hoc* olarak, yani gerektiğinde toplanıyordu. Sonradan yılda düzenli olarak 40 kez toplandı (Faulkner 2015, 61).

Roma Cumhuriyeti'nin demokratik unsurunu Halk Meclisleri oluşturuyordu. Roma'nın özgür yetişkin erkek vatandaşlarının çıkarılacak yasalar, ulusal siyasetlere dair alınacak kararlar ve magistratları seçmek gibi konularda oy kullandığı bu meclislere *comitia* deniyordu ve sayısı 3 olan bu meclisler şunlardı: *Comitia Curiata*, *Comitia Centuriata* ve *Comitia Tributa* (Byrd 1995, 33, 42. Crawford 1993, 194 vd. Demircioğlu 1987, 175).

Bu üç Roma meclisinin hepsi aynı zamanda kurulmadı. Cumhuriyetin ilk meclisi, krallık döneminden beri var olan Curia Meclisi (*Comitia Curiata*) idi. Soyluların (*patricii*) kabile meclisi olan bu meclisin üyelerini (*curiales*), Roma'nın tam hukuklu vatandaşları olan *patricii* kabileleri (*curiae*) oluşturuyordu. Sayısı 30 olan ve blok oy kullanan curialar (*curiae/kabileler*) arasında kan bağı vardı. İÖ 6. yüzyıl ortalarına kadar Roma Cumhuriyeti'nin tek halk meclisi olarak görev yaptı (Byrd 1995, 33. Momigliano 2006, 105-6. Drummond 2006, 197 vd. Botsford 1909, 8 vd). Sonra, İÖ 6. yüzyılda, Roma'nın Etrüsk kökenli krallarından ikincisi (Servius Tullius) tarafından Centuria Meclisi (*Comitia Centuriata*) kuruldu. Orduya asker kaydını zenginlik temelinde yapan bir ordu reformu dolayısıyla kurulan Centuria Meclisinde blok oy kullanılıyordu ve blok oyları kullanan grupları *centurialar* (yüzlü gruplar) oluşturuyordu. Centuria denen bu grupların toplam sayısı 193 idi. Roma'nın en zenginleri, mecliste en fazla *centuria* ile temsil edildi. En fakirler ise en az *centuria* ile temsil edildi. Örneğin en zenginleri mecliste temsil eden *centuria* sayısı 98 iken, *proletarii*

denen malı mülkü olmayan işsizler bir *centuria*, yani bir oy ile temsil edildi (Liv. I.43.1 vd. Dion. Hal. IV.16-18; VIII.82.5-6. Byrd 1995, 33).

İÖ 287 yılında Türkçeye “Kabile Meclisi” diye çevirebileceğimiz *Tribus Meclisi* (*Comitia Tributa*) kuruldu. Roma Cumhuriyeti’nin üçüncü halk meclisi olarak kurulan bu meclisin üyelerini Romalıların “tribus” dediği kabileler oluşturuyordu. “Comitia Tributa” denen *Tribus/Kabile Meclisi*, aslında yeni değildi. Roma’nın az hukuklu vatandaşları olan *plebs*lerin meclisi olarak İÖ 490’lı yıllarda “concilia plebis” adıyla kurulmuştu (Byrd 1995, 33. Vishnia 2012, 96 vd). *Plebs*ler zamanla *Patriciler*in sahip olduğu tüm haklara sahip oldu.¹¹ O zaman *Plebs Meclisi*nin kararı olan “plebiscita” tüm Roma vatandaşlarını kapsadı ve “consilia plebis”in adı da “*Tribus/Kabile Meclisi*” (*Comitia Tributa Plebis*) oldu (Drummond 2006, 212 vd). Bu mecliste oy kullanan *tribus*ların, yani kabilelerin bilinen ilk sayısı üç idi. Zamanla bu sayı 4’ü başkent Roma’da 31’i İtalya’nın kırsal kesimlerinde olmak üzere 35’e oldu ve bu sayı daha sonra artırılmayarak 35 *tribus/kabile* ile sınırlandı (Vishnia 2012, 32 vd).

Zamanla Roma vatandaşlarının sayısı çok arttı. Fakat oy kullanan mahalli birimler olan *tribus*ların/kabilelerin sayısı artmadı. Zira yeni vatandaşların nüfus kaydı, mevcut mahalli birimler olan *tribus*lara, yani kabilelere yapıldı. Başka bir ifadeyle *tribus*ların 35 olan sayısı artmadı, ancak onların nüfusları çok arttı. Bu nedenle “Comitia Tributa” denen *Tribus/Kabile Meclisi*, her ne kadar *plebs*lerin meclisi olmaya devam etse de önceki ikisine göre “halk meclisi” tanımına en yakın olanıydı. Ancak yeni bir meclis kurulduğunda eskisi lağvedilmiyordu. Bu nedenle *Tribus Meclisi* (*Comitia Tributa*) kurulunca önceki meclislerin yasa çıkarmak, bazı magistratları (*tribunus Plebis*, *Aedilis*) seçmek, savaş ve barışa karar vermek yetkilerini devraldı. Vasiyet ve evlat edinmek, magistratlara Romalıların *imperium* dedikleri yönetme yetkisini vermek görevi, *Curia Meclisi*nin (*Comitia Curiata*) yetkisinde kaldı. *Centuria Meclisi* (*Comitia Centuriata*) ise *consulleri*, *praetorleri* ve *ensorleri* seçmeye devam etti (Howatson 2013, 196).

Senato hariç, Roma’nın sözünü ettiğimiz halk meclislerinin toplantıları açık alanda yapıyordu. Ancak toplantı yerleri hepsinin aynı değildi. *Centuria Meclisi* (*Comitia Centuriata*), kutsal sayılan ve *pomerium* denen Roma kent sınırları dışındaki Mars Meydanında (*Capus Martius*) toplanıyordu. Bu meclisin kent sınırları dışında toplanmasının nedeni, meclisin askeri karakterinden

¹¹ Roma’nın az hukuklu vatandaşları olan *plebs*ler, tam hukuklu vatandaşları olan *Patriciler*le eşit yasal haklara sahip olmak için İÖ 494 yılında başlattıkları mücadele İÖ 287 yılında *plebs*lerin zaferiyle sona erdi. Bu tarihten itibaren *plebs*ler de *patriciler* gibi Roma’nın tam hukuklu vatandaşları oldu. Bu konuda bkz. Lomas 2022, 233 vd. Scullard 2000, 84-90, 117 vd. Demircioğlu 1987, 52, 85-103, 160-170.

kaynaklanıyordu (Mouritsen 2017, 39 vd). Zira Roma ordusunun, zafer töreni kutlamaları dışında, kutsal sayılan Roma kent sınırları (*pomerium*) içine girmesi yasaktı (Momigliano 2006, 83). Romalılar, askeri işlerle sivil işlerin ayrımını da bu şekilde yapmışlardı. Tribus meclisinin toplantı yeri ise Roma'nın kent sınırları içinde bulunan forum Romanum'du. Curia Meclisi, bu forumun kuzeyinde Curia Hostilia denen yerde (Caesar zamanında Curia Iulia) toplanıyordu (Howatson 2013, 204).

Roma meclislerinin hiç birisi kendiliğinden toplanmıyordu. Toplantı çağrısı, *consul*, *praetor* ya da *halk tribunlarının* (tribuni plebis) çağrısı üzerine dinsel inançlara uygun günlerde ve kehanetlerin onayı alınarak toplanıyordu. Roma vatandaşları açık alanda toplanan bu meclislere katılmak için Roma'da bizzat bulunmak zorundaydılar. Onların meclislere geliş nedeni ise yalnızca oy kullanmaktı. Oylar, “bir adam bir oy” şeklinde değil, meclisi oluşturan grupların (yani *curiaların*, *centuriaların*, *tribusların*) blok oyları olarak kullanılıyordu. Her grup söz konusu tek oyunu, kendi içinde aldıkları çoğunluk kararı olarak kullanıyordu. Meclislere oy kullanmak için gelen vatandaşlar, gündem belirleyemezlerdi. Onlar yalnızca resmi görevlilerin gündem yaptığı meselelerle ilgili olarak oy kullanıyorlardı. Yani onların devlet yönetiminin üst düzey makamlarına (magistratlıklara) seçilmek için aday olanlarla ilgili olarak ve hükümetin politikaları konusunda bireysel fikir beyan etmek, tartışmak hakları da yoktu. Fakat bireyler fikirlerini, her ne kadar konuşarak açıklayamasalar da özellikle Halk Meclisi (*comitia*) toplantıları öncesinde yapılan, yabancılar ve kadınların da dahil olabildiği fakat oy kullanılmayan ve bir kararın alınmadığı halk toplantılarında (*contiones*) konuşmacıları alkışlayarak ya da yuhalayarak düşüncelerini ifade edebiliyorlardı (Martin 2022, 66. Boatwright, vd. 2020, 54 vd. Beard 2018, 190 vd. Mouritsen 2017, 17, 62 vd). Nihayetinde *comitia* denen halk meclislerinde seçmenler, kendilerine hitap eden magistratı ya da magistratları dinledikten sonra oylarını “evet” ya da “hayır” şeklinde ya da tercihleri yönünde kullanırlardı.

Buraya kadar anlattıklarımızdan da anlaşılacağı üzere her ne kadar Roma Cumhuriyeti, İÖ 509 yılında kurulmuş olsa da anayasal kurumlarıyla birlikte cumhuriyet haline gelmesi, yarım asırdan daha uzun bir süre sonra mümkün olmaya başladı.¹² Ancak Roma cumhuriyeti, tüm Roma vatandaşlarının sosyal ve

¹² Roma'nın ünlü devlet adamlarından birisi olan Cato, şu sözlerinden de Roma Cumhuriyeti'nin kuruluşunun yüzlerce yıl sonra olmasa bile onlarca yıl sonra mümkün olabildiği anlaşılmaktadır: *Fakat bizim cumhuriyetimiz tek bir kişinin değil, birçok kişinin aklının sonucudur; bir kişinin hayatı boyunca değil, birkaç nesil ve dönem boyunca kurulmuştur*. Bkz. Cic. *Rep.* II.1.2 (Nostra autem res publica non unius esset ingenio sed multorum, nec una hominis vita sed aliquot constitua saeculis et aetatibus). İÖ 2. Yüzyılın tarihçisi Polybios (VI.10.13) da şu ifadesinden anlaşılacağı üzere bu konuda Cato'dan farklı düşünmüyordu: *Romalılar*

ekonomik anlamda eşitliği düşünülerek kurulmuş bir cumhuriyet değildi. Roma'nın 500 yıllık Cumhuriyet dönemi boyunca bu anlamda bir eşitlik söz konusu olmadı, hatta fikir olarak bile dillendirilmedi. Zira eskiçağın diğer tüm halkları gibi Romalılar da sosyal ve ekonomik eşitsizliği doğal olduğuna inanıyorlardı. Fakat en azından zamanla tüm vatandaşlara ayırım yapmaksızın hitap eden yazılı yasalar yapıldı.

Seçimler günümüz demokratik cumhuriyetlerinde olduğu gibi özgür ve adil ortamda yapılıyordu. Rakip siyasi liderlik bugün olduğu gibi Roma Cumhuriyeti'nde de vardı. Siyasi liderler, destek ve oy kazanmak için mücadele ediyorlardı (Vishnia 2012, 107 vd). Siyasetçilerin ifade özgürlüğünü engelleyecek bir yasak bugün olduğu gibi Roma cumhuriyetinde de yoktu. Ancak Günümüz demokratik rejimlerinde olduğu gibi siyasi partiler, Roma'da yoktu. İÖ 2. yüzyıl ortalarından itibaren kendilerini cumhuriyetçiler/muhafazakârlar (*optimates*) ve halkçılar/demokratlar (*populares*) olarak tanımlayan taraflar oluştu. Fakat bu taraflar, günümüzdeki anlamıyla partiler değildi (Vishnia 2012, 114 vd).

Roma halk iktidarını tanımlayan *res publica*, yani cumhuriyet, yalnızca Roma yetişkin erkek vatandaşlarının cumhuriyeti idi. Seçilme hakkına tüm yetişkin erkek vatandaşlar sahip olmasına rağmen, seçilmek için gereken maddi imkânlarla sahip olamayanlar bu haktan yararlanamıyorlardı (Staveland 2006, 453). Ayrıca Roma Cumhuriyeti'nde vatandaş olmayanların, kadınlar ve kölelerin ise seçme ve seçilme hakları yoktu. Başka bir ifadeyle Roma Cumhuriyeti, kadınların, kölelerin ve vatandaş olmayanların cumhuriyeti değildi. Ancak kadınlar ve kölelerin günümüz demokrasilerinde genel oy hakkı denilerek tanımlanan seçme ve seçilme haklarına sahip bulunmaması, yalnızca Roma Cumhuriyeti'ne özgü değildir. Birinci Dünya Savaşı'na kadar dünyanın hiçbir cumhuriyetinde olmayandı (Lijphard 2014, 74). Hatta Amerika'da tüm insanları eşit kabul eden insan hakları beyannamesinin yayınlanmış olduğu 1948 yılında bile, bu beyannamenin altına imza atanların çoğunun hala kölesi vardı.

Kaynakça

- İnan, A. (1988). *Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazmaları*, TTK, Ankara.
- İnan, A. (1991)., *Düşünceleriyle Atatürk*, Ankara.
- Ateş, T. (2008). Cumhuriyet. *Doğu Batı* 47, 65-82.

anayasalarımı sadece düşünerek değil, birçok mücadele ve zorluktan sonra, her zaman gerçek talihsizlik deneyiminden sonra, en iyi yolu seçerek elde ettiler.

- Beard, M. (2018). *SPQR. Antik Roma Tarihi* (çev. İ. Sağlamer), Pegasus yay. İstanbul.
- Bilgin, N. (2008). "Yönlendirici Bir Fikir Olarak Cumhuriyet", *Doğu Batı* 47 (2008), 105-119.
- Boatwright, M.T. (2020). D.J. Gargola, R.J.A. Talbet, N. Lenski, *Romalıların Kısa Tarihi* (çev. İ. Kısacık). Alfa yay. İstanbul.
- Botsford, G.W. (1909). *The Roman Assemblies. From Their Origins to the End of the Republic*, New York.
- Breadley, G. (2000). *Early Rome to 290 BC. The Beginnings of the City and the Rise of the Republic*, Edinburg.
- Byrd, R. C. (1995). *The Senate of the Roman Republic. Addresses on the History of Roman Constitutionalism*, Washington.
- Cicero, (1967). *de Republica*. Kullanılan metin: *The Republic* (with an English transl. C. W. Keyes). Loeb. Londra-Cambridge.
- Cornell, T.J. (2006). "The Recovery of Rome". Şurada: *The Cambridge Ancient History* VII/2 Cambridge, 309-350.
- Crawford, M. (1993). *The Roman Republic*, Cambridge.
- Demircioğlu, H. (1987). *Roma Tarihi. C.1: Cumhuriyet: Menşelerden Akdeniz Havzasında Hakimiyet Kurulmasına Kadar*, Ankara.
- Diodoros, (1947). *Bibliothèque Historique* (= Diodorus of Sicily, ed. & transl. T. E. Page). Loeb, Londra.
- Halikarnasseos, Dionysios. (1960). *Rhomaikes Arkhaiologias*. Kullanılan Metin: *The Roman Antiquities of Dionysius Halicarnassus* (transl. E. Carry), Londra.
- Drummond, A. (2006). "Rome in the Fifth Century II: The Citizen Community". Şurada: *The Cambridge Ancient History* VII/2 Cambridge, 172-242.
- Eutropius, (1853). *Eutropi Breviarum ab Urbe Condita* [Justin, Cornelius Nepos, and Eutropius (literally translated, with notes and a general Index by the Rev. J. S. Watson). Londra].
- Faulkner, N. (2015). *Roma: Kartalların İmparatorluğu* (çev. Ç. Sümer), İstanbul.
- Hogdson, L. (2017). *Res Publica and the Roman Republic*, Oxford.
- Howatson, M.C. (2013). *Oxford Antikçağ Sözlüğü* (çev. F. Ersöz), İstanbul.
- Giritli, İ. (1981). *Kemalist İdeoloji: Siyasi ve Ekonomik Yönleri*, Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı yay. İstanbul.
- Kaya, M. Ali (2023). *Ege ve Eski Yunan Tarihi I: Tarih Öncesi Çağlardan Klasik Çağa Kadar*, Bilge Kültür Sanat yay. İstanbul.

- Kaya, M. Ali (2022). *Ege ve Eski Yunan Tarihi I: Klasik ve Hellenistik Dönem*, Bilge Kültür Sanat yay. İstanbul.
- Kershaw, S.P. (2013). *A Brief of the Roman Empire: Rise and Fall*, Londra.
- Lewis, J. E. (2010). *Rome. The Autobiography: The Rise and Fall of the Roman Empire by Those Who Saw It*. Philedelphia.
- Lijphart A. (2014). *Demokrasi Modelleri. Otuz Altı Ülkede Yönetim Biçimleri ve Performansları* (çev. G. Ayas-U.U. Bulsun), İstanbul.
- Livius, (1961). *Ab Urbe Condita*. Kullanılan Metin: Livy, *from the founding of the City*, (ed. & transl. E. T. Page). Loeb, Londra.
- Lomas, K. (2022). Roma'nın Yükselişi. Demir Çağı'ndan Kartaca Savaşları'na (M.Ö. 1000-M.Ö. 264), çev. U. Can Ardal, Kronik yay. İstanbul.
- Martin, T.R. (2022). *Antik Roma: Romulus'tan Justinianus'a* (çev. S. Özgürler), Bilge Kültür Sanat Yay. İstanbul.
- Momigliano, A. (2006). "The Origins of Rome". Şurada: *The Cambridge Ancient History* VII/2, Cambridge, 52-112.
- Mouritsen, H. (2017). *Politics in the Roman Republic*, Cambridge.
- Ploutarkhos, (1967). *Poblicola*. Şurada: *Plutarch's Lives*. Vol. I: *Theseus and Romulus, Lycurgus and Numa, Solon and Publicola* (transl. B. Perrin), Londra.
- Scullard, H.H. (2000). *A History of the Roman World 753 to 146 BC*, Londra-New York.
- Scullard, H.H. (2011). *From Gracchi to Nero. A History of Rome from 133 B.C. to A.D. 68*, Londra-New York.
- Tacitus, (1969). *The Annales* (transl. J. Jackson), Londra.
- Stavely, E.S. (2006). "Rome and Italy in the Early Third Century". Şurada: *The Cambridge Ancient History* VII/2 (Cambridge), 420-455.
- Unan, N.(haz.). (1952). *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri* II (1906-1938), Ankara.
- Vishnia, R. F. (2012). *Roman Election in the Age of Cicero: Society, Government, and Voting*, New York-Londra.

**Cumhuriyet Dönemi Tarih Yazımında
Yerel Tarih Araştırmaları ve Arazi Çalışmaları Hakkında Gözlemler**

Olca Y PULLUKÇUOĞLU YAPUCU*

*Annales Ecole'ün Türkiye'deki Temsilcilerinden
Gerçek bir Cumhuriyet Aydını
Sevgili Hocam Prof. Dr. Zeki Arıkan'a Saygıyla*

Giriş

Osmanlı tarih yazıcılığının temel yaklaşımı bir devlet memurunun (Vak'anüvis), saltanat tarihini yazmasıdır. Bu durumda tarih yazıcısı, devlet ideolojisi doğrultusunda, dönemin kayıtlarını tutar olarak ve kendi yazım deneyimi ve üslubuyla kayda geçirirdi. Osmanlı tarih yazıcılığının 19. yüzyıla kadar büyük ölçüde değişmeden kalan bu yaklaşımı Cevdet Paşa'nın 1855 yılında vak'a nüvisliğe atanmasıyla belli bir değişime uğradı. Cevdet Paşa'nın ünlü eseri Târih-i Cevdet, olayları sebep ve etkileriyle açıklaması ve bunlardan ders çıkarmaya yönelik bir üslûpla verilmesiyle diğer kroniklerden ayrılır. Eserde tarihsel olayların oluşumu ve etkileri gerçeğe uygun biçimde ele alınmıştır. Anlatımda pragmatik bir tarih yazımı görüşünün temsil edildiğini söylemek de mümkündür. Eserde kurumların çöküş sebepleri derinlemesine irdelenir. Bundan ötürü devletin tarihi neredeyse müesseseler tarihi bağlamında ele alınır ve toplumu Batılılaşmaya götüren gelişmeler üzerinde durulur. Ayrıca pek çok kavram, deyim ve konu bağımsız olarak işlenmiştir. Bunlar birer çerçeve yazı niteliğini ve monografi özelliğini taşır. İstitrat şeklinde bütün ciltlere serpiştirilen bu ayrıntılar gerçek bir araştırma ürünüdür. Târîh-i Cevdet çok geniş bir kaynak taramasına dayanır. Paşa, eserinde kendisinden önce yazılan kroniklerden başka özel tarihler, mecmua, lâyiha, terâcim-i ahvâl kitapları, seyahatnâmeler, sefâretnâmeleri, muahede metinlerini, telhisleri, arşiv belgelerini, hatt-ı hümayunları kullanmış ve çok sayıda belgeyi ilgili ciltlerin sonuna eklemiştir. Cevdet Paşa mezar taşları, vakfiye, sikke vb. malzemenin tarihin açıklanmasında ne kadar önemli olduğunu kavrayan Osmanlı tarihçilerinin başında gelmektedir. Musul yakınlarında yapılan arkeolojik kazılardan söz etmesi dikkati çekicidir. Cevdet Paşa'nın tarihinin en özgün yanlarından biri de Batılı kaynakları kullanmasıdır, bu geleneksel Osmanlı tarih yazıcılığında pek başvurulmayan bir yöntemdir. Cevdet Paşa, tarihinde

* Doç. Dr., Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, olcay.pullukcuoglu@ege.edu.tr

kendisinin de mimarlarından biri olduğu Tanzimat'ın savunucusu kimliğini taşır, genelde o devrin bakış açısıyla yazar, tarihten verdiği örneklemelere onu savunmak için başvurur; dolayısıyla kendi döneminin reform siyaseti âdeta tarihinde anlattığı olayların uzantısı veya sonucu gibidir (Arıkan 2011, 75-77) Cevdet Paşa'nın yaklaşımıyla yarattığı farklılık Osmanlı Devleti'nde siyasetten ekonomiye birçok alanda, değişikliklerin başladığı bir dönemde gerçekleşir. Bu değişiklikler, yaşamın her kesiminde olduğu gibi, tarih yazıcılığında ve tarihi anlama noktasında da bir takım yeni fikirler ortaya çıkarmıştır. Devletin resmi arşiv kayıtlarının ve Batılı kaynakların kullanılması tarih yazımında ve tarihsel olaylara bakış açısının değişiminde oldukça önemli adımlardır. (Ortaylı 2011, 423). 20. Yüzyıl Türk tarihçiliğinde önemli bir gelişme Cumhuriyetin ilanından kısa bir süre sonra Fransız Annales Ecole temsilcileriyle tanışmasıdır. 1929 yılında Fransa'da ortaya çıkan Annales Tarih Ecole'ü insan faaliyetlerinin tümünü önemseyen Aydınlanma dönemi tarihçilerinin anlayışlarına kadar uzanan derin köklerden beslenir. 1929'da yayımladıkları 'Annales d'histoire economique et sociale' adlı dergide, L. Febvre, M. Bloch ve daha sonra ekole katılan F. Braudel geleneksel tarih anlayışının tersine derginin temel prensibi olarak "disiplinler arası yaklaşım", "neden sonuç ilişkisi" ve "resmi iktidar dışı tarih yazıcılığı" yaklaşımlarını benimsemiştir. (Bloch & Fink 1991, 68-114). 20. Annales Ecole tarihçileri kendilerinden önceki geleneksel tarihçiliğe karşı durarak "neredeyse kimsenin ayak basmadığı söylenebilecek toplumsal tarih topraklarında" şeklinde bir sloganla tarih yaklaşımlarını ortaya koydu. Annales Ecole tarihin insanı ve insan topluluklarını konu almasının ve diğer disiplinlerden faydalanmasının gerekli olduğunu düşünüyordu (Aymard 1978, 54-63). Annales yazarlarına göre, henüz yazılmamış, bilinmeyen konular, asker, siyaset ve önemli şahsiyetlerin dışında kalan, bakir alanlar mevcuttur. Bu alanlara girmek ve araştırılmamış konulara değinmek onların ana çalışma alanlarıdır. Derginin, ana prensibi de bu olmuştur. Kuruluşu aşamasında ve sonrasında, bu prensip etrafında toplanan tarihçilerin katkıları ile dergi, her geçen gün bir 'okul' niteliği kazanmıştır (Akgün 2015, 33). Annales tarihçileri tarihsel süreç içerisinde gerçekleşen olay ve olguların açıklanmasında, resmi arşiv belgeleri gerekliliğini kabul eder. Ancak bu belgelerin diğer disiplinler ve çoklu faktörler ile mutlaka harmanlanması gerektiğine de inanırlar (Sönmez 2008, 87-90) Orta çağ tarihçisi G. Duby ise Orta çağ tarih çalışmalarında kaynak olarak kabul görmeyen ikonografik (görsel) kaynaklar, arkeolojik kaynakları ve saha çalışmalarını da kullanmıştır. (Anaç 2016, 6). Annales Ecole'ün yükselişiyle birlikte, hem o güne kadar işçiler, köylüler, askerler, kadınlar ve çocukların yazılmayan tarihi, hem de incelenmeyen diğer birtakım konular, sosyo-ekonomik ve kültürel tarih ile ilgili yeni araştırma ve benzeri ilgi alanları gündeme gelmiştir. Bütün bu gelişmelere

rağmen geleneksel/klasik siyasî tarihin hakimiyeti XX. Yüzyılın ortalarına kadar devam etmiştir. Bu yüzyılın ikinci yarısından itibaren hâkim hale gelen sosyo-ekonomik tarihçilik ile devlet merkezli tarih yerine aşağıdan yukarıya tarih gelişmiştir (Çetinsaya 2003, 2).

Fransa’da ortaya çıkan bu yeni tarih yaklaşımı Türk tarihçilerini de etkiledi Fuat Köprülü ve Ömer Lütfi Barkan bu konuda öncül çalışmalarına başladılar. Köprülü gerek çalıştığı konular gerekse kullandığı metot ve teknikler itibariyle modern Batılı tarihçiliğin temsilcisi olmuştur. Türk tarihçiliğinde hem Fransız Annales Ecole’ü getirmiş olmak, hem de müessese/medeniyet perspektifli tarih anlayışı ve aynı zamanda metodolojik kavramsallaştırma alanlarında, ayrıca tarihe yardımcı olacak değişik disiplinleri devreye sokma ve nihayet disiplinler arası çalışma bakımından da bir öncü konumundadır. Köprülü’nün yarattığı geleneğin siyasî tarih değil, bir yönüyle teşkilat/medeniyet tarihi, diğer yönüyle de sosyo-ekonomik tarih disiplini olmasıdır. Dünya tarihçiliğindeki gelişmelere de paralel olarak, Ömer Lütfi Barkan, Halil İnalcık, Mustafa Akdağ ve onların öğrencileri tarafından devam ettirilen bu gelenek zaman içinde Osmanlı tarihçiliğinde hâkim paradigma haline geldi ve saltanatını bugünlere kadar sarsılmaz bir şekilde korudu. (Çetinsaya 2003, 10) 1970’lerde Ankara’da Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü ve Ege Üniversitesi Tarih Bölümleri Annales üzerinden Osmanlı sosyal tarihine açılan pencereler olarak dikkat çekiyordu (Özel-Çetinsaya 2002, 10).

Türk Tarihçiliğinde Annales Ecole etkisiyle gelişen yeni yaklaşımlar çok sayıda tarihçi tarafından benimsendi. Günümüzde özellikle 2000’li yıllarda yetişen tarihçi kuşağının disiplinler arası çalışmalar, arazi çalışmaları, sözlü tarih uygulamaları konusunda hiç çekimser konumda bulunmadığı gözlemlenebilir. Sosyal tarih, sıradan insanın tarihi, yerel tarih çalışmaları konusunda öncül rol üstlenmiş kurumlardan biri olan Ege Üniversitesi Tarih Bölümü’nde konuyla ilgili çok sayıda çalışma yapılmış ve yapılmaya da devam etmektedir. Osmanlı Tarihinin önemli kaynaklarından Tahrir ve Temettuat Defterleri üzerine yapılan çalışmalar, yerel tarih araştırmalarında da nitelik ve nicelik açısından ivme kaydedilmesini sağlamıştır. Ayrıca Osmanlı Devleti’nin son dönemi için genellikle ayrı ele alınan “iç dinamikler” ile “dış etkenler”i başarıyla Annales Ecole potası altında birleştiren çalışmalar da büyük bir özveriyle yapılmakta ve devam ettirilmektedir (Özgün – Hamaloğlu 2025, 385-386). Bu noktada özellikle sözlü tarih ve arazi çalışmalarının eşlik ettiği yerel tarih çalışmaları ve disiplinler arası projelerde yer alma sayısındaki artış Tarih Bölümü genelinde tarihin hemen her dönemi için bu tarz çalışmaların yapılabilmesi konusunda bir yaklaşımın doğmasına neden olmuştur (Özgün – Nelson – Hamaloğlu – Özdemir – Tunç 2022, 193-198).

Bu çalışmada 2003 yılından itibaren Batı Anadolu'da (Küçük Menderes ve Büyük Menderes Havzaları, Menteşe Bölgesi ve İzmir Limanı Hinterlandında sürdürülen yerel tarih, yerleşim-kent tarihi, endüstri arkeolojisi çalışmaları ve uygulamalar ile ilgili gözlemler değerlendirilmiştir.

Annales Ecole İzinde; Arazi-Saha Çalışmaları Hakkında Değerlendirme

“Tarihçi, incelediği toplumla o toplumun içinde bulunduğu mekân arasındaki bağlantıyı hiçbir zaman gözden kaçırmamak mecburiyetindedir. Çünkü, mekândan soyutlanmış bir toplum düşünülemez. (Kütükoğlu 1997, 2-4). Günümüzde araştırmacılar tarafından üzerinde çalışılan bölgede, saha araştırmalarında gözlem, inceleme, görüşme, fotoğraflama, ilgili disiplinler yardımıyla kültürel örnek toplama ve sözlü tarih yöntemleri bazen hepsi birlikte kullanılabilir. Tarih araştırmalarında mekanla bütünleşen araştırmalar çoğu zaman tarihçiye “arşiv belgelerinin söylemediği önemli bilgileri verebilir”. Özellikle yerleşim tarihi çalışmalarında arazi araştırmaları son derece önemlidir. Yerleşimlerin kuruluş yerinin nasıl seçildiği, kaybolan veya adı değişen yerleşim merkezlerinin yer tespitinin yapılması (lokalizasyon), iskân devamlılığının takip edilmesi vb. konularda önemli bilgiler verir. Ayrıca arazide yapılacak inceleme ve gözlemler, yerleşme merkezleri herhangi bir sebeple günümüze ulaşmamış, kaybolmuş ya da terk edilmiş ise bu yerleşmelerin niçin ve ne zaman ortadan kalktığı konusundaki problemlerin çözümünde kilit rol oynayabilir. Dolayısıyla, ülkemizde yapılan tarih incelemelerinde bazı açmazları aşmakta gidilmesi gereken yollardan biri arazi çalışmalarıdır. Sadece mekân tarihi araştırmalarında değil, kişi ve kurum tarihi çalışmalarında da araziye çıkılarak, kişi ve kurumun yer aldığı/yaşadığı mekân incelenmelidir (Gümüşçü 2010, 20-21). Bu prensipten hareketle Ege Üniversitesi Tarih Bölümü öğretim üyeleri, öğretim elemanları ve lisansüstü öğrencileriyle gerçekleştirilen çalışmalardan bazıları¹³ listelenmiştir;

Sürdürülebilir Kalkınmanın Sağlanmasına Yönelik Bir Kültür Rotası: Efeler Yolu (9 farklı disiplin ile ortak) 2023; Tamamlandı.

Küçük Menderes Bölgesindeki Kırsal Yerleşim Yerlerinde Atık Giderme Alışkanlıklarının Geçmişten Günümüze Karşılaştırılması (Tarih, Çevre Mühendisliği, İstatistik) 2025; Tamamlandı

¹³ Arazi çalışmalarına Temmuz 2003 yılında Ege Üniversitesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Cihan Özgün ile başladık. İlk arazi incelememizde sevgili Hocamız Prof. Dr. Zeki Arıkan da bizimle. Bu çalışma İzmir Limanına ulaşan tarihi kervan yolları ile ilgiliydi. Yaz sonuna kadar yaptığımız çalışmalarla tarihi kervan yolunu haritalandırmayı başardık. Bu ilk tecrübemizdi sonrasında kalabalık veya az sayıda ekiplerle bazen de birkaç meslektaşımızla gerçekleştirdiğimiz arazi çalışmaları 23 yıl boyunca hemen hemen bütün çalışmalarımıza temel oluşturmaya devam etmiş ve etmektedir.

Batı Anadolu Bölgesinde Toplumsal ve Ekonomik Hayatın Değişimine İlişkin Karşılaştırmalar. (Sosyoloji ve Tarih) 2007; Tamamlandı.

İzmir ve Çevresinde Eşkiya ve Eşkiya Yatakları 1877/1909. (Tarih ve Coğrafya) 2019; Tamamlandı.

Küçük Menderes Kırşalında Endüstriyel Mirasın Envanter ve Haritalandırması. (Tarih ve Arkeoloji) 2023; Tamamlandı

Bayındır ve Çevresinde Tarihsel ve Kültürel Miras; (Devam ediyor).

Sosyal tarih ve yerel tarih araştırmalarında disiplinler arası yaklaşımla oluşturulan ekiplerin arazi (saha) çalışmalarında mekân seçimi oldukça önemlidir. Bu, çalışmanın ana konusu ile doğrudan ilişki bir durumdur ancak tarih araştırmalarında konuyla bağlantılı mekân seçiminde kırsal bölgeye ağırlık verilmesinin pratik yararları vardır. Kırsal bölgeler de tıpkı kentler gibi katmanlar halinde farklı dönemlerin mekânsal izlerini taşır; bu izler aracılığıyla dönemlerinin ekonomik, kültürel, sosyal, estetik ve mimari bilgilerini yansıtır ve birbirlerini dönüştürerek veya birleşip dönüştürerek kültürel mirası oluşturur. Köyler, kentlerden farklı olarak toplumun kültürel kimliğinin en özgün katmanlarını barındırır. Bu noktada ulusal ölçekte bütüncül bir koruma politikasının ayrılmaz bir parçasını oluşturduğu yargısından hareketle yerelin ait olduğu yerde kalması ve işlevlendirilmesi önemlidir (Pullukçuoğlu Yapucu – Erdem Otman – Hamaloğlu – Özdemir – Özgün 2025, 19). Çünkü kentler farklı kültürel, etnik ve ekonomik toplulukların büyük etkileşim alanı sıfatıyla kozmopolit bir mekân olarak karşımıza çıkar. Bu doğrultuda köyler gibi özgün bir katman barındıramayabilirler (Hamaloğlu 2020, 71). Bu nedenle çalışmanın doğrudan kent ile ilişkisi yoksa kırsaldan veri elde edilmesi kentlere oranla daha kolay olabilir. Kırsalın görece bozulmamış demografik yapısı, bozulmamış çevresi ve gündelik yaşam pratikleri sayesinde elde edilen verilerin daha kullanılabilir olma ihtimali yüksektir. Çünkü;

1. Kent ve kentlinin alışkanlıkları daha kolay evrilebilirken, kırsalda zaman daha ağır işleyen bir döngüdür.
2. Kırsal bölgede günlük yaşam pratikleri, yüzyıllar boyunca sürdürülmüş, temel prensipler kısmen korunmuş ve modern dünya insanına değerli bir miras olarak devredilebilir haldedir.
3. Yerel halk kültüründe ve gündelik alışkanlıklarında, günümüzde izleri bulunabilecek tarihsel mirasın belirlenebilmesi için, alışkanlıkların yerinde tespiti gereklidir.

Bu özellikler dikkate alındığında araştırma konusuyla uyumu da göz önüne alınarak sosyal tarih araştırmalarında kırsal bölgede yapılan çalışmalar daha

verimli olabilir. Kırsal bölgede köylerde sürdürülecek araştırmalarda verimli olmak için mekânın seçimi büyük önem taşır, tarih araştırmalarında tarihsel sürecin farklı dönemlerini yaşamış geçmişi olan mümkünse antik veya daha eski bir çekirdeğe sahip bölgelerin seçilmesi tarihsel verinin çeşitlenmesi açısından önemlidir. Toplumun belleği olan kırsal yerleşimlerde tarihsel sürecin farklı katmanlarını bazen bu katmanlara ait izleri tespit daha kolay olabilir. Çalışma sahasının demografik özellikleri, süreçte değişiklik gösterip göstermediği de mekân seçiminde önemlidir. Rastgele bir seçimden sonra planlanmış çalışma verim açısından avantajlı olacaktır. Çok sayıda kırsal yerleşimin inceleneceği arazi çalışmalarında seçilecek yerleşimlerin coğrafi, topografik, demografik özellikleri dikkate alınmalıdır. Geniş bölgeyi kapsayan arazi çalışmalarında bir pilot bölge seçilerek incelemelerin önceden bu bölgede yapılması doğru bir yöntem olabilir.

Kırsal bölgede yapılacak çalışmalar için gerekli izinlerin alınması proje ekibinin rahat hareket etmesi için oldukça önemli bir konudur. Özellikle valiliklerden alınacak izinle çalışma bölgesinde yerel yöneticilerin önceden bilgilendirilmesi ve araştırma ekibinin güvenliği de sağlanır. Yerel yöneticilerle önceden iletişim kurularak, yürütülen araştırma ile ilgili ön bilgi verilmesi hatta mümkün olabilirse bir toplantı yapılması ekibin işini kolaylaştıracak ve zaman kaybını da önleyecektir. Bazı çalışma bölgelerinde yerel halktan kılavuzların ekibe yardımcı olması yöneticilerin aracılığıyla daha kolay gerçekleşebilir. Bu konudaki deneyimimiz Batı Anadolu kırsalında araştırma ekiplerine kılavuzluk yapmak konusunda bölge halkının sorun çıkarmadığı hatta bu konuda oldukça istekli olabildiklerini göstermektedir. Ancak bu durum her zaman geçerli olmayabilir. Arazi çalışmalarında askeri bölge, özel mülk gibi izin alınmadan incelenemeyecek alanların olabileceği hatta bazen izin almanın söz konusu olamayacağı bölgelerle karşılaşılabilen unutulmamalıdır.

Araştırma ekibinde bulunan farklı disiplinlerden araştırmacıların konu hakkında bilgilendirilmesi son derece önemlidir. Arazi çalışmasına çıkılmadan önce yapılacak literatür ve arşiv çalışmalarından elde edilen ön bilgilerin bütün ekip ile önceden paylaşılması ve fikir alışverişinde bulunulması gereklidir. Bu doğrultuda örnek olarak; Osmanlı dünyasında atık/çöp kavramı tanımlanırken kullanılan ifadelerin arşivde çok çeşitli ve zengin olduğunun tespitiyle birlikte ekip olarak günümüz atık yönetimi ve geri dönüşüm kavramlarının izlerini arşivlerden edindiğimiz bilgilerle Küçük Menderes Havzası'nda sokak sokak, kapı kapı arayabildiğimizi belirtmek isteriz (Özgün 2024, 272). Bu nedenle araziye çıkılmadan önce ekip liderinin belirlenmesi ve iş bölümü yapılarak ekipte kimin “ne ile ne kadar” ilgilenmesi gerektiğinin açıklığa kavuşturulması planlama için önemlidir. Çalışmaların ulaşım, iye, gerekliyse konaklama ve her

türlü mali işleminin tek elde toplanması ve düzenlemeden sorumlu ekip lideri tarafından yürütülmesi esas olmalıdır. Arazi çalışmalarının ne kadar süreceği, her çalışmada hangi verilerin toplanacağı önceden planlanmalı ve plana uyulmalıdır.

Sahada yürütülen sözlü tarih çalışmalarında birincil kaynaklar ve arşiv malzemesinden toplanan veriler dışında, toplumun gündelik yaşam pratiklerinin içinde yer etmiş hatta zaman zaman kültürel birikimin bir parçası haline gelmiş pratiklerin, olayların, kişi ve kurumların hatırlanması için sözlü tarih yönteminde “konu odaklı” çalışma yürütülmelidir. Ön çalışmanın, görüşmelerde fark edilmeyen bazı ayrıntıların yakalanmasına yardımcı olması beklentisiyle çalışmalara başlamadan önce bütün ekiplerin ana konu hakkında yapılmış çalışmaları inceleyerek kabaca da olsa konu hakkında bilgi sahibi olması sağlanmalıdır. Ayrıca ön çalışma görüşmeler sırasında sorulan soruların hazırlanmasına yardımcı olacaktır.

Literatür ve arşiv çalışmalarında özellikle arşiv belgelerinde bazı dilbilgisi hatalarının olabileceği, yanlış okumalar yapılmış olabileceği unutulmamalıdır. Özellikle kent, köy yerleşim, bölge, mevki ve Türk dışındaki dillerde verilen kişi adlarıyla ilgili yerelde çeşitli versiyonların olabileceği gözden kaçırılmamalıdır.

Arazi çalışmalarında teçhizat ve kılık-kıyafet de önemlidir. İklim ve hava koşullarına uygun giyinmek ekibin yazın güneşten, kışın soğuktan korunması için gerekli tedbirler alınmalı, güneş koruyucu kremler, güneş gözlükleri, kışlık soğuk ve yağmur geçirmeyen montlar ve arazi botları kullanılmalıdır. Ayrıca zaman zaman tamamen yerleşimlerin dışında açık arazide çalışılabileceği de göz önüne alınarak herhangi bir yaralanma, böcek sokması veya güneş çarpması ile karşılaşmamak için uygun kıyafetlerin seçilmesi gereklidir. Arazi çalışmalarında kullanılan ekipman genellikle ekip üyelerine ait olmaktadır. Özellikle geçmiş yıllarda yapılan arazi çalışmalarında çalışmaları destekleyecek, finanse edebilecek kaynak bulmakta zorlanıldığı için ekipler kendi donanımlarını oluşturdular ancak günümüzde çalışmaları destekleyen çok sayıda kurum bu sorunu çözebilmektedir. Araştırma ekiplerinin güvenliği ve sağlık sorunlarının yaşanmaması için ilkyardım araç gereçlerin mutlaka bulundurulması, acil durumlarda en yakın sağlık kuruluşuna ulaşılabilmesi için gerekli tedbirlerin alınması gereklidir.

Arazi çalışmaları sırasında ekibin bütün hareketliliğinin fotoğraflanması çalışmanın nasıl yürütüldüğüne dair önemli ip uçları verecektir, mümkün olduğunca profesyonel destek alınarak bütün çalışma günü fotoğraflara aktarılmalıdır.

Arazi çalışmalarında ekiplerin “yerel olana saygı” göstermesi gürültülü, çevreyi rahatsız edebilecek davranışlardan kaçınması da önemlidir, herhangi bir bilgi

veya eylem ile ilgili aşırı tepki gösterilmesinin çalışmanın selameti açısından olumsuz sonuçlar doğurabileceği unutulmamalıdır. Yerel sakinlerin mahremiyetine, özel yaşamına, gündelik yaşam alışkanlıklarına saygı gösterilmesi uygun olacaktır.

Sözlü Tarih Yöntemi

Tarihçinin; sosyal alanda, gündelik hayat hakkında veya yerel tarih alanında gerçekleştireceği mekanla bütünleşik çalışmalarda kullanılan yöntemlerden biri sözlü tarihtir. Sözlü tarih, belirlenmiş bir döneme ait kişisel tanıklıkların veya bireysel yaşamın ortaya çıkarılarak değerlendirilmesi ve böylelikle toplum tarihinin şekillenmesine katkı olarak tanımlanabilir. İnsanların bireysel anılarıyla birlikte kuşaktan kuşağa aktarılan sözlü gelenek uzun yüzyıllar boyunca tarihçilerin yararlandığı temel malzemedir. Sözlü tarih günümüzde bir tür tarih araştırma metodudur, temel olarak sözlü kaynakları değerlendirerek tarih yazma veya sözlü kaynakları tarih yazımında kullanma uğraşısıdır. Klasik anlamda tarihçiliğin yazılı belgelerden (ya da diğer somut miras örneklerinden) hareketle geçmişi keşfetme yaklaşımına, sözlü tarihçiliğin şifahi kaynaklardan geçmiş hakkında bilgi edinme yöntemi alternatif olarak sunulmuştur. Sözlü kaynaklar ele alınan olaylarda ya da incelenen dönemlerde aktör ya da izleyici olarak birinci derecede rol almış genellikle ileri yaşıta insanların kendi dilleriyle ifade ettikleri anlatılardan oluşur (Sözlü Tarih Araştırmacıları İçin Pratik El Kılavuzu 2007,5).

Sözlü tarih yönteminin hedefinde sıradan insan vardır ve tarih ile insan arasında bir bağ kurulur. Genellikle resmî belgelerde bulunmayan özgün bilgilerin kişisel tanıklık ve anılardan elde edilen veriler ışığında değerlendirildiği bu yöntem, çoğu zaman başka bir yöntemle ulaşılması mümkün olmayan verilere ulaşmayı da sağlayabilir. Bu haliyle sözlü tarih, tarihçiler için bir tür tamamlayıcı yöntem olarak görülebilir (Thompson 1999:10) Modern dönem tarih yazıcılığında önemli bir yaklaşım olarak kabul edilen Annales Ecole'ün odaklandığı ana konulardan biri "sıradan insan"dır. Tarihsel süreçte, toplumda siyasal ve ekonomik gücü elinde bulunduran, eğitilmiş, etkin güç sahibi topluluklar ve bunların oluşturduğu kurumsal yapılar, çok sayıda belge ve anı bırakırlar, tarih bunları temel alarak şekillenir. Fakat alt sınıflar, eğitilmiş olmayanlar, kamusal alanın dışındakiler, kadınlar, azınlıklar, din ve cinsiyet ayrımına tabi tutulanlar vb gibi toplumsal gruplar ise geçmişin fazlaca bilinmeyen kısmını oluşturmuşlardır. Toplumsal yaşayışa ilişkin pek çok verinin tarihi kayıtlara geçmediği düşünüldüğünde, bunların günümüze sınırlı şekilde yansıdığı düşünülebilir. (İlyasoğlu 2006, 16). Sıradan insanın çeşitli açılardan yaşam pratiklerine, alışkanlıklarına, geleneklerine ve kültürüne odaklanacak çalışmaların resmî belgeler haricinde daha farklı kaynaklarının da olabilmesi bu açıdan önemlidir. Sözlü tarihçiliğin

tarih yazıcılığına önemli katkısı, geçmişte hiçbir şekilde yazılı belgelerde yer bulamayan (çoğu okuma yazma bile bilmeyen) ‘küçük’ insanların bilgi ve bakış açılarının sözlü tarih aracılığıyla tarihsel çalışmalarda kendilerine yer bulmaya başlamasıdır. Böylece olayları değerlendirme ‘yetkisi’ tek bir grubun tekelinde kalmaz ve olaylara daha geniş bir açıdan ve farklı perspektiflerden bakma imkânı ortaya çıkabilir. Bu da tarihçinin bakış açısına büyük bir zenginlik katar. Bu durumda sözlü tarihçilik herhangi bir konuda farklı taraflara söz hakkı tanınması olasılığıyla daha ‘demokratik’ bir tarih anlayış olanağı da sunar.

Sözlü tarihçiliğin modern akademi dünyasına girişinin, diğer tarih araştırma yöntemlerine göre daha geç bir döneme rastladığını söylemek mümkündür. Bağımsız bir çalışma alanı olarak ortaya çıktığı andan itibaren, tarih disiplini içerisinde pek çok tartışmaya kapı açmış olmasına rağmen henüz metodu ve temel prensipleri üzerinde genel geçer bir uzlaşma sağlanamamıştır. Ancak sözlü kaynakları kullanmak, tarih yazıcılığının geçmişine, sanılanın aksine, yabancı değildir. Örneğin, pek çok otorite tarafından ‘tarihin kurucusu’ olarak kabul edilen Herodotus, diğer birçok Yunan tarihçi gibi, sözlü kaynakları güvenilir olarak kabul etmiş ve herhangi bir olayı şahitlerinden dinlemeden kitabına almamıştır. Yine İslam medeniyetinin geleneğinde şifahi bilgi aktarımına büyük önem verilmiş ve özellikle Hadis ilmi nesilden nesile geçen nakli bilgileri değerlendirme üzerine çok sistemli bir metodoloji geliştirmiştir. Ayrıca daha önce ortaya çıkan tüm tarih çalışma yöntemlerinde olduğu gibi, sözlü tarihçilik de çalışmalar arttıkça kendi standartlarını daha iyi belirginleştirmeye başlamıştır.

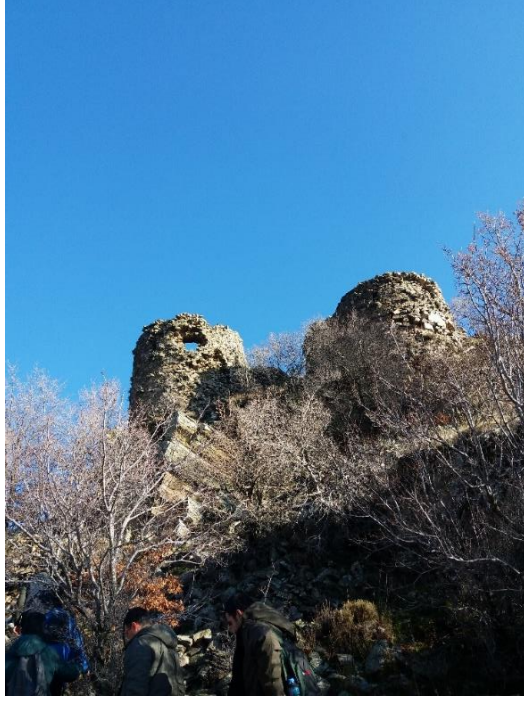
Sözlü tarih yöntemiyle elde edilen verilerin doğruluğu veya verilere ne kadar güvenilebileceği tartışma yaratan bir konudur. Ancak bu aşamada sözlü tarih yöntemi ile araştırma yapanların elde ettikleri verileri iyi değerlendirmeleri ve bu sorumluluğu tamamen yüklenmeleri gereklidir çünkü burada referans noktası bellektir. Geçmiş için kasıtlı yanlış bilgi verilme olasılığı yanlış ya da eksik hatırlanma olasılığından daha düşüktür (Sözlü Tarih Araştırmacıları İçin Pratik El Kılavuzu 2007, 9-10). Ayrıca tarih yazımında güvenilirlik sorununu sadece sözlü kaynaklarda değil yazılı kaynaklarda da görülebilir. Çünkü yazılı kaynaklar da olayları kaleme alan kişiler ya da kurumların bakış açısına uygundur, bu yüzden yazılı kaynaklar da dezenformasyon ve manipülasyon içerebilir.

Sözlü tarih yöntemi başlangıçta çok popüler olmasa da son yıllarda Türk tarihçiliği için de önem kazanmıştır. Türkiye’de sözlü tarihçilik alanında yapılmış ilk büyük girişim, 6-7 Haziran 1993 tarihinde Tarih Vakfı tarafından organize edilen, Paul Thompson’ın da bizzat katıldığı *Birinci Sözlü Tarih Proje Çalışması*’dır. Yaklaşık 30 yıl sonrasında ülkemizde sadece sözlü tarih

yönteminin kullanıldığı veya sözlü tarihin araştırma yöntemlerinden biri olduğu çok sayıda çalışma yapılmıştır.

Sonuç Yerine

Cumhuriyet Türkiye'sinde tarih yazıcılığı önemli ölçüde gelişme göstermiştir. Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin yüzyıllara taşınacak varlığını sağlam temellere oturtmak için her alanda iyi yetişmiş kadrolara ihtiyacı vardı. Tarih alanında da çağdaş uygarlıklar düzeyinde çalışmalara yön verecek bilim insanları Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren yetiştirildi. Onların öncülüğünde yetişen değerli bilim insanları tarih yazıcılığında da modern çağı yakalayan çok önemli çalışmalar yaptılar. 20. Yüzyılın başlarından itibaren dünya genelinde çok sayıda takipçisi olan Annales Ecole Türk Tarihçiliğinde bir dönüm noktasıdır. Tarihçinin en basit tarifle masa başından kalkarak, arşiv belgelerinden okuduğu olayların geçtiği yerleri görmesi, coğrafyayı ve iklimi, bölge sakinlerini, evlerini, dükkanlarını, tarlalarını, çarşılarını, yetiştirdikleri hayvanlarını, bitkilerini, tarım ve sanayi ürünlerini, zanaatlarını, yemeklerini, ritüellerini, inançlarını, masallarını, efsanelerini tanımaya çalışması ve sonrasında değerlendirmelerini yapması günümüz tarihçiliğinde en çok benimsenmiş yöntemlerden biri olarak görülür. Bütün bu değerlendirmeler sadece tarihçinin birikimiyle gerçekleştiremeyeceği için disiplinler arası çalışmalar her zamankinden daha önemlidir. Aynı zamanda bu çalışmaların bireysel iş olmaktan çıkarak ekiplerle yapılması modern dönem tarihçiliğine yeni açılımlar kazandıracaktır.



Resim1. Efeler Yolu Proje Arşivi'nden -Yılanlıkale



Resim 2. Küçük Menderes Kırsalında Atık Değerlendirme Alışkanlıklarının Karşılaştırılması Proje Arşivi'nden- Ödemiş



Resim 3 Efeler Yolu Projesi Arşivi'nden-Tire



Resim4 Küçük Menderes Kırsalında Atık Değerlendirme Alışkanlıklarının Karşılaştırılması Proje Arşivi'nden Bayındır



Resim 5 Efeler Yolu Proje Arşivi'nden -Bozdağ



Resim 6 Küçük Menderes Kırsalında Atık Değerlendirme Alışkanlıklarının Karşılaştırılması Proje Arşivi'nden- Bayındır



Resim 7 Efeler Yolu Proje Arşivi'nden- Gölcük



Resim 8 Kırsal Endüstriyel Miras Projesi Arşivi'nden- Birgi



Resim 9-10 Büyük Menderes Havzası Alan Araştırması, Arpaz



Resim11 Eşkya Yatakları Proje Arşivi'nden- Lübbey



Resim 12 Eşkya Yatakları Proje Arşivi'nden

Kaynakça

- Akgün, S. (2015). Siyasi Tarih Eğitiminde Annales Okulu ve Yöntemi. *Journal of Educational Science*, 3, 17-29.
- Anaç, H. (2016). “Georges Duby'nin Tarihyazımı Üzerine Yaklaşımları”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 3(9), 1-35.
- Arıkan, Z. (2011), “Tarih-i Cevdet” *TDVİA* C.40, 75-77, İstanbul.
- Aymard, M. (1978). The Impact of The Annales School in Mediterranean Countries.
- Bloch, M. & Fink, C. (1991). *A Life in History*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Çetinsaya, G. (2003) “Türkiye’de Siyasi Tarihçiliğin Yükselmeden Düşüşü” *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* I/2, 7-15.
- Gümüşçü O. (2010) “Türkiye Şehir Tarihi Araştırmaları Üzerine Bazı Düşünceler”, *İmaret Dergisi* Yıl: 1, Sayı 1, 20-21.
- Hamaloğlu, İ. (2020). “Cosmopolitanism and its Reflections to Smyrna”, Editör Cihan Özgün, *İZMİR: Search of the Past*, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir 2020, 61-73.
- İlyasoğlu A. (2003), “Yakın Dönemde Tarihe İlginin Farklılaşması Sürecinde Sözlü Tarih Alanının Türkiye’deki Gelişimine Bir Bakış”, *Kuşaklar, Deneyimler, Tanıklar, Türkiye’de Sözlü Tarih Çalışmaları Konferansı* 26-27 Eylül 2003, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Kütükoğlu M. (1997), *Tarih Araştırmalarında Usul*, Enderun Kitabevi İstanbul.
- Ortaylı, İ. (2011). *Osmanlı Tarih Yazıcılığının Evrimi Üstüne Düşünceler*. Cedit Neşriyat.
- Özel, O- Çetinsaya, G. (2002) “Türkiye’de Osmanlı Tarihçiliğinin Son Çeyrek Yüzyılı Bir Bilanço Denemesi” *Toplum ve Bilim* Kış, 8-38.
- Özgün, C. (2024). “Osmanlı Dünyasında Çöp Kavramına Yaklaşım: Kavramın İçeriği ve Tarihsel Kökenleri Üzerine Tespitler”, *ICSHSR 7th International Conference On Humanity And Social Sciences*, 28 – 30, Haziran 2024, Saraybosna, 262-273.
- Özgün, C. – Hamaloğlu, İ. (2025). “In Ottoman – British Commercial Relations Efforts to Increase Cotton Production in Smyrna and Its Surroundings (1855–1870)”, *Journal Of Balkan And Near Eastern Studies*, C. 27, S. 3, 371–391.
- Özgün, C. - Nelson, E. C. - Hamaloğlu, İ. - Özdemir, Y. – Tunç, G. (2022). *II. Abdülhamit Döneminde İzmir ve Çevresinde Eşkiya ve Eşkiya Yatakları (Haritalandırma ve Haritalara Analitik Bir Yaklaşım)*, Editör: Olcay Pullukçuoğlu Yapucu, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir 2022.
- Pullukçuoğlu Yapucu, O. – Erdem Otman, A.Ü. – Hamaloğlu, İ. – Özdemir, Y. – Özgün, C. “Küçük Menderes Havzası’nda Kırsal Endüstriyel Miras Envanter ve

Haritalandırma”, *ICSAS 1st International Conference on History*, 19 – 21 Eylül 2025, 3-23.

Review (Fernand Braudel Center), 3/4, 53–67.

Sönmez E. (2008). *Annales Okulu'nun Türkiye'deki Tarih Yazımına Etkisi: Başlangıçtan 1980'e*. Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Sözlü Tarih Kılavuzu (2007), Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

Thompson P. (1999), *Geçmişin Sesi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Yiğit İ. (2018) “İskân Tarihi Çalışmalarında Arazi Araştırmasının Önemi: XVI. Yüzyıl Manisa-Konya Kazası Örneği” *XVII. Türk Tarih Kongresi , 15-17 Eylül 2014, Ankara, kongreye sunulan bildiriler*. IV. Cilt, Osmanlı Tarihi. — Ankara Türk Tarih Kurumu, 1392-1410.

Cumhuriyet Döneminde Eğitim Alanında Yapılan Atılımlar

Saadet TEKİN*

Giriş

Mustafa Kemal devrimi şöyle tanımlar: “Türk ulusunu son yüz yıllarda geri bırakmış olan kurumları yıkarak yerlerine ulusu en yüksek uygarlık gereklerine göre ilerlemesini sağlayacak, yeni kurumları koymuş olmaktadır” (İnan 1959, 269). Bu bağlamda ulusun ilerlemesini sağlamak için yeni kurumlar oluşturmak ve bu kurumları yaşatacak yeni bir insan yaratmak gereklidir. Devrimin gerçekleşmesini sağlamak ve aynı zamanda da devrimin devamlılığı için eğitim son derece önemlidir. Devrimin ideolojisini benimsemek ve gelecek nesillere de benimseterek, devrimin kalıcılığını sağlamak eğitim ile mümkündür. Aynı zamanda eğitim bir ulusun kalkınması ve sağlam bir toplumsal yapıya ulaşması içinde son derece önemlidir. Bu bildiride Osmanlı’dan devralınan çağın çok gerisinde kalmış eğitim sistemiyle yoluna devam edemeyecek olan Cumhuriyet hükümetlerinin eğitim alanında yaptıkları düzenlemeler üzerinde durulmuştur.

Çağdaşlaşmak için eğitimin önemini bilen Mustafa Kemal, daha Bağımsızlık Savaşı devam ederken, 16 Temmuz 1921’de Ankara’da Maarif kongresi toplatmıştır. Kongrenin açış konuşmasında; ulusal bir eğitim programının yapılmasını ve mevcut kurumların da en iyi şekilde çalıştırılmasının öneminden bahsetmiştir (Hâkimiyet-i Milliye, 21.07.1921).

Bağımsızlık Savaşımızın zaferle bitmesinden hemen sonra 27 Ekim 1922’de Bursa’da öğretmenlerle buluşan Mustafa Kemal Paşa hedeflenen eğitim sistemi hakkında açıklamalar yapmış, akla ve çağa uygun bir sistem kurmanın önemini vurgulamıştır. Her şeyden önce bilgisizliğin giderilmesi gerektiği aksi takdirde ilerlemenin mümkün olamayacağını söylemiştir. Zira Osmanlı’dan devralınan eğitim sistemi ile yola devam edilmeyecekti. Osmanlının geri kalmasındaki en önemli etkenlerden bir tanesi çağdaş eğitim anlayışından yoksun olmasıdır. Osmanlı döneminde eğitimde dinsel eğitim veren medreseler ile 18.yüzyılın sonlarından itibaren açılan, modern eğitim veren okullar mevcuttur yani eğitimde bir ikilik söz konusudur. Bu ikili yapıyı değiştirmek ve tüm eğitim kurumlarını bir çatı altında toplamak gerekiyordu. Yeni kurulan devlet; laik, çağdaş ve demokratik bir devlettir. Bu nitelikleri sağlamak amacıyla yasal bir düzenlemelere

* Dr. Öğretim Üyesi, Ege Üniversitesi Eğitim Fakültesi. saadet.tekin@ege.edu.tr. ORCID No: 0000-0003-2680-5977.

gidilmiştir. Eğitimin tamamen devlet denetimine alınması ve çağ dışı tüm eğitim kurumları kapatılması benimsenmiştir.

Tevhid-i Tedrisat (Öğretim Birliği) Kanunu

Mustafa Kemal Atatürk toplumun ilerlemesi ve yükselmesi bağlamında eğitim ve öğretimde birliğin önemini vurgulamış ve 1 Mart 1924'te Türkiye Büyük Millet Meclisini açarken yaptığı konuşmada da derhal eğitim öğretim birliğinin gerçekleştirilmesinin milli bir dava olduğunu belirtmiştir. Bu konuşmadan hemen sonra 3 Mart 1924 yılında üç önemli yasa TBMM'de kabul edilmiştir. Böylece Halifelik ve Şeriye ve Evkaf Vekâleti kaldırılmış olup, laiklik yolunda önemli adımların atılması ile birlikte, eğitim alanında da Tevhid-i Tedrisat kanunu kabul edilmiştir (Feyzioğlu 1987, 204-205). Tüm eğitim kurumları Milli Eğitim Bakanlığına bağlanmıştır. Böylece Tanzimat'tan beri devam eden eğitimdeki ikilik ortadan kalkmıştır. Çağ dışı eğitim kurumları da kapatılmıştır. Medreselerin kapatılmasına tepkiler olsa da geri adım atılmayacaktır. Bu konuna Mustafa Kemal "Okul istemiyorsunuz, hâlbuki ulus onu istiyor. Bırakınız artık bu zavallı ulus, bu ülke evladı yetişsin. Medreseler açılmayacaktır. Ulusa okul gerektir" (Mumcu 1983, 153) diyerek kesin noktayı koymuştur. Medreselerle ilgili yapılan bir çalışmada 18. yüzyılda J.J. Rousseau, Voltaire gibi düşünürlerin katkılarıyla hazırlanan Fransız Ansiklopedisinden yola çıkılmış ve ansiklopedideki tüm maddelerin birleştiği noktanın "düşünmenin, vicdanın ve kalemin özgür olması, bilimin ilerlemesi için çok gereklidir ve sosyal ilerlemeyi sağlayacak tek araçta bilimdir" (Adıvar 1943, 203) sonucuna ulaşılmıştır. Medreselerin ise bilim üretmekten oldukça uzak olduğu görülmüştür. Dolayısı ile genç Cumhuriyetin bilim üretecek yeni eğitim kurumlarına ihtiyacı vardır. Bu yönde düzenlemeler yapılmıştır. Ayrıca ülkede pek çok yabancı okul bulunmaktadır. Bu okullardan bazıları emperyalist devletler tarafından (Merzifon Amerikan Kız Koleji) Bağımsızlık Savaşı sırasında casusluk faaliyetlerinde kullanılmıştır. İç işlerimize müdahalede de kullanılan bu okulların yeniden düzenlenmesi konusu Lozan'da görüşmelerinde çözüme kavuşturulamamıştır. Kanuni dönemine kadar giden Osmanlı- Fransız ilişkileri sonunda Fransa diğer devletlere göre Osmanlı topraklarında daha fazla okula sahipti. Bu nedenle Tevhid-i Tedrisat düzenlemesine yaklaşımı olumsuz olmuştur.

Lozan antlaşması sonunda Mustafa Kemal'in net ve kararlı tutumuyla Fransa, olumsuz tutumunu değiştirmek zorunda kalmıştı. Sorun ikili görüşmeler sonucunda bizim istediğimiz şekilde yeniden düzenlenmiştir. Bu okullar Milli Eğitim Bakanlığına bağlanmış ve Bakanlık müfettişlerince denetlenmesi kabul edilmiştir. Böylece eğitim de birlik sağlanmıştır. Bu yasayla birlikte ilköğretimde karma eğitime, yani kız öğrencilerinde eğitime katılması kabul edilmiştir.

Eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması bağlamında önemli bir adım atılmıştır. 1926 yılında ise orta öğretimde karma öğretime geçilmiştir. 1973 yılında kabul edilen 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'yla birlikte karma eğitim, Türk milli eğitiminin temel ilkelerinden biri olarak benimsenmiştir. “Okullarda kız ve erkek karma eğitim yapılması esastır. Ancak eğitimin türüne, imkân ve zorunluluklara göre bazı okullar yalnızca kız veya yalnızca erkek öğrencilere ayrılabilir” şeklinde düzenlenmiştir.

2 Mart 1926 yılında Maarif Teşkilatı hakkında kanun kabul edildi. Bu kanunla Tevhid-i Tedrisat kanunu doğrultusunda eğitim yeniden düzenlendi. Buna göre devletin izni olmadan okul açılmayacağı, okul açma yetkisi Milli Eğitim Bakanlığına verildi. Okullarda hangi derslerin nasıl okutulacağı belirlendi. Yabancı okullarda Türkçe, Tarih, Coğrafya ve Felsefe derslerinin Türk öğretmenler tarafından okutulması kararlaştırıldı. Ayrıca Tefsir ve Tefsir Tarihi, Hadis ve Hadis Tarihi, Fıkıh Tarihi, Kelâm Tarihi gibi dersler, müfredattan kaldırılmıştır. İlköğretim ücretsiz ve zorunlu hale getirildi. Ortaöğretimde karma eğitim ilkesi kabul edildi. Yapılan bu değişiklikler doğrultusunda Cumhuriyet hükümetleri yeni okullar açmak ve öğretmen okullarının sayısını arttırmak için çalışmalar yapmıştır.

Harf Devrimi

Mustafa Kemal daha Erzurum kongresi sırasında Mazhar Müfit beye yazdıkları notlar arasında Latin harflerinin kabul edileceğini belirtmişti. Zira Türkçenin Arap harfleriyle yazılması öğretimi zorlaştıran en önemli sorunlardan biriydi. Türkler Orta Asya'da Türkçeye uygun alfabeler üretmiş ve bunları başarı ile kullanmışlardır. İslamiyet'in kabul edilmesinden sonra Arap alfabesini benimsemişlerdir. Konuşma dili olarak Türkçe halk arasında canlılığını sürdürmüştür. Arapça camilerde ve medreselerde kullanılmıştır. Kur'an'ın bu alfabeye yazılmış olması Arap alfabesini dinin bir parçası olarak görmelerine ve buna büyük bir tutuculukla sarılmalarına neden olmuştur. İki dil arasında büyük farklılıklar vardır. Arap alfabesi ünsüz harflerden oluşmuştur. Türkçe ise ünlüsü çok olan bir dildir. Bu durum Türkçede imla anarşisine sebep olmuştur (Mumcu 1983, 155). Türkçeye çok uygun olmayan bu alfabe dilimizin yozlaşmasına sebep olmuştur. Aynı zamanda Arap alfabesi sayesinde pek çok Arapça ve Farsça kelimeler de dilimize girmiştir. Dolayısı ile bu durum Türkçenin bir kültür dili olmasını da engellemiştir. 19. Yüzyılın ikinci yarısından sonra sık sık dilde sadeleşme konusu gündeme gelmiştir. Bunda Tanzimat döneminde yavaş yavaş oluşmaya başlayan Türk aydın kuşağının ve basın-yayın alanındaki gelişmelerin etkisi vardır. 1862'de Münif Paşa Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye'de verdiği bir konferansta hareke kullanılmadığı için kelimelerin farklı şekillerde okunabildiği,

bazı özel isimlerin, kelimelerin okunmasının mümkün olmadığı gibi birçok yaşanan sıkıntıları anlatmış ve Avrupalıların yazılarında böyle sorunlar olmadığı için 6-7 yaşında başlayarak herkesin okuyabildiğini belirtmiştir. Latin alfabesinin kolaylığından bahsetse de mevcut alfabede düzetme yapılmasını önermiştir (Tongul 2004, 105).

I. Meşrutiyet döneminde de alfabe ile ilgili tartışmalar devam etmiştir. Namık Kemal mevcut alfabenin iyileştirilmesini savunmuş olup Latin alfabesine karşı çıkmıştır. Tartışmalara Hüseyin Cahit, Şemsettin Sami, Ali Süavi, Ebuziya Tevfik gibi isimler de katılmıştır. Bu tartışmalar sonucunda Türkçe sözcüklerin yazılmasında düzenleme yapılmıştır (Avcı 2013, 45).

Bu tartışmalar II. Meşrutiyet döneminde şiddetlenmiştir. Çeşitli komisyonlar ve dernekler kurulmuş ve alfabe tartışılmış ve aydınlar ikiye bölünmüştür. Bir grup mevcut alfabenin iyileştirilmesini isterken diğer grup Latin alfabesinin kabul edilmesini istemiştir (Ergün 1982, 88). Enver Paşanın Harbiye Nazırı olduğu dönemde ise orduda yine mevcut alfabeye bağlı kalarak, bitişik harf usulü kaldırılarak yeni düzenlemeler yapılmıştır.

Görüldüğü gibi sık sık konu gündeme getirilip düzenlemeler yapılsa da eskiye bağlı kalınmış köklü adımlar atılamamıştır. Türkçenin yapısına hiç uygun olmayan bu alfabe Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar yürürlükte kalmıştır. 17-18 Şubat 1923 İzmir İktisat Kongresi'nde Latin alfabesinin kabul edilmesi bağlamında işçi delegelerinden İzmirli Nazmi ve iki arkadaşı bir önerge verilmiştir. Kongre başkanı Kazım Karabekir Paşa konunun maarifi ilgilendirdiği ve ayrıca bu durumun İslam birliğini bozar gerekçesiyle reddetmiştir. Bundan sonra da Türkiye Büyük Millet Meclisinde alfabe tartışmaları devam etmiştir.

Harf devrimini çok önemseyen Mustafa Kemal işi şansa bırakmamak adına 1923-28 yılları arasında devrimin alt yapısını hazırlamıştır (Koca 2021, 715). Bu arada alfabe konusundaki tartışmalar sadece Türkiye'de değildir. Dış Türkler arasında da bu tartışmalar yapılmaktadır. Hatta 1918 yılında Yakut Türkleri ve 1922 yılında da Azerbaycan Latin harflerini kabul etmişlerdir. 1926 yılında düzenlenen ve Türkiye tarafından da yakından takip edilen Bakü Türkiyat Kongresinde alfabe konusu tekrar tartışılmış ve "Latin esaslı Türk alfabesinin Arap alfabesinden üstün olduğu kabul edilerek" bu alfabeye geçme tercihi ülkelere bırakılmıştır (Koca 2021, 716). Bunlar önemli gelişmeler olup bazı tartışmaları sonlandırmıştır.

Aynı zamanda okuma yazmayı kolaylaştırarak eğitimi yaygınlaştırmak için harf devrimine ihtiyaç vardır. Zira Arap harfleri Türkçeyi tam olarak karşılamadığı için ülkede okuryazar oranı çok düşüktür ve Mustafa Kemal okuma yazma bilmeyen tüm vatandaşların bu sorununun hızlı bir şekilde çözülmesi için

harekete geçmiştir. 23 Mayıs 1928 tarihinde Bakanlar Kurulu kararı ile bir “Dil Komisyonu” oluşturulmuş ve bu kurul Latin alfabesini inceleyerek yeni Türk harflerini hazırlamakla görevlendirilmiştir. Komisyon birçok Latin harflerini temel alan alfabeyi incelemişlerdir. Amaç Türkçeye en uygun alfabeyi oluşturmaktır. Sonunda 24 harften oluşan Latin alfabesinin bazı harflerini (Q, X gibi) atarak, Ç, Ğ, Ş, İ, Ö, Ü (Kale 1999, 823) gibi ünlü ve ünsüz harfleri ekleyerek 29 harften oluşan yeni bir Türk alfabesi hazırlanmıştır.

Yeni alfabeğe geçiş üzerine de farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Gelişmeleri takip eden Batılı ülkelerin diplomatları 5 yıl, 7 yıl gibi sürelerden bahsetmişlerdir. Hatta New York Times gazetesi 15 yılda ancak yeni alfabeğe alışılabilceğini yazmıştır (Kale 1999, 824). Yurt içinde de benzer yaklaşımlar söz konusu olmuştur. 5 yıl ile 15 yıl gibi bir geçiş öngörülmüş olsa da Mustafa Kemal bu geçiş için “ya üç ayda olur ya da hiç olmaz” diyerek noktayı koymuştur.

Hazırlanan bu yeni Türk alfabesi 9 Ağustos 1928 tarihinde Sarayburnu’nda düzenlenen bir toplantıyla tanıtılmıştır. Mustafa Kemal harf devriminin gerekçesini şu sözlerle belirtmiştir. “Asırlardan beri kafalarımızı demir çerçeve içinde bulunduran, anlaşılmayan ve anlamadığımız işaretler ’den kendimizi kurtarmak ve bu gereği anlamak zorundayız” (SD II 1959, 254). Yeni Türk alfabesinin herkes tarafından en kısa sürede öğrenilmesini isteyen Mustafa Kemal “Bir ulusun %10’u, 20’si okuma yazma bilir, %80’i, 90’ı bilmez ise bu bir ayıptır, bundan insan olanın utanması gerekir” (SD II, 255) diyerek cehaletin biran evvel ortadan kaldırılmasını hedeflemiştir. Bunu için de ülkede alfabe seferberliğini başlatmış ve yeni alfabeği halka tanıtmak amacıyla yurt gezilerine çıkmıştır. 25 ve 29 Ağustos 1928 tarihleri arasında Dolmabahçe Sarayı’nda milletvekillerine eğitim verilmiş ve yeni harfleri öğrenmeleri sağlanmıştır. Başbakan ve diğer milletvekilleri de başlatılan seferberliğe katılmışlardır.

1 Kasım 1928’de Mustafa Kemal meclis açış konuşmasında yeni Türk alfabesinin Türkçeye daha uygun olduğunu ve okuma yazmayı kolaylaştırdığını belirtmiştir.

Millet Mektepleri

Harf devriminden sonra ülkede okuma yazma seferberliği başlatılmıştır. Okul çağının dışında kalan 16-45 yaş aralığındaki yetişkinlerin yeni harfleri ve okuma yazmayı öğrenmeleri için de Millet Mektepleri açılacaktır. Bu konu yeni Türk harflerinin tanıtıldığı gün başbakan İsmet Paşa tarafından duyurulmuştur (Albayrak 1994, 472). Bu okullarda eğitimin iki, dört ya da altı ay devam edeceği buralara gelemeyecek vatandaşlar için de gezici Millet Mektepleri açılacağı yine başbakan tarafından duyurulmuştur. Mekteplerin Başöğretmenin de Mustafa Kemal Paşa olduğunu belirtmiştir (Albayrak 1994, 473). Millet Mektepleri yönetmeliği hazırlanmış Bakanlar kurulunda onaylandıktan sonra 24 Kasım

1928'de Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Yönetmeliğe göre iki derslik oluşturulacak, birinci derslikte hiç okuma yazma bilmeyenler, ikinci derslikte de Arap harfleriyle okuryazar olup yeni Türk harfleri bilmeyenlere öğretim yapılacaktır. Bir yıl sonra yeni bir yönetmelik hazırlanmış o yönetmelikte yine iki derslik bulunacak, ilk derslikte (A dershanesi) okuma yazma bilmeyenlere dört ay süreli eğitim yapılırken diğer derslikte (B dershanesi) okuma yazma öğrenmiş vatandaşlarımıza iki ay süreli “iyi vatandaş, iyi insan” (Millet Mektebi Talimatnamesi, 1336) olma gibi temel bilgilerin verilmesi hedeflenmiştir. Her öğretmene bir dersane açılacaktır. Kursta başarılı olamayan diğer kurslara katılacak, tek öğretmeni olan köylere iki dershanede (A ve B) açılacaktır (Avcı 2013, 55). Bu Mekteplerde kadın ve erkek ayrı ayrı ya da karışık olarak eğitim alabileceklerdir (Özen 2021, 349).

Millet Mekteplerinin kuruluş amaçları, 1928 ve 1929 yıllarında yayınlanan Millet Mektepleri Talimatnamesinde açıkça yazılmıştır (Millet Mektebi Talimatnamesi, 1336). Buna göre halkı okuryazar hale getirmek ve aynı zamanda da hayata dair (Hesap ve ölçüler, Sağlık Bilgileri, Yurt Bilgisi gibi) temel bilgileri kazandırmaktır. Millet Mekteplerine ve yeni alfabeye halkın ilgisini arttırmak için talimatname doğrultusunda çeşitli etkinlikler planlanmıştır. Sinema ve tiyatro matineri arsında okuryazarlığın önemi anlatmak, halka açık yerlerde kahvehane, panayır, Pazar vs. kalabalık halk kitlelerinin toplandığı yerlerde konferanslar vermek, görsel materyallerle, radyo ya da hoparlörlerle halk aydınlatılmaya çalışılmıştır (Millet Mektebi Talimatnamesi 1336).

Tüm çalışmalar tamamlandıktan sonra planlandığı 1 Ocak 1929 yılında görkemli törenlerle Millet Mektepleri açılmıştır. İstanbul'da açılış akşamı 60 binden fazla kişinin büyük bir heyecanla mekteplere gitmesi halkın bu Mekteplere büyük ilgi gösterdiğinin işaretidir. Aynı şekilde bir Fransız yazar bu ilgiye ilişkin şunları yazmıştır; “Ankara'dan Diyarbakır'a, Sivas'tan Konya'ya kadar gittim. Hemen her köyde ve kasabada durdum. Büyük bir halk kitlesinin gayretine yakından tanık oldum. Gençlerin ve ihtiyarların yeni yazıyı öğrenmek için gösterdiği gayret pek dokunaklı bir görünüm arz ediyordu. Diyarbakır'da genç bir bahçıvana ders verdim. Bu genç benimle buluşmak ve yeni yazıyı öğrenmek için her gün tam iki saatlik yol yürüyordu” (Avcı 2013, 53).

Millet Mekteplerine katılımı arttırmak için basın yoluyla çağrılar yapılmıştır. Ayrıca kayıt yaptırmayan ya da kayıt yaptırdığı halde mektebe devam etmeyenlere para cezasının uygulanacağı belirtilmiştir (Bayraktutan 2020, 129). Hatta mekteplere gitmek istemeyenler için iş olanaklarının sınırlandırılması yoluna gidileceği belirtilmiştir. Bu bağlamda Mersin'de maarif müdürünün imzası ile yayınlanan bir yazıda Millet Mektebi olan bir yerde oturup mektebe

gitmeyenlerin 1931 yılından itibaren köy veya mahalle ihtiyar meclislerine aza olamayacakları, şirketlere, fabrikalara, çiftliklere ve müteahhitlere amele ve rençper yazılmayacakları, devlet ve millet işlerinde çalışamayacakları açıklanmıştır (Bozkurt & Bozkurt 2009, 128). Bu tür açıklamalar halkın okullara gitmesini sağlamak bağlamında birer tehdit olarak kalmış ve eyleme geçirilmemiştir.

Hapishanelerde olup okuma yazma bilmeyen vatandaşların da okuryazar olması için tedbirler alınmıştır. Altı aydan fazla mahkûmiyeti olanların okuryazar olmadan hapishaneden çıkmaları durumunda hapishane müdürü ve heyeti sorumlu tutulmuştur. Hapishanede açılacak mekteplere öğretmenleri Millet Mektebi İdare Heyeti tarafından temin edilmesi kararlaştırılmıştır (Millet Mektepleri Talimatnamesi 1336).

Millet Mektepleri talimatnamelerine baktığımızda bu mekteplerin her yere ulaşması hedeflenmiştir. Bu bağlamda sabit mekteplerin yanında okulu olmadığı yerlerde seyyar mektepler açılmış ve buralara seyyar muallim gönderilmiştir. Ayrıca özel Millet Mekteplerinin de açıldığını görmekteyiz. Mektepsiz köylerde ise 12-18 yaşlarındaki gençlere okuma yazma öğretmek amacıyla Köy Yatı Dershaneleri açılmıştır. Burada okuma yazma öğrenen çocukların köylerine döndüklerinde oradaki çocuklara okuma yazma öğretmeleri hedeflenmiştir. Millet Mektepleri içinde yer alan Halk Okuma Odaları açılmıştır. Buradaki amaç daha önce okuma yazma öğrenmiş olan vatandaşların gündelik yaşama dair yararlı bilgileri içeren kitapları okumaya özendirmektir.

Tüm ülkede okuma yazma seferberliğinin başlatıldığını görüyoruz. 13 binden fazla öğretmenle yılda yarım milyon vatandaşın okuryazar olması planlanmıştır. 1928-29'dan başlayıp 1935-36'ya kadar devam eden Millet Mekteplerinde toplam 2.546.051 vatandaşımız kayıt yaptırmış ve bunların 1.240.210'u başarılı olmuştur. Mekteplere olan ilgi ilk açıldığı yıllardaki gibi devam etmemiştir (Erkoyuncu 2020, 28). Sadece devam eden kişilerde azalma olmamış, mektep sayısı, öğretmen sayısı da azalmıştır. 1935-50 yılları arasında Millet Mektepleri Ulus Okulları adıyla devam etmiş olsa da etkili olmamıştır (Şahin 1992, 227).

Millet Mektepleri yeni Türk alfabesini geniş halk kitlelerine öğretilmesi ve ülkedeki okuryazar oranını yükseltmek amacıyla açılmışlardır. 1927 yılında genel ortalama olarak okuryazar oranı %10.7 iken 1935 yılında bu oran %19.9'a yükselmiştir. Fakat tam olarak hedefine ulaşamamıştır. Bunun çeşitli nedenleri vardır. Bunlar ekonomik sıkıntılar, yerel yönetimlerin iyi örgütlenememesi, Mustafa Necati'nin vefatı gibi nedenler etkili olmuştur (Şahin 1992, 229,232). Bu okullar Anadolu aydınlanmasında çok önemli idi. Devam ettirilememesi Türk devrimi açısından çok büyük bir eksikliklerdir.

Halkevleri

Halkevleri Mustafa Kemal Atatürk'ün isteği doğrultusunda 19 Şubat 1932'de açılmış ve kısa sürede tüm yurda yayılmıştır. Halkevlerinin amacı örgün eğitimin dışında kalmış olan kitlelere hedeflenen muasır medeniyet seviyesine uygun bir eğitim vermektir. Türk devrimini tabana yaymak ve ülkenin en ücra köşelerine kadar rejimi kökleştirerek, kalıcılığını sağlama düşüncesi de bunlara eklenebilir (Çeçen 2000, 79-81). Birbiri ardınca hızlıca yapılan devrimlerin halka doğru bir şekilde anlatılması gerekmektedir. Eğitim ve kültürel anlamda geri kalmış olan halk ile aydınlar arasında kopukluğu gidermek ve onları aydınlatmak için de bu tür kurumlara ihtiyaç duyulmuştur. Ayrıca halkevlerinin ortaya çıkmasında 1930'lu yıllardaki ekonomik durum, bunun uzantısı olan Serbest Fırka deneyimi, halkta yaşanan huzursuzluklar etkili olmuştur diyebiliriz (Arıkan 1999, 262). Zira Cumhuriyeti yıpratmaya yönelik girişimleri engellemek, cumhuriyet bilincini yükseltmek ve cumhuriyete bağlılığı güçlendirmek için bir kültür seferberliği başlatmak gerekmiştir.

Halkevlerinin kökenini II. Meşrutiyet döneminde açılan Türk Ocaklarına kadar götürmek gerekir. Türk Ocakları dağılma sürecine girmiş olan Osmanlı İmparatorluğunu, dağılmaktan kurtarmak amacıyla ortaya atılan fikir akımlarından Türkcülüğün bir uzantısıdır. Zira halkevlerinin işleyişi ve faaliyetleri Türk Ocaklarıyla benzerlikler göstermektedir. 1912 yılında kurulmuş olan Türk Ocakları kısa sürede yayılmıştır. Kuruluş amacı milli duyguların milli dilin gelişmesini sağlamak ve aynı zamanda halkın kültür seviyesini yükseltmektir. Bu amaçla eğitim faaliyetlerinde bulunulmuş, konferanslar, tiyatrolar düzenlenmiştir. Ocak merkezlerinde verilen konferansların, Türk dili ve tarihi üzerine yapılan çalışmaların halkı aydınlatma adına önemli katkıları olmuştur. Ayrıca bu konferanslara kadın ve erkeklerin birlikte katılması dikkate değer bir gelişmedir. I. Dünya Savaşı sonrası emperyalist devletlerin girişimlerine karşı halkı bilinçlendirmeye çalışmışlardır. İşgallere karşı halkı silahlı mücadeleye çağırmışlardır. Hatta İzmir'deki Maşatlık, İstanbul'daki Sultan Ahmet mitinglerin örgütlenmesinde Türk Ocakları etkili olmuştur (Arıkan 1999, 263).

Türk Ocakları Cumhuriyetin ilk yıllarında faaliyetlerini sürdürmüştür. Bu kurumlarda hâkim düşünce milliyetçiliktir. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde ise milliyetçiliğin yanında halkçılığında yer aldığı yeni bir kuruma ihtiyaç vardır. Çünkü yeni devrimlerin halka ulaştırılması ve benimsetilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda Türk Ocaklarının yerine yeni bir kurumun açılması elzemdir. Ayrıca Ocakların bazı tutumları da kapatılmasında etkili olmuştur. Bunlardan bazıları; yapılmakta olan bazı devrimlere karşı ilgisiz

kalmaları, yani halk eğitimini ve devrimleri halka götürmede gerekli çabayı göstermemeleri, İzmir Türk Ocağının harf devrimine yaklaşımı, Serbest Fırkanın kurulması sonrasında ülkedeki devrim karşıtlarının toplandığı yerlere dönüşmesi, yurt dışındaki Türklere karşı olan ilgilerinin Türk-Sovyet dostluğuna zarar verdiği düşüncesi sayılabilir.

Türk Ocaklarının 1931 yılında Cumhuriyet Halk Fırkasına devredilmiştir. Böylece Halkevlerine zemin hazırlanmıştır (Turan 1999, 206-207). 1932 yılında da Halkevleri kurulmuştur. Amacı da devrimin ideolojisini halk kitlelerine benimsetmek, halkın irticadan uzaklaşmasını sağlamak, laikliğin yerleşmesine zemin hazırlamak ve ulus devlet oluşumunu hızlandırmaktır. Halkevleri açılırken halk eğitimine ilişkin dünyadaki benzer örnekler incelenmiştir. Özellikle Çek ve Slovakların birleşmesinde etkili olan Sokollar ve ayrıca Meksika’da köylerde modern yaşam ve sağlık üzerine uygulamalı eğitim veren Casa del Peuple (Halkın Evi) adlı bir örgüt incelenmiştir. Buralardaki çalışmalar Halkevlerine örnek teşkil etmiştir (Özdemir & Aktaş 2011, 245).

Halkevlerinin açılması kararı Cumhuriyet Halk Fırkasının III. Büyük kongresinde oy birliği ile kabul edilmiştir. Böylece Türk Ocaklarının kapatılması ile doğan boşluk halkevleri ile doldurulacaktır. Ayrıca kapatılan Köycülük Cemiyeti’nin görevlerini de halkevleri üstlenecektir (Özdemir & Aktaş 2011, 244).

Dönemin Milli Eğitim Bakanı Dr. Reşit Galip bu işi üstlenerek, halkevlerinin kuruluş hazırlıklarını başlatmıştır. Derhal bir komisyon oluşturulmuş ve Halkevlerinin ana tüzüğü hazırlanmaya başlamıştır. 19 Şubat 1932 tarihinde de 14 il merkezinde törenlerle Halkevleri açılmıştır (Toksoy 2007, 42). Haziran ayına geldiğimizde Halkevi sayısı 34’e ulaşmıştır. Bu sayı ilerleyen süreçte giderek artacak ve 1950 yılında 478’e ulaşacaktır (Özacun 1996, 91). 1932 yılında hazırlanan ilk Halkevi Talimatnamesinde tüm vatandaşların kendilerine çalışma alanları bulabilmeleri bağlamında 9 şube açılması kararlaştırılmıştır. Bu şubeler; Dil ve Edebiyat, Güzel Sanatlar, Temsil, Spor, Sosyal Yardım, Halk Dershanesi ve Kurslar, Kütüphane ve Yayın, Köycülük ve Tarih ve Müze şubeleridir. Bir yerde Halkevinin açılabilmesi için bu şubelerden en az üçünün açılması şartı vardır. Ayrıca kütüphane ya da okuma odasının bulunması gerekmektedir. Kütüphane veya kitaplığın zemin katta kolay ulaşılabilir bir yerde olması istenmiştir. Bu durum bize halkın okumasını ve yeni alfabenin halk tarafından bir an önce öğrenilmesinin önemsendiğini göstermektedir.

Halk bu kurumlara büyük ilgi göstermiştir. Bir yıl içinde buralardaki okuyucu sayısı 1.500.000’e ulaşmıştır. Ayrıca Halkevlerindeki toplantılara 500 kişi katılmıştır. Yine bir yıl içinde 375 konser verilmiştir (Arıkan 1999, 270).

İlerleyen yıllarda konferanslar, konserler, temsiller, köy gezileri, kütüphanelerine toplanan kitap sayıları oldukça artmıştır.

Halkevlerinin binaları buralarda yapılacak etkinliklere göre düzenlenmiştir. Balkonlar hitabet için, teraslar yaz aylarında sosyal faaliyetler (sinema, balo) için kullanılmıştır. Ayrıca salon, kütüphane, idari bölüm, meydan, bahçe ya da avludan oluşmaktadır. Buralarda yapılan tiyatro temsilleri ile halkın sanatla buluşturması, kaynaştırması hedeflenmiştir. Yine binalarda oluşturulan gardirop odası modernliği halka kazandırma bağlamında düşünülmüştür (Durukan & Ulusu 2009, 38).

Halkevleri ile hemen her alanda halka destek olmak hedeflemiş ve açmış oldukları şubeler aracılığı ile de halka ulaşmıştır. Sosyal Yardım Şubeleri 1940 yılında ülkemizin bazı yerlerinde meydana gelen depremlerde hemen halkın yardımına koşmuş, yaralıların hastanelere ulaştırılmasında yardım edilmiş, evleri yıkılan vatandaşlara kalacak yer bulunmuş ve halkın temel ihtiyaçlarının karşılanmasına çalışılmıştır (Çeçen 2000, 154). Birlik ve beraberliğin güçlenmesi, yardımlaşma duygusunun geliştirilmesi gibi konularda halkı bilinçlendirmeyi amaçlamıştır.

Dil, Edebiyat ve Tarih şubeleri de oldukça verimli çalışmalar yapmıştır. Yeni alfabe ve dil konusunda halkı bilinçlendirmek için okuma yazma kursları açmışlardır. Bazı il merkezlerindeki halkevleri dergi çıkartmıştır. Bu dergilerde halkı ve köylüyü ilgilendiren sosyal, ekonomik ve edebi yazılar olmasına özen gösterilmiştir. Yerel değerlerin ortaya çıkarılmasına, yer isimleri ve bu isimlere ilişkin efsanelerle, öykülerle ilgili çalışmalar yapılarak bunların uşaktan kuşağa aktarılması ve kalıcı olmasını sağlamışlardır (Arıkan 1999, 273-276). Ayrıca devrimlerin halka ulaşmasına büyük destek vermişlerdir. Anadolu'da konuşlan unutulmaya yüz tutmuş birçok Türkçe kelimenin yazıya aktarılaraq tekrar dile kazandırılmasına büyük katkı sunmuştur.

Güzel Sanatlar şubesi farklı alanlarda amatör genç yetenekleri keşfederek gelişmelerine yardımcı olmuş ve birçok sanatçı buralardan yetişmiştir. Halk müziğine ilişkin çalışmalarda yapılan derlemeler, buralarda verilen konserler, ulusal bayramlarda verilen destekler, Türk tiyatrosunun gelişmesine yaptığı hizmetlerle Anadolu'da Cumhuriyet coşkusu ile birçok alanda özellikle de kültürel ve sanatsal alanlarda kısa sürede ciddi bir birikimin oluşmasını sağlamıştır. Ulusal bilincin oluşmasına önemi katkıları olmuştur.

Üniversite Reformu

Osmanlı İmparatorluğunda yüksekokulların açılması 18. Yüzyılda başlamış ve 19. yüzyılın ikinci yarısında artmıştır. Batıdaki örneklerine göre bir üniversite ise

ancak 1863 açılmıştır (Widmann 1981). Darülfünun 20. Yüzyılın başlarına kadar çeşitli nedenlerle eğitime ara vermek zorunda kalmış, istikrarlı bir devamlılık gösterememiştir. 1900'lerde tekrar açılmış ve 1933 yılına kadar varlığını korumuştur. Buna rağmen 1920'lerdeki durumu; devrimci bir toplumda bu hareketlerin gerisinde kalan bir kurum olarak görülmesine neden olmuştur. Zira ülkedeki politik ve toplumsal değişimi seyirci gibi izleyen, iktisat alanında yapılan düzenlemelere ilgisiz, hukuk alanında yapılanları sadece ders programlarına koymakla yetinen, alfabe ve dil üzerine yapılmakta olan çalışmalarla ilgilenmeyen ve dış dünyadan kopuk bir kurum haline gelmiştir (Tekin 1992, 185). Hâlbuki düşünce ve buluşlarıyla toplumları geliştiren üniversitelerdir. Özellikle yeni kurulan ve gelişmekte olan ülkelerde iyi yetişmiş bilim insanlarına ihtiyaç vardır. Bunları karşılamaktan uzak olan İstanbul Darülfünunu Batıdaki gibi gelişmiş üniversitelerin düzeyine ulaştırmak gerekiyordu. Ayrıca bu dönemde Hitler'in baskısından kurtulmak ve özgürce çalışmak isteyen birçok bilim insanını ülkemize çekebilmek için modern ve onların çalışabileceği bir üniversiteye ihtiyacımız vardı.

Mustafa Kemal'in isteği doğrultusunda Milli Eğitim bakanı harekete geçmiş ve İsviçre'den eğitimci Albert Malche 1931 yılında Türkiye'ye davet edilmiştir. Darülfünunda incelemeler yapması ve yapılacak düzenlemeler için bir rapor hazırlaması istenmiştir. Malche çalışmalarını tamamlayarak kapsamlı bir şekilde hazırladığı raporunu Milli Eğitim bakanına sunmuştur (Kocatürk 1984, 3-95). Rapor doğrultusunda bu şekilde devam yola edilemeyeceği görülerek, çıkarılan 2252 sayılı yasa ile İstanbul Darülfünunun kapatılmış ve yerine İstanbul Üniversitesi açılmıştır.

Açılan İstanbul Üniversitesi Batıdaki gelişmiş üniversiteler örnek alınarak düzenlenmiştir. Darülfünun hocalarından çağın gerisinde kalmış olanlar bu yapının dışında bırakılmıştır. Avrupa'daki gibi bilimsel çalışmalar ve unvanlar düzenlenmiştir. Almanya'dan Hitler'in zulmünden kaçan birçok değerli bilim insanı en özgür ülke olarak gördükleri Türkiye'ye gelerek modern üniversitenin kuruluşuna destek vermişlerdir. Türkiye'de universal yaşamın oluşmasına katkı koymuşlardır. Birçoğu Türkçe öğrenmiş ve eserlerini Türkçeye çevirmiştir. Ayrıca Türkçe olarak yeni eserler yazmışlardır. II. Dünya savaşı sonrası bir kısmı Türkiye'den ayrılrsa da kalanlar Türk vatandaşı olarak ülkemizde kalmışlardır.

İstanbul üniversitesinin açılmasından sonra Mustafa Kemal doğuda Van'da bir üniversite açılmasını istemiştir. Bu isteğin gerçekleştiğini ne yazık ki göremeyecektir. Bir de Anadolu'nun ortasında Ankara'da bir üniversitenin kurulması talebi vardır. Bununla ilgili olarak zaten yüksekokullar açılmaya başlamıştır. Tarihe ve dile büyük ilgisi olan Mustafa Kemal Ankara Dil ve Tarih-

Coğrafya fakültesinin ismini bizzat kendi koymuştur. Sonraki yıllarda birçok yeni üniversite açılmıştır. Üniversitelerin gelişimi, kökleşmesi uzun yıllar alır. Açılan üniversitelerde zaman içinde gelişecek ve kökleşecektir.

Türk Tarihi Üzerine Yapılan Çalışmalar

Bağımsızlık savaşının zaferle sonuçlanması ve Lozan Barış antlaşması ile Türk devletini bütün dünya tanımak zorunda kalmıştır. Fakat Türk tarihi hakkında batılıların ön yargılarını ve yanlış bilgilerini ortadan kaldırarak köklü Türk tarihini ve medeniyetini tanıtmak gerekmiştir. Mustafa Kemal'in tarihi olan merakı zaman zaman da yaptığı konuşmalarda tarihten örnekler vermesi bu konuyu gündeme getirmiş ve Türk tarihinin Osmanlıdan ibaret olmadığını, Onlardan evvel Selçukluların daha evvel de birçok Türk devletinin tarih sahnesinden geçtiğini, yani Türk ulusunun tarihin akışını her dönemde nasıl etkilediğinin bilinmesini istemiştir. Ayrıca Afet İnan'ın bir Fransızca kitabında Türklerin sarı ırka mensup olduğu ve ikinci sınıflar insan olduğu şeklindeki ifadeleri Mustafa Kemal'e göstermesi üzerine bu konuyla ilgilenilmesini bizzat istemiştir. Anadolu'nun bir Türk yurdu olduğunu ve tarihin de bunu ortaya koyacağını düşünüyor ve bu bağlamda Türkler kimdir, dünya tarihine ve medeniyetine katkıları nelerdir, Türkiye'nin en eski halkı kimlerdir, burada ilk medeniyet nasıl ve kimler tarafından oluşturulmuştur ve Türklerin İslam tarihine etkilerinin araştırılmasının önemini vurgulamıştır.

Bu araştırmaların düzenli ve sistemli bir şekilde yapılabilmesi için bir teşkilat kurmak gerekli görülmüştür. Bu bağlamda 1930 yılında VI. Türk Ocakları kurultayında Afet İnan ve 40 arkadaşının verdiği önerge ile ilk adım atılmış ve Türk Tarih Heyeti oluşturularak çalışmaya başlamıştır. 1931 yılında ise Türk Ocaklarının kapatılması kararı alınması ile birlikte Mustafa Kemal'in isteği üzerine (15 Nisan 1931) Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti kurulmuştur. Bu cemiyet 1935 yılında Türk Tarih Kurumu adını alacaktır. Böylece Mustafa Kemal Atatürk, Türk'ün geçmişini karanlıktan kurtarma yolunu açmıştır.

Türk Tarih Cemiyeti çalışmalarına başlamış ve belgelere dayalı, tarihi gerçeklerin dışına çıkmadan Mustafa Kemal'in direktifleriyle Türk tarihi yeniden yazılmaya başlamıştır. Türk Tarihinin Ana Hatları adlı kitap ortaokullar ve liseler için tarih kitabı olarak tamamlanmıştır. Cemiyetin düzenlenen I. Türk Tarih Kongresinde bilimsel bir Türk tarih Tezi ortaya konmuştur. Bu cemiyetin çalışmaları ile "Türk tarihi, yalnız bütünden bir parçanın tarihi olmaktan kurtarılıp dünya tarihi içinde geniş bir temel üstüne oturtulmaya çalışılmıştır" (Gökberk 1983, 322).

Mustafa Kemal bu kurumun özerk olarak, çalışmalarını objektif bir şekilde sürdürebilmesi için mirasının bir kısmını da Türk Tarih kurumuna bağışlamıştır.

Türk Dili Üzerine Yapılan Çalışmalar

Ulusal bir kimliğin oluşmasında tarih kadar dil de çok önemlidir. 1 Kasım 1928 Harf devrimi gerçekleşmiş ve yeni Türk harfleri uygulamaya konmuştur. Dil konusunda sıra gramer ve imla konularına gelmiştir. Bu amaçla önce Türk Tarihi Tetkik Cemiyetinin bünyesinde bilimsel anlamda dil çalışmalarının yapılması planmış fakat kısa bir süre sonra dil çalışmaları için ayrı bir teşkilata ihtiyaç duyulmuştur. Bu amaçla 12 Temmuz 1932 yılında Türk Dili Tetkik Cemiyeti kurulmuştur. Türkçenin bir bilim ve kültür dili haline gelmesi amaçlanmıştır. Bu kurumda ileride Türk Dil Kurumu adını alacaktır. Türk dilinin içinde bulunduğu durumu ve gelecek hedefleri tartışma üzere Mustafa Kemal'in önerisi ile 26 Eylül 1932'de 1. Dil Kurultayı düzenlemiştir (Gökberk 1983, 318).

Bu kurultayda Türkçenin zengin bir kültür dili haline getirilmesi tartışılmıştır. Seçilen yönetim kurulu Mustafa Kemal'in başkanlığında toplanarak önemli kararlar almıştır. Öncelikle iki dil olayını ortadan kaldırmak ve Türkçenin içine girmiş olan yabancı kelimeleri atarak yerine öz Türkçe kelimeleri yerleştirmek ve böylece ulusal bir dil yaratmak hedeflenmiştir (Turan 1981, 20).

Bu hedefler doğrultusunda çalışmalar başlamış halkın konuştuğu fakat yazıda olmayan unutulmaya yüz tutmuş kelimeler derlenerek tekrar dile kazandırılmıştır. Eski eserler (Kutadgu Bilig, Divan-ı Lügati't-Türk gibi) ve metinler taranmış ve buralardaki Türkçe kelimeler tekrar dile kazandırılmıştır. Ayrıca batı dillerinden dilimize giren kelimeler atılarak yerlerine yeni öz Türkçe kelimeler türetilmiştir. Tüm bu çalışmalar neticesinde Türkçe bir kültür dili olarak ortaya çıkmaya başlamış ve dildeki bu gelişmeler ulusal bilincin güçlenmesine katkı sağlamıştır.

Köy Enstitüleri

Cumhuriyetin kurulduğu yıllarda Türkiye bir köylü toplumu idi. Zira ülkede 40.000'den fazla köy vardı ve nüfusunun büyük çoğunluğu (%80) köylerde yaşamaktaydı. Bu köylerin 35.000'de ise okul yoktu ve nüfusun da %85'i okuma yazma bilmemektedir. Tarımla uğraşan bu kitle ilkel yöntemlerle toprağı işlemeye çalışırken birçok verimli tarım arazisi ekilmiyor. Dolayısı ile Cumhuriyet hükümetlerinin bu cehaleti ve yoksulluğu ortadan kaldırmaları gerekiyordu. Bunun için de köye özgü bir eğitim verilmesi ve bu yönde öğretmen yetiştirilmeliydi. Bu öğretmenlerin klasik öğretmenliğin dışında hayata dair birçok bilgi ve beceriyi kazanacakları ve bu kazanımlarını öğrencilere ve köylüye aktarmaları bağlamında çok amaçlı öğretmen okullarına gereksinim vardı (Demirkaya 2015, 191). Yani bir taraftan Anadolu aydınlanması sağlanırken diğer taraftan da köylünün kalkındırılması hedeflenmiştir. Bu amaçla Köy Enstitüleri kurulmuştur. Köy enstitüleri Atatürk'ün ölümünden sonra kurulmuş olsa da 1935 yılında Milli Eğitim Bakanlığına getirilen Saffet Arıkan, İsmail Hakkı Tonguç'u

Milli Eğitim Müdürlüğüne getirmiştir. 1936 yılında da Köy Öğretmen Okulları ve Eğitim Kursları açılmıştır. Köy Enstitüleri bu kurumların geliştirilmiş şekli denilebilir.

Cumhuriyetin en önemli sorunu ekonomik kalkınma ve cehalettir. Nüfusunun çok büyük bir bölümü köyde yaşayan bir ülke için kalkınmanın ve eğitimin köyden başlaması gerekmektedir. Bu mücadele için yeni bir insan tipine ihtiyaç vardır. Bilgiyle donatılmış, mücadelecı, inancını yüksek işle gösteren insanı yetiştirmek gerekiyordu (Tonguç 2007, 159–160). Çünkü ülkenin çağdaş uluslar düzeyinde yerini alabilmesi için herkesin okuryazar olması ve süratle kalkınması gerekmektedir. Bu da köylünün uyandırılması ve köyün canlandırılmasıyla mümkün olacaktır (Özgen 1993, 34). Bu görüşlerin ışığında 17 Nisan 1940'da kabul edilen kanun ile Köy Enstitüleri resmen kurulmuştur. Mevcut dört Köy Öğretmen Okuluna ilaveten Adana-Düziçi, Antalya-Aksu, Malatya-Akçadağ, Isparta-Gönen, Adapazarı-Arifiye, Balıkesir-Savaştepe, Trabzon-Beşikdüzü, Kayseri-Pazarören, Kars-Cilavuz, Samsun-Lâdik'te açılmıştır. Daha sonra Ankara-Hasanoğlu, Konya-İvriz, Diyarbakır-Dicle, Erzurum-Pulur, Sivas-Yıldızeli, Aydın-Ortaklar ve Van-Erciş olmak üzere 21 Enstitü açılmıştır. Daha sonra 1943 yılında Köy Enstitüleri için öğretmen, yönetici, denetmen ve köy üzerine araştırmalar yapacak kişileri yetiştirmek üzere Ankara-Hasanoğlu Köy enstitüsü Yüksek Köy Enstitüsüne dönüştürülmüştür.

Köy enstitüleri gelişmiş merkezlere değil geniş toprakları olan bozkırlara kurulmuştur. Buradaki amaç bozkırların yeşertilmesidir. Aynı zamanda bataklıkların kurutulması, bahçelerin yeşertilmesidir. Bu ortamlarda yaparak yaşayarak yetişen öğretmenler gittikleri yerleri de bu duruma getirmeye çalışmışlardır (Boybeyi, S. & Sallan Gül, S. 2008, 78).

Bu açılan Enstitülerinden 20.000'e yakın öğretmen, 10.000'e yakın eğitimci, 2000'e yakın sağlık memuru yetişmiş ve Anadolu'nun köylerinde karanlığa ışık saçan birer nefer olarak görev yapmışlardır. Ayrıca birçok yazar, şair, müzisyen ve araştırmacı da bu okullarda yetişmiştir.

Sonuç

Orta çağ zihniyetinin bir yansıması olan Osmanlı eğitim sistemi, eski ve yeni sistemlerin bir arada yürütüldüğü dağınık bir görüntü sergiliyordu. Oysa çağdaş uygarlığa ulaşmayı hedefleyen, devrimlere sahip çıkacak genç kadroların yetişmesi gerekiyordu. Bunun içinde ulusal değerlere dayanan, çağın gereklerine uygun, yeni bir toplum ancak yeni eğitim sistemiyle yaratılabilirdi.

Mustafa Kemal Atatürk'ün dediği gibi yurt düşmanlardan arınmış ama asıl savaş şimdi başlamıştı. Genç Cumhuriyet'in önünde önündeki asıl düşman cehaletti. Fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür bir gençliğin yetişmesi için yeni bir sistem şarttı ve bu durum eğitim alanında yapılan devrimleri zorunlu kılıyordu.

Kısa zamanda her alanda olduğu gibi eğitim alanında önemli adımlar atan Cumhuriyet hükümetleri çağdaş bir ülke yaratmak için büyük bir çaba harcamıştır.

Kaynakça

- Adivar, A. (1943). *Osmanlı Türklerinde İlim*, İstanbul.
- Albayrak, M. (1994). "Millet Mekteplerinin Yapısı ve Çalışmaları" *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt. 10, Sayı. 29, 471 – 482.
- Arıkan, Z. (1999). "Halkevlerinin Kuruluşu Ve Tarihsel İşlevi" *Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt. 6, Sayı.23, 261-281.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri* c.II (1959), Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- Avcı, C. (2013). "Harf İnkılabı ve Millet Mektepleri", *Mediterranean Journal of Humanities*, Cilt. III, Sayı. 1, 43-61.
- Bayraktutan, F. (2020). "Millet Mekteplerinin Halk Eğitimi Açısından İncelenmesi", *Yakındoğu Türkiye Araştırmaları*, İstanbul Üniversitesi, Sayı 37, 119-150.
- Boybeyi, S. & Sallan Gül, S. (2008). "Cumhuriyet Aydınlanmasının Kısa Tarihi: Köy Enstitülerini Çevreleyen Tarihsele ve Toplumsal Koşullar ve Bugüne Çıkarımlar" *Toplum ve Demokrasi*, Cilt.2, Sayı 3, Mayıs-Ağustos, 67-92.
- Bozkurt, İ., Bozkurt, B. (2009). "Yeni Alfabenin Kabulü Sonrası Mersin'de Açılan Millet Mektepleri ve Çalışmaları", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt. VIII, Sayı. 18-19 Bahar-Güz, 117-135.
- Çeçen, A. (2000). *Atatürk'ün Kültür Kurumu-Halkevleri*, Genişletilmiş 2. Basım, İstanbul.
- Demirkaya, G. B. (2015). *Köy Enstitüleri Bağlamında Eğitim ve İdeolojinin Toplumsal Değişme Etkisinin İncelenmesi: Köy Enstitüleri Dergisi (1945- 1947)*. Yayınlanmamış doktora tezi. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Durukan A. ve Uluşu, U.(2009). "Türkan, Cumhuriyetin kültür kurumu olarak halkevi binaları" *İTÜ Dergisi, Mimarlık, Planlama, Tasarım*. Cilt. 7, Sayı. 1, 38-49.
- Ergün, M. (1982), *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, Ankara.

- Erkoyuncu, Ü. (2020). *Atatürk Döneminde Eğitim Alanında Yapılan Yenilikler Ve Kütüphanelerin Gelişimi (1923-1938)*, yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Bingöl.
- Feyzioğlu, T. (1987). “Eğitimin Laikleştirilmesi ve Eğitim Birliği”, *Atatürk Yolu*, Ankara.
- Gökberk, M. (1983). “Aydınlanma Felsefesi, Devrimler ve Atatürk”, *Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk*, İstanbul, 281-332.
- Hâkimiyet-i Milliye, 21.7.1921.TDK yayını, 6. Baskı.
- İnan, A. (1959). *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, Ankara.
- Kale, M. (1999). “Harf Devrimi”, *Erdem*, Atatürk Yüksek Dil ve Tarih Kurumu Atatürk Kültür Merkezi, Cilt. 11, Sayı 33, 673-697.
- Koca, M. (2021). “Harf Devrimine Giden Yolda Bir Kilometre Taşı: Elifba Raporu (Transkript Metin)”, *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Cilt.11, Sayı.2, 715-744.
- Kocatürk, U. (1984). “Atatürk’ün Üniversite Reformu ile İlgili Notları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Kasım 1984, c.1, s.1, 3-95.
- Millet Mektebi Talimatnamesi. (1336). *Resmi Gazete* (1048, 7 Teşrinievvel 1336). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1048T.pdf>. (erişim tarihi. 01.10.2023).
- Mumcu, A. (1983). *Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi*, İstanbul.
- Özacun, O. (1996). "Halkevlerinin Dramı", *Kebikeç*, Cilt. II, Sayı.3, 87-96.
- Özdemir, Y. Aktaş, E. (2011). “Halkevleri (1932’den 1951’e)”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi(TAED)*, Sayı. 45, 235-262.
- Özen, F. (2021). “Harf İnkılabı ve Millet Mektepleri: Edirne Örneği”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt.40, Sayı.70, 342-361.
- Özgen, B. (1993). *Çağdaş Eğitim ve Köy Enstitüleri*, Dikili Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir.
- Şahin, M. (1992). “Bir Halk Eğitim Çalışması Örneği Olarak Millet Mektepleri”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt. 1, Sayı.2, 213-234.
- Tekin, S. (1992). “Dr. Reşit Galip ve Üniversite Reformu”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt1, Sayı:2, 179-211.
- Tonguç, E. (2007). *Bir Eğitim Devrimcisi, İsmail Hakkı Tonguç, Yaşamı, Öğretisi, Eylemi, Yeni Kuşak Köy Enstitülüler Derneği Yayınları*, İzmir.
- Tongul, N. (2004). “Türk Harf İnkılabı”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı. 33-34, Mayıs-Kasım, 48-96.
- Toksoy N. (2007). *Halkevleri*, Ankara.

Turan, Ş. (1999). “Etkin Bir Eğitim, Kültür ve Sosyal Dayanışma Kurumu Olarak Halkevleri”, *Bilanço 1923-1998*, Cilt. I, *TÜBA*, 141-155.

Turan Ş. (1981). *Atatürk ve Ulusal Dil*, Ankara.

Widmann, H. (1981). *Atatürk Üniversite Reformu*, (Kazancıgil, A., Bozkurt, S. Çev.), İstanbul.

Yüzüncü Yılında Cumhuriyeti Nasıl Öğretiyoruz?

Hülya GÖLGESİZ*

Giriş

Cumhuriyet kavramının kökleri Antik Yunan kent devletlerine kadar uzanmaktadır. Etimolojik açıdan bakıldığında cumhuriyet sözcüğü Antik Yunan'da *politeia* ya karşılık gelirken Roma'da onun yerini *respublica* almıştır. Latince birleşik bir sözcük olan *respublica* genel olarak halka ait olanın, halk için, halk tarafından yönetilmesini ifade etmektedir.

Türkiye'de 19. yüzyıldan itibaren *respublica* sözcüğünün karşılığı olarak Arapça kökenli “cumhur” dan türetilmiş cumhuriyet kullanılmaya başlanmıştır. TDK sözlüğünde cumhur, “halk”, “topluluk” anlamına gelmektedir. Cumhuriyet ise “*Milletin, egemenliği kendi elinde tuttuğu ve bunu belirli sürelerle için seçtiği milletvekilleri aracılığıyla kullandığı yönetim biçimi*” olarak tanımlanmıştır (<https://sozluk.gov.tr/>).

Modern anlamda cumhuriyet kavramının niteliklerinin 18. yüzyıl Avrupa'sında Aydınlanma Dönemi düşünürlerinin dillendirdiği toplumsal sözleşme, halk egemenliği, güçler ayrılığı, ulus devlet, yurttaşlık hakları, temsiliyet gibi kavramlarla şekillendiği söylenebilir. Özellikle de 19. yüzyılda Fransız Devrimi ile cumhuriyet ulus devlet ilişkisi pekişmiş durumdadır. Tarihsel süreçte kavramsal açıdan farklılaşma gösteren cumhuriyet, bölgesel olarak da farklılıklar göstermiştir. Bugün çevremizde cumhuriyet ile yönetilmesine karşın çok farklı özelliklere sahip devletler bulunmaktadır. Diğer yandan cumhuriyet ve demokrasi kavramlarının genelde birbiriyle karıştırıldığı ve birbirinin yerine kullanıldığı da görülmektedir.

Cumhuriyet ve demokrasi kavramlarının her ikisi de Antik Çağ'ın kent-devleti deneyiminden doğan siyasal yönetimleri ifade etmektedir. Cumhuriyet bir nevi Aristoteles'in Antik Yunan kent devletlerindeki demokrasi deneyimine yönelik eleştirisi ve alternatifi gibidir Halkın sınırsız bir egemenliğinin olamayacağı daha doğrusu yasalarla bir sınırlandırmaya gerek olduğu eleştirisine çözüm olarak görülen bir devlet biçimidir ve özünde devleti koruma düşüncesi vardır (Kutlu 2011, 7-10). Tarihte en belirgin olarak ABD'de olmak üzere demokratlar ve cumhuriyetçiler arasındaki kavgaya 1950'li yılların Türkiye'sinde de görülmüştür.

* Dr. Öğretim Üyesi, Ege Üniversitesi Eğitim Fakültesi hulya.golgesiz@ege.edu.tr.

Demokrasi ve cumhuriyet kavramlarının hangisinin yönetim şekli hangisinin devlet şekli olduğu konusunda farklı anlayışlar görülmüştür. Örneğin Jean Jack Rousseau cumhuriyeti devlet biçimi demokrasiyi yönetim biçimi olarak görürken İmmanuel Kant, demokrasiyi devlet biçimi cumhuriyeti yönetim biçimi olarak tanımlar. Okutan'a göre (2014, 167) cumhuriyet, halka ait olan anlamına gelirken demokrasi, halkın iktidarını ifade etmektedir. Bu doğrultuda cumhuriyet hukuksal düzeni, yani biçimi, demokrasi ise biçimin içeriğini oluşturan değerleri temsil eder. M. Kemal Atatürk de demokrasi ve cumhuriyet ile ilgili benzer anlayışla *"demokrasi prensibinin en asri ve mantıki tatbikini temin eden hükümet şekli, cumhuriyettir"* açıklamasını yapmıştır (Çetinoğlu 2003, 805).

Türkiye'de cumhuriyet düşüncesinin nasıl geliştiği ve cumhuriyetçi fikirlerin nasıl oluştuğuna bakıldığında dönem olarak Fransız aydınlarının etkilerinin görüldüğü 19. yüzyıl karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde halk egemenliği, güçler ayrılığı, siyasi özgürlük, vatan gibi kavramların Yeni Osmanlılar ve özellikle de Namık Kemal gibi aydınlar tarafından dile getirildiği bilinmektedir. Ancak bu düşüncelerin pratiğe bir yansıması yoktur. En çok ön planda olan aydınların bile düşlediği siyasal yapı meşruti monarşidir. Cumhuriyet yönetimi, I. Dünya Savaşını kaybeden Osmanlı İmparatorluğu'nun işgale uğramasıyla kurtuluş mücadelesine öncülük eden Mustafa Kemal Atatürk sayesinde cesur bir biçimde savunulmuştur. Kurtuluş Savaşı bizzat halkın iradesinin yansıdığı Büyük Millet Meclisi tarafından yönetilmiş ve yeni bir devlet kurulmuştur. Ardından da saltanatın kaldırılmasıyla Osmanlı Devleti'nin siyasi varlığı sona ermiştir. 29 Ekim 1923'te Cumhuriyetin ilanı ile halkın devlet başkanını seçimle belirleyebileceği ve seçilmiş temsilciler aracılığıyla yönetime katılabileceği yönetim biçimi resmen kabul edilerek yeni devletin nasıl yönetileceğine dair arayışlar ve belirsizlikler ortadan kalkmıştır. Hemen ardından çıkarılan 1924 Anayasası ile Türkiye Cumhuriyeti Devleti hukuksal güvencesine kavuşmuştur. Bu doğrultuda Atatürk ilke ve devrimleri yeni Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin hedeflediği çağdaş toplumu oluşturmada temel kılavuz işlevi görmüştür. 1937 yılında diğer ilkelerle birlikte anayasaya giren cumhuriyetçilik ilkesi bugün halen Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin temel niteliklerini oluşturan değişmez ilkelerden biri olma özelliğini korumaktadır. Kuşkusuz cumhuriyet yönetiminin gerçek anlamda halkın temsil edildiği demokratik bir içeriğe kavuşması zamana yayılmıştır. Halifeliğin kaldırılması, kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesi, çok partili demokrasiye geçilmesi gibi atılımlar süreci tamamlayan önemli aşamaları ifade etmektedir.

1950'lerde Demokrat Parti'nin çoğunluğun oyu ile demokrasi sloganına sarılarak devletin nitelikleri konusunda istismara yönelmesi ve ardından 1960 darbesinin

yaşanması, cumhuriyeti yeniden tanımlamayı gerektirmiştir. 1961 Anayasası ile devlet biçimini korumaya yönelik organlar oluşturularak millet meclisi frenlenmeye çalışılmıştır. Cumhuriyetin nitelikleri belirlenirken Atatürk ilkeleri referans alınmış ve anayasanın 2. maddesinde cumhuriyetin nitelikleri açıklanmıştır. 12 Eylül Askeri Darbesi sonrasında Türk -İslam sentezli bir anlayış ile hazırlanan 1982 Anayasasında Cumhuriyetin yapısı açısından 1961 Anayasasındaki temel ilkeler korunmuştur. Anayasada cumhuriyetin devlet biçimi olduğu, egemenliğin yetkili organlarca kullanılacağı, güçler ayrılığının olması gerektiğinin yanı sıra Türkiye Cumhuriyeti'nin demokratik, laik, sosyal hukuk devleti olduğu vurgulanmıştır. Bu dönemin getirdiği önemli bir farklılık yürütme kanadında cumhurbaşkanlığının güçlendirilmesidir. 2018 yılında *Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi* modelinin yürürlüğe girmesiyle cumhurbaşkanlığı yürütmenin önemli bir parçası olmuştur. Dolayısıyla günümüzde Türkiye Cumhuriyeti Devletinin niteliklerini açıklayan anayasa maddeleri geçerliliğini korumakla birlikte yönetim biçiminde cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçilmesinin getirmiş olduğu değişiklikler vardır.

Yakın Çağ Avrupa tarihi incelendiğinde cumhuriyet yönetimlerinin toplumsal dinamikler ve tabandan gelen güçlü hareketlerle hayata geçirildiği görülmektedir. Oysa Türkiye tarihinde 19. yüzyıl ortalarından itibaren gerçekleşen tüm demokratik girişimlere küçük bir aydın kesimin öncülük ettiği tabandan gelen sınıfsal bir hareketin olmadığı bilinmektedir. Dolayısıyla 600 yıllık tarihinde güçlü bir saltanat geleneğine sahip olan ve yönetime katılma deneyimi sınırlı olan Türkiye toplumunda Türkiye Cumhuriyeti yönetim kadrolarının cumhuriyet yönetimini yerleştirmek ve halka benimsetmek gibi bir sorumlulukla da karşı karşıya kaldıkları görülmektedir. Bu noktada insan davranışlarını biçimlendirme rolüne sahip olan eğitim önemli bir işlev üstlenmiştir.

Henüz cumhuriyet kurulmadan önce 1921 Maarif Kongresi ile eğitim işleri ele alınarak yeni devletin ihtiyaç duyduğu eğitim sistemine kafa yorulmuştur. Cumhuriyetin ilanından hemen sonra dönemin Milli Eğitim Bakanı Vasıf Çınar'ın yayınladığı genelgede şu açıklamalar yer almıştır (Binbaşıoğlu 2014, 450).

Türk milleti, büyük fedakârlıklardan sonra, en mütekâmil bir şekl-i hükümet olan Cumhuriyeti elde etmiştir. Cumhuriyet milletin ruhundan doğan bir bilakaydüşart hâkimiyetini (kayıtsız şartsız egemenliğini) idame ve teyit eden kutsi bir müessesedir. Bu müesseseyi çok büyük bir alaka ve dikkatle muhafaza etmek, milletimiz için en feys-bahş (verimli) ve mesut bir şekilde tekemmül ettirmek esaslı bir vazifemizdir. Yeni nesli yetiştirmekte olan muallimlerimizin bu mühim

vazifelerini büyük bir itina ve ihtimamla ifa etmelerini ehemmiyetle talep ederim. Çocuklarımız kalplerinde ve ruhlarında Cumhuriyet için fedakâr olma mefkûresini taşımalıdır. Cumhuriyet, mesuliyetini müdrik ve faziletli vatandaşların me'sur faaliyetleri ile yükselir. Çocuklarımıza ve gençlerimize daha mektep ailesi içinde yaşarken, hürriyet ve mesuliyetlerini idrak ettirmek lazımdır...

Cumhuriyetin ilanından hemen sonra cumhuriyetçi bir neslin yetişmesi için başta öğretmenler olmak üzere hâlihazırdaki eğitimin içeriğine yönelik ciddi beklentiler vardır. Dolayısıyla zaman içerisinde eğitim kurumları bünyesindeki dersler, öğretim programları ve ders kitapları gibi araçlarla ulus temelli yeni Türkiye Cumhuriyeti devletinin niteliklerine uygun insan yetiştirmeye hizmet edecek şekilde organize edilmiştir. Geçmişte yurttaşlık bilgisi adı verilen sonradan vatandaşlık bilgisi olarak adlandırılan dersler bu konuda önemlidir. Günümüzde ise bu işlevi ilkökul düzeyinde hayat bilgisi, ortaokul düzeylerinde ise sosyal bilgiler ve TC. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersleri üstlenmiş durumdadır. Tarih dersleri de bu açıdan benzer bir öneme sahiptir.

İlkokul kademesinin ilk üç sınıfında mihver ders olarak okutulan hayat bilgisi dersinde çocuğa, içinde bulunduğu doğal ve toplumsal çevreyi inceleme fırsatı verilerek kendini, çevreyi ve çevrede meydana gelen olayları daha iyi anlamaları sağlanır (Şahin 2009, 402). Sosyal bilgiler ise bireylerin toplumda varoluşlarını gerçekleştirebilmelerine yardımcı olmak amacıyla çeşitli sosyal bilimler ve vatandaşlık konularını yansıtan, insanın sosyal ve fiziki çevresiyle etkileşimini geçmiş, bugün ve gelecek bağlamında incelendiği bir derstir (MEB 2005, 51). Öğretim öğrencinin belirli davranışları kazanabilmesi için belirli bir program dâhilinde planlı olarak yürütülen bir süreçtir. Başta öğretmen olmak üzere pek çok bileşeni içermektedir. Kuşkusuz program ve ders materyalleri de öğretim sürecinde önemli bir yere sahiptir.

Öğretim programı okulda ya da okul dışında bir dersin öğrenme- öğretme süreçleri ile ilgili tüm etkinlikleri kapsayan yaşantılar düzeneğidir (Demirel 2005, 6). Bilindiği üzere eğitim öğretim etkinliklerinin merkezi bir anlayışla yönlendirildiği ülkemizde Milli Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan öğretim programlarında derslerin özel amaçları, kazanımları, konuları ve uygulama önerileri yer almakta ve öğretimin çerçevesi net olarak çizilmektedir. Yine ders kitapları aynı merkezi anlayışla öğretim programı kılavuzluğunda hazırlanarak Milli Eğitim Bakanlığının onayı ile öğretim sürecine dâhil edilmektedir.

Ders kitaplarında kazanımların, etkinliklerin ve ölçme değerlendirme örneklerinin programa göre hazırlanmış olması öğretmene dersi sistematik bir biçimde işleme ve kullanım kolaylığı sağlayarak (Karadağ 2015, 40) öğretim

sürecindeki önemini korumaktadır. Son yıllarda Milli Eğitim Bakanlığı tarafından öğretmen ve öğrencilere ücretsiz olarak dağıtılmakta bu da ders kitaplarına ulaşımı kolaylaştırmaktadır.

Hayat bilgisi ve sosyal bilgiler derslerinde cumhuriyet konusunun nasıl ele alındığıyla doğrudan ilişkili bir araştırmaya rastlanmamıştır. Ancak ulusal bayramlar (Selanik Ay- Güllü 2020), değerler (Ersoy- Şahin 2012; Karasu Avcı-Faiz 2018; Selanik Ay 2018) ve yurttaşlık becerileri gibi konuların öğretimi çerçevesinde hayat bilgisi ve sosyal bilgiler ders kitaplarını inceleyen araştırmalar bulunmaktadır (Sel- Sözer 2018; Ünal 2012).

Bu araştırmada, 12 yıllık zorunlu örgün eğitim sürecinin ilk ve ortaokul kademelerindeki hayat bilgisi ve sosyal bilgiler derslerinde cumhuriyetin nasıl ele alındığının güncel öğretim programları ve ders kitapları bağlamında ortaya konması amaçlanmıştır. Belirlenen amaç doğrusunda aşağıdaki sorulara yanıtlar aranmıştır:

1. Güncel hayat bilgisi ve sosyal bilgiler derslerinin öğretim programlarında cumhuriyetin öğretimine ilişkin nasıl bir yönlendirme yapılmıştır?
2. Güncel hayat bilgisi ve sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan metinlerde cumhuriyet nasıl ele alınmıştır?
3. Güncel hayat bilgisi ve sosyal bilgiler kitaplarında yer alan görsellerde cumhuriyet nasıl ele alınmıştır?

Yöntem

Bu araştırma, nitel araştırma yaklaşımlarından Davey'in (1991) tanımlayıcı olarak kategorize ettiği şekliyle bir durum çalışması olarak desenlenmiştir. Durum çalışmaları, bir olayı, programı, süreci veya bir veya daha fazla kişiyi derinlemesine keşfetmeye odaklanan nitel araştırmalardır. Durum çalışmalarıyla gerçek ortamda neler olduğuna bakılması, verilerin sistematik bir biçimde toplanıp analiz edilmesi ve sonraki araştırmalarda nelere odaklanılması gerektiğinin anlaşılmasını sağlayacak şekilde mevcut durumun ortaya konması hedeflenmektedir. Dolayısıyla bu çalışmanın amacı, güncel hayat bilgisi ve sosyal bilgiler derslerinin öğretim programları ve ders kitaplarında cumhuriyet kavramını içeren metinler ve görsellerin çözümlenmesi ve betimlenmesi olarak belirlenmiştir. Çalışmada, belirlenen güncel öğretim programları ve ders kitapları temelinde "durum" (cumhuriyet kavramının öğretimi) derinlemesine incelendiği için, araştırma deseni olarak "açıklayıcı/betimleyici durum çalışması" kullanılmıştır.

Araştırmaya örneklem oluşturan ders kitaplarının belirlenmesinde, Talim ve Terbiye Kurulunun onayından geçmiş ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın 2023-2024

öğretim yılında okutulmak üzere okullara gönderdiği ve EBA aracılığıyla pdf formatında paylaşımına açtığı her ders için ikişer ders kitabı incelemeye alınmıştır. Bu bağlamda, amaçlı örnekleme yöntemlerinden "ölçüt örnekleme" kullanılmış ve 2023-2024 eğitim-öğretim yılında resmi olarak okutulan, Talim ve Terbiye Kurulu onaylı ders kitapları araştırma materyali olarak belirlenmiştir. Araştırmada incelenen ders kitaplarının listesi aşağıda verilmiştir:

Tablo 1. İncelenen Ders Kitapları

Ders	Sınıf Düzeyi	Yazar	Yayın tarihi	Yayın Yeri	Yayınevi
H. Bilgisi	1. sınıf	Burcu Polat	-	Ankara	İhsan
H. Bilgisi	1. Sınıf	Çiğdem Alemdar	-	Ankara	Pasifik
H. Bilgisi	2. Sınıf	Komisyon	2023	Ankara	Devlet Kitapları
H. Bilgisi	2. Sınıf	Ayten Erdoğan	2022	Ankara	SDR Dikey
H. Bilgisi	3. Sınıf	Komisyon	2023	Ankara	Devlet Kitapları
H. Bilgisi	3. Sınıf	Elif İkan	-	Ankara	Tuna
S. Bilgiler	4. Sınıf	Tolgahan Ayantaş	2023	Ankara	Ferman
S. Bilgiler	4. Sınıf	Sami Tüysüz	2020	Ankara	Tuna
S. Bilgiler	5. Sınıf	Komisyon	-	Ankara	MEB
S. Bilgiler	5. Sınıf	Seçil Büket Harut	2023	Ankara	Ata
S. Bilgiler	6. Sınıf	Komisyon	-	Ankara	MEB
S. Bilgiler	6. Sınıf	Erhan Şahin	2021	Ankara	Anadol
S. Bilgiler	7. Sınıf	Komisyon	-	Ankara	MEB
S. Bilgiler	7. Sınıf	Hikmet Azer	-	Ankara	Ekoyay

Dokümanlardan elde edilen verilerin değerlendirilmesi ve yorumlanmasında nitel veri analizi yöntemlerinden içerik analizine başvurulmuştur. Bu kapsamda, ders kitaplarında cumhuriyet kavramının nasıl açıklandığı, ne sıklıkla vurgulandığı, hangi kavramlarla birlikte ele alındığı incelenerek çözümlenmeye çalışılmıştır. İçerik analizi sürecinde, öncelikle incelenen metin ve görseller tekrar tekrar okunarak/izlenerek kodlar oluşturulmuş; ardından anlam ve tema açısından birbirine benzeyen kodlar bir araya getirilerek kategoriler oluşturulmuştur.

Belgelerin taranması, verilerin kodlanması ve değerlendirilmesinde nitel veri analiz programı olan Nvivo 14 programından faydalanılmıştır.

Bulgular

1. Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarında Cumhuriyet

1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu ve Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi bütün derslerin öğretim programlarının hazırlanmasında referans alınan iki önemli belge olma özelliğine sahiptir. Cumhuriyetin öğretimine ilişkin Milli Eğitim Temel Kanunu'nda ders programlarının çerçevesini belirleyen madde, 1983 yılı değişikliği de dikkate alındığında aşağıdaki gibidir (TC. Resmi Gazete 1983):

Atatürk inkılâp ve ilkelerine ve Anayasada ifadesini bulan Atatürk milliyetçiliğine bağlı; Türk Milletinin millî, ahlâkî, insanî, manevî ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven ve dalma yüceltmeye çalışan; insan haklarına ve Anayasanın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan demokratik, laik ve sosyal bir hukuk Devleti olan Türkiye Cumhuriyetine karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış haline getirmiş yurttaşlar olarak yetiştirmek...

Milli Eğitim Temel Kanunu ile Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında yer alan; *“Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk devletidir”* maddesine atıf yapılarak yurttaşlara öğretilmesi beklenen cumhuriyet kavramının nitelikleri açıklanmıştır. Diğer yandan Türkiye Yeterlilikler Çerçevesinin sosyal ve vatandaşlıkla ilgili yetkinlikler kısmında yer alan aşağıdaki açıklama da öğretim programlarında cumhuriyet kavramına ilişkin bir çerçeve çizmektedir:

...Vatandaşlıkla ilgili yetkinlik ise, bireyleri, toplumsal ve siyasal kavram ve yapılarla ilişkin bilgiye ve demokratik ve aktif katılım kararlılığına dayalı olarak medeni yaşama tam olarak katılmaları için donatmaktadır» açıklaması bulunmaktadır. Bu doğrultuda öğrencilerin içinde yaşadığı toplumun siyasal yapısının öğretilmesi beklenmektedir.

2023- 2024 öğretim yılında okutulan hayat bilgisi ders kitapları 2018 Hayat Bilgisi Öğretim Programı doğrultusunda hazırlanmıştır. Programın uygulama önerisi kısmında cumhuriyet ile ilişkili aşağıdaki açıklama yer almaktadır (MEB 2018a, 9):

Öğretim Programı'nda yer alan bazı kazanımlar, belirli gün ve haftalara denk gelen zaman dilimlerinde işlenmelidir. Örneğin 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı'na denk gelen gün ve haftada, Hayat Bilgisi Dersi

1. Sınıf Öğretim Programı “Ülkemizde Hayat” ünitesi 1.5.6. “Bayram, kutlama ve törenlere katılmaya istekli olur.” kazanımı ile ilgili konular işlenebilir.

Hayat bilgisi dersinin öğretim programındaki açıklamadan da anlaşıldığı üzere derslerde önemli gün ve haftalar çerçevesinde Cumhuriyet Bayramına yer verilmesi beklenmektedir. Programda cumhuriyetle ilişkili olan kazanımların *Ülkemizde Hayat* öğrenme alanında olduğu görülmektedir. Programda her üç sınıf düzeyinde aynı öğrenme alanında yer alan bu kazanımlar şöyledir (MEB 2018a, 16, 21, 26):

HB.1.5.6. Millî gün, bayram, tören ve kutlamalara katılmaya istekli olur. 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı, 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı, 19 Mayıs Atatürk’ü Anma ve Gençlik ve Spor Bayramı, 15 Temmuz Demokrasi ve Millî Birlik Günü, 30 Ağustos Zafer Bayramı ve bu günler için yapılan hazırlıklar ile çocuklar için anlamı üzerinde durulur.

HB.2.5.4. Millî gün ve bayramların önemini kavrar. Millî gün ve bayramların millî birlik ve beraberliği sağlamadaki rolü vurgulanır.

HB.3.5.2. Ülkemizin yönetim şeklini açıklar. Cumhuriyet kavramı üzerinde durularak cumhuriyetin getirdiği hak ve özgürlükler vurgulanır.

Hayat bilgisi dersinin kazanımları incelendiğinde birinci ve ikinci sınıf düzeylerinde cumhuriyet kavramının sadece ulusal bayram çerçevesinde ancak anlamıyla birlikte verilmesi beklenmektedir. Üçüncü sınıfta ise açık bir biçimde cumhuriyete kavramsal olarak odaklanması ve Türkiye Cumhuriyeti’nin yönetim biçiminin açıklanmasıyla birlikte bu yönetim biçiminin Türkiye’ye kazandırmış olduğu hak ve özgürlükler üzerinde durulması beklenmektedir (MEB 2018a).

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (MEB 2018b, 8) incelendiğinde ilk iki amacın cumhuriyet kavramını içerdiği görülmektedir:

1. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak vatanını ve milletini seven, haklarını bilen ve kullanan, sorumluluklarını yerine getiren, millî bilince sahip birer vatandaş olarak yetişmeleri,
2. Atatürk ilke ve inkılaplarının, Türkiye Cumhuriyeti’nin sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınmasındaki yerini kavrayıp demokratik, laik, millî ve çağdaş değerleri yaşatmaya istekli olmaları,

Bu amaçlarla sosyal bilgiler dersi aracılığıyla öğrencilerin hem Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmanın sorumlulukları hem de Atatürk ilke ve

inkılaplarının Türkiye Cumhuriyeti açısından taşıdığı değeri kavraması beklenmektedir. Programın “*İnsan hakları, ulusal egemenlik, demokrasi, laiklik, cumhuriyet kavramlarının tarihsel süreçlerini ve günümüz Türkiye’si üzerindeki etkilerini kavrayarak yaşamını demokratik kurallara göre düzenlemeleri*” (MEB 2018b, 10) şeklinde ifade edilen 15. maddesinde ise cumhuriyet ve ilişkili kavramların tarihsel süreçleri içerisinde ve günümüze etkileriyle açıklaması beklenmektedir.

Sosyal bilgiler dersi öğretim programında uygulama önerileri kısmında “*Millî ve dinî bayramlar, mahallî kurtuluş ve kutlama günleri, önemli olaylar, belirli gün ve haftalardan yararlanılarak öğrencilerin tarihsel duyarlılığı ve milli bilinçleri geliştirilmelidir.*” (MEB 2018b, 10) açıklaması bulunmaktadır. Kazanımlar incelendiğinde ise cumhuriyet kavramı ile doğrudan ilişkili kazanımların çoğunlukla 6. öğrenme alanı olan *Etkin Vatandaşlık* bölümünde yer aldığı görülmektedir. Dördüncü ve beşinci sınıf etkin vatandaşlık öğrenme alanı kazanımlarında cumhuriyetle doğrudan bir ilişki kurulmamıştır. Ancak dördüncü sınıf düzeyinde ulusal egemenlik, bağımsızlık, ulusal günler gibi kavramlar üzerinde durulmaktadır. Beşinci sınıf düzeyinde ise yönetim birimleri, yapı ve görevleri ile temel haklar, düşünce özgürlüğü gibi dolaylı ilişki kurulabilecek kavramları içeren kazanımlar bulunmaktadır. Aşağıda yer alan altıncı ve yedinci sınıf etkin vatandaşlık öğrenme alanı kazanımlarının cumhuriyetle doğrudan ilişkili olduğu görülmektedir (MEB 2018b, 18,19):

SB.6.6.1. Demokrasinin temel ilkeleri açısından farklı yönetim biçimlerini karşılaştırır.

SB.6.6.2. Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nde yasama, yürütme ve yargı güçleri arasındaki ilişkiyi açıklar. Kuvvetler ayrılığı ilkesi ile yasama, yürütme ve yargı güçlerinin her birinin kendine has yetki ve sorumluluklarının olduğu üzerinde durulur.

SB.6.6.3. Yönetimin karar alma sürecini etkileyen unsurları analiz eder. Konu siyasi partiler, sivil toplum kuruluşları, medya ve bireyler (kamuoyu) kapsamında ele alınır.

SB.6.6.4. Toplumsal hayatımızda demokrasinin önemini açıklar. Kazanımın işlenmesi sırasında 15 Temmuz Demokrasi ve Millî Birlik Günü ele alınır.

SB.6.6.5. Türkiye Cumhuriyeti’nin etkin bir vatandaşı olarak hak ve sorumluluklarının anayasal güvence altında olduğunu açıklar.

SB.7.6.1. Demokrasinin ortaya çıkışını, gelişim evrelerini ve günümüzde ifade ettiği anlamları açıklar. Demokratik değerlere ve demokrasi uygulamalarına tarihimizden örnekler verilir.

SB.7.6.2. Atatürk'ün Türk demokrasisinin gelişimine katkılarını açıklar. TBMM'nin açılması, Cumhuriyet'in ilanı ve çok partili hayata geçiş denemeleri kısaca ele alınır.

SB.7.6.3. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin temel niteliklerini toplumsal hayattaki uygulamalarla ilişkilendirir.

SB.7.6.4. Demokrasinin uygulanma süreçlerinde karşılaşılan sorunları analiz eder.

Altıncı sınıf sosyal bilgiler dersinin etkin vatandaşlık öğrenme alanı kazanımları ile öğrencilerin bir devlet şekli olarak cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti'nde nasıl bir işleyişin olduğunun kavratılması beklenmektedir. Yedinci sınıf düzeyinde ise çoğunlukla demokrasi kavramı ile tarihsel süreç içerisinde Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ve demokratik yönetime geçilmesinin aşamalarının ele alınması beklenmektedir.

2. Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Cumhuriyet

Hayat Bilgisi ders kitaplarında cumhuriyet kavramından ne sıklıkta ve hangi kavramlarla ilişkili olarak söz edildiğine ilişkin bulgular Tablo 2.1. de verilmiştir.

Tablo 2.1. Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında Cumhuriyet Kavramı ile İlişkili Kategoriler ve Örnek Açıklamalar

Kategoriler	f	İlişkili Açıklamalar
KAZANIMLAR/ DEVİRİMLER	12	<i>"Bize kazandırdığı hak ve özgürlüklerden dolayı her yıl 29 Ekim gününde Cumhuriyet Bayramı'mızı kutlarız."</i> (HB3 Tuna, 139).
CUMHURİYET İlişkili Devrimler	Eğitim	5 <i>"Yoksul ve birçok alanda geri olan ülkenin kalkınması ve halkın eğitimi için Atatürk yenilikler yaptı."</i> (HB 1 İhsan Yay, 200). <i>"Millî eğitim sistemindeki değişiklikler ile tüm çocuklar okuma hakkına sahip olmuştur."</i> (HB3 MEB, 150).
	Kadın hakları	4 <i>"Cumhuriyet yönetimiyle beraber kadınlar pek çok Avrupa ülkesinden önce seçme ve seçilme hakkına kavuşmuşlardır."</i> HB3 Tuna, 138
	Genel	3 <i>"Cumhuriyet yönetimi, ülkemizde tarım, sağlık, bilim ve sanat alanlarında birçok yeniliğin gerçekleşmesini sağlamıştır."</i> (HB3 Tuna, 139).

ULUSAL BAYRAM	11	“Mustafa Kemal ve arkadaşları, 29 Ekim’de cumhuriyeti ilan ettiler. Bizler de her yıl 29 Ekim gününü, Cumhuriyet Bayramı olarak coşkuyla kutlarız.” (HB2 SDR Dikey, 167). “Atatürk, Cumhuriyeti kurduğunda 29 Ekim günüydü. O nedenle bugünü bayram olarak kutluyoruz.” (HB 1 İhsan Yay, 162).
YÖNETİM BİÇİMİ	10	“Cumhuriyet en iyi yönetim biçimidir.” (HB 1 İhsan Yay, 198) “Böylece ülkemizin yönetim şekli değişmiştir.” (HB 2 MEB, 185). “Savaşın sonunda saltanat kaldırılmış, 29 Ekim’de devletin yönetim şeklinin cumhuriyet olduğu ilan edilmiştir.” (HB3 MEB, 150).
İlişkili Kavramlar	Ulusal Egemenlik / seçimler	6 “Cumhuriyet yönetiminde egemenlik millete aittir. Milletin belirli süreler için seçtiği milletvekilleri ülke yönetiminde halkı temsil eder.” (HB2, SDR Dikey, s.167). Cumhuriyet, halkın egemenliğine dayanan bir yönetim biçimidir. Cumhuriyetle yönetilen ülkelerde halk kendisini yönetecek kişileri oy kullanarak kendi seçer. HB 3, Tuna, s.137).
	Özgürlük	3 “Yaşıyoruz hürriyeti.” (HB2 SDR Dikey, 57). Bize kazandırdığı hak ve özgürlüklerden dolayı her yıl 29 Ekim gününde Cumhuriyet Bayramı’mızı kutlarız. (HB3 Tuna, 139).
	Demokrasi	1 “Demokrasi ürünüdür” (HB3 Tuna, 137). <i>şiiir içinde</i>
	ATATÜRK’ÜN ARMAĞANI	10 “Onu bize verene her an saygı duymalı.” (HB 1 İhsan, s.198).
ÜLKE/DEVLET ADI	7	“Ülkemizin adı “Türkiye Cumhuriyeti Devleti”dir.” (HB 1 İhsan, 162)
KORUMAK VAZİFEMİZ	6	“Cumhuriyeti yaşatalım.” (HB 2 MEB, 62).
YER/MEKÂN ADI	2	“Cumhuriyet Müzesi” (HB 3 MEB, 165) “Cumhuriyet Mahallesi” (HB 1 Pasifik, 60)
TÜRKLÜK	2	“Cumhuriyet Türklük demek.” (HB3 Tuna, 47). “Cumhuriyet kuruldu, Türk’ün sesi duyuldu.” (HB3 Tuna, 137).

Not: f= frekans HB= Hayat bilgisi

Tablo 2.1.’de de görüldüğü üzere cumhuriyet kavramı en çok cumhuriyetin kazanımları ile ilişkili olarak üçüncü sınıf ders kitaplarında yer almaktadır. Cumhuriyetin kazanımları arasında ise ilk sıraları eğitim ve kadın hakları

gelmektedir. Bunun yanı sıra diğer devrimlerden de söz edilmektedir. Yine belirli gün ve haftalar kapsamında cumhuriyet bayramına hemen her sınıf düzeyinde birkaç cümlelik açıklama ya da şiir ile yer verilmiştir. Ancak dini bayramlara ayrılan metinlerle karşılaştırıldığında daha kısa yer tuttuğu görülmektedir. Cumhuriyetin bir yönetim biçimi olduğu bilgisi, ayrıntılı açıklamalara yer verilmeksizin, özellikle neden bayram olduğu bilgisiyle hemen her sınıf düzeyinde yer almaktadır. Bu çerçevede daha çok ulusal egemenlik/halk egemenliği kavramlarına yer verilmiş; kısmen özgürlük ve sadece bir kez de demokrasi ile ilişkilendirmeye rastlanmaktadır. Demokrasi kavramı hayat bilgisi ders kitaplarında bağımsız bir konu olarak işlenmekte *15 Temmuz Demokrasi ve Milli Birlik Günü* ile ilişkilendirilmektedir. Cumhuriyet demokrasi ilişkilendirmesine ise sadece birinci sınıf hayat bilgisi ders kitabında yer alan bir şiirin dizesinde (Tablo 2.1) rastlanmıştır.

Cumhuriyeti kavramsal açıdan tanımlayan metinler üçüncü sınıf kitaplarında bulunmaktadır. Cumhuriyetin Atatürk'ün armağanı olduğu ve korunması gerektiği bilgisi çoğunlukla şiirlerin satırlarında yer alırken devlet adı, yer adı ve iki kez de şiir içinde Türklük kavramıyla ilişkilendirildiği görülmüştür. Ders kitaplarının değerlendirme kısmında birinci ve ikinci sınıfta bayramın adı, tarihi ve nedeni ile ilgili boşluk doldurma, eşleştirme ve çoktan seçmeli sorulara yer verilmiştir. Üçüncü sınıfta ise doğrudan cumhuriyet kavramını açıklamaya yönelik soruların yanı sıra kazanımlarına ilişkin açık uçlu, çoktan seçmeli ve etkinlik temelli değerlendirmeye yer verilmiştir.

Şekil 2.1. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Cumhuriyet Kavramına İlişkin Kod ve Açıklamaların Frekansları

File	Home	Import	Create	Explore	Share	Modules
Files						
⊕	Name			↔	Codes	References
📎	sosyal4-tuna-yeni				6	17
📎	SOSYAL BİLGİLER 7 MEB 2022 2023				19	65
📎	SOSYAL BİLGİLER 6 MEB 2022 2023				31	159
📎	sosyal 7 ekoyay 2022 2023				18	47
📎	sosyal 6 anadol. 2022 2023 pdf				16	135
📎	D SOSYAL 5 MEB				1	2
📎	D SOSYAL 5 ATA YAYINCILIK				0	0
📎	4. SINIF FERMAN YAYINCILIK				7	26

Sosyal bilgiler ders kitaplarında cumhuriyet kavramı dördüncü sınıf ders kitaplarının metinlerinde *Birey ve Toplum* öğrenme alanında Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı, Türkiye Cumhuriyeti Devleti gibi ifadelerle geçmektedir. Bunun dışında *Etkin Vatandaşlık* öğrenme alanında da yer verilmiştir. Beşinci sınıf kitaplarında bazı kurum adlarında yer alan *TC* ibaresi kodlamaya alınmadığından cumhuriyet kavramına hemen hiç rastlanmamıştır. Sadece MEB kitabında cumhurbaşkanlığı sisteminin tanıtıldığı kısımda iki kez cumhuriyet kavramına yer verilmiştir. Şekil 2.1.'de de görüldüğü üzere cumhuriyet kavramı ile en çok altıncı sınıf ders kitaplarında sonra da yedinci sınıf kitaplarında karşılaşmaktadır. Cumhuriyetin çoğunlukla hangi kavramlarla ilişkilendirildiği Tablo 2.2. de görülmektedir.

Tablo 2.2. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Cumhuriyet Kavramına İlişkin Kategoriler ve İlişkili Açıklamalar

KATEGORİ	f	İlişkili Açıklama
DEVLET ADI		
• Türkiye Cumhuriyeti	46	"Türkiye Cumhuriyeti Devleti de bu ihtiyacı gidermek amacıyla vatandaşlarına akıllı kart özelliği taşıyan çipli kimlik belgeleri dağıtımına başlamıştır." (SB4 Tuna, 12).
• Türk Cumhuriyetleri	28	"Çünkü Türk Cumhuriyetleriyle ortak dil, tarih ve kültür geçmişimiz vardır." (SB6 Anadolu, 243).
• Kıbrıs Türk Cumhuriyeti	7	"Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin başkenti Lefkoşa'dır." (SB, Ferman, 187).
• Diğer	4	"Nahcivan Özerk Cumhuriyeti ile olan sınır kapısından sağlanır." (SB4 Ferman, 187).
YER/MEKÂN/PARTİ ADI	19	Cumhuriyet ve Üçgen Mahallesi muhtarlıkları önünde kurulan sandıklara mahalle sakinleri yoğun ilgi gösterdi (SB6 MEB, 205).
YÖNETİM BİÇİMİ		
• Anayasa/ Hukuk Üstünlüğü	25	"Demokratik yönetimler insan haklarına dayanır. Bu nedenle temel hak ve özgürlükler anayasa ile güvence altına alınmıştır." (SB6 MEB, 193).
• Seçme ve seçilme	21	"Halk yöneticilerini seçimle değiştirme hakkına sahiptir" (SB6 Anadolu, 210).
• Hukuksal Eşitlik	9	"Bütün vatandaşlar kanun önünde eşittir." (SB6 MEB, 196).

• <i>Güçler Ayrılığı</i>	7	"Ülkemizin devlet yönetiminde kuvvetler ayrılığı ilkesi uygulanır." (SB6 Anadol, 211)
• <i>İnsan Hakları</i>	7	"Türkiye Cumhuriyeti Devleti insan haklarına saygılı bir devlettir." (SB7 MEB 190).
• <i>Laiklik</i>	6	"Türkiye Cumhuriyeti Devleti laik bir devlettir." (SB7 MEB, 190; SB7 Ekoyay, 192, 193).
• <i>Çoğulculuk</i>	6	"Halkın seçme hakkını tam anlamıyla yerine getirebilmesi için birden fazla siyasi partinin olması gerekir." (SB7 MEB, 190).
• <i>Sosyal Devlet</i>	6	"Türkiye Cumhuriyeti sosyal bir devlettir." (SB7 MEB, 190; SB7 Ekoyay, 192).
• <i>Demokrasi</i>	6	"Cumhuriyet yönetimi ancak demokrasi ilkelerinin etkili olduğu ülkelerde uygulanabilir." (SB6 MEB, 195).
• <i>Atatürk Milliyetçiliği</i>	3	"Türkiye Cumhuriyeti, ... Atatürk milliyetçiliğine bağlı, ...Devletidir." (SB6 MEB, 199; SB7 MEB, 190).
• <i>Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi</i>	2	"Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne göre cumhurbaşkanı hem hükûmetin hem de devletin başıdır." (SB6 MEB, 200).
ULUSAL EGEMENLİK /HALK EGEMENLİĞİ	14	"Egemenlik, kayıtsız şartsız milletindir." ifadesi hayata geçmiştir" (SB6 MEB, 200).
ÖZGÜRLÜK/ BAĞIMSIZLIK	10	"Ülkemiz olan Türkiye Cumhuriyeti de bağımsız bir ülkedir." (SB4 Ferman, 165). "İnsanlar özgür bir biçimde yaşamlarını sürdürebilirler." (SB6 Anadol, 210).
ULUSAL BAYRAM	5	"Egemenliğin Kayıtsız Şartsız Millete Ait Olduğunun İlanı Olan Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları" (SB6 MEB, 196).
KORUMAK/YAŞATMAK	5	"Cumhuriyeti savunan ve koruyan bir nesil olmalıyız. ... cumhuriyetimizi sonsuza dek yaşatmalıyız" (SB4 Tuna, 169).
ATATÜRK'ÜN ESERİ	4	"Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ve devletin cumhuriyet rejimini tercih etmesinde Mustafa Kemal Atatürk'ün rolü tartışılmaz bir gerçektir." (SB7 MEB, 183).
DIRILIŞ, YENİDEN DOĞUŞ/ İLERLEME	4	"Cumhuriyet....kurumaya yüz tutmuş bir çınar ağacının yeniden canlanmasıdır." (SB4 Tuna, 169).
DEVİRLİMLER		
• <i>Kadın Hakları</i>	3	"Cumhuriyetin ilanından sonra çıkarılan Tevhid-i Tedrisat ve Medeni Kanun ile Türk

		<i>kadınına ekonomik, sosyal ve kültürel alanda birçok hak tanınmıştır.” (SB7 MEB, 187).</i>
KURTULUŞ	1	<i>“Cumhuriyet; özgürlüktür, kurtuluştur, diriliştir, birliktir, her şeydir.” (SB4 Tuna, 169).</i>
Not: f= frekans SB= Sosyal Bilgiler		

Tablo 2.2 incelendiğinde sosyal bilgiler ders kitaplarında cumhuriyet kavramı en çok devlet adı olarak geçmektedir. Çoğunlukla *Türkiye Cumhuriyeti Devleti* ifadesi ile karşılaşılmakta bunun yanı sıra *Küresel Bağlantılar* öğrenme alanıyla ilişkili olarak *Türk Cumhuriyetleri* ifadesine de çokça rastlanmaktadır. Yedinci sınıf ders kitaplarında çok partili yaşamın ele alınması nedeniyle çoğunlukla *Cumhuriyet Halk Partisi*, *Serbest Cumhuriyet Partisi* gibi parti isimlerinde geçtiği görülmekte çok az sayıda metinde ise Tablo 2.2.’deki örnekte olduğu gibi mahalle/yer adı olarak karşılaşılmaktadır. Çoğunlukla altıncı sınıf kitaplarında olmak üzere cumhuriyet kavramı, çeşitli açıklamalarda yönetim biçimi olarak ele alınmıştır. Cumhuriyet yönetiminin özelliklerinden söz edilirken en çok anayasaya/hukuk üstünlüğü ve seçme/seçilme kavramlarıyla ilişkilendirildiği görülmüştür. Altıncı sınıf ders kitaplarında cumhuriyet kavramı çoğunlukla yönetim biçimi olarak tanımlanmakta işleyişi ve özellikleri hakkında bilgi verilmektedir. Güçler ayrılığı konusu geniş bir yer tutmakta, yönetim organları anayasanın tanıdığı yetkilerle bağlantılı olarak açıklanmaktadır. Ayrıca 2018 yılından itibaren cumhurbaşkanlığının yürütmedeki rolünün nasıl değiştiği de açıklanmış, bu konuda anayasanın verdiği yetkiler konusuna da geniş yer verilmiştir. Bunun yanı sıra sadece bir kitapta *Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi* ifadesi açıkça kullanılmıştır. Cumhuriyet, eşitlik, güçler ayrılığı, insan hakları, laiklik, çoğulculuk, sosyal devlet, demokrasi kavramlarıyla daha az ilişkilendirilmiştir. Anayasada tanımlanan niteliklere atıf yapan ders kitaplarında Atatürk milliyetçiliği ile ilişkilendirilirken özellikle demokrasi kavramı cumhuriyet kavramından bağımsız bir biçimde farklı bir konu olarak yer almakta ve işleyişi açıklanmaktadır. Demokrasi kavramı sadece 6 kez cumhuriyet kavramıyla doğrudan ilişkili olarak verilirken ulusal egemenlik ya da halk egemenliği kavramı, özgürlük/bağımsızlık kavramlarıyla çokça ilişkilendirildiği görülmüştür. Hayat bilgisi kitaplarıyla karşılaştırıldığında cumhuriyet kavramı sosyal bilgiler ders kitaplarında, ulusal bayram, korumak/yaşatmak, Atatürk’ün eseri gibi ifadelerle daha az ilişkilendirilmiştir. Aynı şekilde devrimlerle ilişkisi de daha az ele alınmış ve devrimlerden sadece kadın hakları ile ilişkisi kurulmuştur.

3. Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Ders Kitapları Görsellerinde Cumhuriyet

Hayat bilgisi birinci sınıf kitaplarında 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı kutlaması ile ilişkili ders kitaplarında birer bayram kutlaması görseli yer almaktadır. İkinci sınıf kitaplarında cumhuriyet şiirleri etrafında Atatürk, bayrak gibi kenar süslemelerine rastlanmaktadır (Bak. Resim 3.1).



HB 1 Pasifik Yayınları, 154; HB 2 Spor Dikey Yayınları, 57

Resim 3.1. Hayat Bilgisi Kitaplarında Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları ile İlişki Görseller

Üçüncü sınıf kitaplarında cumhuriyetin kazanımlarının ele alındığı kısımlarda Atatürk ve çeşitli alanlarda yapılmış olan devrimleri anlatan görseller yer almaktadır (Bak. Resim 3.2, Resim 3.3.)



Hayat Bilgisi 3 Tuna Yayınları, 138

Resim 3.2. Hayat Bilgisi Üçüncü Sınıf Kitabından Cumhuriyetin Kazanımları ile İlişkili Görsel



Atatürk Sivas Lisesinde



Atatürk Manevi Kızı İlk Kadın
Savaş Pilotu Sabiha Gökçen ile

Hayat Bilgisi MEB, 150.

Resim 3.3. Hayat Bilgisi Üçüncü Sınıf Kitabından Cumhuriyetin Kazanımları ile İlişkili Görseller

Dördüncü sınıf ders kitaplarında Cumhuriyet Bayramı kutlamaları ile ilişkili birkaç görsel bulunmaktadır (Bak. Resim, 3.4).



Sosyal Bilgiler 4 Tuna Yayınları, 169

Resim 3.4 Dördüncü Sınıf Sosyal Bilgiler Kitabından Cumhuriyet Bayramı Kutlaması ile İlişkili Görsel

Altıncı sınıf ders kitaplarında Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin yönetim biçimi ve yönetim organları ele alındığı için çoğunlukla Cumhurbaşkanlığı Külliyesi, TBMM binası, Anayasa Mahkemesi gibi devlet kurumlarının görsellerine yer

verilmiştir (Bak. Resim 3.5). Yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında Cumhuriyetin ilanı ve çok partili hayata geçiş süreci ele alındığı için tarihsel dönemlere ait eski siyah beyaz görseller kullanılmıştır (Bak. Resim 3.6). Diğer yandan farklı sınıflar düzeyinde benzer görsellerin kullanıldığı görülmektedir.



Sosyal Bilgiler 6 Anadol Yayınları, 213

Resim 3.5 Altıncı sınıf sosyal Bilgiler Ders Kitabında Cumhurbaşkanlığı Yönetim Organı ile İlişkili Görsel



Görsel 6.9: Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı kutlaması

Sosyal Bilgiler 7 Ekoyay, 189

Resim 3.6 Yedinci Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Cumhuriyetin İlanı Konusu Çerçevesinde Verilen Görsel

Sonuç ve Tartışma

Araştırmada güncel hayat bilgisi ve sosyal bilgiler dersleri öğretim programları ile her sınıf düzeyinde 2023-2024 eğitim öğretim yılında okutulması uygun bulunan ikişer adet, toplamda 14 adet ders kitabında cumhuriyet kavramıyla

ilişkili metin ve görseller içerik analizi ile incelenmiştir. Hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretim programlarının referans metinlerinden biri olan *Milli Eğitim Temel Kanunu*, Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında tanımlanan “Türkiye Cumhuriyeti Devleti”nin niteliklerine vurgu yapmaktadır. Dolayısıyla derslerin öğretim programlarının amaçlarında cumhuriyet kavramının niteliklerinin bu çerçevede ele alınması beklenmektedir. Cumhuriyetin temel nitelikleri ise manevi değerlere, Atatürk milliyetçiliğine, insan haklarına, demokrasiye, laikliğe ve yasalara bağlılık; sosyal devlet anlayışına sahip olmak ve dayanışma göstermek şeklinde açıklanmaktadır. Derslerin öğretim programlarının referans aldığı diğer metin olan *Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi* ise toplumsal ve siyasal yapıyı tanıyan, demokratik ve etkin katılımı sağlayan bireyler yetiştirmeye vurgu yapmaktadır.

Hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretim programlarının özel amaçları, uygulama önerileri ve kazanımlarında öğrencilerin ulusal bayramları tanıması ve bayramları kutlama konusunda istekli olması beklenmektedir. Kazanımlar incelendiğinde sadece birinci sınıfta ulusal gün ve bayramlar çerçevesinde *Cumhuriyet Bayramı* vurgusu açıkça yer almaktadır. Ancak hayat bilgisi üçüncü sınıf ve sosyal bilgiler dersi kazanımlarında bu vurgu kaybolmuştur. Onun yerine *23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı*, *15 Temmuz Demokrasi ve Milli Birlik Günü*’nden söz edilmesi gerektiği açıkça belirtilmektedir. Dolayısıyla programların yönlendirmesinden kaynaklı olarak ulusal gün ve bayramlar çerçevesinde Cumhuriyet Bayramına özel bir vurgunun yapılmadığı sınıf düzeylerinde, ders kitaplarında Cumhuriyet Bayramı birkaç cümle ile geçiştirilirken 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı, 15 Temmuz Demokrasi ve Milli Birlik Günü daha geniş yer bulmuştur. Aynı çerçevede dini bayramlara da hemen her sınıf düzeyinde uzun metinlerle yer verildiği görülmektedir.

Hayat bilgisi dersi öğretim programında *Ülkemizde Hayat*, sosyal bilgiler dersi öğretim programında ise *Etkin Vatandaşlık*, cumhuriyet kavramını işlemek açısından en elverişli öğrenme alanları olarak görülmektedir. Öğrenciler yönetim biçimi olarak cumhuriyet kavramıyla ilk olarak üçüncü sınıf hayat bilgisi dersinde belirtilen öğrenme alanı içerisinde karşılaşmaktadırlar. Program doğrultusunda üçüncü sınıf hayat bilgisi ders kitaplarında bir yönetim şekli olarak cumhuriyet kavramının açıklanması ve kazanımlarından söz edilmesi beklenmektedir. Kavramsal açıdan cumhuriyet yönetimine yeniden altıncı sınıf düzeyinde sosyal bilgiler dersinde odaklanılması uygun görülmüştür. Burada öğrencilerin nitelikleri, işleyişi, kurumları açısından cumhuriyet yönetimini tanıması amaçlanmıştır. Yedinci sınıf düzeyinde ise tarihsel bağlamda cumhuriyetin ilanı ve çok partili yaşama geçiş sürecinin ele alınması söz konusudur.

Hayat bilgisi ders kitaplarında, ilk iki sınıfta, öğretim programının da yönlendirmesine uygun olarak cumhuriyet kavramı ulusal bayram temasıyla, çoğunlukla bir iki cümlelik metin ya da bir şiir aracılığıyla sunulmuştur. Bu metinlerde cumhuriyet çoğunlukla bir bayram, bir yönetim biçimi bir devlet adı olarak işlenmektedir. Ayrıca Atatürk'ün emaneti olduğu, korunması ve yaşatılması gerektiği bilinci verilmeye çalışılmıştır. Üçüncü sınıf kitaplarında tarihsel bağlamda cumhuriyetin ilanı ve cumhuriyetin kazanımlarına yer verilmiştir. Cumhuriyetin seçimler ve ulusal egemenlik kavramlarıyla ilişkisi bu sınıf düzeyinde belirginlik kazanmıştır. Nadiren özgürlüklerle ilişkilendirilmiş olsa da demokrasi ile ilişkisi oldukça zayıftır. Laiklik, hukuk, sosyal devlet, insan hakları gibi kavramlara ise yer verilmemiştir. Bu yönüyle öğretim programlarının referans aldığı Anayasa ve Milli Eğitim Temel Kanununda tanımlanan cumhuriyetin niteliklerine yeterince odaklanılmadığı anlaşılmaktadır.

Sosyal bilgiler ders kitaplarında cumhuriyet, çoğunlukla devlet adlarında, kurum ve siyasi parti adlarında geçmektedir. Cumhuriyete özellikle bir yönetim biçimi olarak yer verilen altıncı sınıf düzeyinde anayasanın bağlayıcılığı ve hukuk üstünlüğü ile seçilmiş yönetici kavramlarıyla daha çok ilişkilendirildiği görülmektedir. Burada özellikle Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçişin cumhurbaşkanının yetkilerinde meydana getirdiği değişikliklerin sıklıkla anayasaya atıf yapılarak açıklanması söz konusudur. Altıncı sınıf düzeyinde cumhuriyetin hukuk, Atatürk ilke ve devrimleri, sosyal devlet, laiklik ve demokrasi kavramlarıyla ilişkisi zayıftır. Burada demokrasi kavramı ve demokrasinin işleyişi bağımsız bir konu olarak ele alınmış cumhuriyetle ilişkilendirme gereği duyulmamıştır. Yine cumhuriyetin ulusal bayram ve Atatürk'ün emaneti olma özelliği de sosyal bilgiler kitaplarında hayat bilgisi kitaplarına nazaran daha silik hale gelmiştir. Çoğunlukla demokrasi ve TBMM'nin açılması konularıyla bağlantılı bir biçimde 15 Temmuz Milli Birlik ve Demokrasi Günü'nün ön plana çıkarıldığı sosyal bilgiler kitaplarında konuya geniş yer verilmiştir. Güneş'in (2019, 86)) araştırmasında beşinci sınıf sosyal bilgiler kitaplarında demokrasi sözcüğünün frekansında 2018 yılında bir önceki yıla nazaran yüksek oranda bir artış görüldüğüne (4'ten 120'ye yükselmesi) ilişkin bulgusu mevcut durum için açıklayıcıdır. Buradan anlaşıldığı üzere Türkiye'de siyasal darbe girişimine bağlı olarak demokrasinin tehdit edilmesi, yeni bir siyasal sisteme geçilmesi, yeni bir ulusal günün kabulü gibi gelişmeler 2018'de hazırlanan sosyal bilgiler öğretimi programına yansımış ve kitaplarda karşılığını bulmuştur. Yedinci sınıf ders kitaplarında cumhuriyetin ilanı ve çok partili yaşama geçiş konuları ekseninde cumhuriyet kavramının tarihsel bağlamda ele alındığı görülmektedir.

Hayat bilgisi ve sosyal bilgiler ders kitapları cumhuriyetle ilişkili görseller bağlamında incelendiğinde ilk sınıflarda oy kullanma, bayrak, bayram kutlaması, Atatürk resimlerine yer verildiği görülmektedir. Üçüncü sınıf düzeyinde cumhuriyetin kazanımları konusu Atatürk'ün içinde bulunduğu devrimleri gösteren tarihsel fotoğraflarla sunulmuştur. Sosyal bilgiler ders kitaplarında dördüncü sınıf düzeyinde bayram kutlaması, altıncı sınıf düzeyinde Türkiye Cumhuriyeti'nin yönetim organlarının fotoğrafları, yedinci sınıf düzeyinde ise tarihsel sürece ilişkin fotoğraflara yer verildiği görülmektedir.

Öneriler

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ön önemli ulusal bayramı olan Cumhuriyet Bayramı'na ders kitaplarında daha çok yer verilmesi beklenmektedir. Diğer yandan kitaplarda cumhuriyet ve demokrasi ilişkisinin açık bir biçimde kurulması ve öğrenciye demokrasinin yaşatılmasında cumhuriyet yönetiminin rolünün kavratılması önemlidir. Ayrıca cumhuriyet ve demokrasinin yaşatılmasında laikliğin öneminin vurgulanması, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin laik yapısı anayasada da belirtildiği gibi açıkça ortaya konması gerekmektedir. Sosyal bilgiler ders kitaplarında silikleşmiş olan cumhuriyet ve Atatürk ilişkisi, cumhuriyetin kazanımları, Atatürk ilke ve devrimleri konularının daha belirgin bir biçimde işlenmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir. Ders kitaplarında farklı sınıflar düzeyinde benzer ya da aynı görsellere yer vermek yerine yeni, bilinmeyen, yaratıcı görsellere yer verilmesinin ilgiyi artıracakı düşünülmektedir. Cumhuriyet kavramının tarihsel süreçte hayat bilgisi ve sosyal bilgiler kitaplarında nasıl ele alındığına ilişkin bir araştırma yapılması yararlı görülmektedir. Böylece zaman içerisinde toplumsal ve siyasal değişime bağlı olarak kavramın ele alınmasında bir farklılaşma olup olmadığını anlamak mümkün olacaktır. Ayrıca tarih ders kitapları da bu çerçevede incelenmeye değerdir.

Kaynakça

- Açıl, Ö. vd. (belirtilmemiş). Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 7. Sınıf Ders Kitabı. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Alemdar, Ç. (2021). İlkokul Hayat Bilgisi 1 Ders Kitabı. Ankara: Pasifik Yayınları.
- Altuntaş, B. vd. (2023). İlkokul Hayat Bilgisi 3 Ders Kitabı. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Ayantaş, T. (2023). İlkokul Sosyal Bilgiler 4 Ders Kitabı. Ankara: Ferman Yayınları.
- Azer, H. (belirtilmemiş). Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 7. Sınıf Ders Kitabı. Ankara: Ekoyay

- Binbaşıoğlu, C. (2014). Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi (2. Baskı). Ankara: Anı Yayınevi.
- Çetinoğlu, N. (2003). Cumhuriyet Kavramı ve Atatürk'ün Cumhuriyet Anlayışı. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi. 19/56, 803 -813.
- Davey, L. (1991). The application of case study evaluations. Practical Assessment, Research & Evaluation. 2/9. DOI: <https://doi.org/10.7275/02g8-bb93>
- Demirel, Ö. (2005). Kuramdan Uygulamaya Eğitimde Program Geliştirme (8. Baskı). Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Dokumacı, A., Özdemir Gök, N. ve Dokumacı, Z. (2023). İlkokul Hayat Bilgisi 2 Ders Kitabı. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Erdoğan, A. (belirtilmemiş). İlkokul Hayat Bilgisi 2 Ders Kitabı, Ankara: SDR Dikey Yayıncılık.
- Ersoy, F., Şahin T (2012). Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Değerler Eğitimi Yaklaşımları Açısından İncelenmesi. Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri. 12/2, 1535 – 1546.
- Evirgen, Ö. F., Ökan, J., Öztürk, S. (belirtilmemiş). Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 5. Sınıf Ders Kitabı. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Güneş, B. (2019). 2000 Yılı Sonrasında Yayımlanan Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Sosyolojik Analizi. Yüksek Lisans Tezi. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi.
- Harut, S. B. (2023). Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 5. Sınıf Ders Kitabı. Ankara: Ata Yayıncılık.
- İkan, E. (2023). İlkokul Hayat Bilgisi 3 Ders Kitabı. Ankara: Tuna Yayınları.
- Karadağ, G. (2015). Tarih Eğitimi ve Ders Kitabı Kullanımı. Demircioğlu, İ. H., Turan, İ. (Ed.), Tarih Öğretiminde Eğitim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı (65-97) Ankara: Pegem Yayınları.
- Karasu Avcı, E., Faiz, M. (2018). 4. ve 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitapları 'Etkin Vatandaşlık' Öğrenme Alanında Yer Alan Becerilerin ve Değerlerin İncelenmesi. Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi. 2/1, 1-21.
- Kutlu, A. (2011). Cumhuriyet Kavramı ve Türkiye'deki Evrimi. Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi,
- MEB (2005). İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü
- MEB (2018a). TC Milli Eğitim Bakanlığı Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı, 3 Ekim 2023 tarihinde şu adresten alındı: <https://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=326>

- MEB (2018b). TC Milli Eğitim Bakanlığı Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı 4, 5, 6 ve 7. Sınıflar. 3 Ekim 2023 tarihinde şu adresten alındı: <https://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=354>
- Okutan, C. (2014). Cumhuriyetçi Paradigma Paradigmatik Cumhuriyet. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Polat B. (Belirtilmemiş). İlkokul Hayat Bilgisi 1 Ders Kitabı. Ankara: İhsan Yayınları.
- Sel, B. ve Sözer, M. A. (2018). Cumhuriyet Dönemi (1928-1948) Yurt Bilgisi Ders Kitaplarında Çocukluğun Politik Yapılanmasına İlişkin Bir Araştırma. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. 33/2, 293-315.
- Selanik Ay, T. (2018). Cultural values: Based on elementary students' views. Anadolu Journal of Educational Sciences International. 8/2, 238-261.
- Selanik Ay, T., Güllü, S. (2020). Sosyal Bilgiler Dersi Bağlamında Geçmişten Günümüze Milli Bayram Törenleri: Etnografik Bir Araştırma. Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi. 11/1, 145-168.
- Şahin, E. (2021). Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 6. Sınıf Ders Kitabı. Ankara: Anadol Yayıncılık.
- Şahin, M. (2009). Cumhuriyetin Kuruluşundan Günümüze Türkiye’de Hayat Bilgisi Ders Programlarının Gelişimi. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi. 2/8, 402-410.
- TC. Resmi Gazete (1983). 14.6.1973 Tarih ve 1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun. Kanun No. 2842. 5 Kasım 2023 tarihinde şu adresten alındı: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18081.pdf>
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri. 5 Kasım 2023 tarihinde şu adresten alındı: <https://sozluk.gov.tr/>.
- Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi Kitapçığı (2015). Türkiye Yeterlilikler Veri Tabanı. 2 Kasım 2023 tarihinde şu adresten alındı: <https://www.tyc.gov.tr/>
- Tüysüz, S. (2020). İlkokul Sosyal Bilgiler 4 Ders Kitabı. Ankara: Tuna Yayıncılık.
- Ünal, Y. F. (2012). Ortaokul 8. Sınıf Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Öğretim Programı ve Ders Kitaplarında İnsan Hakları Üzerine Bir Çözümleme. Bartın University Journal of Faculty of Education. 1/1, 110-127.
- Yıldırım, C. ve diğerleri (belirtilmemiş). Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 6. Sınıf Ders Kitabı. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.

Bir Cumhuriyet Kurumu Olan Diyanet İşleri Başkanlığı (Yaz) Kur'an Kursları İçin Hazırlanmış Kitaplarda Siyer Bilgisi*

M. Hanefi PALABIYIK**

Giriş

Türkiye Cumhuriyeti Diyanet İşleri Başkanlığı Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğüne bağlı olan Yaygın Din Eğitimi Daire Başkanlığının bilâ tarih ve 45796484-254.99 sayılı 2017-2018 Eğitim-Öğretim Yılı Kur'an Kursları Uygulama Esasları çerçevesinde aşağıdaki kursları yürütmektedir:

A. Yüzüne Eğitim Verilen Kur'an Kursları

(2017-2018 eğitim-öğretim yılında yüzüne eğitim verilen Kur'an kurslarında; I. dönem 9, II. dönem 8, III. dönem 8, IV. dönem 8 hafta olacak şekilde eğitim-öğretim yapılacak ve kurs tarihleri 25 Eylül 2017-27 Mayıs 2018 arasında olacaktır.) Üç çeşit kursu içermektedir.

1. İhtiyaç Odaklı Kur'an Kursları (Mesai saatleri içinde yaygın din eğitimi faaliyetlerine katılma imkânı olmayan ve Kur'an-ı Kerim ve dini bilgiler öğrenmek isteyenlere; Yaz Kur'an kursunda eğitim-öğretim görmüş olan öğrencilerden dini eğitimlerini devam ettirmek isteyenler ile hafızlık eğitimine ön hazırlık yapmak isteyen öğrencilere; Orta ve yükseköğretim kurumlarında ihtiyaç duyulması halinde Kur'an-ı Kerim ve dini bilgiler kapsamında taleplerini karşılamak isteyen öğrencilere; Kredi Yurtlar Kurumu başta olmak üzere kamu kurum ve kuruluşları ile gençlik merkezlerindeki taleplere yönelik olarak verilen kurslardır.) Bu kurslarda 2017-2018 eğitim-öğretim yılında Başkanlığımızca hazırlanan “Dinim İslam” kitabı takip edilecektir. (Daha önce veya bir dönem Yüzüne Eğitim Verilen Kur'an Kursları'nda “Hz. Muhammed'in Hayatı” (Prof. Dr. Casim Avcı, Mevlana İdris, DİB Yayınları, 2. baskı, Ankara 2017) kitabı okutulmuştur.)

2. 4-6 Yaş Grubu Öğrencilere Yönelik Din Eğitimi Verilen Kur'an Kursları (Bu kurslarda “Kur'an Kursları Etkinlik Kitabı I-II” ile “Kur'an Kursları Öğretici Kitabı I-II” kullanılacaktır.)

3. Engellilere Yönelik Din Eğitimi Verilen Kur'an Kursları

** Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslâm Tarihi ve Sanatları Bölümü, İzmir, Türkiye. (e mail: hanefim@deu.edu.tr)

B. Hafızlık Eğitimi Verilen Kur'an Kursları

(3 dönem halinde ve 5 Haziran 2017-3 Haziran 2018 tarihleri arasında yapılacaktır.)

2016-2017 Eğitim-Öğretim Yılı Kur'an Kursları Uygulama Esasları çerçevesinde yukarıdaki grupların öğretim programlarının ders saatleri tablo halinde şöyledir:

ÖĞRETİM PROGRAMLARININ DERS SAATLERİ			
EĞİTİM TÜRÜ	DERS ADI	DERS SAAT/SAYISI	TOPLAM
HAFIZLIK	Kur'an-ı Kerim Ezber	23	30
	Kur'an-ı Kerim Okuyuş Usulleri ve Tatbikatı	2	
	Dini Bilgiler	2	
	Sosyal Etkinlik	2	
	Rehberlik	1	
HAFIZLIK TEMEL	Kur'an-ı Kerim	24	30
	Dini Bilgiler	6	
HAFIZLIK HAZIRLIK	Kur'an-ı Kerim Yüzünde Okuma	10	30
	Kur'an-ı Kerim Ezber	10	
	Kur'an-ı Kerim Okuyuş Usulleri ve Tatbikatı	4	
	Dini Bilgiler	3	
	Sosyal Etkinlik	2	
	Rehberlik	1	
HAFIZLIK TEKRAR VE TALİM	Ezbere Okuma	12	18
	Kur'an Okuma Usulleri ve Talimi	1	
	Konularına Göre Aşrı Şerifler	1	
	İlmihal Bilgisi	2	
	Hitabet	2	
TEMEL ÖĞRETİM	Kur'an-ı Kerim	12	18
	Dini Bilgiler	6	
EK ÖĞRETİM	Standart	6	6
4-6 YAŞ TEMEL ÖĞRETİM	Kur'an-ı Kerim	6	18
	Dini Bilgiler	12	
4-6 YAŞ EK ÖĞRETİM	Kur'an-ı Kerim	2	6
	Dini Bilgiler	4	

Ayrıca “Diyanet Okuma Salonlarında Örgün Eğitime Devam Edenlere Yönelik Kur'an Kursları Eğitim Programı” olarak uygulanması Diyanet İşleri Başkanlığı'nın 09.02.2017 tarihli ve E.4633 sayılı onayı ile uygun görülmüş olan program, şu şekildedir:

Program, ağırlıklı olarak İmam Hatip öğrencilerinin mesleki alanda yetişmelerine yönelik ve genel olarak imam hatip ortaokul 1. sınıf ve imam hatip lise 1. sınıf müfredatları gözetilerek hazırlanmıştır. Program hafta içi 3, hafta sonu ise 1 gün olarak uygulanacaktır. Haftalık 10 krediden oluşan program, hafta içi 8, hafta sonu ise 2 kredidir. Programda, haftalık 8 kredi meslek derslerine, 2 kredi ise Sosyal ve Kültürel Etkinlikler dersine yer verilmiştir.

DERSLER VE KREDİLER TABLOSU - A. ORTAOKUL-1			
S. NO	DERSLER	YARDIMCI KAYNAKLAR	SAAT
1.	Kur'an-ı Kerim	-Kur'an-ı Kerim, DİB Yay. -Peygamber Hikâyeleri, DİB Yay. -Kur'an-ı Kerim'deki Sûreleri Tanıyalım, DİB Yay. -Kur'an Terimleri Sözlüğü, DİB Yay.	3x14=42
2.	Arapça	-Arapça Dil Serisi/Silsiletü'l- Lisan Arapça'ya Giriş-1, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniv. Yay.	3x14=42
3.	Temel Dini Bilgiler	-Dinim İslâm, DİB Yay. -Yaz Kur'an Kursları Dinimi Öğreniyorum, DİB Yay. -Yaz Kur'an Kursları Etkinlik Kitabım, DİB Yay. -Öğreniyorum Serisi, DİB Yay. -İman Esasları Serisi (6 Kitap)	1x14=14
4.	Hz. Muhammed'in Hayatı	-Hz. Muhammed'in Hayatı, Prof. Dr. Casim Avcı-Mevlana İdris, DİB Yay.	1x14=14
5.	Sosyal ve Kültürel Etkinlikler	-----	2x14=28
TOPLAM			10x14=140
b. HZ. MUHAMMED'İN HAYATI DERS İÇERİĞİ (1x14=14)			
HAFTA	KREDİ	KONULAR	
1. Hafta	1	-Peygamberimizin Hayatını Öğrenmenin Önemi	
2. Hafta	1	-Peygamberimizin Hayatını Öğreniyorum • Doğduğu Ortam	
3. Hafta	1	• Ailesi, Doğumu	• Fil Vakası

		• Çocukluk ve Gençliği
4. Hafta	1	• Peygamberliği ve Mekke Dönemi
5. Hafta	1	• Medine'ye Hicret
6. Hafta	1	• Medine Dönemi
7. Hafta	1	• Veda Hutbesi ve Bizlere Mesajları
ARA		
8. Hafta	1	-Peygamberimizin Örnek Kişiliği ve Ahlakı • Peygamberimizin Çocuklara Karşı Davranışları
9. Hafta	1	• Akraba, Yakın Çevresi ve Komşuları İle İlişkileri
10. Hafta	1	• Peygamberimiz ve Kardeşlik-Dostluk Kavramları
11. Hafta	1	• Peygamberimizin İbadet Hayatı
12. Hafta	1	• Ahlakı • Güvenilirliği
13. Hafta	1	• Sabrı • Adaleti
14. Hafta	1	• Hoşgörüsü • Cömertliği • Şefkat ve Merhameti
15. Hafta	1	SINAV

DERSLER VE KREDİLER TABLOSU - B. LİSE-1			
S. NO	DERSLER	YARDIMCI KAYNAKLAR	SAAT
1.	Kur'an-ı Kerim	-Kur'an-ı Kerim, DİB Yay. -Kur'an Yolu, DİB Yay.	3x14=42
2.	Arapça	-Arapça Dil Serisi/Silsiletü'l- Lisan Arapça'ya Giriş-1, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniv. Yay.	2x14=28
3.	İlmihal Bilgisi	-İslam İlmihali, Lütfi Şentürk-Seyfettin Yazıcı, DİB Yay.	2x14=28
4.	Siyer	-Peygamberimizin Hayatı, İrfan Yücel, DİB Yay.	1x14=14
5.	Sosyal ve Kültürel Etkinlikler	-----	2x14=28
TOPLAM			10x14=140

b. SİYER DERSİ İÇERİĞİ (1x14=14)		
HAFTA	KREDİ	KONULAR
1. Hafta	1	-Peygamberimizin Hayatını Öğrenmenin Önemi
2. Hafta	1	-Peygamberimizin Hayatını Öğreniyorum • Doğduğu Ortam • Ailesi, Doğumu
3. Hafta	1	• Çocukluk ve Gençliği
4. Hafta	1	• Peygamberliği ve Mekke Dönemi
5. Hafta	1	-Peygamberlik Dönemi • İlk Vahiy • İslam'a Davet ve İlk Müslümanlar
6. Hafta	1	• Tebliğ Süreci ve Müşriklerin Müslümanlara Karşı Davranışları
7. Hafta	1	-Medine'ye Hicret • Hicret Yolculuğu • Hicretin İslam Tarihindeki Önemi
ARA		
8. Hafta	1	-Peygamberimiz ve Medine Dönemi • İslam Kardeşliğinin Oluşturulması • İslam Medeniyetinin Temellerinin Atılması • Medine Sözleşmesi • Ezan
9. Hafta	1	• Kiblenin Değişmesi • Müşriklerle İlişkiler ve Yapılan Mücadeleler • Seriyeye ve Gazveler
10. Hafta	1	-Mekke'nin Fethi ve Sonuçları -Huneyn ve Tebuk Gazvesi
11. Hafta	1	• Veda Hutbesi ve Peygamberimizin Bizlere Mesajları
12. Hafta	1	-Peygamberimizin Üstün Ahlakı • İnsanlara Karşı Davranışları
13. Hafta	1	• Peygamberimizin İbadet Hayatı
14. Hafta	1	• Güzel Ahlakı • Güvenilirliği • Sabrı • Adaleti • Hoşgörüsü • Cömertliği • Şefkat ve Merhameti
15. Hafta	1	SINAV

Yine Türkiye Cumhuriyeti Diyanet İşleri Başkanlığı Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü'ne bağlı olan Yaygın Din Eğitimi Daire Başkanlığı, *Yaz Kur'an Kursu Hizmetleri* adı altında, öğrencilere yönelik olarak “Kur'an-ı Kerim ile mealini öğrenebilmeleri ve dini bilgilerini geliştirebilmeleri amacıyla” yaz aylarında camiler, Kur'an kursları ve belirlenen diğer mekânlarda açılan iki ay süreli kurslar vermektedir. Bu kurslara kayıtlar, ilk ve orta öğretim kurumlarının yılsonu tatiline girdiği ilk hafta yapılır ve ikinci haftadan itibaren de öğretime başlanır. Bu hususta 2005 yılından itibaren *yeniden yapılandırma çalışmalarına* başlanmıştır. Yaz Kur'an Kursları, öğrencilerin eğitim ihtiyaçları, eğitimin süresi, öğrenci velilerinin tatil programları, eğitimin etkin ve verimli bir şekilde yürütülebilmesi, ortaya çıkan değişimler ve ihtiyaçlar çerçevesinde öğrencilerin bilgi ve becerilerine göre ayrıştırılmalarını esas alan “Kur” sistemine göre yapılandırılmıştır. Program başlangıçta üç, daha sonra dört kur halinde düzenlenmiş olup her kur da, başlangıçta üç daha sonra dört haftalık bir eğitimden oluşmaktadır (mesela 2017 yılı takvimi: 12 Haziran-7 Temmuz 2017). Yaz Kur'an Kurslarında görev alacak personelin tamamı, 2005 yılından itibaren her yıl haziran ayında mahallinde bir hafta süreli *hizmet içi eğitim seminerine* alınmaktadır. Bu program çerçevesinde yaş grupları dikkate alınarak Başkanlıkça hazırlanan ders kitapları ve materyaller kullanılacaktır. Bu itibarla:

4-6 yaş grubu için; 4-6 Yaş Grubu Kur'an Kursları Etkinlik Kitabı,

7 yaş ve üzeri için; “Yaz Kur'an Kursları Dinimi Öğreniyorum” ve “Yaz Kur'an Kursları Etkinlik Kitabı”,

Üçüncü kur ve üstü seviyeler için; “Dinim İslam Temel Dini Bilgiler” kitapları kullanılacaktır.



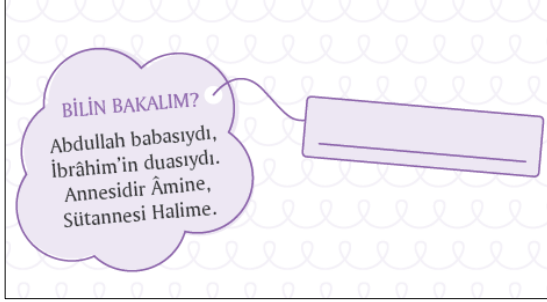
7 yaş ve üzeri için; “Yaz Kur'an Kursları Dinimi Öğreniyorum” kitabının (Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları No: 1215 Çocuk Kitapları No: 297, 3. Baskı, Ankara 2017, 176 s.) “*Siyer/ Peygamberimizin Hayatını Öğreniyorum*” (ss. 97-133) bölümünün içeriği:

Kutlu Bir Doğum (Âlemlere Bir Müjde Geliyor, Dedesi Peygamberimize Kucak Açıyor, Peygamberimiz Amcasının Evinde Büyüyor)

Peygamberimizin Gençliği (Peygamberimiz Bir Aile Kuruyor, Gül Yüzlü Çocuklar Doğuyor, Anlaşmazlıkları Peygamberimiz Çözüyor)

Peygamberimize İlk Vahyin Gelişi (Cebrail Hira'ya Geliyor, İlk Müslümanlar Çoğalıyor, İlk Müslümanlardan Bazıları)

Peygamberimizin Hicreti (Medine'ye Göç Başlıyor, Mekke'ye Veda, Medine'de Büyük Bir Coşku Yaşanıyor)



Peygamberimizin Medine Hayatı (Ensar ile Muhacir Kardeş Oluyor, İslam Yayılıyor, Peygamberimiz Hacda Veda Ediyor)

Peygamberimizin Yakın Çevreyle İlişkisi (Peygamberimiz En Güzel Örnekti, Peygamberimiz En

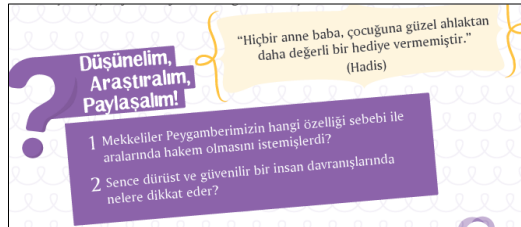
Samimi Dosttu, Peygamberimiz En İyi Akraba ve Komşuydu, Peygamberimiz En Şefkatli Babaydı)

Peygamberimizin Dürüstlüğü, Güvenilirliği ve Mütevazı Oluşu (Özü Sözü Bir, Güvenilir Peygamberim, Alçak Gönüllü, Sade Peygamberim)

Peygamberimizin Cömertliği, Sabrı, Hoşgörüsü ve Vefası (Eli Açık, Gönlü Zengin Peygamberim, Sabreden, Hoş gören Peygamberim, Vefakâr ve Fedakâr Peygamberim)

Peygamberimizin Merhameti ve Adaleti (Şefkatli ve Merhametli Peygamberim, İnsaflı ve Âdil Peygamberim)]

Kitap, yer yer belirteç ve kutucuklarla beslenmiş, renkli ve resimli bir çalışmadır. Örnekler:



Ünite 1-2 Sorular

1 Peygamberimizin doğum yeri ve yılı hangi şıkta doğru olarak verilmiştir?

a) Medine-581 b) Taif-530 c) Mekke-571 d) Yemen-537

İlk ayetler şunlardır:

“Yaratan rabbinin adıyla oku.
O insanı alaktan (embriyodan)
yarattı. Oku! Rabbin sonsuz kerem
sahibidir. Kalemle yazmayı öğreten
O'dur. İnsana bilmediğini O
öğretti.”

(Alâk Sûresi, 1-5. Âyetler)

HATIRLAYALIM!
Peygamberimizin
sözlerine “Hadis”
denir.

İlk Müslümanlardan Bazıları

İlk Müslüman Erkek
HZ. EBU BEKİR

İlk Müslüman çocuk
HZ. ALİ

İlk Müslüman kadın
HZ. HATİCE

HZ. OSMAN

HZ. OMER

HZ. BİLÂL

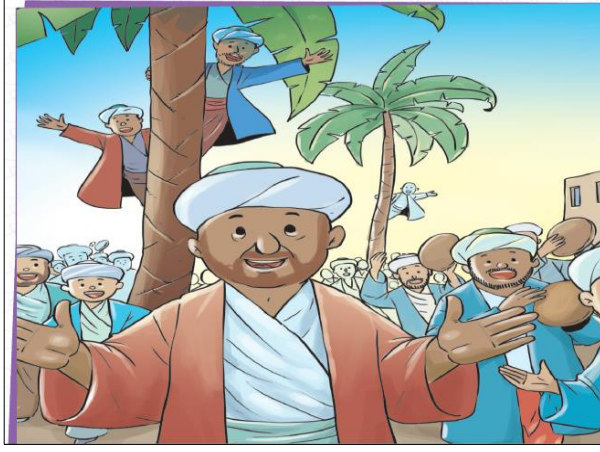
HZ. ZEYD

HZ. HAMZA

Düşünelim, Araştıralım, Paylaşalım!

1 İslam'ın ilk emrinin "Oku" olduğunu düşünerek, dinimizin öğrenmeye verdiği önemi araştıralım.

2 Peygamberimiz zamanında yaşasaydın neler yapmak isterdin?



Kur'an Kursları Tarihçesi

Kur'an kursu olarak anılan ve birinci görevi Kur'an'ı doğru ve usulüne uygun biçimde okumayı öğretmek, Kur'an'ın bir kısmını veya tamamını ezberletmek olan kurumlar, İslam medeniyetinin başlarında daha çok *dârülkur'ân*, *küttâb*, *dârülküttâb*, *mederese*, *mekteb-i sıbyân* ve *mekteb* gibi isimlerle anılmaktaydı. Bunların ihtisas seviyesinde ders veren kurumları da vardı. Resulullah (s) zamanında ilk Kur'an eğitim-öğretiminin yapıldığı yer olarak Darulerkam'dan beri devam eden bu faaliyet, Cumhuriyet döneminde Kur'an kurslarıyla devam etmektedir. Toplumu din konusunda aydınlatmakla yükümlü olan Diyanet İşleri Başkanlığı, bu *din eğitimi faaliyetlerini* öncelikle *camiler ve Kur'an kursları* aracılığıyla yürütmektedir. Kur'an Kursları, yaygın din eğitimi kurumları olup, üç çeşidinden söz edilebilir: Ağırlıklı olarak ilköğretimi bitiren öğrencilere yüzünden Kur'an okuma usullerinin öğretildiği Kur'an kursları; bu kursu başarıyla tamamlayan ve Kur'an'ı baştan sona ezberlemek isteyen öğrencilere hafızlık eğitimi veren Kur'an kursları ve ilköğretim 5. sınıfı tamamlayan öğrencilere yaz tatili döneminde Kur'an okumayı ve temel dini bilgileri öğreten yaz Kur'an kursları.

Yaz Kur'an Kursları

Yaz Kursları, örgün eğitim sürecinde bulunan gençlerin okulda öğrendiklerine ilaveten veya onları geliştirecek şekilde dinin temel bilgilerini öğrendikleri eğitim-öğretim merkezleridir. Bu kurslar vasıtasıyla öğretim süreci içinde dini bilgiler kazanan gençler, İslam'ın temel inanç prensipleri, uygulanması gereken ibadetler ve toplumsal hayatın içinde dinle iç içe geçmiş olan ahlakî prensipler hakkında bilgi sahibi olmaktadır. Dinî sorumluluklarını yerine getirebilmek

için gerekli dua ve sureleri ezberlemekte ve Allah Resulü'nün örnek hayatından davranış modelleri çıkarmaktadırlar. Ayrıca bu kurslara katılanlar özellikle ve ağırlıklı olarak Kur'an-ı Kerim'i yüzünden okumayı öğrenmekte, onu mealiyle birlikte okuma alışkanlığı kazanmaktadırlar.

Bu kursların, din eğitiminin önemli bileşenlerinden olan cami ile ve cami içinde yapılması, Gençlerin hayatlarını anlamlandırma süreçlerinde karşılaştıkları çeşitli sorunların çözümünde, kendilerine destek sağlayacak bilişsel, duyuşsal ve psikomotor davranışlar kazanmalarına katkılar sağlamaktadır.

Yaz Kur'an Kurslarında Metot

Bilim ve eğitim anlayışımızdaki değişme, gelişme ve çeşitlenmeler, günümüz insanının din konusundaki ilgi ve ihtiyaçlarının giriftleşmesi, sahih dini bilgilerin edinilebileceği kaynak arayışı, *hayat boyu öğrenme, öğrenmeyi öğrenme ve medya okuryazarlığı* gibi evrensel yaklaşımlar; resmi ve yarı resmi düzeyde gerçekleştirilen din eğitiminin, çağdaş yaklaşımları temele alan bir düzleme kavuşturulmasını zorunlu kılmaktadır. Burada ihtiyaç duyulan eğitim alanlardan biri de, Yaz Kur'an Kursları'nın düzenlenmesidir. Bu çerçevede dikkat edilmesi gereken birtakım hususlar vardır: Yaz Kur'an Kursları'nın zaman ve yerleri; kurslara devam eden öğrencilerin bilgi düzeylerinin farklılıkları ve bu kurslardan beklentileri; öğreticilerin yetiştirilmesi ve denetimi, öğrencilerin devamı ve takibi; öğretim programının mahalli ihtiyaçlara göre esnek-çerçeve bir öğretim programı olmasının gerekliliği gibi hususlar, bu kurslar için önemli problemlerdir.

Birçok bilim ve eğitim alanlarındaki gelişme ve yaklaşımlar, Yaz Kur'an Kursları'nın, *kur* esasına uygun olarak düzenlenmesi ile sağlanabileceğini ortaya koymuştur. *Kur; belli amaçlara ulaşmak üzere kendi içerisinde belli bir bütünlüğü olan, fakat ulaşmak istenilen ana hedeften de ayrı düşünülmeyen öğrenme birimlerinden oluşan yapıdır.* Kur sisteminin, özellikle öğrencilerin, öğrenme alanlarındaki bilgi ve beceri düzeyleri dikkate alınarak yapılandırılması esasına dayanmaktadır. Öğrencilerin, önceki bilgi ve becerileri tekrarlamalarının önüne geçilmesi, belli konulardaki öğrenme alanlarının oluşturulması ve bütün konuların parçalarının birleştirilmesi, kur esasına göre yapılandırılan sistemde zaman tasarrufuna ve anlama artışına imkân verir. Kur sistemi, öğrencilerin, bilgi ve becerilerine uygun olarak gruplara ayrılmasına, dolayısıyla bireysel farklılıkların göz önünde bulundurulmasına da fırsat verir.

Böylece Yaz Kur'an Kursları'nda eğitim-öğretim açısından hedeflenen amaçların gerçekleşmesi, *kur* sistemiyle en üst seviyede sağlanır. (Bkz. "Yaz Kur'an Kursları Öğretim Programı", T.C. Başbakanlık Diyanet İşleri Başkanlığı Din Eğitimi Dairesi Başkanlığı, Ankara 2005, 7-8)

Yaz Kur'an Kursları Öğretim Programına Temel Yaklaşım

Din Eğitimi Dairesi Başkanlığının planlamasına göre, “Yaz Kur'an Kursları, “Kur'an-ı Kerim'i ve mealini öğrenebilmeleri, dini bilgilerini geliştirebilmeleri amacıyla” Milli Eğitim Bakanlığı'nın denetim ve gözetiminde en az ilköğretim 5. sınıfı bitirmiş olan öğrencilere yönelik olarak yaz aylarında camiler, Kur'an Kursları ve belirlenen diğer mekânlarda açılan kurslardır. Bu kurslara kayıtlar, ilk ve ortaöğretim kurumlarının yılsonu tatiline girdiği ilk hafta yapılır, ikinci haftadan itibaren de öğretime başlanır. Yaz Kur'an Kursları'na ilköğretim 5. sınıfı tamamlayan öğrencilerden lise son sınıfa kadar tüm ilk ve ortaöğretim kademelerinden öğrenciler yararlanır. Bu itibarla yaz kurslarına devam eden öğrenciler, çoğunlukla 12-18 yaş grubundan oluşmaktadır. Öğrencilerin gelişim özellikleri ile birlikte Yaz Kur'an Kursları öğretim programı düzenlenirken aşağıdaki yaklaşımlar benimsenmiştir:

Bugüne kadar Kur'an ve dinî bilgiler öğretimini mutad tarzda yürütmekte olan bu kurslar, ortaya çıkan değişimler ve ihtiyaçlar çerçevesinde öğrenenlerin bilgi ve becerilerine göre ayarlanmalarını esas alan “Kur” sistemine göre yapılandırılmıştır. Program 3 kur halinde düzenlenir ve yürütülür. Her kur 3 haftalık bir eğitimden oluşmaktadır.

Bu kurslarda gerçekleştirilecek eğitim, “Kur'an'ı Yüzünden Okuma Becerisini Kazandırma” ile “Temel İslam Bilgileri”ni kapsamaktadır.

Yaz Kur'an Kursları'nın “Temel İslam Bilgileri Eğitimi” verilen yaygın din eğitimi kurumları olduğu göz önünde bulundurularak, öğretim programında hedef-öğrenen-konu üçlüsünü birlikte değerlendiren bir eğitim anlayışı esas alınmıştır.

Eğitim programının öğrenme alanları, Kur'an, İtikat, İbadet, Ahlak ve **Siyer**'i kapsamaktadır.

Her kurda söz konusu öğrenme alanları ile ilgili belli düzeyde bilgi ve becerilerin kazandırılması amaçlanmıştır.

Eğitim programı, çerçeve esnek program anlayışına dayalı olarak hazırlanmıştır. Bu çerçevede öğrenciler, öğrenenlerin ilgi ve ihtiyaçları çerçevesinde muhtevanın sınırlarını belirleyebilecekler ve gerekli gördükleri konuları öğretime dâhil edebilecekleri gibi, öncelikle işlenmesi gereken konuları öne alabilecek veya ileriki haftalara aktarabileceklerdir.” (“Yaz Kur'an Kursları Öğretim Programı”, T.C. Başbakanlık Diyanet İşleri Başkanlığı Din Eğitimi Dairesi Başkanlığı, Ankara 2005, 9)

Öğrenme-Öğretme Sürecinde Uyulması Gereken İlkeler

Din Eğitimi Dairesi Başkanlığı, Yaz Kur'an Kursları'nda öğrenme-öğretme

sürecinde uyulması gereken ilkeleri, resmi olarak yirmi altı maddede tespit etmiştir. Bunlardan bir kısmını paylaşmak istiyoruz:

1. Öğretim programı aracılığıyla öğrenenlere kazandırılmak istenen temel bilgi ve beceriler, öğrenenin gerçek yaşamdaki ihtiyaçlarıyla örtüşmelidir.

2. Öğrencilerle birlikte kullanılacak ders araç ve gereçleri mutlaka Diyanet İşleri Başkanlığı'nca hazırlanmış veya kullanımına Başkanlıkça izin verilmiş (Dinimi Öğreniyorum, Peygamberimi Öğreniyorum, Kitabımı Öğreniyorum, Kur'an Okumaya Giriş, Kur'an-ı Kerim Mealı, İlmihal ve Dini Terimler Sözlüğü, ses ve görüntü kasetleri vb.) kaynaklardan yararlanılarak, onların yaşanan dini hayatı görüp algılamalarına imkân verenlerinden seçilecektir.

3. Öğrenenlerin öğretim ortamı dışından getirdiği yanlış ve eksik dini bilgi ve anlayışlar, pedagojik bir yaklaşımla ele alınarak düzeltilecektir.

4. Konular, mutlaka ilgili ayet ve hadis mealleriyle desteklenecek, okuma parçaları ve hikâyelerle açık ve anlaşılır hale getirilecektir.

5. Kur'an öğretiminde, Türkçe mealinden okuma alışkanlığının kazandırılması üzerinde önemle durulacak, Kur'an'ı Arapça metninden okumanın değeri yanında Türkçe mealinden okumanın da önemi vurgulanacaktır.

6. Kur sisteminde üçüncü kur nihai öğrenme birimi niteliği taşımamaktadır. Bu anlamda üçüncü kuru başarı ile tamamlayan öğrenciler, daha sonraki dönemlerde üçüncü kura yeniden kayıt yaptırarak Kur'an'ı Kerim'in hatmine devam ederken öğreticinin belirleyeceği sure ezberlerini de gerçekleştirebilecektir.

7. Teorikle uygulama arasındaki ilişki mümkün olduğunca dikkate alınacaktır.

8. Öğrenenlerin kurs süresince cemaatle ibadet ve benzeri dini kültürel etkinliklere katılımı mümkün olduğunca teşvik edilecektir.

9. Öğrenenlerin iyi birer vatandaş olabilmeleri ve sosyalleşebilmeleri için dinî ahlakî bilgi ile sağduyulu duygu ve davranışlar özendirilip, ödüllendirilecektir.

10. İbadetlerin, Allah'a karşı sevgi, saygı ve şükran duygularının ifadesi olmasının yanında, kişinin sağlığına, toplum fertlerinin birbirine sevgi ve saygı ile bağlanmalarına, yardımlaşmalarına, dayanışmalarına imkân veren; fert ve toplum ilişkilerinin iyi ve düzenli bir şekilde yürütülmesine yarayan, insanı erdeme ve mutluluğa götüren kazanımları fark ettirilecektir.

11. Peygamberimiz Hz. Muhammed ile ilgili konular işlenirken, onun

model kişiliği ile ilgili örnekler verilecektir. ... (Bkz. “Yaz Kur’an Kursları Öğretim Programı”, T.C. Başbakanlık Diyanet İşleri Başkanlığı Din Eğitimi Dairesi Başkanlığı, Ankara 2005, 9-11)

Yaz Kur’an Kursları Öğrenme Alanları, Kazanımları ve Açıklamalar (Siyer Üniteleri Örneğinde)

Din Eğitimi Dairesi Başkanlığının tespitlerine göre, Yaz Kur’an Kurslarında yapılan eğitimin (siyer üniteleri örneğinde) öğrenme alanları, kazanımları ve ilgili açıklamaları tablolar halinde şu şekilde tespit edilmiştir:

(ÜNİTELERİN AÇILIMLARI) SİYER ÖĞRENME ALANI		
I. KUR	II. KUR	III. KUR
PEYGAMBERİMİZ HZ. MUHAMMED’İN HAYATINI ÖĞRENİYORUZ I: PEYGAMBERLİK ÖNCESİ HZ. MUHAMMED 1. Hz. Peygamber’in Doğduğu (Sosyal, Kültürel ve Dini) Çevre 2. Hz. Peygamberin Doğumu ve Çocukluğu 3. Hz. Peygamberin Ailesi 4. Hz. Peygamberin Gençliği 5. Hz. Peygamberin Evliliği ve Çocukları PEYGAMBERİMİZ HZ. MUHAMMED’İN HAYATINI ÖĞRENİYORUZ II: PEYGAMBER OLDUKTAN SONRA HZ. MUHAMMED A) MEKKE DÖNEMİ 1. Peygamber Oluşu: İlk Vahiy 2. Vahyin Yakın Çevreye Duyurulması ve İlk Müslümanlar 3. Hz. Peygambere ve Müslümanlara Uygulanan Baskılar	HZ. PEYGAMBERİN KİŞİLİĞİ VE ÖRNEKLİĞİ 1. Kur’an-ı Kerim’de Hz. Peygamber (İnsan ve Peygamber Hz. Muhammed) 2. Hz. Peygamberin Kişiliği 3. İslam’ı Anlamada Hz. Peygamberin Örnekliliği 3.1. İbadetlerin Yapılmasında Örnekliliği 3.2. İnsan İlişkilerinde Örnekliliği 3.3. Aile Hayatındaki Örnekliliği	HZ. PEYGAMBERDEN DAVRANIŞ ÖRNEKLERİ 1. Hz. Peygamberin Ahlakından Davranış Örnekleri (Doğruluğu, Güvenirliği, Sabırlı Oluşu, Adaleti, Hoşgörüsü vb.) 2. Eş Olarak Hz. Peygamber 3. Baba Olarak Hz. Peygamber 4. Dede Olarak Hz. Peygamber 5. Komşu Olarak Hz. Peygamber 6. Arkadaş Olarak Hz. Peygamber 7. Akraba Olarak Hz. Peygamber 8. Akabe Biatları ve Veda Hutbesi’nde Ortaya koyduğu İnsani ve Evrensel İlkeler Açısından Örnekliliği

4. İslam Dini'ni İnsanlara Anlatmaya Yönelik Faaliyetleri 5. Taif'e Yolculuk 6. Gece Yolculuğu (İsra ve Miraç) 7. Medine'ye Hicret B) MEDİNE DÖNEMİ 1. Hz. Peygamberin Medine'deki İlk Faaliyetleri 2. Diğer İnanç Mensuplarıyla İlişkileri 3. Medine'deki İslam'ı Anlatma Faaliyetleri 4. Mekke'ye Geri Dönüş 5. Veda Hutbesi 6. Vefatı		
--	--	--

SİYER ÖĞRENME ALANI: I. KUR		
ÜNİTE	KAZANIMLAR	AÇIKLAMALAR
PEYGAMBERİMİZ Hz. MUHAMMEDİN HAYATINI ÖĞRENIYORUZ I: PEYGAMBERLİK ÖNCESİ Hz. PEYGAMBER	Bu ünitenin sonunda öğrenciler; 1. Hz. Peygamberin doğduğu çevrenin özelliklerini genel hatlarıyla tanır. 2. Hz. Peygamberin doğumunu ve çocukluğunu genel hatlarıyla tanır. 3. Hz. Peygamberin gençliğini genel hatlarıyla tanır. 4. Hz. Peygamberin aile fertlerinin isimlerini sayar.	1. Hz. Peygamber'in doğduğu coğrafî, sosyal ve kültürel çevrenin yapısı genel olarak belirtilecektir. 2. Hz. Peygamber'in doğumu ve çocukluğu genel olarak tanıtılarak, Hz. Peygamber'in çocukluk yıllarındaki erdemli davranışları ile bizim çocukluğumuzdaki davranışlar arasında kıyaslama yapılabilir. 3. Hz. Peygamber'in genç iken ortaya koyduğu erdemli davranışlardan örnekler verilebilir. 4. Hz. Peygamber'in aile fertleri isimleri belirtilerek kısaca tanıtılacaktır.

SİYER ÖĞRENME ALANI: I. KUR		
ÜNİTE	KAZANIMLAR	AÇIKLAMALAR
PEYGAMBERİMİZ Hz. MUHAMMEDİN HAYATINI ÖĞRENİYORUZ II: MEKKE DÖNEMİ	Bu ünitenin sonunda öğrenciler; 1. Hz. Peygamberin peygamber oluşunu açıklar. 2. Hz. Peygamber ve Müslümanlara Mekke döneminde uygulanan baskıları anlatır. 3. Hz. Peygamberin Mekke döneminde İslam'ı yaymak için yaptığı faaliyetleri sıralar. 4. Medine'ye Hicret'in sebeplerini sayar.	1. Hz. Peygambere peygamberlik görevinin vahiyle verildiği tarihi süreç içerisinde açıklanacaktır. Peygamberlik gelmeden önce da ilahi terbiyeye mazhar olduğu açıklanacaktır. 2. Hz. Peygamber'in İslâm dinini yayması ve ilk dönemdeki Müslümanların İslâm Dinini kabul etmeleri sebebiyle kişisel ve sosyal baskıların yapıldığı örneklerle anlatılabilir ve bu baskılar karşısında Hz. Peygamber'in ve Müslümanların dinlerinden vazgeçemedikleri gerçeği vurgulanır. 3. Hz. Peygamber'in en yakınlarından başlayarak dini tebliğ ettiği, Hac mevsimi ve panayır zamanlarında diğer insanlara da ulaştığı belirtilebilir. 4. Müslümanlara Mekke'de yapılan baskıların artması Hz. Peygamber'i öldürme kararının alınması hicretin önemli sebeplerinden sayıldığı belirtilebilir.

SİYER ÖĞRENME ALANI: I. KUR		
ÜNİTE	KAZANIMLAR	AÇIKLAMALAR
PEYGAMBERİMİZ Hz. MUHAMMEDİN HAYATINI ÖĞRENİYORUZ III: MEDİNE DÖNEMİ	Bu ünitenin sonunda öğrenciler; 1. Hz. Peygamberin Medine'deki ilk faaliyetlerini anlatır. 2. Medine'deki diğer inanç gruplarıyla ilişkilerini genel hatlarıyla tanıır. 3. Hz. Peygamberin Medine'de İslam'ı yaymaya yönelik faaliyetlerini sıralar. 4. Hz. Peygamberin vefatına ilişkin bilgileri söyler.	‘1. Kazanımda öğrenciler Hz. Peygamber’in Medine’de gerçekleştirdiği İslâm kardeşliği, Medine mescidinin inşası ve benzeri faaliyetleri sayıp anlatabilmelidir. ‘ 2. Kazanımda öğrenciler, Medine’de gerçekleştirilen Medine sözleşmesini, Hz. Peygamberimizin diğer inanç gruplarıyla olan ilişkilerini ve oluşturduğu uyum içinde yaşama kültürünü ön plâna çıkardığını açıklayabilmelidirler. ‘ 3. Öğrenciler, Hz. Peygamber’in Medine’de İslâm’ı yaymaya yönelik faaliyetlerini sıralayabilmelidirler. Özellikle komşu ülkelere gönderilen elçiler ve onların gittikleri ülkelerde karşılaştıkları durumlar anlatılabilmelidir. ‘ 4. Öğrenciler Hz. Peygamber’in vefat tarihi, vefat ettiğinde kaç yaşında olduğu, vefatının ardından Müslümanların ne gibi tepkiler verdiğini açıklayabilmelidir.

SİYER ÖĞRENME ALANI: II. KUR		
ÜNİTE	KAZANIMLAR	AÇIKLAMALAR
HZ. PEYGAMBERİN KİŞİLİĞİ VE ÖRNEKLİĞİ	Bu ünitenin sonunda öğrenciler; 1. Hz. Peygamberin bütün insani özellikleriyle bir peygamber olduğunu fark eder. 2. Hz. Peygamberin kişiliğini genel hatlarıyla açıklar. 3. İslam'ı anlamada Hz. Peygamberin örnekliğini kavrar. 4. Hz. Peygamberin nasıl örnek alınacağını açıklar.	1. Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamberimizin hadislerinden örnekler verilerek O'nun insani özellikleriyle bir peygamber olduğu vurgulanır. Kelime-i Şehadet'in anlamı tekrar edilerek, "Allah'ın kulu olarak peygamber" kavramı üzerinde durulur. 2. Hz. Peygamberin kişiliği; yani dürüst, çalışkan, merhametli, sabırlı vb. olduğu örnekler verilerek öğrencilerin kavraması sağlanır. 3. Hz. Peygamberin İslâm'ı yaşamadaki örnekliği açıklanır. İslam'ı anlamak noktasında Hz. Peygamberin hayatından örnekler aktararak Onun daha iyi tanınması sağlanır. 4. Hz. Peygamberin güzel ahlakı anlatılarak, öğrencilerin Peygamberimize duydukları sevginin pekişmesi sağlanır. Bütün davranışlarımızda Hz. Peygamberi kendimize örnek almamız gerektiği vurgulanır.

SİYER ÖĞRENME ALANI: III. KUR		
ÜNİTE	KAZANIMLAR	AÇIKLAMALAR
HZ. PEYGAMBERDEN DAVRANIŞ ÖRNEKLERİ	Bu ünitenin sonunda öğrenciler; 1. Hz. Peygamberin örnek ahlakını kavrar. 2. Hz. Peygamberin hayatından davranış modelleri çıkarır ve bunları yapmaya istekli olur. 3. Akabe Biatları ve Veda Hutbesi'ndeki insani ve evrensel ilkeleri kavrar.	1-2. Kazanımlarda öğrenciler, Hz. Peygamber'in, vahyin yönlendirmesiyle nasıl mükemmel bir kişilik kazandığını, ahlaki bir olgunluğa ulaştığını kavrar ve O'nun hayatından davranış modelleri çıkarırlar. Bu davranış modellerini kendi hayatlarına uygulamaya istekli olurlar. 3. Kazanımda öğrenciler hicret öncesi gerçekleştirilen Akabe Biatlarından ve Veda Haccı'ndan, Hz. Peygamber tarafından okunan Veda Hutbesi'nden hangi prensiplerin ortaya çıktığını ve bu prensiplerin insanlığa neler kazandırdığını kavrayabilmelidirler.

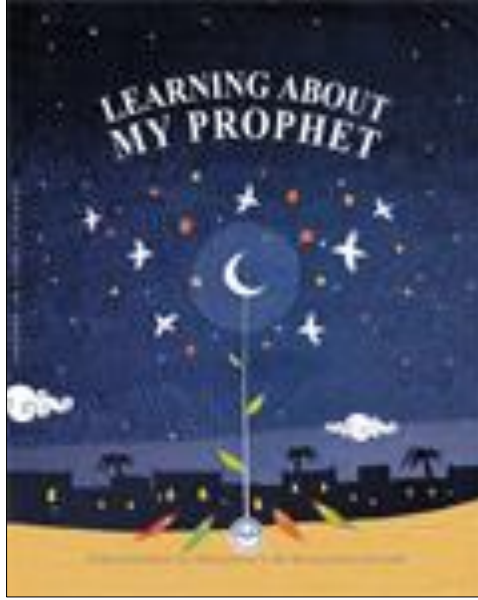
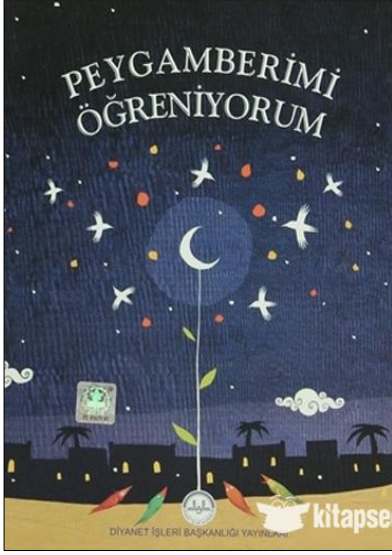
(Bkz. “Yaz Kur'an Kursları Öğretim Programı”, T.C. Başbakanlık Diyanet İşleri Başkanlığı Din Eğitimi Dairesi Başkanlığı, Ankara 2005, 19, 30-32, 42, 54)

Yaz Kur'an Kursları'nda Okutulan Kitaplar ve İçerikleri

Önceleri çeşitli ve sayıca fazla olarak hazırlanıp okutulan eserlere rağmen, günümüzde ortalama bir düzey esas alınarak *Kur'an kursları temel öğretim kurlarını içeren bir ders kitabı* hazırlanmıştır. “Dinim İslam-Temel Dini Bilgiler” başlıklı bu kitap, yedi yazar ve bunun iki katından fazla kişi tarafından hazırlanmıştır. Buna göre öncelikle ele alacağımız kitap bu eserdir.

Ancak daha önceden okutulduğunu gördüğümüz veya Kur'an Kurslarının çeşitli seviyelerinde okunmak üzere basılmış diğer kitaplar şunlardır:

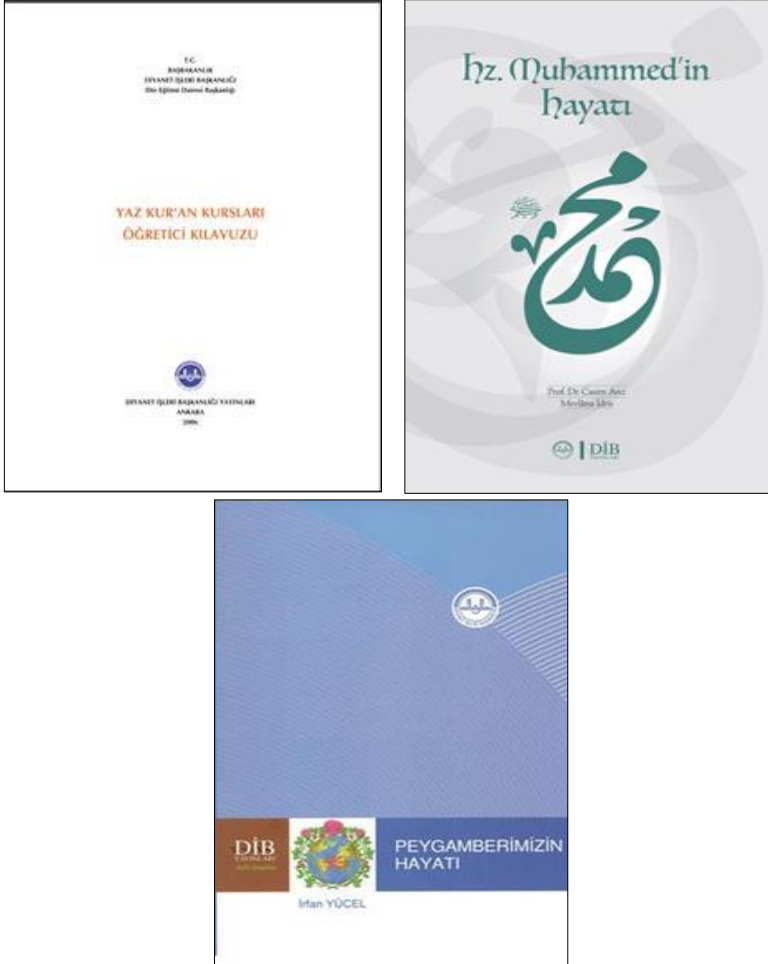
A. 1. Dinimi Öğreniyorum, 2. Kitabimi Öğreniyorum, 3. İbadetlerimi Öğreniyorum, 4. Dualarımı Öğreniyorum, 5. *Peygamberimi Öğreniyorum* (Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi öğretmenlerinden oluşan bir komisyon tarafından hazırlanmıştır. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları No: 639- Çocuk Kitapları No: 160, 3. Baskı, Ankara 2006)



Bu kitabın içindekiler kısmı:

BİRİNCİ BÖLÜM YETİM MUHAMMED (s. 9-19) Herkes Onu Bekliyordu Kutlu Bir Doğum Anneden İlk Ayrılışı Ve Gurbet Annenin Son Öpücüğü Dedesi Abdulmuttalib Amcası Ebu Talib İKİNCİ BÖLÜM GENÇ MUHAMMED (s. 21-29) Haksızlıklarla Mücadelede Dayanışma Evliliğe Giden Yol Örnek Bir Ev ve Örnek Bir Baba Herkes Ona Güveniyordu ÜÇÜNCÜ BÖLÜM ELÇİ MUHAMMED (s. 31-47) Cebrail ile İlk Buluşma Sırdaşı Hatice Çağrı Yayılıyor Erkam'ın Evi Yıldırma Hareketleri Başlıyor Hüzün Yılı Yeni Yurt Arayışları Habeşistan ve Taif Akabe: Medine'ye Giden Yol DÖRDÜNCÜ BÖLÜM MEDİNE'YE HİCRET (s. 49-53) Dönmek İçin Gidiyoruz Herkes Onu Bekliyordu	BEŞİNCİ BÖLÜM MEDİNE: BİR MEDENİYET ŞEHİRİ (s. 55-67) Bir Medeniyet Kuruluyor Cami Ezan Yerleşim Yeri Kardeşlik Birlikte Yaşama Herkes Okullu Oldu Ramazan Düşmanlık Sürüyor Dönüm Noktası: Bedir Acı Tecrübe: Uhud Her Yol Deneniyor: Suikastlar Çetin Sınav: Hendek ALTINCI BÖLÜM EVE DÖNÜŞ (s. 69-73) Hudeybiye Antlaşması Hedef Bütün Dünya Mekke'nin Fethi ve Eve Dönüş YEDİNCİ BÖLÜM HERKES ONA AĞLIYORDU (s. 75-80) Veda Haccı Ve Veda Hutbesi Veda Ayrılış: Herkes Ona Ağlıyordu Tarih Sırasına Göre Hz. Muhammed'in (sas.) Hayatı
--	---

Kurs için olup olmadığı anlaşılmamakla beraber, çocuklar için hazırlandığı hem Sunuş yazısından hem de yayın numarasından anlaşılan bu kitap, yer yer çok basit resimler, süslemeli sayfalar ve sayfa kenarlarında ayet, hadis veya olaya yer veren renkli metinlerle vurgulamalar içermektedir. Bu kitap en fazla ilkokul öğrencileri için hazırlanmış gibidir. Bu kitap “Learning About My Prophet” adıyla ve İrfan Duran çevirisiyle, (Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları No: 639- Çocuk Kitapları No: 160, Ankara 2008) İngilizce olarak da yayımlanmıştır.



B. 1. İncanım (Temel İslam Bilgileri), 2. İbadetim (Temel İslam Bilgileri), 3. Ahlakım (Temel İslam Bilgileri) 4. *Peygamberim (Temel İslam Bilgileri)* (Ünite 1-2-3: Prof. Dr. Nahide Bozkurt, Ünite 4: Prof. Dr. Nahide

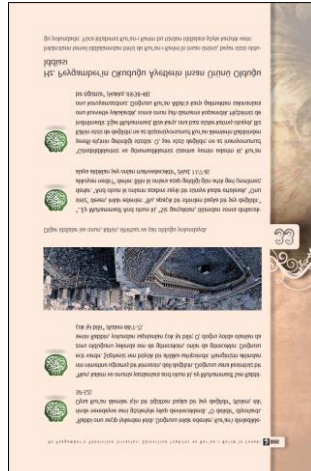
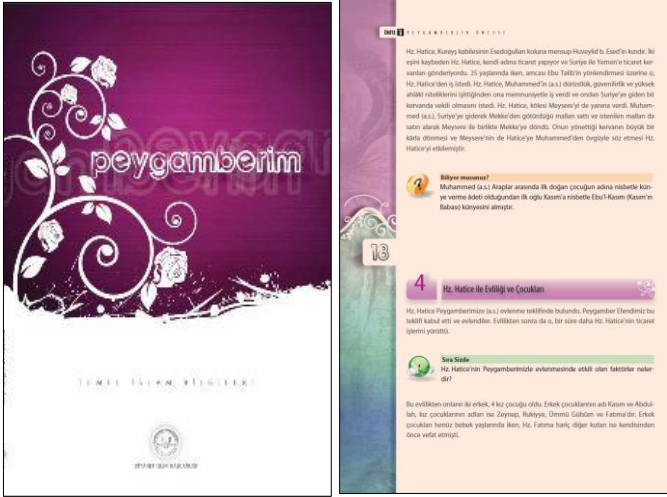
Bozkurt ve Dr. Remziye Yılmaz, Ünite 5-6: Dr. Remziye Yılmaz tarafından yazılmıştır.) (Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları No: 701-Mesleki Kitaplar No: 54, 6. Baskı 2009 Ankara)

Bu kitabın içindekiler kısmı:

ÜNİTE 1- PEYGAMBERLİK ÖNCESİ (s. 7-25) 1. Peygamberimizin Doğduğu Çevre 2. Peygamberimiz ve Ailesi 3. Gençlik Çağı ve Sosyal İlişkileri 4. Hz. Hatice ile Evliliği ve Çocukları 5. Kur'an-ı Kerim'e Göre Vahiy Öncesinde Hz. Peygamber ÜNİTE 2- PEYGAMBERLİK: MEKKE DÖNEMİ (s. 27-53) 1. Peygamberliğin İlk Yılları 2. İlk İslâm Topluluğunun Dayanışması ve İlişkileri 3. Hz. Peygamber'e Yöneltilen İtirazlar; Gösterilen Tepkiler ve Kur'an-ı Kerim'in Cevabı 4. Müslümanlara Uygulanan İşkenceler, Sosyal Baskılar ve Habeşistan'a Göç 5. Gece Yolculuğu (İsra) 6. Medinelilerle Görüşme ve Akabe Antlaşmaları 7. Medine'ye Hicret ÜNİTE 3- PEYGAMBERLİK: MEDİNE DÖNEMİ (s. 55-83) 1. Peygamberimizin Medine'deki İlk Faaliyetleri 2. Müşriklerle İlişkiler 3. Yahudilerle İlişkiler	4. Hristiyanlarla İlişkiler 5. Mekke'nin Fethi 6. Evrensel Çağrının Elçileri 7. Veda Haccı, Veda Hutbesi ve Evrensel Mesajlar 8. Hz. Peygamber'in Vefatı ÜNİTE 4- KİŞİLİĞİ VE ÖRNEKLİĞİ (s. 85-107) 1. Kur'an-ı Kerim'de Hz. Muhammed 2. İslam'ı Anlamada Hz. Peygamber'in Örnekliliği 3. Hz. Peygamber'in Örnek Ahlakı ÜNİTE 5- Hz. PEYGAMBERİN DAVRANIŞ ÖRNEKLERİ (s. 109-121) 1. Eş Olarak Hz. Peygamber 2. Baba Olarak Hz. Peygamber 3. Dede Olarak Hz. Peygamber 4. Komşu Olarak Hz. Peygamber 5. Akraba Olarak Hz. Peygamber 6. Arkadaş Olarak Hz. Peygamber ÜNİTE 6- EĞİTİMCİ OLARAK Hz. PEYGAMBER (s. 123-130) 1. Öğretmen Olarak Gönderilmesi 2. Okuma-Yazmaya Verdiği Önem 3. Kadınların Eğitilmesine Verdiği Önem 4. Eğitim ve Öğretim İlkeleri
--	---

Bu kitap, “Ünite Hakkında”, “Öğrenme Hedefleri” ve “Üniteyi Çalışırken” başlıklarıyla ünitelerin girişlerinde; “Düşünelim”, “Öğrenelim”, “Sıra Sizde”, “Biliyor musunuz?” “Araştıralım-Öğrenelim” başlıklarıyla da metinlerin içerisinde pekiştireçler koymuşlardır. Her ünitenin sonunda ise “Ünitenin Özeti” verilmiş, “Üniteyi Gözden Geçirelim” ve “Değerlendirme Soruları” ile de ünite hakkında hatırlatmalar yapıp sorular sorularak metnin öğrenilmesi sağlanmıştır.

Renklendirilmiş sayfalar, uygun resimler, başlık ve çağrıştırmaların farklı yazı ve renklerde sunulması metni daha güzelleştirmektedir. Kaynakça birçok klasik siyer ve tarih kitabını içermektedir. Bu kitap, *Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı olarak açılan kurslarda* okutulan Temel Dinî Bilgiler müfredat programına göre hazırlanmış olan “Temel İslâm Bilgileri” adıyla plânlamış olan serinin üçüncüsü olan “Peygamberim” adlı eserdir.



C. Dinimizi Öğreniyoruz: Yaz Kur'an Kursları Öğrenci Kitabı-1 (Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları No: 380- Birlikte Öğrenelim Serisi: 1-Yaz Kur'an Kursları Eğitim Seti: 1, 5. Baskı, tsz., Ankara) Yayın No: 380)

Dinimizi Öğreniyoruz: Yaz Kur'an Kursları Öğrenci Kitabı-2 (Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları No: 380- Birlikte Öğrenelim Serisi: 1-Yaz Kur'an Kursları Eğitim Seti: 2, 5. Baskı, tsz., Ankara) Yayın No: 380)

Dinimizi Öğreniyoruz: Yaz Kur'an Kursları Öğrenci Kitabı-3 (Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları No: 380- Birlikte Öğrenelim Serisi: 1-Yaz Kur'an Kursları Eğitim Seti: 3, 5. Baskı, tsz., Ankara) Yayın No: 380)¹⁴



¹⁴ *Proje:* Prof. Dr. Muhammet Şevki Aydın; *İçerik Danışmanları:* Prof. Dr. M. Emin Özafşar, Dr. Ulvi Ata, Dr. Ömer Menekşe, Abdullah Korkmaz, Hayrullah Köken *Editör:* Alpaslan Durmuş, Hatice Işılak; *Yazarlar:* Abdullah Açıık, Abdullah Bektaş, Alpaslan Durmuş, Cihan Çarbaş, Dudu Ekinci, Gülten Kalkancı, Hatice Işılak, İbrahim Hakan Karataş, İlyas Aslan, Melek Çakıroğlu Aslan, Veli Karataş. Bu isimlerin, eserin hangi kısımlarını yazdığı belirtilmemiştir

Bu kitapların içindekiler kısmı genel olarak, I. Bölüm: İtikat, II. Bölüm: İbadet, III. Bölüm: Siyer, IV. Bölüm: Ahlâk şeklinde oluşturulmuştur. Ayrıca her kitabın/kurun Siyer'e tahsis edilmiş olan III. bölümlerinin detayları ise şöyledir:

1. KİTAP/1. KUR Hazırlık Soruları I. ÜNİTE: PEYGAMBERLİĞİNDEN ÖNCE HZ. MUHAMMED (as) (s. 58-71) 1. Hz. Peygamber'in (as) Doğduğu Çevre 2. Hz. Peygamber'in (as) Ailesi Haşimoğulları Abdullah'ta'nın Adağı 3. Hz. Peygamber'in (as) Doğumu ve Çocukluğu Beklenen Doğum Sütlanne Yanında Bir Yetim Dedesinin Kanatları Altında Bir Çocuk Dededen Amcaya Geçen Emanet İlk Ticarî Yolculuk 4. Hz. Peygamber'in (as) Gençliği Güvenilir Muhammed (as) Kazançla Dönen Kervan 5. Hz. Peygamber'in (as) Evliliğı ve Çocukları Yeni Bir Aile Güvenilir Muhammed (as) Eğlenelim Öğrenelim II. ÜNİTE: BİR PEYGAMBER OLARAK HZ. MUHAMMED (as): MEKKE DÖNEMİ (s. 72-83) 1. İlk Vahiy	3. Medine'de İslâm'ı Anlatma Faaliyetleri Mekkelilerin İslâm'ı Yok Etme Çabaları Hudeybiye Anlaşması Komşu Ülkelere Gönderilen Mektuplar 4. Mekke'nin Fethi 5. Veda Hutbesi 6. Vefatı Eğlenelim Öğrenelim 2. KİTAP/2. KUR Hazırlık Soruları Okuma Parçası: Önce Hatırlayalım, Casim Avcı (Kronoloji) I. ÜNİTE: HZ. PEYGAMBER'İN (as) ÖRNEK KİŞİLİĞİ (s. 49-61) 1. Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber (as) 2. Hz. Peygamber'in (as) Kişiliğı 3. Hz. Peygamber'in (as) Örnekliliğinin İslâm'ı Anlamada Rolü İbadetlerin Yapılmasında Örnekliliğı İnsan İlişkilerinde Örnekliliğı Aile Hayatındaki Örnekliliğı Okuma Parçası: Bayram Sevinci, Hatice Işıllık (Kıssa)
---	---

Mekke'ye İnen Nur Korku ve şaşkınlık 2. Vahyin Yakın Çevreye Duyurulması İlk Müslümanlar 3. Hz. Peygamber'e (as) ve Müslümanlara Uygulanan Baskılar Ömer b. Hattab Müslüman Oluyor “Bir Elime Güneşi, Bir Elime Ayı Verseler...” Adil Hükümdarın Ülkesine Müslümanlar İçin Zor Bir Sınav: Boykot Hüzün Yılı 4. Hz. Peygamber'in (as) İslâm'ı Anlatmaya Yönelik Faaliyetleri 5. Taif'e Yolculuk 6. Gece Yolculuğu (İsra) ve Mirac 7. Medine'ye Hicret Mekkelilerin Hain Planı Zorlu Bir Yolculuk Eğlenelim Öğrenelim III. ÜNİTE: BİR PEYGAMBER OLARAK HZ. MUHAMMED (as): MEDİNE DÖNEMİ (s. 84-91) 1. Hz. Muhammed'in (as) Medine'deki İlk Faaliyetleri Mescid-i Nebevî İnşa Ediliyor 2. Diğer İnanç Mensuplarıyla İlişkileri	Eğlenelim Öğrenelim 3. KİTAP/3. KUR Hazırlık Soruları I. ÜNİTE: HZ. PEYGAMBER'DEN (as) DAVRANIŞ ÖRNEKLERİ (s. 66- 77) 1. Hz. Peygamber'in (as) Ahlâkından Davranış Örnekleri Doğruluğu Güvenilirliği Adaleti Alçak Gönüllülüğü Cömertliği Sabrı ve Hoşgörüsü 2. Eş Olarak Hz. Peygamber (as) 3. Baba Olarak Hz. Peygamber (as) 4. Dede Olarak Hz. Peygamber (as) Okuma Parçası: Dedem ve Ben/Ahmethan Yılmaz (Şiir) 5. Komşu Olarak Hz. Peygamber (as) 6. Arkadaş Olarak Hz. Peygamber (as) 7. Akraba Olarak Hz. Peygamber (as) 8. Akabe Biatleri ve Veda Hutbesi'nde Ortaya Koyduğu İnsanî ve Evrensel İlkeler Eğlenelim Öğrenelim
---	---

Kitabın Önsöz'ünde çalışmanın tanıtım ve yazılış gayesi şöyle sunulur:

“Sevgili Öğrenciler,

Yaz boyunca devam edeceğiniz Kur'an kursları, sizlere, önü de sonu da aydınlık bu yolda yürürken gerekli olacak ilâhî bilgileri sunar. Bu çatı altında öğrendikleriniz sayesinde hayat yolculuğunuzda yol bilmez ve şaşkın şaşkın dolaşmaktan kurtulacaksınız. Sizi dünya ve ahiret mutluluğuna götüren bir yaşam süreceksiniz.

Elinizdeki *Dinimizi Öğreniyoruz* kitapları, yaz boyunca sürecektir olan Kur'an kursu maceranızı daha da zevkli hâle getirmek için hazırlandı. Kitaplar, sade bir dille kaleme alındı. Konuların anlatıldığı ana metinler dışında birtakım farklı bölümlere de yer verildi: Ayet-i kerime kutucukları, Hadis-i Şerif kutucukları, Biliyor muydunuz? kutucukları, Hem sayfa altlarındaki minik sözlüklerde hem de kitaplarınızın sonundaki sözlüklerde, Yönlendirme kutucukları, Okuma

Parçası köşeleri, Eğlenelim Öğrenelim sayfaları, Kur Sonu Genel Değerlendirme sayfaları.

Bütün bunlar kitaplarınızı rahat okumanızı sağlayacak güzel bir grafik tasarımıyla sizlere sunulmaya çalışıldı. Usta ressamın çizimleri ve güzel fotoğraflar ile kitaplarınızın görselliği zenginleştirildi.

Tüm bu çalışmalar Rabbimizin mesajını daha rahat öğrenebilmeniz

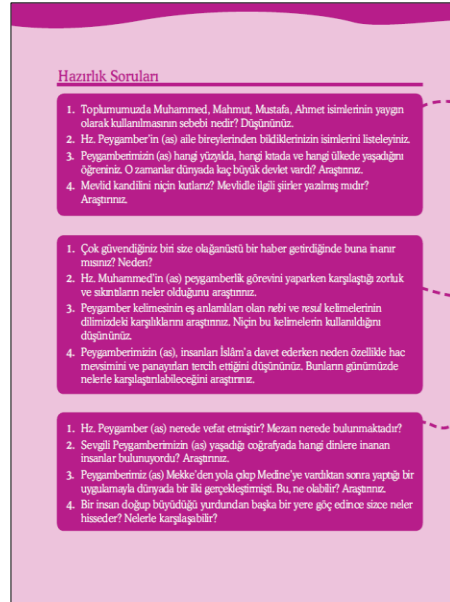
için üstlendiğimiz görevin bir gereği olarak yapıldı. Görevin önemi, kitapları hazırlayan ekibi titiz bir çalışmaya yöneltti.

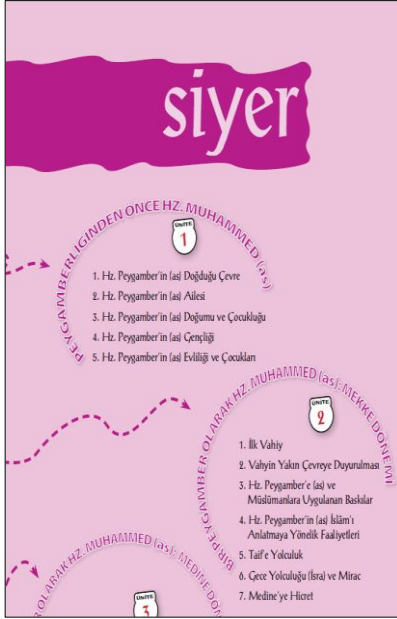
Kitaplar yazılıp bir dönem kullanıldıktan sonra okuyanlar, kitabı hazırlayan ekiple bilgi ve görgülerini, katkı ve beklentilerini paylaştılar. Bu sayede daha önce tek kitap olan *Dinimizi Öğreniyoruz*, her kur için bir kitap olmak üzere üçe bölündü. Bazı kısımlar daha anlaşılır olması amacıyla yeniden düzenlendi. Yeni resimler ve fotoğraflar eklendi. Bazı etkinlikler değiştirildi. ...” (s. 6-7)

Üç cilt halindeki bu kitaplar, daha sonraları aynı biçim ve formatta tek cilt halinde piyasaya sunulmuştur.



Kanaatimce hazırlanan kitapların en iyilerinden biri budur. Hem sistematığı ve hem de görsellik ve renklendirmesi ve aynı zamanda “Öğretici Kitabı”nın bulunması, kitabın tercih edilmesi için bir sebep teşkil edeceğini düşünmekteyim.





“Dinim İslam-Temel Dini Bilgiler” Kitabı

Burada ele alacağımız asıl kitap, yukarıda ifade ettiğimiz gibi, “Kur’an kursları temel öğretim kurlarını içeren bir ders kitabı” olarak hazırlanmış olan ve şu anda da okutulmaya devam etmekte olan tek ve temel metindir.

Dinim İslam-Temel Dini Bilgiler, Alpaslan Durmuş, Hatice Işılak Durmuş, Dudu Ekinci Demir, İlyas Aslan, Adem Kandemir, Neriman Karatekin, Veli Karataş adlı kişiler tarafından kaleme alınmış, fakat hangi yazarın hangi kısımları hazırladığı hakkında bilgi verilmemiştir. (Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları No: 1016-Mesleki Kitaplar No: 76, Birinci baskı, Ankara 2014)¹⁵

Yazılış Gayesi: Diyanet İşleri Başkanlığı, toplumun din konusundaki bilgilenme ihtiyacının, hurafelerden uzak, sahih dinî bilgiyle karşılanması için, onları inanç, ibadet, siyer ve ahlâk konularında aydınlatmayı amaç edinmesine istinaden, bilimsel verileri de göz önüne alarak bu eseri hazırlamıştır.

¹⁵ Esere *Katkıda Bulunanlar* arasında, Derya Ayyıldız, Fehmeddin Engin, Prof. Dr. Halil Ekşi, Hatice Esra Sarıkaya, Hümeysra Kılıç, Mehmet Keskin, Yrd. Doç. Dr. Mustafa Otrar, Prof. Dr. Recep Kaymakcan, Semih Edis, Dr. Mehmet Şükrü Kılıç, Osman Alpaslan, Muammer Şahin, Kadir Dilek’in isimleri yer almaktadır. Ancak bu katkının hangi husus ve açıdan olduğu belli değildir. *Genel Koordinatör:* Prof. Dr. Mehmet Emin Özafşar; *Yayın Yönetmeni:* Dr. Yüksel Salman; *Koordinatör:* Yunus Akkaya; *Proje:* Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü Program Geliştirme Daire Başkanlığı; *Editör:* Prof. Dr. Muhammet Şevki Aydın (Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi)

Eserin yapısı: İtikat, ibadet, ahlâk ve siyerle ilgili konuların kur esası dikkate alınarak işlendiği eser, toplam dört kurdan oluşmuş olup, her kur ise kendi arasında alt ünitelere ayrılmıştır. Konular her kurun muhatap kitlesinin bilgi seviyesine uygun olarak ele alınmıştır.

DİNİM İSLÂM TEMEL BİLGİLER kur 1 İtikat Ünite 1: İnsan ve Din Ünite 2: İman ve İnsan İbadet Ünite 3: İbadet ve Mükellef Ünite 4: Temizlik Ahlâk Ünite 5: İslâm'da Ahlâk Siyer Ünite 6: Peygamberlik Öncesi Hz. Muhammed(ﷺ)	DİNİM İSLÂM TEMEL BİLGİLER kur 2 İtikat Ünite 1: Allah'a İman Ünite 2: Meleklerle İman İbadet Ünite 3: Namaz Ahlâk Ünite 4: İslâm Ahlâkının Öngördüğü Model İnsan Siyer Ünite 5: Hz. Muhammed'in(ﷺ) Peygamberliği: Mekke Dönemi
DİNİM İSLÂM TEMEL BİLGİLER kur 3 İtikat Ünite 1: Kitaplara İman Ünite 2: Peygamberlere İman İbadet Ünite 3: Oruç Ünite 4: Zekât ve Sadaka Ahlâk Ünite 5: İslâm'ın Temel Haklara Yaklaşımı Ünite 6: Görev ve Sorumluluklarımız Siyer Ünite 7: Hz. Muhammed'in(ﷺ) Peygamberliği: Medine Dönemi	

Bu Kitaptan Nasıl Yararlanalım? başlığı ile, Kur'an kurslarındaki öğrencilerin, farklı yaşlarda ve farklı eğitim düzeylerindeki kişilerden oluşmakta olup, aynı sınıflarda eğitim gördüklerine dikkat çekilmektedir. Bu durumun yol açtığı zorluğu aşabilmek için Diyanet İşleri Başkanlığı, 2005 yılında yeni bir *din eğitimi anlayışı* uygulamaya koymuş ve ders kitabına bağımlı bir eğitimi reddetmeye yönelmiştir. “Bu yeni din eğitimi anlayışına göre, ders kitabına bağlı kalınacak - çünkü o bir doğrultu belirlemektedir- fakat ona bağımlı olunmayacaktır. Öğrencilerin ders kitabındaki bilgileri olduğu gibi hafızalarına yükleyip, istendiğinde aynen tekrar etmelerini öngören ve bunu başarı sayan bir anlayışı istenmemektedir. Öğrenciler gibi öğrencilerin de, ders kitaplarındaki hazır bilgi kalıplarını aynen ezberlemek yerine anlamaya çalışan, araştıran, başka kaynaklardan da beslenen, mevcut bilgileri kullanarak yenilerini üreten ve bütün bilgilerle kendi hayatlarının irtibatını kurmaya çalışan konumda olmaları beklenmektedir. Buna göre, ders kitabı, öğreticiyi de öğrenciyi de esir alacak bir metin değildir. Onlar için ders kitabı, öğrenme-öğretme sürecine ilişkin bütün etkinliklerin ilham kaynağı olması, yönlendirici rol üstlenmesiyle diğerlerinden farklı konumda olan bir eğitim materyali olmaktan öte bir şey değildir.

İşte bu nedenle ortalama bir düzey esas alınarak Kur'an kursları temel öğretim kurlarını içeren bir ders kitabı hazırlanmıştır. Burada öğretici, öğrencilerinin yapısına göre ders içeriğini ve dilini ayarlayacak ve bu çerçevede ders kitabını da materyal olarak uygun şekilde kullanacaktır. Burada önemli olan öğrencidir; öğrenci merkeze alınıp ders kitabıyla ilişki de ona göre ayarlanmalıdır. Öğrenmenin öznesi öğrencidir. Anlamalı öğrenmeyi, öğrenci kendisi gerçekleştirir; onun adına bir başkası yapamaz. Bu nedenle öğrencinin tamamen aktif olması önemlidir: O düşünecek, o sorgulayacak, o merak edecek, kendi imkânları elverdiğince o araştırarak, o analizler yapıp sentezlere varacaktır. Keşfettiği bilgileri ve materyalleri kullanarak yenilerini o üretecek, ürettiği dinî bilgileri kullanarak günlük hayatında karşılaştığı sorunlara o çözüm/ler üretecektir. Bütün bu işlemleri yapan öğrenci, varlık bütünü içinde kendi varlığını, kendi hayatını anla(mlandır)ma, hayatıyla dini bütünleştirme çabası içinde olacaktır.

Bu çabanın, indirilen Kitap (Kur'an) ile varlık kitabını (kâinatı/hayatı) birlikte okuyan bir yaklaşım gerektirdiği açıktır. Bunu gerçekleştirmek ise hazır bilgileri ezberlemekle olmaz; onları anlamak ve kullanabilmek gerekir. Onun için öğrencinin nazarında bilgi, tabir caizse, kendisini kullanarak beslendiği gıda gibidir; sırtında taşıdığı, sorulduğunda ortaya döktüğü yük değildir.

Öğrenci bütün bu işlemleri, öğreticinin rehberliğinde yapacaktır. Bu rehberlik çerçevesinde öğreticiden şunları gerçekleştirmesi beklenmektedir:

1. Ders kitabında her konunun temel birimlerine işaret edilmiş olması, öğrencinin öğrenmeye hazır olduğu bilgilerle buluşturulması ve bilgiyi bizzat öğrencinin keşfetmesi, üretmesi, ürettiği bilgileri kullanması içindir. Verilen etkinliklerle ve aralara yerleştirilen soruların tartışılması ve açıklanmasıyla konunun öğrencilerin alt yapılarına ve ilgilerine göre açılımı düşünülmektedir.

2. Etkinlik ve sorularla öğrencinin kendi deneyimlerini, kültürel birikimini, diğer alanlarla ilgili bilgilerini, konu çerçevesinde karşılaştığı veya yüz yüze olduğu günlük sorunlarını sınıf ortamına taşıması sağlanmaya çalışılmaktadır. Bunları sorgulayıp değerlendirerek onlar üzerinden sahih dinî bilgiyle buluşmasına ve bu yolla kendi dindarlığını anlamlı biçimde oluşturmaya kılavuzluk edilecektir. Böyle üretilen dinî bilgi, olabildiğince kullanılabilir, uygulanabilir nitelikte olacaktır.

3. Kitapta yer alan âyet, hadis, şiir, özlü söz, resim gibi unsurların her biri değerlendirilerek onların analiz edilip anlaşılmasından hareketle dini anlama yolu izlenecektir. Okuyup veya bakıp geçmek yerine, bu materyaller üzerinde öğrencilerin sınıfça tartışmalarını, anlamlarını analiz etmelerini, verilmek istenen ana düşünceyi bulmalarını sağlamak faydalı olacaktır.

4. Kitapta Hanefî ve Şafî mezhebi esas alınmıştır. İki mezhebin görüşlerinin ortak olduğu durumlarda herhangi bir ayrıma işaret edilmeksizin konu anlatılmış, görüş ayrılığının olduğu hususlarda Hanefî görüşü verildikten sonra Şafî mezhebinin farklı görüşü de belirtilmiştir. Bu mezhepler arası yaklaşımla öğrenciler, mezhep kavramının içini daha sağlıklı doldurma, mezhepler arasındaki farklılıkların ne anlama geldiğini daha iyi kavrama imkânını elde edeceklerdir.” (Bkz. Dinim İslam, 5-7)

Burada verilen bilgilerin ve tahmin edilen eğitimin kalite ve seviyesi hakkındaki dönütleri, yapılan bir takım lisansüstü tezlerde ve makalelerde görmek mümkündür.¹⁶

¹⁶ (Bkz. Mustafa Önder, “Yeni Öğretim Programı ve 8 Ay Süreli Kur'an Kursları (Muhteva, Uygulama, Problemler ve Çözüm Önerileri)”, *Fırat Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15/2 (2010), 297-308; Nazif Yılmaz, “Yaz Kur'an Kurslarında Nitelikli Eğitim”, *Etkili Din Öğretimi* (İstanbul: Türkiye İlahiyat Tedrisatına Yardım Eden Dernekler Federasyonu Yay., Geliştirilmiş 3. Baskı, Eylül 2010), 593-599; Davut Işıkoğlu-Adem Korukcu, “Yaz Kur'an Kurslarında Kur Sistemi ve Kur'an Kursu Öğreticilerinin Bu Sisteme Bakışı”, *Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, XLIX/1 (2008), 201-221; Mustafa Önder, “Yaz Kur'an Kurslarında Amaçların Gerçekleşme Düzeyleri-Sivas Örneği”, *Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XIII/1 (2009), 261-302; Türker Akşener, *Diyanet İşleri Başkanlığına Bağlı Kur'an Kurslarında Yeni Düzenlemeler ve Din Eğitimi (Adana Örneği)*, (Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2012; Sevgi Sel, *Yaz Kur'an Kurslarında Kur Sistemi*, (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2012). (Ve bu konuda yapılmış diğer çalışmalar)

İçindekiler

Her bir seviyesi yani *Kuru*, *İtikat*, *İbadet*, *Ahlâk*, *Siyer* içeriği dikkate alınarak tertip edilmiş olan kitabın içindekilerine göz atmak, kitabın bütünü içerisinde *Siyere* tahsis edilen başlıkları görmemizi sağlaması açısından önemlidir:

DİNİM İSLAM TEMEL BİLGİLER	
kur 4	
İtikat	Ünite 1: Âhirete İman Ünite 2: Kader ve Kazâya İman
İbadet	Ünite 3: Hac ve Kurban Ünite 4: Dua ve Tövbe
Siyer	Ünite 5: Hz. Muhammed'in ^(s.a.s.) Kişiliği ve Örnekliliği Ünite 6: Hz. Peygamber'den ^(s.a.s.) Davranış Örnekleri

Alan : Siyer
Kur : 4

Ünite 5

Hz. Muhammed'in^(s.a.s.) Kişiliği ve Örnekliliği

Bu bölümde aşağıdaki konular ele alınmaktadır:

- Peygamber olarak Hz. Muhammed^(s.a.s.)
- İnsan olarak Hz. Muhammed^(s.a.s.)
- Ahlâkı örnek olarak Hz. Muhammed^(s.a.s.)

Hazırlık çalışması

- Hayatınızda Sevgili Peygamberimizi^(s.a.s.) örnek alarak neler yaptığınızı düşününüz. Peygamberimizin^(s.a.s.) hayatımızı şekillendirmede rolü üzerine arkadaşlarınızla konuşunuz.

Alan : Siyer
Kur : 1

Ünite 6

Peygamberlik Öncesi Hz. Muhammed^(s.a.s.)

Bu bölümde aşağıdaki konular ele alınmaktadır:

- Peygamberimizin^(s.a.s.)
- Doğduğu çevre
 - Doğumu ve çocukluğu
 - Gençlik çağı
 - Evliliği ve çocukları

Hazırlık çalışması

- Peygamberimizin^(s.a.s.) çocukluk ve gençlik yılları hakkında bugüne kadar öğrendiğiniz bilgileri hatırlamaya çalışınız. Bunlar arasında sizi en çok etkileyen nedir? Niçin? Duygu ve düşüncelerinizi sınıfta paylaşınız.

Kur 1

Ünite 1: İnsan ve Din

Ünite 2: İman ve İnsan

Ünite 3: İbadet ve Mükellef

Ünite 4: Temizlik

Ünite 5: İslâm'da Ahlâk

Ünite 6: Peygamberlik Öncesi Hz. Muhammed (s.a.s.)

Bunun alt başlıklarının açılımı ise şöyledir:

Kur 1-Ünite 6: Peygamberlik Öncesi Hz. Muhammed (s.a.s.) (ss. 67-79) bölümü, Peygamberimizin; (s.a.s.)

- Doğduğu çevre (“Peygamberimiz(s.a.s) Nasıl Bir Ortamda Doğdu?” başlığıyla)-(ss. 68-69)

- Doğumu ve çocukluğu (“Doğumu ve Çocukluk Yılları” başlığıyla)-(ss. 70-71)

- Gençlik çağı (“Erdemliler Sözleşmesi”, “Güvenilir Muhammed Aleyhisselâm” başlıklarıyla)-(ss. 73-74)

- Evliliği ve çocukları (“Hz. Peygamber’in (s.a.s.) Evliliği ve Çocukları” başlığıyla)-(ss. 74-69)

yazılmış ve her sayfa çeşitli ve uygun görseller yanında, özetler, sloganlar, vurgulu, renkli ve ayrı yazılar, hedefi ve çıktıyı belirten yazılar, okuma parçası ve çeşitli soru tiplerinden oluşan etkinliklerle beslenmiştir.

Kur 2

Ünite 1: Allah’a İman

Ünite 2: Meleklerle İman

Ünite 3: Namaz

Ünite 4: İslâm Ahlâkının Öngördüğü Model İnsan

Ünite 5: Hz. Muhammed’in (s.a.s.) Peygamberliği: Mekke Dönemi

Bunun alt başlıklarının açılımı ise şöyledir:

Kur 2-Ünite 5: Hz. Muhammed’in (s.a.s.) Peygamberliği: Mekke Dönemi (ss. 191-207) bölümü,

- İlk vahiy-(ss. 192-193)

- Gizli ve açık davet dönemleri (“Davet Başlıyor” başlığıyla)-(ss. 194-195)

- İlk Müslümanlar (“Hamza ve Ömer Müslüman Oluyorlar” başlığıyla)-(s. 197)
- Hz. Muhammed’e (s.a.s.) yönelik tepkiler ve Kur’an-ı Kerîm’in bunlara cevabı (“Habeşistan’a Hicret” başlığıyla)-(s. 198)
- Müslümanlara uygulanan işkenceler ve sosyal baskılar (“Boykot”, “Hüzün Yılı” başlıklarıyla)-(ss. 199-200)
- Peygamberimizin (s.a.s.) Tâif yolculuğu-(ss. 200-201)
- İsrâ hadisesi (“İsra ve Mirac” başlığıyla)-(s. 201)
- Akabe antlaşmaları (“Yesribliler’le Görüşme”, “Yesrib’e Davet” başlıklarıyla)-(ss. 203-204)

Ele alınmış ve bölümün sonuna basit ve renkli bir “Siyer haritası”-(ss. 206-207) eklenmiştir. Harita, bazı olaylar ve tarihleri ilgili yerlerde göstererek, akıllı haritaya dönüştürülmüştür.

Kur 3

Ünite 1: Kitaplara İman

Ünite 2: Peygamberlere İman

Ünite 3: Oruç

Ünite 4: Zekât ve Sadaka

Ünite 5: İslâm’ın Temel Haklara Yaklaşımı

Ünite 6: Görev ve Sorumluluklarımız

Ünite 7: Hz. Muhammed’in (s.a.s.) Peygamberliği: Medine Dönemi

Bunun alt başlıklarının açılımı ise şöyledir:

Kur 3-Ünite 7: Hz. Muhammed’in (s.a.s.) Peygamberliği: Medine Dönemi (ss. 283-317) bölümü,

- Medine’ye hicret (“Hicret İzni ve Hain Plan”, “Mağaradaki İki Dost”, “İlk Mescid, İlk Cuma, İlk Hutbe”, “...Ve Medine”, “Yeni Bir Düzen”, “Kardeşlik” başlıklarıyla)-(ss. 284-289)
- Müşriklerle ilişkiler (“Bedir Gazvesi”, “Uhud...”, “Hendek Savaşı”, “Hudeybiye Antlaşması”, “Feth-i Mübîn”, “İslâm’a Davet Mektupları”, “Umre”, “ başlıklarıyla)-(ss. 290-301)
- Yahudilerle ilişkiler (“Yeni Bir Düzen”, “Bedir Gazvesi”, “Uhud...”, “Hendek Savaşı”, başlıkları altında ve ilgili yerlerde değinilmiştir)
- Hristiyanlarla ilişkiler (“Mûte Savaşı”, “Tebük Seferi” başlıklarıyla)-(s. 301-302, 305)

- Mekke'nin fethi ("Antlaşma Bozuluyor", "Mekke: Yeniden...", "Elçiler Yılı", başlıklarıyla)-(s. 302-304)

- Vedâ haccı ve Vedâ hutbesi ("Hac", "Peygamberimizin (s.a.s.) Haccı ve Veda Hutbesi" başlıklarıyla)- (ss. 306-310)

- Hz. Muhammed'in (s.a.s) vefatı ("Görev Tamamlanıyor..." başlığıyla)- (ss. 311-312)

ele alınmış ve bu bölümün sonunda Resulullah'ın doğumundan, vefatına kadarki süreyi içeren "Hz. Peygamber (s.a.s) devri kronolojisi" tablosuna (ss. 313-317) yer verilmiştir.

Kur 4

Ünite 1: Âhirete İman

Ünite 2: Kader ve Kazâya İman

Ünite 3: Hac ve Kurban

Ünite 4: Dua ve Tövbe

Ünite 5: Hz. Muhammed'in (s.a.s.) Kişiliği ve Örnekliliği

Ünite 6: Hz. Peygamber'den (s.a.s.) Davranış Örnekleri

Bunun alt başlıklarının açılımı ise şöyledir:

Kur 4-Ünite 5: Hz. Muhammed'in (s.a.s.) Kişiliği ve Örnekliliği (ss. 373-383) bölümü,

- Peygamber olarak Hz. Muhammed (s.a.s.)-(s. 374)

- İnsan olarak Hz. Muhammed (s.a.s.) ("Resûlullah'ın (s.a.s.) Bir Günü", "İnsan Davranışlarında Örnekliliği", "İbadetlerin Yapılmasında Örnekliliği" başlıklarıyla)-(s. 375-381)

- Ahlâkî örnek olarak Hz. Muhammed (s.a.s.) ("Ahlâkı" başlığıyla)-(ss. 381-382)

ele alınmıştır. Hemen peşine gelen ünite de yine *Siyere* tahsis edilmiştir.

Kur 4-Ünite 6: Hz. Peygamber'den (s.a.s.) Davranış Örnekleri (ss. 385-404) bölümü,

- Eş olarak Hz. Muhammed (s.a.s) ("Müminlerin Anneleri"ne de yer vererek)-(ss. 386-391)

- Baba olarak Hz. Muhammed (s.a.s) ("Hz. Muhammed'in (s.a.s.) Çocukları"na da yer vererek)-(ss. 392-394)

- Dede olarak Hz. Muhammed (s.a.s) ("Hz. Muhammed'in (s.a.s.)

Torunları”na da yer vererek)-(s. 395)

- Komşu olarak Hz. Muhammed (s.a.s)-(s. 397)
- Akraba olarak Hz. Muhammed (s.a.s)-(s. 399)
- Arkadaş olarak Hz. Muhammed (s.a.s)-(ss. 400-401)
- Eğitimci olarak Hz. Muhammed (s.a.s) (“Hz. Peygamber’in (s.a.s.)

Eğitim ve Öğretiminde İlkeler” başlığıyla beraber)-(ss. 402-404)

ele alınmıştır.

Yukarıda ifade ettiğim gibi, her sayfa çeşitli ve uygun görseller yanında, özetler, sloganlar, vurgulu, renkli ve ayrı yazılar, hedefi ve çıktıyı belirten yazılar, okuma parçası ve çeşitli soru tiplerinden oluşan etkinliklerle beslenmiştir.

Eser Allah Resulü’nden, genelde “Hz. Peygamber”, “Peygamberimiz”, “Sevgili Peygamberimiz” ifadeleriyle bahsederken; bu tür bahis, Siyerle ilgili konularda, daha çok “Resulullah”, “Allah Resulü” ifadelerine dönüşmüştür.

Kitap boyunca, köşeli ve renkli kutucuklarda, “Yüce Rabbimiz buyuruyor ki: ...” ve “Sevgili Peygamberimiz (s.a.s.) buyuruyor ki: ...” ifadeleriyle başlayan ayet ve hadislerle yer verilmiştir.

Kaynakçada hiçbir klasik siyer ve İslam tarihlerine yer verilmemiş olsa da, M. Hamidullah ve M. Fayda isimlerine rastlamaktayız.

Siyerle İlgili Bölümlerin Tanıtımı

*“On dört asır evvel yine bir böyle geceydi
Kumdan ayın on dördü bir öksüz çıkarırdı
Lâkin o ne hüsrandı ki hissetmedi gözler
Halbuki kaç bin senedir bekleşmedelerdi.”*

Mehmet Âkif

*Şiirde anlatılmak istenen nedir? Arkadaş-
larınızla tartışınız.*

Yukarıda verdiğim bilgiler de göz önünde tutularak ve yine eserin yayın hedefini de göz ardı etmeden, yukarıdaki sıraya göre bölümlerin tanıtımını ve sonuçta da analizini yapmak istiyorum.

Kur 1-Ünite 6: Peygamberlik Öncesi Hz. Muhammed (s.a.s.) (ss. 67-79)

• Doğduğu çevre (“Peygamberimiz (s.a.s) Nasıl Bir Ortamda Doğdu?”): Mekke iklimine temas edilerek, suyun önemi, çöl, deve ve at konu edilmiştir. Panayırlar, şiiir, kervanlar, Kâbe, putlar ve haniflerden bahsedilmiştir. Hac, İbrahim ve İsmail (a), kâhinler, hakemler, kız çocukların gömülmesi, köleler, kadınlar, kabilecilik, kan davaları, Fil Olayı ve bitmeyen savaflara değinilmiştir.

• Doğumu ve çocukluğu (“Doğumu ve Çocukluk Yılları”): Babasının ölümü, sütanneye verilışı, annesinin ölümü, dedesinin yanında kalışı, dedesinin ölümü ve amcası Ebu Talib’in evinde kalışı, ticari yolculuklar ve ticareti öğrenmesinden bahsedilmiştir. Bu konuların sonunda geçen konular hakkında test sorularını içeren kısa bir etkinlik yapılmıştır.

O dönemde
Mekke’de Hz.
İbrahim’in tebliğ et-
tiği hak dini sürdüren
az sayıda kişi vardı.
Bunlara Hanif adı
veriliyordu.

E T K İ N L İ K	
Aşağıdaki cümleleri okuyup ilgili kutucuğu işaretleyiniz.	
1. Hz. Muhammed ^(s.a.s) altı yaşındayken babası Abdullah vefat etti.	
☐ Doğru	☐ Yanlış
2. Sekiz yaşına kadar dedesi ile yaşayan Hz. Muhammed ^(s.a.s) dedesi de vefat edince amcası Ebu Talib’in yanına yerleşti.	
☐ Doğru	☐ Yanlış

• Gençlik çağı (“Erdemliler Sözleşmesi”, “Güvenilir Muhammed Aleyhisselâm”): Hilfû’l-fudûl anlaşması, Emin lakaplı Resulullah’ın gençliği ve ticarete atılması, Hz. Hatice ile tanışmasına değinilmiştir.

• Evliliği ve çocukları (“Hz. Peygamber’in (s.a.s.) Evliliği ve Çocukları”): Hz. Hatice ile evliliği, ondan doğan

çocukları, Ebu’l-Kasım künyesinden, Zeyd ve Hz. Ali’nin evlerinde kalışından bahsedilmiş ve Kâbe hakemliği okuma parçası olarak sorulmuştur. Parçanın sonunda parça hakkında üç soruluk bir sınav yapılmış ve konu hakkında bir de çizim yerleştirilmiştir.

Kur 2-Ünite 5: Hz. Muhammed'in (s.a.s.) Peygamberliği: Mekke Dönemi (ss. 191-207)

- İlk Vahiy: 35 yaşından sonraki yalnızlık isteği, Kadir gecesine meleğin gelişi, Alak Suresi ilk ayetlerinin nüzulü, Cebraili asli suretiyle görüşü, eve gelip Hz. Hatice ile konuşup örtünmesi, Varaka'ya gidişten bahsedilmiştir. Burada Hıra Mağarasının ziyaretçilerle dolup taşan bir resmi de vardır.



- Gizli ve açık davet dönemleri (“Davet Başlıyor” başlığıyla): Fetret-i vahiy, ilk Müslümanlar, gizli davet, açık davet, Resulullah'ın akrabalarına ziyafet verışı ve Ebu Leheb'in muhalefeti, baskı ve işkenceler ve ağır işkence gören Müslümanlar konu edinilmiştir. Buraya kadar anlatılanlar hakkında cevapları ayetlerde olan dört soruluk bir sınav etkinliği eklenmiştir.

- İlk Müslümanlar (“Hamza ve Ömer Müslüman Oluyorlar” başlığıyla): Hz. Hamza'nın Ebu Cehil'in Resulullah'a yaptıklarına kızarak Müslüman olması, Hz. Ömer'in Resulullah'ı öldürmeye giderken evdeki kardeşinden etkilenip Müslüman olmasına temas edilmiştir.

E T K İ N L İ K	
Aşağıdaki olayları oluş sırasına göre numaralayınız.	
☐	Beş vakit namazın farz kılınması
☐	Peygamberimizin ^(s.a.s.) en büyük destekçileri olan amcası Ebu Tâlib ile eşi Hz. Hatice'nin art arda vefat etmeleri
☐	Tâifliler'in Hz. Peygamber'i ^(s.a.s.) hakaretler ve alaycı sözlerle şehirlerinden kovmaları

- Hz. Muhammed'e (s.a.s.) yönelik tepkiler ve Kur'an-ı Kerim'in bunlara cevabı (“Habeşistan'a Hicret” başlığıyla): Resulullah'ın işkence gören Müslümanları Habeşistan'a yönlendirmesi ve Mekkelilerin onları geri alma teşebbüsü işlenmiştir.

- Müslümanlara uygulanan işkenceler ve sosyal baskılar (“Boykot”, “Hüzün Yılı”

başlıklarıyla): Haşimoğullarına uygulanan boykot ve insafı insanların bunu protestosu ve Resulullah'ın boykot metnini güvenin yediğini söylemesiyle boykotun bitişi ve çok kısa Ebu Talib'in ve üç gün sonra da Hz. Hatice'nin vefatına temas edilmiştir.

• Peygamberimizin (s.a.s.) Tâif yolculuğu: Resulullah'ın davet için Zeyd b. Harise ile birlikte Taif'e gidişi ve taşlanarak Taif'ten kovulması ve Mekke'ye sığınması.

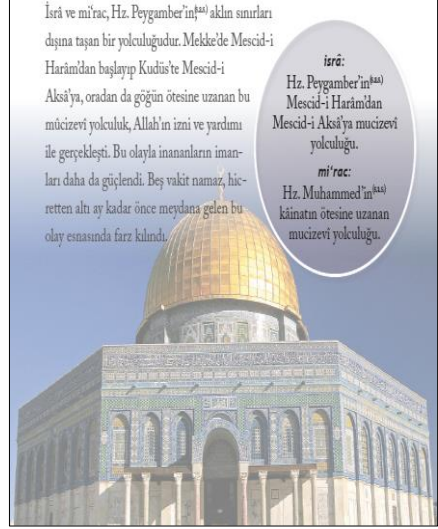
• Bu bilgilerin sunulduğu sayfada yuvarlak kutucuk içinde, Resulullah'ın Hz. Sevd ve Hz. Ayşe ile evliliğinden bahsedilmektedir.

• İsrâ hadisesi (“İsra ve Mirac” başlığıyla): Resulullah'ın Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya ve oradan da semaya yaptığı yolculuk. Bu sayfada aynı zamanda Mescid-i Aksa'nın sembolü olan Hz. Ömer Camii'nin bir fotoğrafı yer almaktadır. Bunların üzerinde yer alan bir kutucukta da, İsra ve Mi'rac kavramlarının tanımları yer almaktadır.

Burada etkinlik olarak bir takım olaylar verilerek bunların kronolojik sıralanması istenmektedir.

• Akabe antlaşmaları (“Yesribliler'le Görüşme”, “Yesrib'e Davet” başlıklarıyla): Resulullah'ın Kâbe'yi ziyaret için gelenlere yaptığı davete icabet eden altı Yesribli ile yaptığı görüşme ve ertesi sene on iki kişiyle yapılan Birinci Akabe Biati anlatılmaktadır. Ertesi yıl 75 kişilik bir heyetle yapılan İkinci Akabe Biati, Hz. Abbas'ın huzurunda cereyan etmiş ve Resulullah Yesrib'e davet edilmiştir.

Mus'ab b. Umeyr'in hayatını konu alan kısa bir okuma parçası ve basit ve renkli bir “Siyer haritası” ile bölüm sona ermektedir. Harita, bazı olaylar ve tarihleri ilgili yerlerde göstererek, akıllı haritaya dönüştürülmüştür.





Kur 3-Ünite 7: Hz. Muhammed'in (s.a.s.) Peygamberliği: Medine Dönemi (ss. 283-317)

• Medine'ye hicret ("Hicret İzni ve Hain Plan", "Mağaradaki İki Dost", "İlk Mescid, İlk Cuma, İlk Hutbe", "...Ve Medine", "Yeni Bir Düzen", "Kardeşlik" başlıklarıyla): Müslümanların Medine'ye hicretlerinin başladığına, fa-kat müşriklerin de Resulul-lah'ı ortadan kaldırmak istek-lerine ve bunun için her kabi-leden seçilen birer kişi ile onu öldüreceklerine temas edilmiştir. Durumdan

*Allah, mutlak güç
sahibidir, hüküm ve
hikmet sahibidir"*

(Tevbe 9 / 40).

*Okuduğunuz âyet meâli
hakkında düşüncelerinizi ar-
kadaşlarınızla paylaşınız.*

*Yüce Rabbimiz
buyuruyor ki:
"Eğer siz ona
(peygambere)
yardım etmezseniz,
(L'Enf. 11)*

haberdar olan Resulullah'ın, kendine bırakılan eşyaları sahiplerine teslim etmesi için Hz. Ali'yi evinde bırakarak geceleyin evden çıkması; Ebu Bekir'le birlikte üç gün Sevr Mağarasında kalması; müşriklerin, mağaranın ağzını kapatan örümcek ve güvercin yuvaları sayesinde, mağarada oldukları ihtimalini düşünmemeleri ve kendisini başka yerde takibe devam etmeleri, onların da mağaradan çıkarak rehberleri sayesinde gizli yollardan Kuba'ya ulaşmaları anlatılmıştır.

Burada birkaç gün kalan Resulullah'ın, buraya bir mescit yapması ve Yesrib'e doğru giderken, yolda Ranuna denen yerde ilk Cuma namazını kılması işlenmiştir.



Allah Resulü'nün Yesrib'e ulaşmasıyla artık orasının Medinetü'r-Resul ismini alması; Resulullah'ın kendisini karşılayıp davet edenleri kırmamak için devesinin çökeceği eve misafir olacağını söylemesi, fakat devenin boş bir arsaya çökmesiyle, burası satın alınarak Mescit yapılmasının kararlaştırılması ve Resulullah Ebu Eyyub el-Ensari'nin evinde kalması anlatılmıştır.

muḥacir:

Bir yerden başka bir yere giden, hicret eden kimselere; özellikle Mekke'den Medine'ye hicret eden sahâbîlere verilen isim.

ensar:

Mekke'den hicret eden Hz. Peygamber (ﷺ) ve muhacirleri hoşnutlukla karşılayan ve onlara yardım etmiş olan Medinelî müslümanlara verilen isim.

Devamında Mescidin yanında Resulullah'ın odalarının ve yine mescidin bir köşesinde de kimsesiz ve bekârların kalacağı “Suffe” adlı bir bölümle Mescid-i Nebinin tamamlanmasından bahsedilmiştir.

Resulullah'ın, Medinelî müşrikler ve Yahudilerle, “Medine Vesikası” denen ortaklık antlaşmasını imzalaması; Medine'nin iklimine alışamadıkları için ilk zamanlarda hasta olan ve şehre alışamayan Mekkeli Muhacirlere kucak açan Medinelilerin

“ensar” adını alması; bu iki grup arasında kardeşleştirme yapılması ve Mekkeli Muhacirlerin Medinelî Ensarın evine yerleşmesi anlatılmıştır.

Bu sayfada bir kutucuk içinde muhacir ve ensar kavramlarının tarifi vardır.

• Müşriklerle ilişkiler (“Bedir Gazvesi”, “Uhud...”, “Hendek Savaşı”, “Hudeybiye Antlaşması”, “Feth-i Mübîn”, “İslâm’a Davet Mektupları”, “Umre”, “ başlıklarıyla): Bedir gazvesinin, Mekkelilerle gerginliğin bir sonucu olarak çıktığı, 1000 civarında Mekkelilere karşı Müslümanların 300 civarında olduğu, yapılan savaşın Allah’ın yardımıyla Müslümanların zaferiyle sona erdiği ve savaş sonunda 70 müşrik ölüsü ve bir o kadar da esir olduğu anlatılmıştır.

Bu arada Yahudi Kaynukalılar ile Müslümanların arasının açıldığı ve çıkan savaştan sonra Kaynukalıların Medine’den çıkarıldığına temas edilmiştir.

Burada yer alan iki yuvarlak kutucuktan birinde Resulullah’ın kızı Hz. Osman’ın karısı Rukiye’nin vefatına diğerinde ise, Hz. Ali ile Hz. Fatma’nın ve bir yıl sonra da Hz. Hasan’ın doğumuna yer verilir.

Medine’ye doğru 3000 kişilik bir orduyla yola çıkan Mekkelilerin, Bedir’in intikamını almak için Uhud’da Müslümanlarla karşı karşıya geldiklerine; 1000 kişi olan İslam ordusunun, münafıkların 300 kişilik gruplarıyla ayrılması üzerine sayıca azaldıklarına; savaşın başlangıçta Müslümanların lehine olduysa da tepeye yerleştirilen okçuların yerinden ayrılmasının savaşın kaybına sebebiyet verdiğine; Müslümanların, başta Hz. Hamza olmak üzere birçok şehit verdiklerine ve Resulullah yaralandığına değinilmiştir.

Hiz. Peygamber^(s.a.s)
Bedir Gazvesi’ne çı-
karken kızı Hiz. Rukiyye’yi
hasta yatağında bırakmıştı.
Damadı Hiz. Osman da karısı
Hiz. Rukiyye’yi yalnız bırakmadı-
ğı için savaşa katılamamıştı. Hiz.
Peygamber^(s.a.s) savaştan döndü-
ğünde o yürek paralayıcı haberi
aldı; kızı Rukiyye vefat
etmişti.

Bedir
Savaşı’ndan
birkaç hafta sonra
Hiz. Peygamber^(s.a.s) kızı
Fâtıma’yı Hiz. Ali’yle evlendir-
di. Bir yıl sonra da Hiz. Fâtıma
ile Hiz. Ali’nin bir oğulları oldu.
Hiz. Peygamber^(s.a.s) torununun
kulağına ezan okudu ve ona
“güzel” anlamına gelen
“Hasan” ismini
verdi.

Uhud Gazvesinden sonra antlaşmayı bozan Yahudi Nadir Oğullarıyla yapılan savaştan sonra, onların da Medine’den çıkarıldıklarına kısaca temas edilmiştir.

Burada yer alan yuvarlak kutucukta Hiz. Ali ile Hiz. Fatma’nın ikinci olan Hiz. Hüseyin’in doğumuna yer verilir.

Hendek Savaşı, Yahudilerin Mekkelileri kışkırtıp civar kabilelerle birlikte Medine’ye saldırmaları üzerine çıktığı; Resulullah’ın,

savunma harbi yapmak için Medine’nin etrafına hendekler kazdığını; hendeğin müşriklerin dirençlerini kırdığı ve bir ay süren kuşatmayı kaldırıp gitmek zorunda kaldıkları ifade edilmiştir. Ancak bu arada Kurayza Oğullarının antlaşmalarını bozdukları ve Medine’deki Müslümanları arkadan vurmaya kalktıkları;

Resulullah'ın ise, Kureys'le bu Yahudilerin arasının bozulmasını sağladığı ve Mekkelilerin gitmesinden sonra Kurayzalıları kuşatma altına alıp teslim olmalarını sağladığı vurgulanır.

Devamında, Resulullah'ın Hac için Kabe'ye gitmek üzere Müslümanlarla yola çıkıp Hudeybiye'ye vardıklarında önlerinin kesilerek daha ileri gitmelerine izin verilmediği, Mekke'ye elçi olarak gönderilen Hz. Osman'ın öldürüldüğü tahmini üzerine Resulullah'ın, savaşmak üzere biat aldığı; Bay'atü'r-Rıdvan denen bu olay üzerine müşriklerin antlaşma teklif ettikleri ve Osman'ın da dönmesi üzerine antlaşma yapıldığı anlatılarak, antlaşmanın dört maddesine yer verilmiştir.

Feth-i Mübîn başlığı, Hudeybiye Antlaşmasından hoşnut olmayan müminlerin kalbini yumuşatacak ayetlerin nüzulüyle gelişen olayları ele alır. Mülteci problemi çözülmüş ve Müslümanlar, Mekkeliler ve diğer Arap kabileleri tarafından kabul edilmeye başlamış olduğu ifade edilir.

Bunun en önemli sonucunun da Bizans, Sasani, Habeşistan, Mısır ve diğer bölgelere gönderilen davet mektupları olduğu vurgulanır.

Burada bir etkinlikte Resulullah'ın Bizans İmparatoruna gönderdiği mektup verilerek, içeriğinin tartışılması istenir.

E T K İ N L İ K
Aşağıda Peygamberimizin ^(s.a.s.) Bizans İmparatoru Herakleios'a gönderdiği mektubun metni verilmektedir. Mektubu okuyup dikkatinizi çeken hususları sınıfta paylaşınız.
Bismillahirrahmânirrahîm
Allah'ın kulu ve elçisi Muhammed'den Bizanslılar'ın büyük reisi Herakleios'a. Selâm hakikat yolunu izleyene olsun. Seni

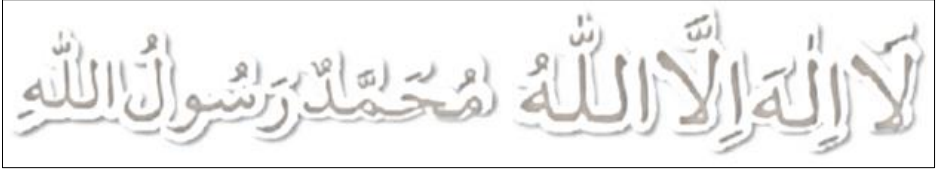
Ertesi sene umre ziyareti için 2000 kişiyle Mekke'ye gidilişinden; üç günlük umre ziyaretinin sonunda Resulullah'ın, Hz. Meymune ile evlenip kabilesinin de bu vesile Müslüman olmasının sağlandığından ve Halid b. Velid ile Amr b. As'ın Müslüman olmasının da bu esnada olmasından bahsedilir.

Burada yer alan yuvarlak kutucuklarda, feth-i Mübin ve nasr-ı aziz kavramları ile, bir ayete ve Hz. Peygamber'in kızı Hz. Zeynep'in ölümüne ve hüznüne yer verilir.

• Hristiyanlarla ilişkiler ("Mûte Savaşı", "Tebük Seferi" başlıklarıyla): Resulullah'ın gönderdiği elçinin öldürülmesi yüzünden Gassanilerin üzerine gönderilen 3000 kişilik ordunun komutanı olarak Zeyd b. Harise'nin atandığından ve Mute denen yerde, 100 bin kişilik Bizans ordusu karşısında

komutanlarını sırayla kaybeden İslam ordusunun, Halid b. Velid'in kumandası altında geri çekildiğinden bahsedilir.

• Mekke'nin fethi (“Antlaşma Bozuluyor”, “Mekke: Yeniden...”, “Elçiler Yılı”, başlıklarıyla): Mekkelilerin Hudeybiye antlaşmasını bozmaları üzerine Resulullah'ın, kan dökmeden ve sulh yoluyla Mekke'yi ele geçirmeye karar verdiği; 10 bin kişilik bir orduyla şehre giren Allah Resulü'nün, İslam'ı seçen Ebu Süfyan başta olmak üzere tüm Mekkelileri affettiği ve kansasız ve kavgasız bir şekilde şehri ele geçirdiği; Kâbe'nin putlardan temizlenip damından ezan okunduğu ve Resulullah'ın, Mekkelilerden biat alarak Medine'ye döndüğü anlatılır.



Bu yıldan sonrasının “Elçiler Yılı” olduğu, her yandan gelen heyetlerin ağırlandığı; her tarafa heyetler göndererek antlaşmalar yapıldığı ve Müslüman olan kabilelere muallimlerin gönderildiği hatırlatılır.

Bizanslıların Müslümanlar üzerine sefere hazırlandıkları haberi üzerine, 30 bin kişilik bir ordu hazırlayarak Bizans'a doğru sefere çıkan Allah Resulü'nün, Tebuk'e geldiğinde bile karşılarına kimse çıkmadığı; Bölgedeki kabilelerin İslam'a davet edilip antlaşmalar yapıldığı kısaca ifade edilir.

Dönüşte Resulullah'ın, kızı ve Hz. Osman'ın karısı Ümmü Külsüm'ün vefat haberiyle karşılaşta ifade edilerek, yaşanan hüznün hissettirilir.

• Vedâ haccı ve Vedâ hutbesi (“Hac”, “Peygamberimizin (s.a.s.) Haccı ve Veda Hutbesi” başlıklarıyla): Hicretin dokuzuncu yılı, Hz. Ebu Bekir 300 kişilik bir kabile ile hac emiri olarak Mekke'ye gittiği, Tevbe Suresi'nin ilk ayetlerinin bu esnada nazil olduğu ve onların da Hz. Ali'yle Mekke'ye duyurulmasının sağlandığı ifade edilir.

Burada yer alan yuvarlak kutucukta hac emirliği ve tavaf kavramları açıklanır.

Ertesi yıl Resulullah'ın hacca gittiği ve 100 binden fazla insanla haccı ifa ettiği ve onlara verdiği nasihatlerin “Veda Hutbesi” olarak tarihe geçtiği vurgulanır.

Burada Okuma Parçası olarak, üç sayfadan fazla “Veda Hutbesi”nin metni verilir.

O K U M A P A R Ç A S I

Vedâ Hutbesi'nden...

Allah'a hamdolsun. O'na hamdeder, O'ndan yardım isteriz. Şahitlik ederim ki Allah'tan başka ilâh yoktur. O, tektir; eşi, ortağı, dengi ve benzeri yoktur. Yine şahitlik ederim ki Muhammed O'nun kulu ve resûlüdür.

Ey insanlar! Sözümü iyi dinleyiniz! Bilmiyorum, belki bu sene-

• Hz. Muhammed'in (s.a.s) vefatı ("Görev Tamamlanıyor..." başlığıyla):
Hacdan üç ay sonra Resulullah'ın, ateşli bir hastalığa yakalandığı; hastalığının ağırlaşması üzerine Hz. Ebu Bekir namazları kaldırdığı; hastalığının hafiflediği anlarda mescide çıkarak arkadaşlarıyla sohbet edip cemaate katıldığı anlatılır.

Rahatsızlığı arttığına ve Hz. Ayşe'nin evinde ve kollarında "En Yüce Dosta" sözleriyle ruhunu teslim ettiğine; cenaze namazının imamsız ve gruplar halinde kılındığına ve vefat ettiği eve defnedildiğine temas edilir.

Bu bölümün sonunda Resulullah'ın doğumundan, vefatına kadarki süreyi içeren "Hz. Peygamber (s.a.s) devri kronolojisi" tablosuna Mekke Dönemi ve Medine Dönemi başlıklarıyla yer verilmiştir.

Hz. Peygamber^(s.a.s.) Devri Kronolojisi

Mekke Dönemi

- | | |
|--------|--|
| m. 571 | - Hz. Muhammed'in ^(s.a.s.) doğumu
- Sütannesi Halime'ye verilmesi |
| m. 574 | - Sütannesi tarafından Mekke'ye getirilerek annesi
Âmine'ye teslim edilmesi |
| m. 575 | - Annesi Âmine'nin Ebvâ'da vefatı üzerine dadısı
Ümmü Eymen tarafından Mekke'ye getirilip dedesi
Abdûlmuttalib'e teslim edilmesi |

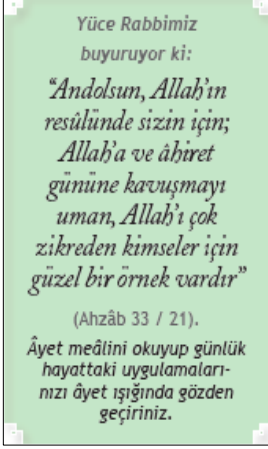
Medine Dönemi	
h. 1/m. 622	- Müslümanların İkinci Akabe Biati'ndan sonra Medine'ye hicret etmeye başlamaları. - Müşriklerin Dârünnedve'de toplanıp Hz. Peygamber'i^(s.a.s.) öldürmeye karar vermeleri - Hz. Peygamber'in^(s.a.s.) Hz. Ebu Bekir'le birlikte hicreti - Kubâ Mescidi'nin inşası - Mescid-i Nebevi'nin inşasına başlanması
h. 1/m. 623	- Muhacirlerle ensar arasında kardeşlik tesis edilmesi (muâhât)
h. 2/m. 624	- Kiblenin Kudüs'teki Mescid-i Aksâ'dan Mekke'deki Mescid-i Harâm'a (Kâbe) çevrilmesi - Orucun farz kılınması

Kur 4-Ünite 5: Hz. Muhammed'in (s.a.s.) Kişiliği ve Örnekliliği (ss. 373-383) bölümü,

• Peygamber olarak Hz. Muhammed (s.a.s.): Peygamberin tebliğ, davetçi, rehber oluşu ve sünneti ile örnek oluşu vurgulanmıştır.

Etkinlik olarak da, verilen bazı ayetlerde Hz. Muhammed'in tespiti istenmiştir.

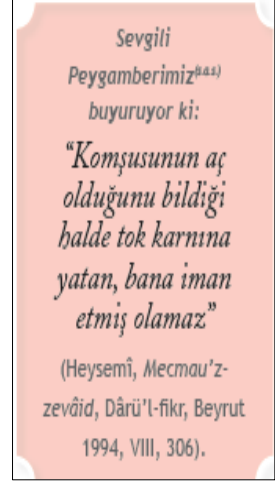
• İnsan olarak Hz. Muhammed (s.a.s.) (“Resûlullah’ın (s.a.s.) Bir Günü”, “İnsan Davranışlarında Örnekliliği”, “İbadetlerin Yapılmasında Örnekliliği” başlıklarıyla): Resulullah’ın çobanlığı, tüccarlığı, zenginliği, fakirliği, hediyeleşmesi, ashabını gözetmesi, küçük odalarda kalması, eşyaları ve yemeği konu edinilmiştir.



Resulullah'ın bir gününden bahisler, gününü üçe bölmesiyle anlatılmıştır. Bir kısmını ibadetle, bir kısmını ümmetinin işleriyle, geri kalan zamanını da kendi işleriyle geçirirdi.

İnsan davranışlarında olan örnekliği ise, etrafındakilerle olan ilişkileri, tevazuu, komşu ve hata ziyaretleri ve cenazeye iştirakleri örneklenmiştir.

Bölüm içerisine serpiştirilen çok sayıdaki ayet ve hadis kutucukları, hem sayfa görünümü ve hem de pekiştirec vd. yönlerden yararlıdır.



İbadetlerin yapılması örnekliği ise, Allah'ı anması, övmesi, farz ve nafile namazları, oruç ve hayır örneklenmiştir.

- Ahlâkî örnek olarak Hz. Muhammed (s.a.s.) ("Ahlâkı" başlığıyla): Bazı ayetlere vurgu yapıldıktan sonra, güvenilirliği, cömertliği, tutumluluğu, adaleti ve müsamahası vb. çok sayıda ahlaki örnekleme yapılmıştır.

Kur 4-Ünite 6: Hz. Peygamber'den (s.a.s.) Davranış Örnekleri (ss. 385-404) bölümü,

- Eş olarak Hz. Muhammed (s.a.s.) ("Müminlerin Anneleri"ne de yer vererek): "Hz. Peygamber (s.a.s.) sevecen, ilgili, hassas, adil, merhametli, düşünceli, sakın, şefkatli, sabırlı, fedakâr, anlayışlı, nazik, duyarlı, saygılı, sorumluluk sahibi, paylaşmayı seven, vefakâr, diğerkâm, güler yüzlü bir eş" olduğu anlatılmıştır. Aynı başlıkların devamında ise Resulullah'ın eşlerini evlilik sırasıyla kısaca tanıtmıştır.



• Baba olarak Hz. Muhammed (s.a.s) (“Hz. Muhammed’in (s.a.s.) Çocukları”na da yer vererek): “Hz. Peygamber (s.a.s.) sevecen, ilgili, hassas, şefkatli, sabırlı, fedakâr, merhametli, çocuklarıyla çocuklaşabilen, biri hariç bütün evlâtlarının acısını görmüş yüreği yanık bir baba” olduğu anlatılmış ve çocuklarına kısaca değinilmiştir.



• Dede olarak Hz. Muhammed (s.a.s) (“Hz. Muhammed’in (s.a.s.) Torunları”na da yer vererek): “Hz. Muhammed,(s.a.s.) sevecen, şakacı, hoşgörülü, ağzı dualı, şefkatli, öpüp koklayan, candan, sımsıcak, seven ve sevilen bir dede” oluşu örnekendirilmiştir.

• Komşu olarak Hz. Muhammed (s.a.s): “Hz. Muhammed (s.a.s.)’in iyiliksever, fedakâr, duyarlı, nazik, hatır gözeten, diğerkâm, saygılı, her zaman paylaşmaya hazır, iyi ve kötü günlerde yalnız bırakmayan, kapısı daima açık bir komşu” oluşu anlatılmıştır.

• Akraba olarak Hz. Muhammed (s.a.s): Hz. Muhammed (s.a.s.) vefakâr, diğerkâm, cömert, güleç, sıra-i rahme özen gösteren, iyiliksever, fedakâr, duyarlı, nazik, hatır gözeten, saygılı, sevecen, iyi ve kötü günlerde yalnız bırakmayan, ilgili, candan, sımsıcak, nezih, iyi huylu, sevilen ve sayılan bir akraba” oluşu örnekendirilmiştir.

• Arkadaş olarak Hz. Muhammed (s.a.s): “Hz. Muhammed (s.a.s.) konuşkan, şakacı, paylaşımcı, vefakâr, diğerkâm, cömert, güleç, yoldaş, dertdaş, gönüldaş, sıcakkanlı, seven ve sevilen bir dosttu.

• Eğitimci olarak Hz. Muhammed (s.a.s) (“Hz. Peygamber’in (s.a.s.) Eğitim ve Öğretiminde İlkeler” başlığıyla beraber): Hz. Muhammed, (s.a.s.) zorlaştırmayıp kolaylaştıran, zeki, sabırlı, sakin, şefkatli, anlatımı açık, anlayışı derin, anlaması seri, öğrettiklerini bilen, bildiklerini yaşayan, güler yüzlü, sözü özlü, müjdeleyici, uyarıcı, vahyi tebliğ eden, örnek olan, âlemlere rahmet bir eğitimci” olarak örnekendirilmiştir.

Bu konuların arasında da yer yer etkinlik ve ayet ile hadislerin ya da ek bilgilerin verildiği renkli, yuvarlak ve köşeli kutucuklara da yer verilmiştir.

E T K İ N L İ K		
Aşağıda sevgili Peygamberimizde ^(s.a.s) bulunan güzel ahlâkî özelliklerden bazıları listelenmiştir. Bugüne kadar Peygamberimizle ^(s.a.s) ilgili olarak öğrendiklerinizi göz önünde bulundurarak siz de listeye farklı maddeler ekleyiniz.		
• <i>âdil</i>	• <i>güvenilir</i>	• <i>merhametli</i>
• <i>ağırbaşlı</i>	• <i>bayâ sahibi</i>	• <i>mutedil</i>
• <i>alçakgönüllü</i>	• <i>boşgörülü</i>	• <i>mütevekkil</i>
• <i>azimli</i>	• <i>boşsohbet</i>	• <i>özverili</i>
• <i>bağışlayıcı</i>	• <i>ıffetli</i>	• <i>sabırlı</i>
• <i>basiretli</i>	• <i>ikram sever</i>	• <i>saygılı</i>
• <i>cesur</i>	• <i>insafli</i>	• <i>sorumluluk sahibi</i>
• <i>cömert</i>	• <i>iradeli</i>	• <i>sözüne sadık</i>
• <i>çalışkan</i>	• <i>iyi niyetli</i>	• <i>şefkatli</i>
• <i>çok şükreden</i>	• <i>kanaatkâr</i>	• <i>takvâ sahibi</i>
• <i>doğru sözlü</i>	• <i>kararlı</i>	• <i>vefalı</i>
• <i>dürüst</i>	• <i>kibar</i>	• <i>yardıms sever</i>
• <i>edepi</i>	• <i>konuk sever</i>	• <i>yumuşak başlı</i>
• <i>güler yüzlü</i>		
• _____	• _____	• _____
• _____	• _____	• _____
• _____	• _____	• _____
• _____	• _____	• _____
• _____	• _____	• _____
• _____	• _____	• _____

Kitapta resim ve fotoğrafa çok çok az yer verilmiştir.

Sonuç

Şüphesiz ülkemizde dini eğitim ve hizmet veren kurumların en başında T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı yer almaktadır. Başkanlık, diğer birçok hizmetleri yanında, geleneksel anlayış doğrultusunda ve doğru bilgilerle toplumun aydınlatılması için çok sayıda ve çeşitli alanlarda yayın faaliyetlerinde de bulunmaktadır. Bu çalışma, başkanlıkça Kur'an kurslarında okutulmak üzere hazırlanan kitaplarda yer alan bilgilerden "siyer"e ait olanlarının analiz ve değerlendirmesini yapmak üzere hazırlanmıştır.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın gerek daimi veya gerekse yaz kurslarında okutulan kitaplar veya kitaplardaki siyere / Hz. Muhammed'in hayatına tahsis edilen bölümler, öncelikle özet olmaları itibarıyla, sıkıştırılmış ve özenle seçilmiş, detaysız bilgilerdir.

Yukarıda da ifade ettiğim gibi, birçok olaya bazen sadece bir cümle veya birkaç cümle ile değinilmiştir. Bu durum, tüm esere ve ilgili bölümlere tahsis edilen sayfa tahdidi ile alakalı olmalıdır.

Bu bilgilerin yüzeysel, tartışmasız ve tutarlı bir biçimde verilmiş olmasının "kurs" geleneği açısından yeterli ve uygun olduğu kanaatindeyim.

Mucize türü anlatıların sadece çok meşhur olanlarına temas edilmesi önemlidir. Mesela, sütannesinin yanındaki göğüs yarılması/şakk-ı sadr olayına temas edilmemiştir. Boykotun kırılması anlatılırken, birkaç insafli kişinin boykotu kırmasıyla, yazının kurtlar tarafından yendiğinin haber verilmesi, birlikte anlatılmıştır. Taif dönüşü cinlerin kendisini dinlemesine temas edilmemiş ancak İsra ve Mirac olayına yer verilmiştir. Hicret için evinden Yasin Suresini okuyarak çıktığı ve kimsenin onu görmediği söylenmiştir. Sevr mağarasının kapasında örümcek ağı ve kuş yuvasına temas edilmiştir. Bedirde Allah'ın yardım gönderdiğine temas edilmiştir. Resulullah'ın Mute savaşı için art arda komutanları tayin etmesini, "onların şehit olacağına yorumladığı" ifade edilmiştir. Başka da hiçbir yerdeki anlatılarda herhangi bir mucizeye veya mucizemsi bir anlatıya yer verilmemiştir. Bu anlatılarda bile bir abartı ve aşırılık göze çarpmaz hatta "mucize" kelimesi bile kullanılmamış veya dikkati çekecek biçimde kullanılmamıştır. Bu da, Allah Resulü'nün yaşanabilir ve örnek alınabilir bir hayat sürdüğü anlamına gelmektedir ki, metinden hedeflenenin de bu olduğu açıktır.

Hususi siyer olarak hazırlananlar dışındaki metinler, karışık da olsa, muhatap yaşlarının seviyelerine uygun olarak hazırlanmıştır. Muhtevanın bu kadar özet ve anlaşılır olması bunu çağrıştırmaktadır.

Kitapların görselliğinin kitapları okunacak biçime soktuğunu, içerisindeki kutucukların da bunu tamamladığını söylemek mümkündür. Her kutucuk anlamlı ve ayrı bir renktedir. Ayetler yeşil; hadisler kahverengi, etkinlik ve okuma parçaları ise mavidir.

Kitapta yer yer resimler varsa da bunlar hem çizimdir ve hem de sayıca çok azdır. Çizim, biçim ve renklendirmelerde abartı olmadığı gibi, rahatsız edicilik de yoktur. Hatta bu kurslara ilkokul çağındaki çocukların da katıldığını düşünürsek, biraz daha renklendirme ve resimlendirmenin olması gerektiği de düşünülebilir.

Metinlerin anlaşılır, abartısız, pratiğe ve akla yatkın, kısa ve sade olduğunu görmekteyiz. Yer yer terimler ve klasik metinlere ait kullanımlar (Hılful fudula katılmanın, kızıl tüylü develerden daha kıymetli olması; Hz. Hatice'nin Zeyd adlı kölesini kocasına hediye etmesi, aynı anda Sevde ve Aişe ile evlenmesi, Ümmü Habibe ile gıyabında nikâh kıyılması) varsa da, bunların, eserin başında da belirtildiği gibi, hoca nezaretinde işleneceği düşünülünce problem teşkil etmeyeceğini düşünmekteyim. Bunları sayılarının çok az olduğunu da ayrıca vurgulamak istiyorum.

Cahiliye hakkında verilen bilgilerin abartılı olduğunu düşünsem de, klasik anlatıya uygun olduğunu söyleyebilirim. Kaldı ki diğer tüm anlatılar da klasik/geleneksel anlatılara uygunluk arz etmektedir. Kitap bu anlamda, Ehl-i

Sünnet geleneğine uygun olarak yazılmıştır.

Bilgi yanlışlığı olmamasının yanında, kitabın iyi incelenip sunuma hazırlandığını da düşünmekteyim. Bunda zengin yazar kadrosunun etkisi olduğu açıktır. Bu denli özet ve her bir kısmı süzülerek hazırlanmış olan bu kitabın diğer yandan, ciddi ve biraz da soğuk/resmi olduğunu da itiraf etmeliyim.

Daha küçük yaştakiler için hazırlanan kitaplar ve etkinlik kitaplarının daha güzel ve cezbedici olduğunu kanaatindeyim. Tamamı renkli ve çok resimli olan bu kitapların, çocukların çok fazla ilgilerini çekeceklerini düşünmekteyim.

Metinlerin, temel dini bilgilere ait olanların öğretimden başak bir hedef güttüğü kanaatine de sahip değilim. Çünkü anlatılarda siyasal ve hamaset özelliklerinin görülmemesi de kanaatimizi desteklemektedir.

Yukarıda verdiğim eserlerin hepsinin tüm dönem ve kurslar için iyi hazırlanmış, ciddi emekler verilmiş, Milli Eğitim'in okullarındaki metinlere göre çok daha profesyonelce ve uzmanlarınca hazırlanmış faydalı eserler olduğunu söylemek durumundayım. Hazırlanan bu eserler açısından cevabını çok açıkça bulamadığım tek husus, neden bu kadar çok değişikliğe gidildiğidir. “Peygamberim (Temel İslam Bilgileri)”, “Peygamberimi Öğreniyorum”, “Dinimizi Öğreniyoruz” ve “Dinim İslam-Temel Bilgiler” kitaplarının hepsinin, uygun ve faydalı olduğu ve kursunu alan bir hoca nezaretinde sistematik bir şekilde işleneceği göz önüne alınırsa, bu kadar değişikliğe gitmenin, eğitim kaygısı dışında daha başka saik ve hedeflerle yapıldığı düşünülmektedir.

Bu metinlerin Diyanet İşleri Başkanlığından beklenen ve onların yapı ve geleneğine uygun içerik ve formda da olduğu açıktır. Diyanetin kendi içerisindeki tüm öğretilerle uyum ve uygunluk içinde olduğu kanaatine sahibim. Temel Bilgilerin öğretilmesi hedefine ulaşmak için gerekli muhteva ve tarza sahip bulunduğunu ve ayrıca konuların birbirlerine destek olduğunu da ifade etmek gerekmektedir.

Kaynakça

- Akşener, T. (2012). Diyanet İşleri Başkanlığına Bağlı Kur'an Kurslarında Yeni Düzenlemeler ve Din Eğitimi (Adana Örneği). Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Işıkdوغان, D. -Adem, K. (2008). “Yaz Kur'an Kurslarında Kur Sistemi ve Kur'an Kursu Öğreticilerinin Bu Sisteme Bakışı”. Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi XLIX/1, 201-221.
- Önder, M. (2010). “Yeni Öğretim Programı ve 8 Ay Süreli Kur'an Kursları (Muhteva, Uygulama, Problemler ve Çözüm Önerileri)”. Fırat Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi

15/2, 297-308.

Önder, M. (2009). “Yaz Kur'an Kurslarında Amaçların Gerçekleşme Düzeyleri-Sivas Örneği”. Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi XIII/1, 261-302.

Sel, S. (2012). Yaz Kur'an Kurslarında Kur Sistemi. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Yılmaz, N. (2010) “Yaz Kur'an Kurslarında Nitelikli Eğitim” Etkili Din Öğretimi. İstanbul: Türkiye İlahiyat Tedrisatına Yardım Eden Dernekler Federasyonu Yay. Geliştirilmiş 3. Baskı, Eylül.

Ege Üniversitesi'nin Türk Medya Sektörüne Katkıları ve Yayıncılık Deneyimi

Yiğit AÇIK*

Giriş

Türkiye’de yükseköğretim kurumlarının medya alanındaki faaliyetleri, yalnızca akademik bilgi üretimiyle sınırlı kalmayıp aynı zamanda uygulamalı eğitim, kamuoyu bilgilendirmesi ve kültürel iletişim açısından da önemli işlevler üstlenmiştir. Bu bağlamda, 1955 yılında kurulan Ege Üniversitesi, Türkiye’nin batısında yer alan köklü bir araştırma üniversitesi olarak, medya ve iletişim alanında öncü çalışmalar yürütmüş, radyo, televizyon ve ajans haberciliği alanlarında önemli bir kurumsal deneyim geliştirmiştir. Üniversitenin medya tarihine bakıldığında hem akademik hem de teknik açıdan kademeli bir gelişim sürecinin izleri görülmektedir. Bu süreç, 1980’li yıllardan itibaren Ege Üniversitesi’nin kendi haber ajansını, kapalı devre radyo ve televizyon sistemlerini, ardından karasal yayın yapan medya organlarını hayata geçirmesiyle ivme kazanmıştır. Böylelikle Ege Üniversitesi, üniversite bünyesinde medya üretimi ve iletişim teknolojilerinin kullanımı konusunda Türkiye’de örnek bir model oluşturmuştur.

Ege Üniversitesi’nin medya alanındaki katkıları, yalnızca kurumsal iletişimin güçlendirilmesiyle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda öğrencilerin uygulamalı eğitim süreçlerinin zenginleşmesine ve ulusal medya sektörüne nitelikli insan kaynağı kazandırılmasına da olanak sağlamıştır. Ege Ajans, Radyo Ege Kampüs FM 100.8 ve Ege Üniversitesi Televizyonu gibi medya birimleri hem üniversite içinde hem de ulusal ölçekte bilgi üretiminin ve bilimsel içeriğin yaygınlaştırılmasına hizmet etmiştir. 2017 yılında bu birimlerin Ege Üniversitesi Medya Uygulama ve Araştırma Merkezi (EGEMM) çatısı altında birleşmesiyle birlikte, Ege Üniversitesi’nin medya ekosistemi daha bütüncül ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşmuştur. Bu makale, söz konusu tarihsel süreci ele alarak, Ege Üniversitesi’nin Türk medya sektörüne katkılarını, yayıncılık deneyimlerini ve bu deneyimlerin üniversite-sektör etkileşimi üzerindeki yansımalarını incelemeyi amaçlamaktadır.

* Öğr. Gör. Dr., Ege Üniversitesi Medya Uygulama ve Araştırma Merkezi, yigitacik@ege.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-6233-8005>

Gazetecilik ve Ajans Haberciliği

Ege Üniversitesi'nde yayımladığı ve elimize geçen ilk gazete 09.02.1966 tarihinde ilk sayısı yayımlanan Üniversite Gazetesi'dir. Ege Üniversitesi Talebe Birliği'nin yayınladığı bu gazetenin yazı işleri müdürlüğü Ünal Özçelik Aral tarafından yapılmıştır. Cumhur Sümer, Metin Turan ve Savaşkan Olcaysu tarafından hazırlanan gazetenin baskısı Ege Üniversitesi Matbaası'nda yapılmıştır. (Ege Ajans, 2025). Ege Üniversitesi'nde bir haber ajansı kurulmasına yönelik çalışmalar 1980'li yılların ikinci yarısında gündeme gelmiştir. Ege Üniversitesi bünyesinde gerçekleştirilen bilimsel, kültürel, sportif, teknik ve sosyal içerikli yenilik ve etkinliklerin kamuoyuna doğru ve güvenilir bir biçimde aktarılması; medyanın ve kamuoyunun doğru bilgiyle buluşturulması amacıyla, Ege Üniversitesi Haber Ajansı (Ege Ajans), 2 Şubat 1987 tarihinde Ege Üniversitesi Basın Yayın Yüksekokulu Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Oğuzhan Kavaklı'nın koordinatörlüğünde kurulmuştur. Ajansın resmi kuruluşundan önce çalışma ve işleyiş yönergesi Ege Üniversitesi Senatosu'nun 27 Ocak 1987 gün ve 4 sayılı kararı ile kabul edilmiştir. (Bilgehan, Ertaş, & Akşit, 2012) Ege Ajans'ın kuruluş sürecinde Ege Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Sermed Akgün ile Ege Üniversitesi Basın Yayın Yüksekokulu Müdürü Prof. Dr. Özcan Özal'ın önemli destekleri bulunmaktadır. Ege Ajans, kurulduktan sonra medyaya haber üretimi ve servisinin yanı sıra Ege Üniversitesi'nin basın toplantılarını organize etmiş, medya ile ilgili bilimsel araştırmalar yürütmüş ayrıca sosyal sorumluluk projelerine de öncülük etmiştir. Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi öğrencileri için bir uygulama laboratuvarı işlevi gören Ege Ajans, günümüzde İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü öğrencilerinin üçüncü ve dördüncü sınıfta birer hafta zorunlu uygulama yaptıkları ve böylece deneyim kazandıkları bir merkez konumuna gelmiştir.

2018 yılında haber koordinatörlüğü görevine getirilen Yunus Atmaca dönemiyle birlikte Ege Üniversitesi Haber Ajansı dijital mecralarda daha çok yer almaya başlamıştır. Yeni bir web sayfası ve sosyal medya hesapları oluşturulmuş, medya takip hizmeti vermeye başlamıştır. Ayrıca ayda bir yayımlanan "Kalem Gazetesi" Ege Üniversitesi'nin aylık gündeminden oluşan haberlerle düzenli olarak yayımlanmaktadır. İlk kez 3 Ekim 1983 yılında yayımlanmaya başlanan Kalem Gazetesi, çeşitli kamu ve özel kurumlara gönderilmektedir. Ajans ayrıca karasal yayın yapmakta olan Ege Üniversitesi Radyosu Radyo Ege Kampüs FM 100.8'in ve Ege Üniversitesi Televizyonu'nun haber bültenlerinin hazırlanmasından sorumludur. Haber üretimi ve servisi yanında her yıl hazırladığı Ege Üniversitesi *Medya Analiz Raporu* ile Ege Üniversitesi'nin kamuoyunda görünürlüğünü objektif kriterlerle raporlayan Ege Ajans, her gün yerel ve ulusal basına haber

servisi yapmakta, bünyesinde muhabir, foto muhabir, web ve grafik tasarım alanlarında çalışan güçlü bir kadro ile hizmetlerini sürdürmektedir.

Radyo Yayıncılığı

Yeni Dalga Radyosu, Frekans 89

Radyo yayıncılığı, söz ve müziğin radyo dalgaları aracılığıyla iletilmesi, bir sağlayıcı tarafından dağıtılması ve bir alıcı cihaz vesilesiyle dinleyici tarafından alınması şeklinde tanımlayabileceğimiz (Devlin, 2018) bir teknoloji olarak 20. yüzyılın başlarından itibaren toplumsal iletişim biçimlerini dönüştürmüştür. Diğer kitle iletişim araçlarından farklı olarak yalnızca işitsel kodlarla işlemekte olan bu mecra, geniş kitlelere dolaysız ve hızlı ulaşım imkânı sunması bakımından hem teknik hem de sosyolojik açıdan önem arz etmektedir. Radyonun haberleşme ve kültürel aktarım süreçlerinde üstlendiği rol, onu yalnızca bir yardımcı araç değil, aynı zamanda bağımsız bir iletişim alanı hâline getirmiştir. Bu bağlamda, radyo yayıncılığının tarihsel gelişimi ve kurumsallaşma süreci, iletişim çalışmalarında temel inceleme alanlarından biri olarak değerlendirilmektedir. (Bağır & Çakır, 2023)

Ege Üniversitesi'nde ilk radyo yayını kapalı devre olarak 6 Aralık 1989 Çarşamba günü 12.00-13.00 saatleri arasında Ege Üniversitesi Basın Yayın Yüksekokulu'nda yapılmıştır. Basın Yayın Yüksekokulu öğrencilerinin girişimi ve öğretim üyelerinin desteğiyle başlatılan yayınlar ilk olarak okulun yalnızca bir koridoruna, 1991 yılında okul kantinine ulaştırılmıştır. (Özden, 1992) 1992 yılında İletişim Fakültesi adını alan Ege Üniversitesi Basın Yayın Yüksekokulu Kapalı Devre Radyosu'nun kuruluş amacı okul öğrencilerinin derslerde öğrendiklerini uygulamaya koymaları, radyoculuk mesleğini sevmeleri, amatörce de olsa bu alanda ilk çalışmalarını yapabilecekleri bir ortamın sağlanmasıdır.

Başlangıçta Kapalı Devre Radyosu (KDR) adıyla kurulan ve 1991 yılında Yeni Dalga Radyosu-89 (YDR-89) adını alan İletişim Fakültesi Radyosu, yapımcılık, sunuculuk, teknik eleman ve yönetim görevlerinin tamamını öğrencilerin üstlendiği, eğitim amaçlı bir gençlik radyosu olmuştur.

YDR-89 yayına başladığında yayın süresi bir saat olarak belirlenmiştir. Yayınlar bant yayın şeklinde hazırlanmıştır. O yıllarda öğrencilerin 60 dakikalık bir yayın bandı hazırlayabilmeleri için gereken süre bir haftayı bulmaktaydı. Yayın ve yapım teknolojilerinin gelişmesi, radyo personelinin deneyim kazanması ve zamanla personel sayısının artmasına koşut olarak yayın bantlarının hazırlanma süresi kısalmıştır. 1992 yılının şubat ayına gelindiğinde YDR-89 pazartesi ve cuma günleri canlı yayın yapar duruma gelmiştir.

YDR-89 yayına başladıktan kısa bir süre sonra üretilen programların kalitesi çeşitli yarışmalarda tescillenmiştir. Ege Üniversitesi Basın Yayın Yüksekokulu Halkla İlişkiler Kulübü'nün 1991 yılında düzenlediği 1. Genç İletişimciler Yarışması'nda birinciliği İmge Uluçay ve Özlem Çayhan'ın hazırladığı “Organ Nakli ve Organ Bağışı”, ikinciliği Koray Ersoy'un hazırladığı “Orada Bir Radyo Var Koridorda”, üçüncülüğü Serhat Baştan'ın hazırladığı “Kosmos ve Ötesi” adlı programlar almıştır. Yarışmanın radyo dalının jüri üyeliğini Prof. Dr. Özcan Özal, Doç. Dr. Seyide Parsa, Dr. Şadan Gökovalı, TRT İzmir Radyosu spikerlerinden Misket Ünay ve Uzman Abdülkadir Çetintahra yapmıştır. Ayrıca Hürriyet Vakfı'nın düzenlediği VI. Genç Gazeteciler Yarışması'nda Koray Ersoy'un hazırladığı “Orada Bir Radyo Var Koridorda” adlı program yarışmada üçüncülüğü kazanmıştır. (Özden, 1992)

YDR-89 ile radyo yayıncılığı alanında deneyim kazanan Ege Üniversitesi 2001 yılında Radyo Kampüs Ege FM 100.8'in¹⁷ kurulmasıyla analog karasal yayıncılığa geçerek daha geniş bir kapsama alanı ile yayınları sürdürecektir.

Radyo Ege Kampüs FM, Frekans 100.8

Ege Üniversitesi, Radyo Ege Kampüs FM 100.8'in (REK) kurulmasıyla birlikte YDR-89'dan farklı olarak gerçek anlamda analog karasal radyo yayıncılığını deneyimlemiş gerek prodüksiyon gerekse yayın teknolojileri (link-verici sistemleri ile webcasting) alanında önemli bir tecrübe kazanmıştır. REK, Ege Üniversitesi Bilgi ve İletişim Teknolojileri Uygulama ve Araştırma Merkezi (BİTAM) tarafından, merkez müdürlüğü ve stüdyolarının bulunduğu Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi ana binasında kurulmuş ve yayınlarına 26 Kasım 2001 tarihinde 300 Watt'lık analog radyo vericisiyle başlamıştır. Radyo yayınlarına başlanır başlanmaz Ege Üniversitesi Radyo Öğrenci Topluluğu kurularak her fakülteden radyoculuğa ilgi duyan öğrencilerin bir araya getirilmesi sağlanmıştır. Ayrıca radyonun isminin belirlenmesi için Ege Üniversitesi'nde bir yarışma düzenlenmiştir. Radyodaki ilk canlı yayın Ege Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Ülkü Bayındır'ın katılımıyla 21 Aralık 2001 tarihinde BİTAM radyo stüdyosunda gerçekleştirilmiştir.

Radyonun kurulmasıyla birlikte teknik ve idari yapının şekillenmesinde önemli rol oynayacak olan radyo formatının belirlenmesi çalışmalarına girilmiştir. Bu amaca yönelik Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Huriye

¹⁷ Radyo Kampüs Ege, karasal yayın yapan Ege Üniversitesi radyosunun ilk adıdır. Fonetik açıdan telaffuzunun zor olması nedeniyle isim daha sonra “Radyo Ege Kampüs FM 100.8” olarak değiştirilmiştir.

Kuruoğlu'nun katkılarıyla 2002 yılında İzmir'de gençlerin radyo dinleme eğilimlerini araştıran bir anket çalışması yapılmıştır.

Radyo stüdyolarının kurulumu ve teknik altyapının tamamlanması çalışmaları sürerken Türkiye'de radyo ve televizyon yayınlarını düzenleyen 3984 Sayılı Kanun'da bir değişiklik yapılması gündeme gelmiştir. 3984 Sayılı Kanun, 1994'te yürürlüğe girdiği zaman, radyo-televizyon yayıncılığı eğitimi veren iletişim fakültelerinin bu alanda öğrencilerin uygulama yapmalarına yönelik olarak radyo, televizyon kanalı kurmaları için frekans ve kanal tahsisine ilişkin bir hüküm konmamıştır. Kamuoyundan gelen talepler doğrultusunda 15.5.2002 tarihinde Resmî Gazete'de yayımlanan 4756 Sayılı Kanun'la, 3984 Sayılı Kanun'un 24. maddesi değiştirilerek radyo-televizyon bölümleri bulunan iletişim fakültelerine ücretsiz olarak yerel bazda frekans ve kanal tahsis edilmesi mümkün olmuştur. (Açık, Uslu, & Apaydın, 2016)

Bu düzenlemeden sonra Ege Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Ülkü Bayındır'ın direktifiyle 2002 yılında İletişim Fakültesi'ne taşınan radyo, 2009 yılına kadar yayınlarını Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi'nin stüdyolarından sürdürmüştür. Kurulduğu 2001 yılından 2002 yılı sonuna kadar 300 Watt gücünde bir verici ile yayınlarını belirtilen tarihlerde Bornova'nın yüksek binalarından biri olan Tıp Fakültesi çatı katından yapan REK'in yayınları Bornova, Karşıyaka Alaybey mıntıkası, Alsancak liman bölgesi ve denizin sağladığı avantaj ile Karaburun kıyılarında dinlenebilmiştir. İletişim fakültesine taşındıktan sonra anteni iletişim fakültesinin çatı katına kurulan radyo vericisinin düşük gücü ve iletişim fakültesinin çatısının tıp fakültesinin çatısına kıyasla daha alçakta kalması nedeniyle karasal yayınların kapsama alanı daralmıştır. Ancak kurulduğundan itibaren web yayınlarını iletişim fakültesinde de sürdüren REK, özellikle öğrencilerin takip ettiği bir radyo olmaya devam etmiştir.

Radyo Ege Kampüs'ün Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi'nden yayın yaptığı dönemde İletişim Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Ahmed Bülend Göksel'in girişimiyle Ege Üniversitesi'nin radyo ve televizyon yayını yapabilmesi amacıyla Radyo Televizyon Üst Kurulu'na resmi başvuruda bulunulmuştur. Ege Üniversitesi'nin bu başvurusunu değerlendiren Üst Kurul 2004 yılında radyo yayını için FM 100.8 MHZ frekansını, televizyon yayını içinse VHF 9. Kanalı Ege Üniversitesi'ne tahsis etmiştir.¹⁸ RTÜK'ün aldığı bu karar, Ege Üniversitesi'nin 2013 yılından itibaren televizyon yayınlarına başlamasında da önemli bir dayanak noktası olacak, yayıncılık faaliyetlerin hukuki bir zeminde yürütülmesine imkân tanıyacaktır.

¹⁸ Radyo Televizyon Üst Kurulunun 30.12.2004 tarih ve A.01.1.RTÜ.0.01.06.04/4011 0013881 numaralı yazısı.

2008 yılında göreve başlayan Ege Üniversitesi'nin yeni rektörü Prof. Dr. Candeğer Yılmaz, 24.12.2008 tarihinde Ankara'da TRT Genel Müdürü ile yeniden faaliyete geçirilmesi planlanan Ege Üniversitesi Radyosu vericilerinin İzmir Yamanlar Karatepe mevkiindeki TRT TV/FM Verici İstasyonu'na konuşlandırılması ile ilgili bir toplantı yapmıştır. Bu toplantıdan sonra Ege Üniversitesi Radyosu'nun yayın içeriği ve teknik altyapısının güçlendirilmesi çalışmalarının yürütülmesi için bir komisyon kurulmuştur.¹⁹ Ege Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Candeğer Yılmaz, Rektör Yardımcıları Prof. Dr. Atilla Silkü ve Prof. Dr. Azmi Telefoncu, İletişim Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Ahmed Bülent Göksel, İletişim Fakültesi Radyo TV Sinema Bölümü Başkanı Prof. Dr. Nimet Önür, BİTAM Müdürü Prof. Dr. Fazıl Apaydın, Tıp Fakültesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. Mehmet Dinçer, Ege Ajans Müdürü Yrd. Doç. Dr. Oğuzhan Kavaklı, EÜ Sağlık Kültür ve Spor Daire Başkanı Dr. Figen İnan, TRT İzmir Radyosu'ndan Misket Dikmen ve raportör üye olarak Uzm. Yiğit Açık'tan (BİTAM) oluşan komisyon ilk toplantısı 07.01.2009 tarihinde Rektörlük Senato Salonunda gerçekleştirmiştir.

Radyo komisyonu toplantısında Radyo Ege Kampüs'ün geleceği açısından önemli kararlar alınmıştır. İlk olarak radyo yönetim kurulu oluşturulmuş ve ilk toplantısını 14.01.2009 tarihinde Ege Üniversitesi 50. Yıl Köşkü'nde yapmasına karar verilmiştir.²⁰ Radyonun konuşlanacağı yer olarak öğrencinin yoğun olarak bulunması, genişlemeye uygun yapısı, güvenlik altyapısı ve ulaşım kolaylığı gibi nedenlerden ötürü Ege Üniversitesi Öğrenci Köyü uygun bulunmuştur. Toplantı sonunda BİTAM, EÜ Öğrenci Köyü içinde faaliyete geçirilmesi planlanan radyonun fiziki durumu ile donanım ihtiyacının belirlenmesine yönelik bir proje hazırlaması konusunda görevlendirilirken, Prof. Dr. Nimet Önür'ün Ege Üniversitesi Radyosu'nun yönerge taslağını hazırlamasına karar verilmiştir.

Karasal yayın yapan bir radyo istasyonunun teknik, içerik ve idari yönden planlanarak yayına başlaması üst yönetim iradesi, mali destek ve yetişmiş personel mevcudiyeti gerektirmektedir. Üst yönetimin desteğiyle sağlanan bütçe kaynaklarıyla BİTAM ve Devlet Türk Musikisi Konservatuarı (DTMK) tüm teknik süreçlerin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi görevini üstlenmiştir. Ege Üniversitesi Radyo İstasyonu'nun projesinin çizilmesi, projeye uygun olarak inşa edilmesi, güncel yayın ve yapım ekipmanlarıyla donatılması konusunda Prof. Dr.

¹⁹ Ege Üniversitesi Kurul İşleri Şube Müdürlüğü'nün 02.01.2009 tarih ve B.30.2.EGE.0.05.00.00/01-22-27 sayılı yazısı

²⁰ Radyo Ege Kampüs'ün ilk yönetim kurulu şu isimlerden oluşmaktaydı: Prof. Dr. Candeğer Yılmaz (Rektör), Prof. Dr. Nimet Önür (İletişim Fakültesi Radyo TV Sinema Bölümü Başkanı), Prof. Dr. Fazıl Apaydın (BİTAM Müdürü), Prof. Dr. Kadir Arslan (Eğitim Fakültesi Dekanı), Doç. Dr. Öcal Özbilgin (EÜ Devlet Türk Musikisi Konservatuarı Müdür Yardımcısı), Yrd. Doç. Dr. Oğuzhan Kavaklı (Ege Ajans Müdürü), Uzm. Dr. Figen İnan (EÜ Sağlık Kültür ve Spor Daire Başkanı), Misket Dikmen (TRT İzmir Radyosu)

Fazıl Apaydın, EÜ Devlet Türk Musikisi Konservatuarı'ndan Öğr. Gör. Levent Uslu, BİTAM'da görev yapan Uzm. Dr. Erhan Parıltay ve Uzm. Yiğit Açık çalışmışlardır. Radyo vericisi 18.03.2009 tarihinde TRT Yamanlar Karatepe Verici İstasyonu'na kurulmuştur. Radyo inşaatının bitmesinin hemen ardından 3-8 Mayıs 2010 tarihleri arasında radyo ekipmanlarının kurulum işlemleri tamamlanmıştır.

Kurulum işlemlerinin tamamlanmasıyla Ege Üniversitesi radyosu yönetimi şu şekilde oluşturulmuştur: Genel Koordinatör Prof. Dr. Fazıl Apaydın, Genel Koordinatör Yardımcısı Prof. Dr. Nimet Önür, Haber Müdürü Yrd. Doç. Dr. Oğuzhan Kavaklı, Program Direktörü Misket Dikmen, Müzik Direktörü Öğr. Gör. Levent Uslu, Halkla İlişkiler Sorumlusu Öğr. Gör. Yeliz Tuna, İdari Sorumlu Uzm. Yiğit Açık, Teknik Koordinatör Ümit Aydoğan, Prodüksiyon Sorumlusu Taylan Eren ve Ufuk Algan, Verici ve Link Sistemleri Teknik Destek Birimi: Halil Özduvan ve Necdet Özyurt. Radyonun çalışır hale gelmesiyle birlikte 21.12.2010 tarihinde öğrenci köyünde resmi açılış töreni düzenlenmiştir.

Radyonun çalışmalarının yürütülmesi, programların hazırlanması, yayın akışının oluşturulması için öğrenci topluluğunun süreçlerde aktif bir şekilde rol alması sağlanmıştır. Bu amaca yönelik olarak TRT spikerlerinden Misket Dikmen “Diksiyon”, TRT Radyo program yapımcılarından İlhami Arslan “Radyoda Program Yapımı” dersleri vermişlerdir.

Radyonun popülerlik kazanmaya başlamasıyla birlikte 2012 yılında radyo topluluğu öğrencilerinin girişimiyle Radyo Ege Kampüs Ödül Töreni düzenlenmeye başlamıştır. Sosyal medya hesaplarından yapılan anket sonucu katılımcıların oylarıyla seçilen medya dünyasının önemli isimleri bu ödül törenine katılmak için Ege Üniversitesi'ne gelmişlerdir.

Özellikle reklamsız yayınları, üretilen programlar ve yayın kalitesi sayesinde Radyo Ege Kampüs kısa sürede İzmir'in çok dinlenen radyoları arasına girmiştir.

Televizyon Yayıncılığı

Televizyon, 20. yüzyılın başlarından itibaren teknolojik gelişmelerin ve bilimsel buluşların kesişiminde biçimlenen, çok sayıda bilim insanının katkısıyla ortaya çıkan karmaşık bir iletişim aracıdır. Görsel iletimin doğası gereği daha sofistike bir teknik altyapı gerektiren televizyonun gelişim süreci, radyoya kıyasla daha yavaş ve çok yönlü olmuştur. Farklı zaman ve coğrafyalarda gerçekleştirilen teorik ve pratik çalışmalar sonucunda, ses ve görüntünün eşzamanlı olarak aktarılabilirdiği yayın sistemlerinin temelleri atılmış; bu sürece görüntü tarama

sistemlerinden elektronik sinyal kodlamasına kadar pek çok alanda katkı sunan araştırmacılar yön vermiştir. Televizyonun icadı yalnızca yayın sistemlerinin değil, aynı zamanda izleyici tarafından algılanabilmesini sağlayan alıcıların (televizyon cihazlarının) tasarımını da zorunlu kılmış, bu da süreci daha karmaşık hale getirmiştir. (Aziz, 2013)

Televizyon yayıncılığı, yalnızca teknik bir buluşun pratiğe dökülmesiyle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda toplumsal iletişim biçimlerini dönüştüren kültürel bir fenomen hâline gelmiştir. Görsel-işitsel içeriğin kitlesel ölçekte ve eş zamanlı sunulması, bilginin aktarımında yeni olanaklar sağlamış; toplumsal etkileşimleri, gündelik yaşam pratiklerini ve hatta politik süreçleri doğrudan etkilemiştir. (Belle, Aitaki, & Jansson, 2025) Bu bağlamda, televizyon teknolojisinin kurumsallaşması ve farklı sektörlere entegre edilmesi, özellikle kamu yayıncılığı ve üniversite temelli medya üretimi açısından incelenmeye değerdir. Devlet üniversitelerinde televizyon yayınlarının başlaması ise hem akademik üretimin hem de öğrenci katılımının farklı mecralarda temsil edilmesine olanak tanıyan önemli bir dönüm noktasıdır.

Ege Üniversitesi Televizyonu'nun çekirdeği “Odyovizüel Merkez”

Ege Üniversitesi'nde ilk televizyon yayını, kapalı devre yayınları şeklinde tıp fakültesinde başlamıştır. Tıp eğitiminin görselliğe dayanan özelliği nedeniyle dönemin yaygın teknolojisi olan video teknolojisinin eğitim faaliyetlerinde kullanılması fikrini ortaya atan Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. İsmet Köktürk, dönemin rektörü Prof. Dr. Sermed Akgün'ün desteğiyle Ege Üniversitesi'nde bu alanda faaliyet gösterecek bir merkezin açılması konusunda çalışmalar başlamıştır. Ege Üniversitesi Senatosu'nun tıp fakültesinde öğrenim gören stajyer öğrencilerin bilgi ve deneyimlerini artırmak amacıyla 05.07.1984 tarihinde *Kapalı Devre Televizyon Yayın-Dökümantasyon Uygulama ve Araştırma Merkezi*'nin kurulması kararını almasıyla Ege Üniversitesi Televizyonu'nun temellerini atılmıştır. Oybirliğiyle alınan bu karara istinaden Yükseköğretim Kurulu 13.08.1984 tarih E.Ö/07.04.004/2743-010050 sayılı yazısı ile Ege Üniversitesi Rektörlüğüne bağlı olarak Odyovizüel Uygulama ve Araştırma Merkezi'nin kurulmasına karar vermiştir. Merkez müdürlüğüne Prof. Dr. İsmet Köktürk atanmıştır. Prof. Dr. Köktürk'ün 1997 yılına kadar müdür olarak görev yaptığı ve “Odyovizüel Merkez” olarak anılacak merkezde yüzlerce tıp eğitimi filmi hazırlanmıştır. Ayrıca oluşturulan kapalı devre televizyon sistemi sayesinde bir merkez stüdyoya bağlanan tıp fakültesi dershaneleri ve ameliyathaneleri arasında kablolu ses ve görüntü iletim hatları kurulmuş, çeşitli yönlendirme sistemleri ile canlı ders ve canlı ameliyat yayınları gerçekleştirilmiştir. Tıp fakültesi öğretim üyeleri, asistanları ve öğrenciler

tarafından eğitim filmleri hazırlanmış, canlı yayınlar yapılarak bu alanda deneyim kazanılmıştır. Ayrıca Türkiye’de Kulak Burun Boğaz alanındaki ilk odyovizüel sempozyum bu merkezde hazırlanan filmler gösterilmek suretiyle 1989 yılında gerçekleştirilmiştir.

BİTAM Dönemi

Prof. Dr. İsmet Köktürk 1997 yılında emekli olduktan sonra dönemin Ege Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Refet Saygılı, Tıp Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Ülkü Bayındır’ın önerisiyle merkez müdürlüğüne Doç. Dr. Fazıl Apaydın’ı atamıştır. Bu dönemin en belirgin iki özelliğinden birincisi analog sistemlerden sayısal sistemlere geçişin hızlanması ikincisiyse internet teknolojisinde yaşanan gelişmelere bağlı olarak internet kullanımının yaygınlaşmaya başlamasıdır. 2001 yılında BİTAM’a dönüşmesinden önce Odyovizüel Merkez döneminde sayısal yayıncılığa geçiş hedefleri kapsamında video yayın ve yapım donanımlarının güncellendiği görülmektedir. Bu bağlamda Türkiye’de sayıları çok az olan sayısal video kurgu ünitelerinin (non-lineer editing systems) bir tanesi de Odyovizüel Merkez’de kullanılmaya başlanmıştır. Doğrusal Olmayan Kurgu Sistemleri olarak da Türkçeye çevrilen bu bilgisayar destekli kurgu sistemleri o güne kadar video yapımcılığının post prodüksiyon aşamalarından büyük kolaylık ve esneklik sağlayan sistemler olarak ön plana çıkmıştır. Bu kurgu ünitesinde yapılan ilk video prodüksiyon, Ege Üniversitesi Hastanesi Başhekimi Prof. Dr. Gürhun Atabay’ın talebi üzerine, yenilenen Ege Üniversitesi Tıp Fakültesinin 35 ameliyathanesi başta olmak üzere Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi ve Hastanesi’ne yapılan diğer yatırımların tanıtımına yönelik çalışma olmuştur. Dijital video prodüksiyon, dijital fotoğrafçılık ve dijital masaüstü yayıncılık uygulamaları konusunda yapılan teknolojik yatırımlarla bilimsel bilginin yaygınlaşmasına yönelik bugün popüler hale gelen “bilim iletişimi” alanında 1990’lı yılların ikinci yarısından itibaren Ege Üniversitesi’nde önemli çalışmalar yapılmıştır.

2000 yılında Ege Üniversitesi Rektörlüğüne atanan Prof. Dr. Ülkü Bayındır ve ekibi, yaptığı değerlendirme sonucunda Odyovizüel Uygulama ve Araştırma Merkezi ile Bilgisayar Uygulama ve Araştırma Merkezi’nin (BAUM) 2001 yılında tek çatı altında birleştirilerek yeni bir merkez oluşturulmasına karar vermiştir.²¹ (Bilgehan, Ertaş, & Akşit, Kuruluşundan Günümüze Ege Üniversitesi 1955-2005, 2005) Bu süreç, Rektör yardımcısı Prof. Dr. Fikret İkiz ve Odyovizüel Merkez Müdürü Prof. Dr. Fazıl Apaydın’ın çalışmalarıyla başarılı bir

²¹ Ege Üniversitesi Odyovizüel Uygulama ve Araştırma Merkezi’nin ismi Ege Üniversitesi Senatosu’nun 08.05.2001 tarih ve 10/7 sayılı kararı “Ege Üniversitesi Bilgi ve İletişim Teknolojileri Uygulama ve Araştırma Merkezi” olarak değiştirilmiş ve görev kapsamı genişletilmiştir. Merkezin işleyişini düzenleyen yönetmeliği 22.07.2001 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

şekilde tamamlanmıştır. Bilgi ve İletişim Teknolojileri Uygulama ve Araştırma Merkezi (BİTAM) adını alacak bu yeni merkez Ege Üniversitesi yayıncılık tarihinin dönüm noktalarının olarak kabul edilen Radyo Ege Kampüs ve Ege Üniversitesi Televizyonu'nun kuruluşunu gerçekleştirecektir. BİTAM ayrıca 2010 yılında Ege Üniversitesi'nin ilk uzaktan yüksek lisans eğitim programı olan çevrimiçi e-MBA yüksek lisans programının teknik altyapı, idari ve akademik koordinasyonunu sağlayarak bugün faaliyet gösteren Ege Üniversitesi Uzaktan Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi'nin (UZEM) temellerini atmıştır.

Video prodüksiyon, kapalı devre televizyon yayıncılığı ve teletıp (telemedicine) alanında teknik kapasite ve yetişmiş insan gücüne sahip olan Ege Üniversitesi hali hazırda televizyon yayıncılığı yapabilecek duruma gelmiş bulunmaktaydı. Ege Üniversitesi Televizyonu kurulmadan önce bazı yerel kanallar ve Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT) ile ortak çalışmalar yürütülerek televizyon programları hazırlamış ve bu programlar televizyon kanallarında yayınlanmıştır. Bunlardan ilki “Çocuğum” adıyla Şubat -Nisan 2006 tarihleri arasında İzmir TV’de yayınlanmıştır. Program BİTAM TV stüdyolarında 13 bölüm olarak hazırlanmıştır. TRT-Ege Üniversitesi iş birliğiyle BİTAM koordinatörlüğünde Ege Üniversitesi'nin güçlü olduğu sağlık alanında iki program serisi hazırlanmıştır. Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi öğretim üyelerinin güncel sağlık konuları ile ilgili kamuoyunu bilgilendirmesi amaçlanan programlardan ilki TRT-2’de Kasım 2009 - Şubat 2010 döneminde yayınlanan “Pusulamız Sağlık” (21 bölüm), diğeriye TRT Belgesel kanalında Kasım – Aralık 2009 tarihleri arasında yayınlanan “Sağlıklı Kalın” (6 bölüm) programıdır.

İletişim Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Ahmet Bülend Göksel’in RTÜK’e yaptığı başvuruya istinaden alınan radyo ve televizyon yayını yapma hakkı Ege Üniversitesi'nin medya yayıncılığı tarihi açısından önemli bir dönüm noktasıdır. Bu iznin alınmasından sonra radyo yayınları hukuki olarak sağlam bir zemine oturtulmuştur. Ancak VHF 9. Kanal televizyon yayını için Ege Üniversitesi'ne tahsis edilmiş olmasına rağmen televizyon yayınlarına başlanmamıştır. Ege Üniversitesi'nin televizyon yayınlarına başlamasına neden olan olay üniversiteye tahsis edilen bu kanal üzerinden Ege Üniversitesi'nin bilgisi ve izni dışında bir televizyon kanalının yayın yapmasıdır. 2011 yılının Aralık ayında RTÜK'ün Ege Üniversitesi'ni bilgilendirmesi ve Rektörlük makamının onayı ile VHF 9. Kanal üzerinden Ege Üniversitesi'nin televizyon yayınlarına başlaması kararı alınmıştır. Yapılan fizibilite çalışması sonucunda teknik donanım ve nitelikli personel açısından yayınların BİTAM tarafından gerçekleştirilmesi uygun görülmüştür.

Televizyon yayınlarına başlanabilmesi için gerekli fiziki koşulların (stüdyo, ana kumanda odası vb.), donanım imkanlarının BİTAM bünyesinde bulunmasına karşın, radyo link ve verici sisteminin olmaması yayınların başlamasına engel teşkil etmiştir. Bu sorunun giderilebilmesi için Ege Üniversitesi Rektörü ve TRT Genel Müdürü 25.01.2012 tarihinde bir videokonferans görüşmesi yapmış ve TRT, Ege Üniversitesi'ne analog TV vericisi tedarik etmiştir. Ayrıca İletişim Fakültesi tarafından daha önce alınmış olan ancak kurulumu yapılmayan 150 Watt'lık TV vericisi 31.03.2012 tarihinde İletişim Fakültesinden alınmış ve BİTAM'da bakımı yapılarak çalıştırılmıştır.²² Teknik gereksinimlerin karşılanması sürecinde TRT ile işbirliği yapılarak TRT'nin Prodüksiyon Kaynakları Koordinatörlüğü İzmir Müdürlüğü bünyesinde 2011 yılında hurdaya ayrılmış olan bazı donanımlar Torbalı'daki depolardan teslim alınarak çalıştırılmış ve bir kısmı TV yayınlarında kullanılmıştır. (24 Mayıs 2012). Ege Üniversitesi Televizyonu 16 Temmuz 2012 tarihinde VHF 9. Kanaldan sinyal basarak test yayınlarına başlamıştır.

TV yayınlarına bir an önce başlanabilmesi için Ege Üniversitesi'nin tüm birimleri ellerinden gelen desteği sunmuştur. TV yayınlarının farklı platformlardan yapılabilmesine yönelik belirlenen politikalar çerçevesinde web üzerinden de TV yayınlarının izleyiciye ulaştırılmasına karar verilmiştir. Web yayını için teknik hazırlıklar süratle tamamlanmıştır. Çağdaş televizyon yayıncılığının gerektirdiği tüm ekipman titizlikle belirlenerek tasarlanan sistemin en verimli ve ekonomik bir biçimde çalıştırılması sağlanmıştır. Bunun için playout ve ingest kayıt istemleri medya varlık yönetim sistemleri (media asset management – MAM), karakter jeneratörleri, RTÜK kayıt sistemleri, HD video kamera ve soğuk ışık sistemleri, intercom, ses mikseri gibi profesyonel bir televizyon kanalında olması gereken tüm bileşenler dönemin en güncel teknolojileriyle birlikte tedarik edilmiştir.

Televizyon ve radyo yayıncılığında teknik donanım kadar yetişmiş insan gücü de aynı derecede önemli bir faktördür. Genel teknik yönetmen, yayından sorumlu teknik yönetmen, ana kumanda sorumlusu, kameraman, kurgu editörü, ses teknisyeni, ışık webmaster, verici operasyonları, ölçü bakım gibi görev tanımları için gerekli tüm personel ihtiyacı Ege Üniversitesi bünyesinden karşılanmıştır. Bu örnek bile Ege Üniversitesi'nin radyo ve televizyon yayıncılığı alanında geldiği noktayı göstermesi açısından dikkat çekicidir.

²² Daha önce alınmış ancak çalıştırılmamış olan vericinin gücü TV yayını yapmak için yeterli değildi. Vericinin gücünün artırılması için TRT ile görüşülmüş ve bazı yedek parçaların tedarik edilmesi ile vericinin gücü daha sonra 2 KW'a çıkartılmıştır.

Ege Üniversitesi'nin birikimini kamuoyu ile paylaşmak amacıyla yayın hayatına başlayan Ege Üniversitesi Televizyonu, teknik alanda olduğu kadar içerik üretiminde de titiz bir içerik planlaması yapmıştır. Yıllarca Türkiye'nin en önemli bölgesel TV kanallarından biri olan Ege TV'de haber müdürlüğü görevini başarıyla yürütmüş Öğr. Gör. Levent Konuş tarafından kurulan Ege Üniversitesi TV Haber Merkezi Ege Üniversitesi'nin kamuoyunda doğru şekilde yer alması için önemli çalışmalarda bulunmuştur. Ayrıca kampüste bilim, sanat, spor ve kültür alanındaki faaliyet ve gelişmeler, üretilen TV programları aracılığıyla kamuoyu ile paylaşılmıştır.

Ege Üniversitesi'nin bilgi birikimini ortaya koymak amacıyla farklı alanlarda birçok program hazırlanmıştır. Farklı akademik birimlerden hem öğrenci hem de akademisyenlerin ürettiği programlar büyük bir çeşitlilik göstermektedir. 4 Mart 2013 tarihinde Ege Üniversitesi Prof. Dr. Yusuf Vardar MÖTBE Kültür Merkezi'nde gerçekleştirilen bir törenle Ege Üniversitesi Televizyonu yayınlarına başlamıştır. Televizyonun kurulduğu 2013 yılından EGEMM'in kurulduğu 2017'ye kadar hazırlanan programlardan bazıları şu şekildedir:

Ege'den Sağlık (Duygu Gümürdü), Çevreden Çevremizden (Prof. Dr. Ümit Erdem), Gıdamız (Prof. Dr. Gökhan Kavas), Sabah Keyfi (Öğr. Gör. Yeliz Tuna), Bizim Kuşak (Misket Dikmen), Ağzınıza Sağlık (Prof. Dr. Hülya Çankaya, Prof. Dr. Pelin Güneri, Prof. Dr. Bahar Sezer, Prof. Dr. Füsün Ünlü), Sportal (Aziz Akova, Sezgin Türkoğlu), Rektörümüzle Buluşma (Misket Dikmen), Ege Çevre (Prof. Dr. Nuri Azbar, Öğr. Gör. Nurdan Erdoğan), Düşünü'YORUM (Dr. Öğr. Üyesi Aydın Müftüoğlu, Prof. Dr. Burçin Pekuysal), Girişim Benim (Prof. Dr. Haluk Soyuer), Deklanşör (Dr. Öğr. Üyesi Ahmet İmançer), İlaç Gibi Türküler (Prof. Dr. Sait Eğrilmez), Ege'den Başarı Hikayeleri (Prof. Dr. Fazıl Apaydın, Sena Yılmaz), Atölye (Merve Evren), Ege'nin Aynası (Hakan Coşkunol), Kampüste Konuk Var (Misket Dikmen), Günlerin Getirdiği (Prof. Dr. Ercan Tatlıgil), Bu Kalp Seni Unutur Mu? (Prof. Dr. Fazıl Apaydın, Misket Dikmen), Sinemadan (Prof. Dr. Lale Kabadayı, Gülgün Dedeçam), Teknokültür (Baturhan Cihan, Ozan Gündoğdu), Klasik Müziği Anlamak (Mete Neptün), Organ Nakli (Orkan Ergün), Egenomi (Prof. Dr. Osman Aydoğuş, Doç. Dr. Aykut Lenger)

2017, Ege Üniversitesi medya tarihi açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bilgi ve İletişim Teknolojileri Uygulama ve Araştırma Merkezi, iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, bu gelişmeler sonucu artan ve çeşitlenen ihtiyaçlara yanıt verebilmek, genişleyen çalışma alanlarında daha verimli araştırmalar yapabilmek ve üniversite içerisindeki tüm medya kuruluşlarını tek bir çatı altında toplamak amacıyla Ege Üniversitesi Rektörlüğü'nün teklifi üzerine Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı'nın 02.08.2017 tarihli Yükseköğretim

Yürütme Kurulu kararı ve 15.10.2017 tarih, 30211 sayılı Resmi Gazete'de merkezin yönetmeliğinin yayınlanmasıyla birlikte faaliyetlerini “Medya Uygulama ve Araştırma Merkezi” (EGEMM) adı altında yürütmeye başlamıştır.

Ege Ajans, Ege Üniversitesi Televizyonu ve Radyo Ege Kampüs FM 100.8 bu tarihten itibaren EGEMM'in ana bileşenleri haline dönüşmüştür. Kurulduğu 2017 yılından itibaren merkez müdürlüğü görevlerini sırasıyla İletişim Fakültesi öğretim üyeleri Prof. Dr. Müge Elden, Prof. Dr. Dilek Takımcı ve Prof. Dr. Bilgehan Gültekin yürütmüşlerdir.

Prof. Dr. Bilgehan Gültekin, Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Dekanlığı ve Ege Üniversitesi Medya Uygulama ve Araştırma Merkezi (EGEMM) Müdürlüğü görevlerini aynı anda yürüterek, üniversitenin medya alanındaki hem akademik hem de uygulamalı çalışmalarına yön vermiştir. Bu kapsamda, medya sektörünün ihtiyaçlarına uygun, nitelikli eğitim ve güncel araştırma projelerinin hayata geçirilmesine öncülük etmiştir. Aynı zamanda, Basın İlan Kurumu Genel Kurulu'nda Ege Üniversitesi'ni temsil ederek, üniversite-sektör iş birliğinin güçlendirilmesinde etkin bir rol üstlenmiştir. Bu platformda, medya sektörünün temel meselelerini doğrudan muhatap almakla kalmamış, iletişim fakültesi öğrencilerinin mesleki becerilerini geliştirecek ve onları geleceğin iletişim ortamına hazırlayacak staj, mentorluk ve istihdam olanaklarının genişletilmesi yönünde önemli girişimlerde bulunmuştur. Böylece akademik bilgi ile sektör deneyimi bir araya getirilerek, öğrenciler için daha donanımlı ve rekabet gücü yüksek bir eğitim-öğretim ekosistemi oluşturulmasına katkı sağlanmıştır.

Ege Üniversitesi'nde Prof. Dr. Necdet Budak'ın rektörlük döneminde, kurumsal iletişim ve medya altyapısının modernizasyonuna yönelik kapsamlı bir dönüşüm programı hayata geçirilmiştir. Bu sürecin temel bileşenlerinden biri, Ege Üniversitesi Medya Uygulama ve Araştırma Merkezi (EGEMM)'in İletişim Fakültesi bünyesindeki yeni fiziksel mekânına taşınmasıdır. Böylece akademide uygulamalı eğitimi destekleyecek iki adet tam donanımlı televizyon stüdyosu medya içeriği üretimi amacıyla devreye alınmıştır. Bu dönemde radyo televizyon yayıncılığına yönelik yapılan çağın gerektirdiği teknolojik yatırımlarla Ege Üniversitesi Medya Merkezi eğitim, araştırma ve tanıtım faaliyetlerine önemli katkılarda bulunmuştur.

Söz konusu modernizasyon hamlesi, Radyo Ege Kampüs'ün altyapısının yenilenmesi ve Ege Ajans'ın hem fiziki şartlarının hem de teknolojik donanımının iyileştirilmesiyle desteklenmiştir. Ayrıca, Ege Üniversitesi Televizyonu'nun yayın ve prodüksiyon altyapısı, yüksek çözünürlüklü kamera sistemleri, dijital karıştırma konsolları (video switcher) ve kesintisiz güç kaynağı sistemleriyle

güncellenerek kurumsal iletişim ve akademik içerik üretiminde sürdürülebilir bir kapasite artışı hedeflenmiştir.

Kurumsal iletişim stratejisinin etkinliğini artırmak amacıyla idari yapılanma yeniden düzenlenerek Ege Üniversitesi Basın ve Halkla İlişkiler Şube Müdürlüğü, görev tanımları daha spesifik hale getirilmiş iki ayrı birim haline dönüştürülmüştür. Tüm bu faaliyetler, Rektörlük tarafından oluşturulan ve düzenli olarak toplanan Medya Grubu'nun koordinasyonunda yürütülmüş olup, söz konusu grubun üniversitenin kamuoyu nezdindeki temsil stratejilerini belirlemede etkin bir rol üstlendiği gözlemlenmiştir. Bu çok boyutlu yaklaşım, Ege Üniversitesi'nin medya ve iletişim alanındaki kurumsal kapasitesinin bilimsel ve uygulamalı boyutlarda güçlendirilmesine katkı sağlamıştır.

Bu dönemde Darüşşafaka Spor Kulübü ile Ege Üniversitesi arasında imzalanan protokole istinaden (Atmaca, 2022) Türkiye Basketbol 2. Ligi'nde *Ege Üniversitesi DAÇKA* adıyla mücadele eden Ege Üniversitesi Spor Kulübü Basketbol Takımı'nın iç saha karşılaşmaları Ege Üniversitesi TV Youtube kanalı üzerinden canlı yayınlanmaya başlamıştır. Ege Üniversitesi Spor Kulübü'nün diğer branşları ile ilgili haber üretimi ve servisi yapılmış ayrıca Ege Üniversitesi TV'de TV programları hazırlanarak yayınlanmıştır. Spor medyası alanında yürütülen bu çalışmalar çeşitli bilimsel toplantılarda bildiri olarak sunulmuş spor iletişimi alanına katkı sağlamıştır. (Dercan , Aydın, & Açık, 2025), (Aydın, Dercan, & Açık, 2025)

2019 yılında İzmirli iş adamı ve Bakioğlu Holding yönetim kurulu başkanı Cem Bakioğlu, kendisine ait olan ve İzmir merkezli bölgesel yayın yapan Ege TV isimli televizyon kanalının tüm yayın yapım donanımlarını Ege Üniversitesi'ne bağışlamıştır. Bağışlanan bu donanım ile ikinci bir televizyon stüdyosu kurulmuş ve Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde eğitim ve öğretim gören öğrencilerin uygulama imkanları daha da artmıştır. (Ege Meclisi, 2025)

Sonuç ve Değerlendirme

Ege Üniversitesi'nin medya alanındaki tarihsel gelişimi, Türkiye'de üniversite temelli yayıncılığın kurumsallaşma sürecini anlamak açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir. 1980'li yıllarda başlayan ve günümüze kadar süregelen bu süreç, yalnızca teknik altyapı yatırımlarıyla değil, aynı zamanda iletişim eğitiminin uygulamalı boyutunun güçlendirilmesiyle de dikkat çekmektedir. Üniversite, farklı dönemlerde kurduğu medya birimleri aracılığıyla hem kamu yararına yönelik yayıncılık faaliyetlerini sürdürmüş hem de öğrencilerin profesyonel yayın ortamlarında deneyim kazanmalarına olanak sağlamıştır.

Ege Üniversitesi'nin medya ekosistemi, gazetecilik, ajans haberciliği, radyo ve televizyon yayıncılığı gibi birbirini tamamlayan alanlardan oluşmaktadır. 1983'te Kalem Gazetesi ile başlayan yayın faaliyetleri, 1987'de Ege Ajans'ın kurulmasıyla kurumsal bir habercilik yapısına dönüşmüş; 1989'da YDR-89'un yayına başlamasıyla radyo yayıncılığına, 2001'de Radyo Ege Kampüs FM 100.8 ile karasal radyo yayıncılığına ve 2013'te Ege Üniversitesi Televizyonu'nun kurulmasıyla televizyon yayıncılığına genişlemiştir. Bu gelişim çizgisi, Ege Üniversitesi'ni Türkiye'deki üniversite yayıncılığı pratikleri arasında öncü bir konuma taşımıştır.

Ege Ajans, yalnızca üniversitenin basın organı olarak değil, aynı zamanda öğrenciler için uygulamalı bir gazetecilik laboratuvarı olarak işlev görmüştür. Ajansın habercilik ilkelerine dayalı üretim süreçleri, öğrencilerin mesleki becerilerini geliştirmelerine katkı sağlamış; aynı zamanda üniversitenin kamuoyundaki görünürlüğünü artırmıştır. Haber üretimi, basın toplantısı organizasyonu, medya analizi ve dijital içerik yönetimi gibi çok yönlü faaliyetler, ajansın güncel medya ortamına uyum sağladığını göstermektedir.

Radyo Ege Kampüs FM 100.8'in kurulmasıyla birlikte Ege Üniversitesi, yükseköğretim kurumları arasında profesyonel düzeyde karasal radyo yayını yapan üniversitelerden biri olmuştur. Bu istasyon, eğitim temelli yayıncılığın güçlü bir temsilcisi olarak İzmir ve çevresinde önemli bir dinleyici kitlesine ulaşmıştır. Radyonun yayın ilkeleri, reklamsız ve kamusal içerik üretimi üzerine kurulmuş, bu yönüyle üniversite radyoculuğunun etik standartlarını belirlemiştir.

Televizyon yayıncılığı alanında Ege Üniversitesi'nin deneyimi, 1984 yılında kurulan Odyovizüel Uygulama ve Araştırma Merkezi ile başlamıştır. Bu merkez, tıp eğitiminde görsel-işitsel araçların kullanımıyla Türkiye'de bir ilki gerçekleştirmiştir. Zamanla gelişen teknik altyapı, merkezde üretilen eğitim filmleri, canlı yayınlar ve bilimsel içerikli programlarla birleşerek üniversitenin medya kapasitesini güçlendirmiştir. 2001'de Bilgi ve İletişim Teknolojileri Uygulama ve Araştırma Merkezi'ne (BİTAM) dönüşen bu yapı, dijital yayıncılık teknolojilerine geçişin öncüsü olmuştur.

Ege Üniversitesi Televizyonu'nun 2013 yılında düzenli yayınlara başlaması, üniversite bünyesinde üretilen bilgi ve araştırma sonuçlarının topluma aktarılması açısından yeni bir dönüm noktasıdır. Sağlık, çevre, kültür, sanat, spor ve girişimcilik gibi farklı temalarda hazırlanan programlar, üniversitenin toplumsal sorumluluk misyonunu görünür kılmıştır. Ege Üniversitesi TV, sadece akademik bilginin aktarımını değil, aynı zamanda öğrencilerin yaratıcı üretim süreçlerine katılımını da teşvik etmiştir.

2017 yılında kurulan Medya Uygulama ve Araştırma Merkezi (EGEMM), Ege Ajans, Radyo Ege Kampüs ve Ege Üniversitesi Televizyonu'nu tek bir çatı altında birleştirerek medya faaliyetlerinin kurumsal sürdürülebilirliğini sağlamıştır. EGEMM, hem eğitim hem de araştırma faaliyetlerini bir araya getiren çok boyutlu bir yapı olarak üniversite medyacılığının geleceğini yeniden tanımlamıştır. Bu yapı sayesinde, öğrenciler teorik bilgiyle birlikte gerçek yayın süreçlerinde aktif rol üstlenebilmiş, medya eğitimi uygulama ile bütünleşmiştir.

EGEMM'in faaliyetleri, Ege Üniversitesi'nin kurumsal iletişim stratejisinin merkezinde yer almaktadır. Merkez, medya üretimini yalnızca tanıtım amacıyla değil, aynı zamanda bilimsel, kültürel ve toplumsal içeriğin paylaşımı için bir araç olarak kullanmaktadır. Bu yaklaşım, üniversitenin kamuoyundaki itibarını güçlendirirken, medya üretim süreçlerinde etik ve akademik standartların korunmasına da katkı sunmaktadır.

Üniversite-sektör iş birliği, Ege Üniversitesi'nin medya alanındaki başarısının temel bileşenlerinden biridir. TRT, RTÜK, MESAM, MÜ-YAP ve MSG gibi kurumlarla yürütülen iş birlikleri, yayıncılık süreçlerinin yasal, etik ve teknik standartlarla uyum içinde yürütülmesini sağlamıştır. Bu sayede Ege Üniversitesi hem akademik hem de sektörel düzeyde güçlü bir iş birliği ağı oluşturmuştur.

Ege Üniversitesi'nin medya faaliyetleri, öğrencilere yalnızca teknik beceri değil, aynı zamanda kamusal yayıncılık bilinci, iletişim etiği ve toplumsal sorumluluk anlayışı kazandırmaktadır. Üniversite medyasında görev alan öğrenciler, profesyonel yayıncılığın gerektirdiği disiplin içinde çalışarak sektöre hazır hale gelmektedir. Bu deneyim, mezunların ulusal medya kuruluşlarında üstlendikleri görevlerle somutlaşmaktadır.

Medya alanındaki bu birikim, aynı zamanda Ege Üniversitesi'nde yürütülen akademik araştırmalara da yansımıştır. Bilim iletişimi, sağlık iletişimi ve spor iletişimi gibi alanlarda gerçekleştirilen projeler, üniversitenin medya ekosisteminin yalnızca uygulamaya değil, bilgi üretimine de katkı sunduğunu göstermektedir. Özellikle Spor İletişimi Bağlamında Bir Üniversite Basketbol Takımının Medya Yayıncılığı gibi örnek çalışmalar, üniversite medyasının araştırma potansiyelini ortaya koymaktadır.

Son yıllarda dijital dönüşüm süreciyle birlikte Ege Üniversitesi, medya yayınlarını çevrim içi platformlara taşımış; YouTube, web televizyonu ve sosyal medya üzerinden etkileşimli içerik üretimini artırmıştır. Bu gelişme, geleneksel yayıncılığın ötesine geçen yeni bir medya stratejisinin habercisidir. Böylece üniversitenin medya faaliyetleri, dijital çağın gerekliliklerine uygun bir biçimde yeniden konumlandırılmıştır.

Ege Üniversitesi'nin medya çalışmaları, teknik modernizasyonun ötesinde kurumsal iletişimin güçlendirilmesine de hizmet etmektedir. Rektörlük bünyesinde oluşturulan medya koordinasyon grubu, üniversitenin kamuoyu temsil stratejilerini bilimsel temelde planlamakta ve medya birimleri arasında eşgüdümü sağlamaktadır. Bu bütüncül yaklaşım, Ege Üniversitesi'nin medya üretiminde sürdürülebilirlik ve kalite odaklı bir yapıya ulaşmasını desteklemektedir.

Sonuç olarak, Ege Üniversitesi'nin Türk medya sektörüne katkıları çok boyutlu bir perspektiften değerlendirilebilir. Üniversitenin medya faaliyetleri, kurumsal iletişim, eğitim, teknik üretim ve toplumsal sorumluluk alanlarını bir araya getiren bütünleşik bir model sunmaktadır. Bu model, Türkiye'deki yükseköğretim kurumlarının medya alanındaki rolünü yeniden tanımlamakta ve üniversite temelli yayıncılığın geleceği için güçlü bir örnek oluşturmaktadır.

Ege Üniversitesi'nin altmış yılı aşkın süredir sürdürdüğü medya deneyimi, yalnızca bir kurum tarihi değil, aynı zamanda Türkiye'de iletişim eğitimi ile medya üretiminin nasıl iç içe geçtiğinin bir göstergesidir. Üniversitenin bu birikimi, gelecekteki akademik araştırmalar, medya politikaları ve uygulamalı iletişim eğitimleri için referans niteliği taşımaktadır.

Sonuç itibarıyla, Ege Üniversitesi'nin medya tarihine bakıldığında, eğitim, araştırma ve toplumsal etki unsurlarını bir arada barındıran güçlü bir ekosistem inşa ettiği görülmektedir. Bu ekosistem hem akademik hem de sektörel düzeyde sürdürülebilir bir medya anlayışının gelişimine öncülük etmekte, Türk medya sektörünün nitelikli insan kaynağına katkı sağlamaya devam etmektedir.

Kaynakça

- Açık, Y., Uslu, L., & Apaydın, F. (2016). Türkiye'de Üniversitelerin Radyo ve Televizyon Yayıncılığı Yapmasının Hukuki Boyutu ve Alternatif Bir Platform Olarak İnternet. *Adnan Menderes Üniversitesi Akademik Bilişim 2016* (s. 257-263). Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi.
- Atmaca, Y. (2022, Ağustos 30). *Ege ve Darüşşafaka nitelikli basketbolcular yetiştirmek için kolları sıvadı*. Ege Ajans Ege Üniversitesi Haber Ajansı: <https://www.euegeajans.com/index.php/2022/08/08/ege-ve-darussafaka-nitelikli-basketbolcular-yetistirmek-icin-kollari-sivadi> adresinden alındı
- Aydın, C. N., Dercan, S., & Açık, Y. (2025). Yeni Medyanın Ekosisteminin Kampüs İçi İletişimdeki Rolü: Ege. *Akademik Bilişim 23. Akademik Bilişim Konferansı Bildiri Kitabı*. İstanbul: İnternet Teknolojileri Derneği.
- Aziz, A. (2013). *Televizyon ve Radyo yayıncılığı*. İstanbul: Hiperlink Yayınları.

- Bağır, M., & Çakır, V. (2023). *Radio Dinlemek. Kim, Neden. Nasıl Dinliyor?* Ankara: Eğitim Yayınevi.
- Belle, J. V., Aitaki, G., & Jansson, M. (2025, Mayıs 16). Audiovisual Fiction and Democracy A Systematic Literature Review. *Nordiom Review*, 55-83.
- Bilgehan, H., Ertaş, İ., & Akşit, B. (2005). *Kuruluşundan Günümüze Ege Üniversitesi 1955-2005*. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Bilgehan, H., Ertaş, İ., & Akşit, B. (2012). *Ege Üniversitesi'nin Türkiye'de ve Dünyada İlkleri* (1 b.). İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Dercan, S., Aydın, C. N., & Açık, Y. (2025). Spor İletişimi Bağlamında Bir Üniversite Basketbol Takımının Medya. *Akademik Bilişim 23. Akademik Bilişim Konferansı Bildiri Kitabı*. İstanbul: İnternet Teknolojileri Derneği.
- Devlin, J. (2018). From New Technology to New Industry: J. Devlin içinde, *From Analogue to Digital Radio*. London: Palgrave Macmillan.
- Ege Meclisi. (2025, Ağustos 30). *Cem Bakioğlu EGE TV'yi genç televizyonculara hediye etti...* Ege Meclisi: [https://www.egemeclisi.com/cem-bakioğlu-ege-tvyi-genc-televizyonculara-hediye-etti#:~:text=Ege%20Bölgesi%27nin%20ilk%20bölgesel,%27ne%20\(EGEMM\)%20bağışlandı. adresinden alındı](https://www.egemeclisi.com/cem-bakioğlu-ege-tvyi-genc-televizyonculara-hediye-etti#:~:text=Ege%20Bölgesi%27nin%20ilk%20bölgesel,%27ne%20(EGEMM)%20bağışlandı. adresinden alındı)
- Ege Ajans. (2025, Ekim 27). Ege Üniversitesi Haber Ajansı: <https://www.euegeajans.com/index.php/hakkimizda/> adresinden alındı
- Özden, Z. (1992). *Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo Televizyon Bölümü Yeni Dalga Radyo Grubu Çalışması-1: Radyo İçin Yazmak*. İzmir: Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi.

Temel Bilimlerde Geçmişimiz ve Geleceğimiz

Esin SİPAHİ KILIÇ*

Giriş

Bilim, Evren'in ilk anından günümüze ve hatta geleceğine kadar olan tüm dönemleri açıklayabilecek kadar kapsamlıdır. Büyük patlamadan itibaren fiziğin konuları ile başlar. Bu andan sonra gelişen fiziksel süreçler sonrasında oluşan parçacıkların kimyasal bazı süreçlerden geçerek elementleri oluşturması ile kimya alanındaki çalışmalar başlar. Elementleri ve molekülleri evrendeki astronomik süreçlerin içerisinde görürüz. İçinde yer aldığımız güneş sisteminde jeokimyasal süreçler sonucu oluşmuş katı gezegenler bulunur. Bu gezegenleri inceleyen bilim alanı jeolojidir. Üzerinde yaşadığımız ve bir katı gezegen olan Yer'de yaşamı ve canlı organizmaları inceleyen bilim alanı ise biyolojidir. Günümüzde astronomi, biyoloji, fizik, kimya ve matematiğin yer aldığı alanlara temel bilimler diyoruz. Bu bilim alanları birbirleri ile çok yakın ilişki içinde olup aralarındaki sınırları kesin olarak saptamak da mümkün değildir.

Cumhuriyet dönemi, Türkiye'de temel bilimlerde önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönemdir. Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinde temel bilimlerdeki gelişmeler, üniversitelerin kurulması ve geliştirilmesi, bilimsel araştırmaların teşvik edilmesi ve eğitimdeki yeniliklerle sağlanmıştır. Bu dönemde yetişen bilim insanları ve akademisyenler, Türkiye'nin bilimsel potansiyelini artırmış ve temel bilimlerde önemli adımlar atmışlardır. Cumhuriyet'in en büyük amacı Türk toplumunu bilim ve teknoloji yakından takip eder bir duruma getirmektir. Atatürk'ün en meşhur sözlerinden biri bu konuya verdiği önemi açıkça göstermektedir: *“Dünyada her şey için, maddiyat için, maneviyat için, muvaffakiyet için, en hakiki mürşit ilimdir; fen'dir; ilmin ve fennin haricinde mürşit aramak gaflettir, cehalettir, dalâlettir. Yalnız ilim ve fennin yaşadığımız her dakikadaki safhaların tekamülünü idrak etmek ve terakkiyatın zamanında takip etmek şarttır.”*

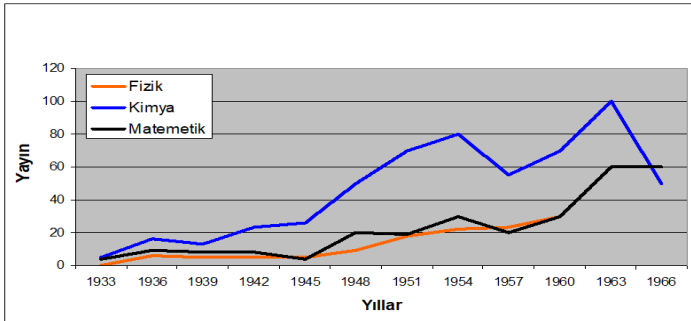
Cumhuriyet döneminde devletin bilim ile ilişkisi iki boyutta incelenebilir. İlki, toplumun ekonomik kalkınma için bilim ve teknolojiyi yakından takip etmesini sağlamak, ikincisi ise toplumun akla ve bilimsel düşünceye dayalı çağdaş yaşamı için gerekli reformların gerçekleşmesidir (Uğural, 2016). Bu kapsamda Cumhuriyet döneminde temel bilimlerdeki gelişmelere katkı sunan politikaları eğitimdeki yenilikler, üniversitelerin kurulması, geliştirilmesi ve bilimsel araştırmaların teşvik edilmesi başlıklarında toplayabiliriz. Cumhuriyetin ilanı

* Prof. Dr., Ege Üniversitesi Fen Fakültesi, esin.sipahi@ege.edu.tr

sonrası Atatürk bir eğitim seferberliği başlatmıştır. Okul açılmasına, öğretmen yetiştirilmesine ve öğrenciye özel bir önem verildi. 1923'lü yıllarda 72 olan ortaokul sayısı 1938 yılında 140'a, 23 olan lise sayısı ise 68'e çıkmıştır. Aynı yıllar aralığında öğrenci sayısı 1241'lerden 21.000'lere, lise öğretmeni sayısı ise 513'lerden 1164'lere çıkmıştır (Kayadibi, 2006).

Cumhuriyet döneminde bilim yeri olan üniversitelere, öğrencilerine ve öğretim üyelerinde de büyük önem verilmiştir. Bu kurumların daha kaliteli hale getirilmesi için çalışılmıştır. Cumhuriyet dönemine kadar tek yüksek öğretim kurumu olan İstanbul Darülfünûn'da bir reform için bir rapor hazırlanmış ve bu rapor sonrası Darülfünûn kaldırılarak İstanbul Üniversitesi kurulmuştur. Üniversitelerin yaygınlaştırılmaya çalışılması devam ederken öğretim üyesi yetiştirme amaçlı yasa çıkartılarak yurt dışına öğrenci gönderilmiştir. Cumhuriyet döneminde Atatürk çeşitli bilim kongrelerinin düzenlenmesini teşvik ederek bilime verdiği önemi bir kez daha göstermiştir. Bu dönemde kurultaylar ve çalıştaylar düzenlenmiş, yurt dışından bilim insanları getirilmiştir.

Cumhuriyet döneminde bilimsel gelişmeleri çalışan bilim insanları gelişmelere göre bu süreci farklı aralıklarda dönemlere (örneğin 1923-1960 dönemi, 1960-1980 dönemi vb.) ayırsa da temel bilimlerdeki gelişmeleri aktardığımız bu çalışmada kabaca iki döneme ayırabiliriz. Biri 1933 reformları olarak da bilinen ve yukarıda verdiğimiz gelişmelerin yaşandığı dönem, diğeri de 1960'lı yıllar sonrası dönem diyebiliriz. 1960'lı yıllar sonrası bilimsel alt yapı bakımından en önemli gelişme TÜBİTAK gibi kurumların kurulması olmuştur. Bu kuruluşlar gençlere verdiği burslar ile, desteklenen araştırma projeleri ile, desteklenen ulusal ve uluslararası sempozyumlar ile Türkiye'de bilimsel çalışmalara ivme kazandırmıştır. Bu yıllarda üretilen bilimsel yayınlardaki artış Fizik, Kimya ve Matematik alanı için Şekil 1'de görülmektedir.



Şekil 1. Temel bilimlerdeki yayınlardaki değişim (Güzel, 2005'ten alınmıştır).

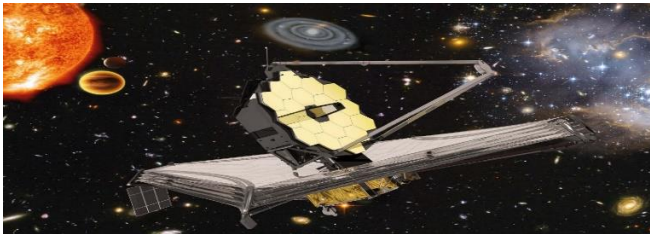
Cumhuriyet döneminde astronomi alanında en büyük atılımlardan biri İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Astronomi Enstitüsü'nün kurulması olmuştur. O

dönemin önemli astronomları arasında Paris Pişmiş gelir. Paris Pişmiş, Almanya'dan gelen hocalardan Erwin Finlay Freundlich'in öğrencisi olmuştur. Galaksinin dinamiği ve kinematiki konusunda bir tez hazırlamıştır. Daha sonra bir süre Amerika'da çalışmalar yapmış ve soyadının kısaltılmasıyla oluşan PİS adıyla anılan bir yıldız kümesi bulmuştur. Cumhuriyet döneminin önemli astronomlarından bir diğeri ise Prof. Dr. Abdullah Kızıllırmak'tır. Ege Üniversitesi'nde Astronomi ve Uzay Bilimleri Bölümü'nü ve EÜ Gözlemevi'ni kuran Kızıllırmak, Almanya'da, İngiltere'de, Amerika'da göktaşları, yıldız grupları ve Samanyolu üzerinde çalışmalar yapmıştır. Cumhuriyet dönemdeki önemli bilim insanlarından bir diğeri Cahit Arf'tır. Matematik alanındaki çalışmalarıyla dikkat çekmiştir. Almanya'da Hasse'in yanında çalışmış; daha sonra sırasıyla İstanbul Üniversitesi'nde ve daha sonra ODTÜ'de görev yapmıştır. Hasse'in yanında çalışırken, cebirsel denklemler üzerinde yoğunlaşmış ve özel haller problemini çözmüştür. Cahit Arf'ın çalışmaları arasında kuadratik formlar ayrıcalıklı bir yer taşır. Bu formlar üzerinde ondan önce çalışmış olan Alman matematikçi Witten'den yararlanmak suretiyle kuadratik formları sınıflandırmıştır. Onun bu çalışması dünya matematik literatürüne Arf invariantları olarak geçmiştir. Yine Cumhuriyet Döneminin belli başlı bilim adamları arasında Sait Akpınar'ın da ayrıcalıklı yeri vardır. Çekmece Nükleer Araştırma ve Eğitim Merkezi'nde görev yapan ve oranın kurucularından olan Sait Akpınar, deneysel fizik çalışmalarının da öncülüğünü yapmıştır. Cahit Arf gibi çalışmalarını Almanya'da yapan Sait Akpınar, Goethe Üniversitesi'nde fizik eğitimi almış, orada fiziğin yanı sıra kimya ve matematik öğrenmiştir. Sait Akpınar, özellikle kristaller ve kristallerde gözlenen yazışması (lümİnesans) olaylarını incelemiştir. Daha sonra nükleer fizikle ilgilenmeye başlayan Sait Akpınar, nükleer sayıcılardaki ayırma gücünü ve sayıcılardaki yeni tip elektrik boşalımını tanımlamıştır. Elbette ki temel bilimlerde Cumhuriyet döneminde yetişmiş bilim insanlarının tamamından burada bahsetmek mümkün değildir. Bilhassa bu konu üzerine yazılmış doktora tezleri mevcuttur (bkz. Kalaycıoğulları, 2009).

Günümüz bilgi çağında ise bilgi üretmek, ürettiği bilgiyi yayın yolu ile paylaşmak ve başkasının ürettiği bilgidan haberdar olmak önemlidir (Ortaş, 2018). Bilgiye erişim ve bilgidan yeni bilgi üretmek gelişmişliğin ölçüsüdür. Yapay zekânın kullanımının konuşulduğu günümüzde bilgi edinme kaynakları olan kütüphaneler ve dokümantasyon merkezleri son derece hayati rol oynamaktadırlar (Ortaş, 2018). Bilgiye zamanında ulaşmadan ve bilgidan yeni bilgi üretimini sağlanmadan gelişmiş olmak mümkün değildir (Ortaş, 2018). Temel bilimlerde geleceğimizi sağlam temeller üzerine kurmak için, Türkiye'de bilim politikasına uygun olarak alt yapımızı sağlamlaştırmalıyız. Günümüzde bilim insanlarının

çalışmalarını uluslararası izlenebilirliği olan dergilerde yayınlaması elzemdir. Bilgi paylaşımı ve bilgiye zamanında erişim uluslararası ölçekte ciddi bir rekabeti de beraberinde getirmektedir. Bilgi teknolojileri üzerinden bilgiye erişim için temel bilimler, matematiksel ve bilgi işlem dillerinin bilinmesini gerekir. Bilgi teknolojilerinin anlaşılması için fizik, kimya, biyoloji ve matematik bilgilerinin yani fen okuryazarlığının anlaşılması gerekmektedir (Ortaş, 2018). Üretilen bilgi hızla tüketildiği için sürekli üretimin devam etmesi gerekir. En önemlisi de bilgi üretmek için alt yapının sağlam olması şarttır. Ortaş (2018) çalışmasında farklı ülkelerin Nature dergisinde yayın sayısı ile ülkelerin bilime ayırdığı bütçeleri karşılaştırmalı olarak çizelge şeklinde vermiştir. Bu çizelgeden de görüldüğü üzere yayın sayısı ile bilime ayrılan bütçe doğru orantılıdır.

Günümüzde temel bilimlerde geldiğimiz aşama oldukça farklı bir durumdadır. Artık astrofizikte kara delikleri, karanlık madde ve enerjiyi rahatlıkla tartışabilir bir aşamadayız. Fizikte kuantum mekaniğini ve CERN gibi büyük parçacık hızlandırıcılarını konuşuyoruz. Kimyada malzeme bilimi alanındaki ilerlemeler hayret vericidir. Yeni materyallerin keşfi ve geliştirilmesi ile enerji depolama ve iletimi gibi alanlarda uygulamalı sonuçlar sağlamaktadır. Biyoloji de ise her geçen gün genetik ve nörobilim gibi alanlarda büyük ilerlemeler kaydedilmekte ve yeni teknikler ile genetik hastalıkların tedavisi mümkün olmaktadır. Bir astrofizikçi olarak ifade etmek isterim ki birçok akademisyenin konuyu bilmeyen birine anlatmakta zorlandığı evren ve evrenin oluşumu gibi konularda bugün muazzam gözlem verileri alıyoruz. Bu veriler ileri teknolojiye sahip uydu teleskoplar sayesinde elde ediliyor (bkz. Şekil 2). Biz temel bilimciler olarak bu teknolojiyi yakalayamadığımız sürece diğer ülkelerdeki bilim insanları ile yarışmamız zordur. Bu amaçla sadece temel bilimlerde değil tüm alanlarda Cumhuriyet döneminden itibaren sağlanan ilerlemeyi bir adım daha öteye taşımak için bilimsel alt yapımızı, teknolojimizi ve elbette ki bilime ayrılan bütçeyi arttırmak zorundayız.



Şekil 2. James Webb Uzay Teleskobu

(https://www.esa.int/Science_Exploration/Space_Science/James_Webb_Space_Telescope_update_new_launch_window_under_review adresinden alınmıştır.)

Kaynakça

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri. (2024). Cilt 2.

Güzel, E. (2005). Cumhuriyet'ten Günümüze Üniversiteler Bilim ve Teknoloji Politikaları. Nobel Kitabevi.

Kalaycıoğulları, İ. (2009). Doktora Tezi, Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye'de Bilim. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilim Tarihi.

Kayadibi, F. (2006). İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. Sayı:13.

Ortaç, İ. (2018). Türk Kütüphaneciliği. 32/3, 223-232.

Uğural, C. (2016). Dört Öge. 4/8.

Geçmişten Günümüze Cumhuriyetimizin Sportif Kazanımları

Utku IŞIK*

Giriş

Tarih boyunca, spor içinde barındırmış olduğu çok çeşitli etkilerden dolayı bireylerin ve toplumların dikkatini çekmiş ve çekmeye devam etmektedir. Şüphesiz, hiçbir olgu geniş kitleleri bir araya getirme ve bireyleri belirli bir amaca yönlendirme özelliği açısından spor kadar etkin bir role sahip değildir. Sporun sosyal ve kültürel etkilerinin yanı sıra bireye sağlamış olduğu fiziksel ve ruhsal faydalarını göz önüne aldığımızda, tarihten günümüze ona verilen önemin nedenlerini de anlamamız daha kolay olacaktır. Sporun barındırdığı bu eşsiz özellikler tarih boyunca kurulmuş olan beyliklerin, imparatorlukların ve devletlerin yöneticilerinin de dikkatini çekmiştir. Bu anlamda sporu ve spor eğitimini ülkelerinin toplumsal yaşantılarını da göz önüne alarak şekillendirmeye ve yönlendirmeye çalışmışlardır. Yaşanılmış olan coğrafya, sahip olunan toplumsal değer ve imkanlar, sürülmekte olan devlet politikası ile halkın talepleri doğrultusunda spor ve spor eğitimi belirli bir sistematik içinde biçimlenmektedir. Spor icra eden kişinin de, bu icrayı seyreden kişinin de sporun içinde yer alan faydalardan yararlanabilmesi sporun geniş kitlelere hitap etmesindeki en önemli unsurdur. Özellikle kitle iletişim araçlarının gelişmesi ile birlikte sporun farklı alanlardaki faydaları daha iyi bir şekilde geniş kitlelere daha kolay aktarılmaya başlanmıştır. Geniş kitlelere kolayca hitap edebilen, içindeki tüm değişkenleri anlayabilmek için farklı bilim dalları hakkında bilgi sahibi olunması gereken böylesine bir olgunun faydalarından daha fazla yararlanabilmek için tarih boyunca devletler farklı stratejiler geliştirmişlerdir.

Türkler tarih boyunca kurmuş oldukları hanedanlıklarda, imparatorluklarda ve devletlerde sporu ve spor eğitimini belirli amaçlar çerçevesinde kurgulamışlardır. Türklerin Anadolu’da kurmuş oldukları son devlet olan Türkiye Cumhuriyeti 2023 yılı itibarı ile 100. yılını kutlamaktadır. Bu yüzyıllık tarih boyunca spor ve spor eğitimi devletin başlangıçta belirlemiş olduğu temel ilkeler çerçevesinde kurulmuş olan hükümetlerin politikalarından da etkilenerек günümüzdeki halini almıştır. Cumhuriyetin temel ilkeleri sayesinde spor alanında gerçekleşmiş olan

* Ege Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Spor Yöneticiliği Bölümü, İzmir, Doç. Dr., utku.isik@ege.edu.tr, 0000-0003-1877-3960

değişim ve gelişimler bu devlet sınırları içerisinde yaşayan her bir vatandaş için önemli bir kazanım niteliği taşımaktadır.

Bu çalışmanın amacı geçmişten günümüze cumhuriyetin sağlamış olduğu sportif kazanımların ortaya konulmasıdır. Yüzyıllık tarih boyunca spor alanında elde edilen bireysel ve toplumsal kazanımlar kronolojik bir sırayla belirli alanlar içinde kalarak genel hatlarıyla ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bu amaca ulaşmak için, mevcut literatürden ve tarihi kaynaklardan cumhuriyetin kazanımları ön planda tutularak sistematik bir derleme yapılmaya çaba gösterilmiştir.

Cumhuriyet Öncesi Dönemde Spor

Cumhuriyet sayesinde elde edilmiş olan sportif kazanımları ortaya koymaya çalışmadan önce cumhuriyet öncesindeki spor yapılanmasından ve spor eğitiminden bahsetmenin gelinen noktayı anlama noktasında bize rehberlik edeceği düşünülmektedir.

İlk çağlarda insanlar doğa ile mücadele edebilmek için bizim bugün modern olarak nitelendirdiğimiz bazı sportif hareketleri zaten gerçekleştiriyorlardı. Doğa içerisinde tehlikeli bir canlıdan kaçmak için veya suyun içinde ilerleyebilmek için kol ve ayakları hareket ettirmek ilk ilkel sportif uğraşılarıdır. İnsanoğlu var olduğundan bu yana etrafındaki diğer insanlarla ve vahşi hayvanlarla mücadele etmek zorundaydı. İlk çağlarda bu mücadeleler çok daha acımasız bir şekilde gerçekleşmekteydi. Bireylerin kendilerini savunmak için kendi yumrukları ve kaslarından başka güvenecekleri bir şey yoktu. İnsanlar diğer insanlarla ya da hayvanlarla boğuşarak hayatta kalmaya çalışıyorlardı. Daha güçlü olanın uzun yaşama fırsatı diğerine göre daha fazlaydı. İnsanoğlu daha sonraları hem vahşi hayvanlardan kendisini korumak hem de karnını doyurmak adına bazı aletler icat etmiş ve bunları kullanmıştır. Balık tutmak için olta, uzaktaki bir canlıyı avlamak için ve diğer canlılardan korunmak için ok, mızrak, hançer ve kılıç icat etmişlerdir. Kasların avantajını alet kullanma becerisi almıştır. Ayrıca o hayvanların hızına ayak uydurabilmek için başka canlıları evcilleştirmişlerdir. Ata binerek, kılıç kuşanan insanoğlu hem düşmanlarına hem de diğer canlılara karşı avantaj sağlamıştır (Karakuş, 2023).

Zorlu bir coğrafyada göçebe hayat tarzını benimseyen Türkler yukarıda sayılan sportif faaliyetlerin tamamında çok iyidiler. İyi boğuşan, iyi ok atan, iyi ata binen, iyi kılıç kullanan Türkler bu sayede bulundukları coğrafyalara hızlıca hâkim olmuşlardır (Gölbaşı, 2018).

Türkler güreşi, okçuluğu, atıcılığı, biniciliği ve kılıç kullanmayı başlarda hayatta kalmak için öğrenmişken daha sonraları bunu düşmanlarına karşı avantaj

sağlamak için geliştirme yoluna gitmişlerdir. İşte Türkiye Cumhuriyeti öncesindeki ki Türk Devletlerinde spor ve spor eğitiminin genel amacı bu temel üzerine kurulmuştur. Osmanlı Devleti'nde bu amaca hizmet edebilmek için çeşitli eğitim yerleri vardı ve spor bu eğitim kurumlarında ders olarak değil savaşa hazırlanmak için talim olarak yer almaktaydı (Soyer, 2004). Söz konusu talimlerin yapıldığı ve geleneksel sporların öğretildiği üç eğitim yerinden bahsetmek mümkündür. Bunlar enderun mektebi, askeri kurumlar ve spor tekkeleriydi.

Tekkeler, sporun geniş kitlelere ulaşmasının mümkün kılınması için günümüzdeki kulüplere benzer oluşumlardı (Ekinci & Serarslan 1997). Osmanlı sultanları söz konusu spor tekkelerine çok değer vermişlerdir. Hatta zamanla sınırları genişleyen Osmanlı Devleti vilayet olarak belirledikleri çoğu yere spor tekkesi inşa etmiştir (Gölbaşı, 2018). Bu tekkelerin en popülerleri pehlivan ve okçuluk tekkeleriydi. Güreş ve güreş eğitimi Osmanlı İmparatorluğu'nda oldukça önem arz etmekteydi. Pek çok farklı şehirde kurulmuş olan pehlivan tekkeleriyle yöredeki yetenekli ve sağlıklı gençler güreşçi olmaya teşvik edilirdi. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla pehlivan tekkeleri kapatılsa da son döneme kadar pehlivanlar padişahların himayelerinde sadece güreş tutmaları için teşvik edilmiş ve bu amaçla maaşa bağlanmışlardı (İmamoğlu, 2011). Gül vd., (2019), Osmanlı İmparatorluğu'nda okçuluğun, çeşitli bölgesel tekkelerde eğitimi ile sosyal hayatın değerli bir bölümünü temsil ettiğini belirtmiştir. Bu tekkelerde 13. yüzyıldan 17. yüzyıla kadar düzenli spor etkinliklerini organize edilmiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti'nde Pehlivan tekkeleri adı verilen güreş, cümdi, kemankes ve hepsini içeren yapılar bulunmaktaydı (Türkmen ve Demirhan, 2015).

Tanzimat'tan sonra, spor tekkeleri de diğer tekkelerle birlikte işlevlerini kaybetmeye başlamıştır (Fişek, 1985). Bu işlev kaybına ve batılılaşmaya yol açan birçok neden vardır. Bunlardan bazıları şunlardır: Spor organizasyonları yalnızca geleneksel spor branşlarına odaklanıyordu, spor kişisel bir uğraş olmaktan çok ülke savunması için bir araç olarak görülüyordu, doğu kökenli olmayan spor dallarından çoğu insan haberdar değildi ve eğitim kurumlarında kapsamlı bir spor müfredatı yoktu (Çelik & Bulgu 2010).

Tanzimat'tan sonra özellikle Fransa'nın etkisine giren eğitim sisteminde spor eğitimi jimnastik dersi üzerinden biçimlendirilmişti. İlk defa 1863 yılında Harbiye Mektebi'nin müfredatına giren jimnastik dersi Mekteb-i Sultani'yenin kuruluşundan itibaren ders müfredatında yer aldı (Şinforoğlu, 2015; Engin, 2003). Daha sonraları jimnastik dersleri farklı eğitim kurumlarının müfredatlarında (Mekteb-i Tıbbiye, Darüşşafaka, Bahriye Mektebi, Darülmuallimat vb.) ders olarak okutulmaya devam etmiştir (Şinforoğlu, 2020).

1908 yılında Selim Sırrı Tarcan tarafından açılan Terbiye-i Bedeniye Mektebi özel olarak spor eğitimi veren bir kurum niteliği taşımaktaydı. Müfredatında kılıç, boks, alafranga güreş ve nişan talimleri yer almaktaydı. Türkiye’de beden eğitimi ve spor alanında ilk kurumsal yapılanma olarak kabul edebileceğimiz bu kurum Eylül 1909’da kapandı (Şinoforoğlu, 2020). Jimnastik dersleri farklı eğitim kurumlarının müfredatlarında yer alsa da bu dersler genel itibari ile gayri-Müslimlerin okullarında ve gayri-Müslimler tarafından gerçekleştirilmekteydi. Büyükşehirler dışındaki diğer illerde devam eden eğitim içerisinde ise herhangi bir spor eğitimine rastlamak mümkün değildi. Sportif yapılanma denemeleri ile halkın tamamına asla ulaşılamamıştır.

1900’lü yılların başından itibaren daha çok İstanbul ve İzmir’de başlarda sadece azınlıklar tarafından kurulmuş olan spor kulüplerinde jimnastik başta olmak üzere çeşitli sportif faaliyetler gerçekleştirilmekteydi. Türkler ’de zamanla topluluklar oluşturarak aletli ve aletsiz jimnastik, barfiks, boks, güreş ve halter gibi spor dallarıyla ilgilenmeye başladılar. İkinci meşrutiyet sonrasında sportif faaliyetler biraz daha serbest kalmış böylece Türk kulüpleri futbol ile de ilgilenmeye başlamışlardır. Özellikle balkan savaşlarından sonra sporun ve spor eğitiminin önemi daha net bir şekilde anlaşılmaya başlanmıştır. Savaşlarda rakibe göre daha çelimsiz ve hasta görüntüsü Türk gençliğinin genel durumu hakkında bilgi vermekteydi. Artık daha güçlü ve daha zinde bir gençliğin elde edilebilmesi için bazı önlemlerin alınması gerekiyordu. Bu amaçla, bu dönemde faaliyetlerine devam eden Altınordu, Fenerbahçe, Vefa, Nişantaşı, Darüşşafaka, Beylerbeyi, Türk Gücü, Galatasaray, Beşiktaş ve Pera gibi kulüpler 1922 yılında Türk İdman Cemiyeti İttifakını (TİCİ) resmen kurmuşlardır (Özmaden, 1999; Özmaden ve Özmaden, 2010). Bu ittifakın kuruluş amacını TİCİ’nin ilk başkanı Ali Sami (Yen) Bey şu şekilde açıklamaktadır; *“Türk ırkı bugün kemiyet ve keyfiyetçe korkunç bir uçuruma sürüklenmektedir. Bu ırk düşüşünün sebeplerinden bir kısmı siyasi bir kısmı içtimaidir. Siyasi sebep, Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarına yayılmış ülkenin muhafazasını Türk, epey zamandır, yalnız kendi kollarına yükletmiş, Batının aralıksız hücumlarına yalnız başına mukavemet etmiş ve bu mücadelesi uğrunda tabiatıyla mecalsiz kalmıştır. İçtimai sebebe gelince: cehalet, yaşama tarzı bilmemek, sıtma, verem, frengi, tütün, içki hayatımızı kemiren unsurların başlıcalarıdır... İşte ırkımıza, varlığınıza kasteden bu marazın, bu hallerin dehşeti karşısında yürekleri titreyen gençler bu millete taze hayat ve kuvvet vermek için birleşmelidirler.”*

Milli temsil duygusunun gelişebilmesi, gençlerin içkiden, kumardan ve muhtelif suiistimallerden uzaklaştırılabilmesi, sağlam ve becerikli nesiller yetiştirilebilmesi, sağlık ve kuvvetin bir gaye değil zekâ ve ilmin gelişmesi için

bir araç olarak faydalanmak suretiyle milletin yükseltilmesine hizmet edebilmesi amaçlarıyla spor kulüpleri birleşerek TİCİ'yi oluşturmuşlardır (Özmaden, 1999). Böylece Türkiye'de spor ilk defa teşkilatlı bir yapıya sahip olmuştur. TİCİ'nin kuruluşundan yaklaşık 1,5 yıl sonra Türkler yeni bir devlet kuracak ve bu devletin yönetim şekli cumhuriyet olacaktır.

Cumhuriyet Türkiye'sinde Spor ve Atatürk'ün Spora Bakış Açısı

Kendi döneminin hatta dünya tarihinin en yetenekli asker ve siyaset adamı olan Mustafa Kemal Atatürk kurmuş olduğu cumhuriyetin payidar olabilmesi için ne yapması gerektiğini çok iyi biliyordu. Vatandaşlarının uzun yıllar refah içinde yaşaması için her alanda olduğu gibi spor alanında sahip olduğu düşüncelerini Cumhuriyetin ilanından hemen sonra hayata geçirmeye başladı. Bu icraatlardan bahsetmeden önce Atatürk'ün spor ve beden eğitimi politikasını anlamamızda fayda vardır. Atatürk, kuruluşundan itibaren Cumhuriyet Türkiye'sinde beden eğitimi ve spora önem verilmesi gerektiğini ve ülkede izlenecek siyasetin ana unsurlarından birinin beden eğitimi politikalarından oluştuğunu açıkça belirtmekteydi. Örneğin bir konuşmasında *“Müspet bilimlerin temellerine dayanan, güzel sanatları seven, fikir terbiyesinde olduğu kadar, beden terbiyesinde de kabiliyeti artırılmış ve yükselmiş olan erdemli, kuvvetli bir nesil yetiştirmek, ana siyasetimizin açık dileğidir.”* (Türkmen, 2013) diyerek kuvvetli bir nesil yetiştirmenin önemine vurgu yapmaktadır.

Atatürk yüzyıllardır durmadan savaştan, sıtma ve verem gibi hastalıklarla sürekli mücadele eden toplumun genel fiziksel sağlığının çok iyi olmadığını biliyordu. Bu anlamda ülkede hâlihazırda örgütlenmiş olan TİCİ'yi spor faaliyetlerinin koordinasyonu için görevlendirdi. TİCİ her ne kadar âdemi-merkeziyetçi bir yapıya sahip olsa da; devlet, TİCİ'yi cumhuriyetin kuruluşundan yaklaşık sadece 3 ay sonra 02 Ocak 1924 tarihinde Atatürk'ün imzası ile onaylanıp yürürlüğe konan 170 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla kamu yararına çalışan kuruluşlar kategorisine dâhil etmiştir. Bunun yanında 171 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla da devlet tarafından yardım yapılması uygun görülmüştür (San, 1981). Atatürk TİCİ'den beklentilerini açıklarken yeni cumhuriyetin spor politikası hakkında da bilgi vermekteydi; *“Efendiler; Türk ırkında mazinin meş'um, menfi, bîmâna izleri kalmıştır. Bunun esbabı tarihiyesini başka vesilelerle çok kere izah ettim. Tekrar etmeyeceğim. Yalnız görüyorsunuz ki tarihlerde cihanlar hâkimi olmuş koskoca Türk milletine, bugünkü neslimiz varis olduğu zamanda, bu koca milleti biraz zayıf, biraz hasta, biraz cılız bulmuştuk. Efendiler; gürbüz ve yavuz evlatlar isterim. Bunları yetiştirmek tedbirlerini ve mes'uliyetini üzerinize almış adamlarsınız. Bu neticeyi görmezsem hakkınızdaki muhabbetim, itimadım ancak o zaman zail olur. (...) Bunda tamamen hakkınızı teslim ettikten sonra size*

diyorum ki, sizin muvaffakiyetinizle millet muvaffakiyetini ilân edecektir” (Tanyer, 2010). Bu sözlerden de anlaşılacağı gibi yeni cumhuriyetin spor politikası “gürbüz ve yavuz” çocuklar yetiştirerek geçmiş dönemdeki hasta ve cılız neslin izlerini ortadan kaldırmaktı (Akın, 2005; Akt., Şinoforoğlu, 2020). Atatürk sporun bir milli mesele olduğunu, Türk ırkının gelişiminin önemi üzerinde durarak vurgulamaktadır; *“Dünyada spor yaşamı, spor âlemi çok önemlidir. Bu kadar önemli olan spor yaşamı, bizim için daha önemlidir; çünkü ırk sorunudur, ırkın düzelmesi ve gelişmesi sorunudur, ayıklanması sorunudur ve hatta biraz da uygarlık sorunudur”* diyerek sağlıklı bir neslin yetişmesindeki öneminde altını çizmektedir (atam.gov.tr, 2023).

Atatürk sporun toplumlar üzerindeki etkisini biliyordu, özellikle uluslararası alanlarda ülkenin ismini duyurabilmek için spordan faydalanılabileceğinin farkındaydı. Sporun siyasi gücünü Türk milliyetçiliği çerçevesinde şekillendirerek, diğer ülkelere genç cumhuriyetin yeni yüzünü gösterebileceğini biliyordu. Cumhuriyetin kuruluşundan yaklaşık 8 ay sonra Dünya'nın en büyük spor organizasyonu olan olimpiyatlar Paris'te gerçekleştirilecekti ve Gazi bu organizasyona Türkiye'nin katılım sağlanması için büyük çaba gösterdi. Türk insanın Türklük bilinci içerisinde milli temsil duygularının beynelmilel müsabakalarda gelişeceğine inanan Türkiye Cumhuriyeti hükümeti Ocak 1924'de Türk gençlerinin 1924 Paris olimpiyat oyunlarında ülkelerini başarılı bir şekilde temsil etmeleri için Avrupa'dan spor branşların da uzmanların getirilmesine ve TİCİ adına bütçeden 17.000 lira ayrılmasına karar vermiştir (Özmaden ve Özmaden, 2010). Yıkık dökük bir Osmanlı İmparatorluğu'nun ardından daha yeni kurulan ve uzun süreli savaşlardan çıkan Türkiye Cumhuriyeti, ağır dış borçlarla boğuşurken bile bütçesinden spora önemli bir pay ayırmıştır. Altının 10 TL olduğu zorlu bir dönemde yapılan 17.000 TL'lik bu yardım, Türkiye Cumhuriyeti için gerçekten büyük bir fedakarlık anlamına gelmektedir (Karakuş, 2023). Türkiye Cumhuriyeti 1924 oyunlarında 41 sporcu ile temsil edilmiştir. Burada amaç başarıdan çok katılımdı. Dünya'nın en önemli organizasyonu olan olimpiyatlarda yeni kurulmuş Türkiye Cumhuriyeti'nin bayrağı boy göstermiştir. Yeni Türk Devleti'nin dünyanın diğer ülkeleriyle yarışabileceği ve Türk bayrağını dünyaya tanıttığı düşüncesi herkes tarafından kabul görmüştür.

1928 olimpiyatları içinde aynı çabayı gösteren Mustafa Kemal Atatürk 1936 yılında Berlin'de yapılacak olan olimpiyat oyunlarının Nazilerin gövde gösterisine dönüşeceğini biliyordu. Bu yüzden Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığını mutlaka olimpiyatlarda hissettirmesini istedi. Bazı branşlarda yabancı uzmanlar ülkeye getirildi ve azami oranda devlet desteği sağlandı. Türkiye Cumhuriyeti,

Berlin Olimpiyatları'na güreş, basketbol, binicilik, bisiklet, futbol, eskrim ve yelken branşında katıldı. Toplam 59 sporcu ile katılım sağladığımız oyunlarda 2 sporcumuz ise kadındı. Genç Türkiye'nin modern yüzünü göstermek için Atatürk'ün isteğiyle eskrim sporcularımız Halet Çambel ve Suat Fetgeri Aşeni Türkiye Cumhuriyeti'ni olimpiyatlarda temsil ettiler. Ayrıca bu iki sporcumuz dünya tarihinde olimpiyatlara katılan ilk Müslüman kadınlar olarak da tarihe geçmişlerdir (Karpınar, 2019). Türkiye 1936 yılında oyunlar tarihindeki ilk madalyalarını kazandı. Mersinli Ahmet (Kireççi) 79 kiloda olimpiyat üçüncüsü olurken; 61 kiloda mücadele eden Yaşar Erkan Türkiye'nin ilk olimpiyat altın madalyasını kazanma başarısını elde etmiştir. Yaşar Erkan'ın şampiyonluk haberini telefon başında bekleyen Mustafa Kemal Atatürk, kendisine “*“ Kendin küçüksün ama memleket için çok büyük iş yaptın. Artık ismin Türk spor tarihine geçti. Çok yaşa Yaşar.”* sözleriyle çektiği telgraf ile onurlandırmıştır (Gürer, 2007). Berlin Olimpiyat Stadyumu'nda yapılan madalya töreni sırasında yüz bin kişilik bir kalabalığın önünde Türk İstiklal Marşının okunması ve Türk bayrağının göndere çekilmesi o ana kadar verilmiş olan mücadelenin bir ödülü niteliğindedir. Olimpiyat birinciliği Türk gençliği için bir hayal olmaktan çıkmış ve gelecek nesillerin önü açılmıştır (Bozkurt, 2014).

Beden Eğitimi ve Spor Dersi ile Spor Eğitimine Verilen Önem

Cumhuriyetin ilk yıllarında uluslararası spor müsabakalarına katılım için büyük bir özveri gösteren hükümetler aynı çabayı spor eğitiminin gelişimi içinde göstermişlerdir. 15 Temmuz-15 Ağustos 1923 tarihleri arasında gerçekleştirilen ilk Heyet-i İlmiye'de dâhil olmak üzere beden eğitiminin okullarda müfredatın içine girmesi gerekliliği ve bu müfredatı gerçekleştirmek için bir Terbiye-i Bedeniye Darülmualiminin kurulması farklı toplantı ve kurullarda vurgulanmıştır. Bu okulun açılması sürecinde okuldaki eğitim kadrosunun güçlendirilmesi adına yurtdışına beden eğitimi alanından da öğrenciler gönderilmiştir. İlk öğrenciler Vildan Aşır (Savaşır) Bey ve Nizamettin (Kırşan) Bey'dir. Bu öğrenciler İsveç'e öğrenim görmeye gönderilmişlerdir (Şinoforoğlu, 2020). Ekim 1926'da açılan Terbiye-i Bedeniye öğrencileri arasında kadın ve erkek öğrenciler vardı. Ayrıca ülkenin farklı şehirlerine kontenjanlar ayrılmıştır. Buradaki amaç buradan mezun olan öğrencilerin ülkenin farklı şehirlerinde Beden Eğitimi dersini yaygınlaştırmalarıydı. Önceleri özellikle İsveç'ten gelen eğitimciler ve Selim Sırrı Tarcan eşliğinde, daha sonraları ise yurtdışına gönderilen öğrencilerin yurda dönmesi ve öğretim kadrosuna katılmasıyla eğitim öğretim faaliyetleri sürdürülmüştür. Eğitim-öğretim Çapa Kız Muallim Mektebi'nde başlamıştır. Ayrıca Çapa Kız Muallim Mektebi'nin yanında birde spor salonu yapılmıştır (Şinoforoğlu, 2015). Bu okulun yüzyıllık tarihimiz

boyunca spor eğitiminin temelleri atıldığı okul olması yönünden önemi büyüktür. Burada dikkat edilmesi gereken nokta okulun taşımış olduğu misyondur. Okulda hem kadın hem de erkek öğrenciler yer almaktadır. Cumhuriyetin önemli kazanımları arasında sayabileceğimiz bu okulun öğrencileri dönem sonlarında öğrenmiş oldukları jimnastik hareketlerini halkın da katılım sağlamış olduğu şenliklerde göstererek toplulukların ilgisini spora çekmişlerdir. Okul öğrencileri Mayıs aylarında gerçekleştirmiş oldukları bu şenlikler daha sonraları ülkenin tüm şehirlerine yayılmıştır. İdman şenliği, idman bayramı, jimnastik bayramı veya gazi günü olarak bilinen bu şenliklerde öğrenciler çeşitli etkinlikler yaparak okulda öğrenmiş oldukları jimnastik hareketlerini tüm izleyicilere sergilemekteydiler. Okuldan mezun olan öğrenciler gittikleri şehirde görev yaptıkları okullarda bu şenlikleri tertiplemiş ve çok kısa zamanda tüm ülkeye yayılan bir hal almıştır. 1935 yılında Atatürk Günü 1938 yılında ise “Gençlik ve Spor Bayramı” olarak kutlanan bu gün 1981 yılından bu yana “Atatürk’ü Anma, Gençlik ve Spor Bayramı” olarak kutlanmaktadır (Uzun, 2010).

Terbiye-i Bedeniye yeteri kadar öğretmeni yetiştirdiği ve yüksek beden terbiyesi okulunun açılması planladığı için 1930 yılında kapatıldı. 1932-1933 öğretim yılında Gazi Orta Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü Beden Terbiyesi Şubesi açılmıştır. 1937 yılında ilk kadın öğrencileri okula kayıt yaptırmışlardır. Bu okulunda ilk oluşturulan öğretim kadrosunda Nizamettin Kırşan ile Vildan Aşır Savaşır bulunmaktadır (Güven, 1996).

Beden Eğitimi Öğretmeni yetiştirme amaçları doğrultusunda Maarif Vekalati’ne bağlı okullarda jimnastik dersi ilk 4 sınıfta haftada 2 saat beşinci sınıf programında ise haftada 1 saat olmak üzere konulmuştu. Yetiştirmiş olan Beden Eğitimi Öğretmenleri genç cumhuriyetin çocuklarının bedensel gelişimi için ellerinden geleni yapmış, okuldan öğrenmiş oldukları becerileri onlara aktarmıştır. Lise öğrencileri de 1. ve 2. sınıflarda haftada iki saat 3. sınıflarda haftada 1 saat bu dersi almışlardır (Yücel, 1994). Cumhuriyetin eğitim kurumları olan Halkevlerinde ve Köy Enstitülerinde de Beden Eğitimi dersi vazgeçilmez bir ders olarak müfredatta yer almıştır. Beden eğitimi derslerinde uygulanacak öğretim programları ile “öğrencilerin vücutlarını sistemli ve ahenkli hareketlerle geliştirmek, çeşitli spor oyunları ve ulusal oyunlarla, öğrencilerin vücutlarına atletik bir çeviklik kazandırmak, spor sevgisini ve sporu, gençlerin dayanma güçlerini, disiplin ve ödev severlik duygularını geliştirmek, onların yaşamları boyunca sürüp gidecek bir alışkanlık haline getirmek, gençlere iklim zorluklarını yenebilecek yetenek ve alışkanlık kazandırmak, vücut yapısı sağlam, kuvvetli ve dayanıklı gençler yetiştirmek” hedeflenmiştir (Altuntaş, 2019).

Sporun Hukuki Zemine Çekilmesi

Genç Cumhuriyet spor ve mevcut olan yapılar ile ilgili Bakanlar Kurulu kararları ile düzenlemeler yapsa da sporun daha resmi bir şekilde kamu güvencesi altına alınma, devlet eliyle desteklenmesi ve teşkilatlanması için bir bağlayıcılığı olan hukuki bir dayanağa ihtiyacı vardı. Devletin kuruluşunda vurgu yapılan “demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti”nin gerekliliklerini yerine getirebilmek amacıyla 29 Haziran 1938’de 3530 sayılı Beden Terbiyesi Kanunu yürürlüğe girdi. Bu kanunun amacı vatandaşların fizik ve moral kabiliyetlerini arttırmak ve gelişimini sağlamak için oyun, jimnastik ve spor faaliyetlerini sevk ve idare etmek maksadı ile Beden Terbiyesi Genel Direktörlüğünün kurulması ve bu direktörlüğün görevlerinin ortaya konulmasıydı. Kanun maddeleri içinde merkez ve taşra teşkilatlarının görevleri, gençlerin spora katılımların kulüpler ile gerçekleştirilebileceklerinden, kasaba ve şehir kulüplerinin hangi şartlarla kurulacağından ve halkevlerinin beden terbiyesinde üstleneceği görevlerden bahsedilmekteydi. Ayrıca bu kanuna göre memur ve işçi sayısı beş yüzden fazla olan müesseseler, fabrikalar, ticaret evleri ve sair kurumlar kendi memur ve işçilerine beden terbiyesi yaptırmak için genel direktörlüğün teklifi ve istişare heyetinin kararı üzerinde jimnastik salonu, spor alanı, yüzme havuzu ve saire gibi tesisleri yapmaya ve uzman bir öğretmen veya antrenör tutmaya mecburdular (RG, 16 Temmuz 1938, Sayı 3961).

Spor ile ilgili bir sonraki kanun 1986 yılında çıkmış olan 3289 sayılı kanundu. Yani yaklaşık 50 yıl boyunca bu kanun yürürlükte kaldı. Bu yıllar boyunca beden terbiyesi genel direktörlüğü yurt genelinde teşkilatmış, yurdun çeşitli yerlerine tesisler yapmış ve sporun tabana yayılması için çeşitli birimlerle koordineli bir şekilde çalışmaya çalışmıştır. Ülkemizde özel sektörde faaliyet gösteren birçok firmanın, kamu kuruluşları bünyesinde açılmış olan kulüplerin birçoğu bu kanuna dayanarak olarak kurulmuşlardır. Ülke genelinde jimnastik salonları, spor alanları ve yüzme havuzları inşa edilmiştir. Bu maddenin 24. Maddesinde orduya ve Maarif vekaletine ihtiyaç duydukları beden terbiyesi ve spor öğretmenleri, antrenör ve monitörleri yetiştirmek ve beden terbiyesi ve sporun sıhhi ve teknik kavaidini tespit ve sporcuların sıhhi kontrolleri işini tanzim etmek için Ankara’da bir beden terbiyesi yüksek enstitüsünün kurulacağı vurgulanmaktadır (RG, 16 Temmuz 1938, Sayı 3961). Spor eğitimi de bu şekilde hukuki bir zemine oturmuş oldu. Cumhuriyetin bir hukuk devleti olması sporun hukuki zemine çekilmesine neden olmuştur. Cumhuriyet sayesinde spor artık devletin koruması altına alınmış ve geliştirilmesinden de direkt olarak devlet sorumlu tutulmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında elde edilmiş olan sportif kazanımlar cumhuriyetin ilerideki yılları içinde rehber oluşturmıştır.

1938 Sonrasında Türk Sporunun Bazı Kazanımları

Kurucu hükümetler Türkiye’de sporun nasıl örgütleneceğini, spor eğitiminin nasıl geliştirileceğini ve bu alanda ihtiyaç duyulan insan kaynağının nasıl giderileceği üzerinde politikalar geliştirmişlerdir. Bu politikalar çerçevesinde yukarıda bir kısmını saymış olduğumuz önlemleri almışlardır. Ortaya konulmuş olan bu politikaların hem yurtiçinde hem de yurtdışında kazanımlarını elde edeceğimiz senelerde ikinci cihan harbi başlamış etkileri ile birlikte yaklaşık 7-8 yıllık bir süreci içine almıştır. Ekonomik buhranlar ve uluslararası organizasyonların durması elde edilen kazanımların ortaya konulmasını engellemiştir. Cihan harbiden sonraki ilk olimpiyatlar olan 1948 Londra olimpiyatlarına Türkiye 58 sporcu ile katılım sağlamıştır. Bu sayı hem o ana kadar hem de 2000 yılında 59 kişiyle katıldığımız Sydney olimpiyatlarına kadar en yüksek katılım sayımızdı. Sporcularımız bu olimpiyatlarda 6 altın 4 gümüş ve 2 bronz olmak üzere toplam 12 madalya alarak katılım sağlayan ülkeler arasında takım olarak 7. olmuşlardır (olimpiyatkomitesi.org, 2023). Güreşçilerimizin damgasını vurmuş olduğu olimpiyat oyunlarında elde edilen başarı ülke genelinde büyük bir mutlulukla karşılanmıştı. Kurulmuş olan halkevlerinde ve tesislerde kalifiye beden eğitimi öğretmenleri ve antrenörlerle çalışan sporcularımız Türk tarihinde çok önemli bir yeri olan Güreş sporunda ne kadar iddialı olduklarını tüm dünyaya kanıtlamış oldular. Cumhuriyetin en başından beri üzerinde durulmuş olan gürbüz ve yavuz evlatlar politikası kendisini güreş dalında göstermiş ve büyük bir başarı elde etmemizi sağlamıştı. Bu tür başarılar Güreş sporuna daha da yatırım yapılmasının önünü açtı. İstanbul’da 1949 yılında hizmete giren Spor Sergi Sarayı kapalı bir güreş tesisi olarak planlamıştı. Daha sonraları uzun yıllar basketbol sahası olarak kullanılan bu tesis günümüzde hala Lütü Kırda Kongre ve Sergi Sarayı olarak hizmet vermeye devam etmektedir (istdergi.com, 2023).

Spor yasal zemine oturunca hükümetler programlarında spor ile ilgili yapacakları projeleri hükümet programlarında yazmaya ve bu konu ile bazı vaatlerde bulunmaya başladılar. Örneğin 15. Hükümet olan Recep Peker Hükümetinde yüksek beden terbiyesi enstitüsünün açılması ile kapalı ve açık spor sahalarının kurulması hedeflenmiştir. Yine Suat Hayri Ürgüplü başkanlığındaki 29. Hükümet programında antrenörlerden faydalanma ve kaliteli sporcu yetiştirmek üzerine yapılacak olan çalışmalardan bahsedilmiştir. Spora yer veren bu ilk hükümet programlarından sonra kurulmuş olan bütün hükümetlerde spor önemli bir yer kaplamıştır. Spor ile ilgili düşünce ve vaatler zaman geçtikçe hükümet programlarında daha geniş yer bulmaya başlamıştır (Aykın ve Bilir, 2013). Türkiye Cumhuriyeti’nin 8. Başbakanı olarak hükümet kuran Adnan Menderes,

spora hizmet konusunda hem Türk Spor Kurumu (TİCİ sonrasında kurulan 1936-1938 yılları arasında faaliyet gösteren kurum) hem de Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi (TMOK) başkanlıklarında bulunmuş 3530 sayılı yasanın getirdiği kuralları da uygulamaya özen göstermiştir. Döneminde yeni stadyumlar, spor salonları ve güreş alanları yapılmaya başlanmıştır; geleneksel sporlarımız desteklenmiştir. Ancak kitle sporunu ve elit sporu ayrı ayrı değerlendirme gibi bir spor yönetim ve spor politikası görülmemiştir. Döneminde 2 yaz olimpiyatı geçirmiş, 1960 olimpiyatlarına da hazırlık yapıldığı sırada askerî darbe ile hükûmeti düşürülmüştür. Menderes Hükümetinin hemen devrilmesinden sonra gerçekleşmiş olan 1960 Roma Olimpiyatlarında güreşçilerimiz 7 altın 2 gümüş toplamda 9 madalya alarak olimpiyat sıralamasında 6. olmuşlardır (olimpiyatkomitesi.org, 2023). Bu sıralama Olimpiyat tarihimizdeki en büyük başarıdır. Bu başarıda Menderes Hükümetlerinin spora olan katkısı yadsınamaz düzeydedir.

1965-1993 yılları arasında 7 farklı hükümette toplamda 10 yıl 5 ay Başbakanlık yapmış olan Süleyman Demirel, kurmuş olduğu bütün hükümetlerde spora yer vermiştir. Programlarında herkes için spor anlayışı vurgulanmış, genç kuşakların zararlı alışkanlıklardan uzak kalması için sporla ilgilenmeleri gerektiği belirtilmiştir. Demirel hükümeti Beden Terbiyesi Kanunu'nun değiştirilerek Türk sporuna tümüyle ve modern anlamda hizmet verecek yeni bir teşkilatlanmaya ihtiyaç olduğunu belirtmiştir. Bu amaçla 1969 Türkiye genel seçimlerinin ardından ilk kez Spor Bakanlığı adıyla kurulmuş bakanlığın başına 3 Kasım 1969 tarihinde İsmet Sezgin atanmıştır. 1972 yılında ise adı Gençlik ve Spor Bakanlığı olarak değiştirilmiştir. Süleyman Demirel sporun Bakanlık düzeyinde teşkilatlanmasını sağlayan ilk liderdir. Programlarında beden eğitimi derslerinin artırılması ve önemi vurgulanmıştır. Yükseköğretim öğrencilerine burs, kredi ve barınma sağlanması yeterli olmasa bile çeşitli uygulamalar yapılmıştır. Spor toto, millî piyango gibi şans oyunlarından ve alkolden alınan kesintilerle spora katkı sağlanmıştır (Doğar, 2019; Karaküçük, 1991). Bugün hala kullanılmakta olan 17 kemerli spor salonları spor toto tarafından yaptırılarak spora destek olunmaya çalışılmıştır. Süleyman Demirel dönemlerinin en önemli avantajı, spor toto teşkilatının aktif bir şekilde kullanılmasıdır. 1970'li yıllarda yapılan birçok spor salonu spor toto teşkilatından gelen gelirlerle gerçekleşmiştir. Süleyman Demirel dönemlerinde sporun teşviki için spor toto teşkilatı aktif bir şekilde kullanılmıştır. 1971 yılında gerçekleştirilen İzmir Akdeniz Oyunları için İzmir'de birçok spor tesisinin (Olimpik Atatürk Stadı, Alsancak Yüzme Havuzu, Karşıyaka Yelken Tesisleri vb.) yapımı Demirel hükümetleri dönemine rastlamaktadır (Öncü, 2020). Karakuş (2023)'un aktardığına göre; her ne kadar Demirel hükümetleri dönemine tam olarak rast gelmese de ilk defa kurulmuş olan bakanlık teşkilatında

ve spor biliminde görev yapacak elemanların gelişmesi için Gençlik ve Spor Akademilerinin kurulması ve geliştirilmesi politikaları Demirel hükümetlerinin çalışmalarıdır. 1974 yılında Ankara'da 19 Mayıs Gençlik ve Spor Akademisi, 1975 yılında Manisa'da Manisa Gençlik ve Spor Akademisi kurulmuştur. 1975 yılında kurulan ve daha sonra Marmara Üniversitesinin temelini oluşturan kurumlardan biri de Gençlik ve Spor Bakanlığına bağlı Anadoluhisarı Gençlik ve Spor Akademisi'dir (Karaküçük, 1991).

Gazi Eğitim Enstitüsü Beden Eğitim Bölümü uzun yıllar spor eğitmeni yetiştiren tek kurum olarak faaliyetlerini sürdürmüştür. 1967-1968'de İstanbul Atatürk Eğitim Enstitüsü'nde Beden Eğitimi Bölümü açılınca, bu enstitü bu özelliğini kaybetmiştir (Karaküçük, 1989). 60 ve 70'li yıllarda Beden Eğitimi Öğretmeni açığını kapatmak için hizmet içi eğitimler verildi. Gençlik ve Spor Bakanlığı, başarılı ilkokul öğretmenleri arasından beden eğitimi öğretmeni yetiştirdi. Bu kurslar 21 günlük iki dönemde gerçekleştirildi. 16 yılda 2622 ilkokul öğretmeni bu kursları tamamlayarak beden eğitimi öğretmeni oldu. 1974-1975'te Gazi Eğitim Enstitüsü'nde başlayan yay-kur öğretim çalışmaları, mektupla öğretim ve yaz okulu uygulamalarıyla çeşitli yöntemlerle sürdürüldü. (Altuntaş, 2019). 1974-1975 yılları arasında kurulan Gençlik ve Spor Akademileri o günün şartlarında önemli spor adamları yetiştirmişlerdir. Bu akademilerden mezun olan ve daha sonra lisansüstü eğitim için yurtdışına gönderilen birçok spor adamı, ülkelerine dönerek spor bilimine çok önemli katkılarda bulunmuşlardır. 1977-1978 eğitim-öğretim yılında, ilk defa Ege Üniversitesi'nde dört yıl süren Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu açılmıştır. Talim Terbiye Kurulu'nun 08.02.1979 tarihli ve 20 sayılı kararıyla, üç yıl süren Eğitim Enstitülerinin öğrenim süresi 1978-1979 yılında dört yıla çıkarıldı ve okulun adı Yüksek Öğretmen Okulu Beden Eğitimi Bölümü olarak değiştirildi. 1979-1980 yılından itibaren Ankara Gazi, İstanbul Atatürk, İzmir Buca, Diyarbakır Yüksek Öğretmen Okulları Beden Eğitimi Bölümleri, dört yıl süren Yüksek Öğretmen Okulu olarak eğitim vermeye başladılar. 1981'de çıkarılan 2547 sayılı YÖK Kanunu ve 1982'de çıkartılan 41 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile birlikte ülkedeki tüm yükseköğretim kurumları üniversitelere bağlandı. MEB'e bağlı öğretmen yetiştirme işini yürüten yükseköğretim kurumları da üniversiteler bünyesine alındı. Resmi gazetede yer alan bilgilere göre, İstanbul'da Marmara Üniversitesi, Anadolu Hisarı Gençlik ve Spor Akademisi ile Atatürk Yüksek Öğretmen Okulu Beden Eğitimi Bölümü'nün yerini almıştır. Atatürk Eğitim Fakültesi içinde "Beden Eğitimi ve Spor Bölümü" açılmış ve diğer okulların öğrencileri de bu bölüme aktarılmıştır. Ayrıca, Manisa Gençlik ve Spor Akademisi ile Buca Yüksek Öğretmen Okulu Beden Eğitimi Bölümü yerine İzmir'de "Dokuz Eylül Üniversitesi" adında kurulacak yeni üniversitenin içerisinde Buca Eğitim Fakültesi bünyesinde "Beden Eğitimi ve

Spor Bölümü" oluşturularak, diğer okulların öğrencileri bu bölüme devredilecekti (RG, 20 Temmuz 1982, Sayı: 17760).

1982 yılında yürürlüğe giren ve günümüzde hala yürürlükte olan Anayasa’da spora ilk kez yer verilmiştir. Bu Anayasanın 58. Maddesinde “Devlet, gençleri alkol düşkünlüğünden, uyuşturucu maddelerden, suçluluk, kumar ve benzeri kötü alışkanlıklardan ve cehaletten korumak için gerekli tedbirleri alır.” 59. Maddesinde ise “Devlet, her yaştaki Türk vatandaşlarının beden ve ruh sağlığını geliştirecek tedbirleri alır, sporun kitlelere yayılmasını teşvik eder. Devlet başarılı sporcuyla korur.” ifadeleri ile devlet gençleri ve sporcuları yasal olarak himayesi altına almıştır. Bu tarihten sonra spor alanında çıkartılan tüm kanun ve yönetmelikler Anayasa’nın ilgili maddesine atıf yapılarak çıkartılmaktadır. 1986 yılında çıkartılan ve hala yürürlükte olan 3289 sayılı Beden Terbiyesi Spor Genel Müdürlüğü Yasası (şimdiki adıyla Gençlik ve Spor Hizmetleri Kanunu) ile hem kurumun işleyişi ve teşkilatlanması hakkında detaylı bilgi verilmiş hem de özel salonların açılması, tesislerin inşaatı, işletilmesi, eleman tahsisi, sporcu sağlığı, ödül ve yönetmelik gibi konularda ayrıntılara yer verilmiştir. Bu kanuna dayanarak birçok yönetmelik ve genelge (ödül yönetmeliği, sponsorluk yönetmeliği, personel yönetmeliği vb.) çıkartılmış günümüzde de hala yürürlükte bulunmaya devam etmektedir.

Cumhuriyet Türkiye’sinin en önemli kazanımı vatandaşlarının özgür olmasıdır. Her Türk verdi Anayasa önünde eşit olduğundan dolayı spor ortamına da eşit katılım söz konusudur. 80’li yılların sonu ve 90’lı yıllarda özgür Türkiye’nin imkânlarını daha iyi kullanmak isteyen ve özünde Türk olan sporcuların ülkemiz adına spor müsabakalarında yarışması ve başarılı olması bir cumhuriyet kazanımıdır. Bu dönemde yürütülen siyasetinde bu duruma etkisi mutlaka olmuştur. Bu dönemde siyaset yapan Turgut Özal’ın rekabete dayalı ve serbest piyasa ekonomisini esas alan sosyal adaletçi bir politika anlayışı vardı. Özal döneminin spor dünyasını etkileyen en önemli olayı Naim Süleymanoğlu’nun Türkiye getirilmesidir. Naim Süleymanoğlu, 1983-1986 arasında 13 gençlerde, 50 büyüklerde olmak üzere tam 63 rekor kırıp yine aynı dönemde Dünya ve Avrupa Şampiyonaları’nda 52, 56 ve 60 kilolarda şampiyonluklar yaşadı. 88 Seul, 92 Barcelona ve 96 Atlanta olimpiyatlarında arka arkaya 3 kez Olimpiyat Şampiyonu olmuştur. 88 yılında silkmeye kaldırdığı kendi ağırlığının üç katından 10 kilogram fazla olan 190 kg ile dünyada bunu başaran tek kişi olarak tarihe adını yazdırmıştır. Dünya üzerinde bu başarıyı tekrarlayan başka bir halterci hâlen çıkmamıştır. Bu başarısıyla Dünya üzerinden adından sıklıkla bahsettiren Naim Süleymanoğlu ülke tanıtımına da çok büyük katkılar sağlamıştır (Karakuş, 2023). Cumhuriyet kazanımların faydalanmak isteyen ve kendi ülkesinde çeşitli

baskılar altında yaşayan Bulgar Türkleri Süleymanoğlu'nun açmış olduğu bu yoldan ülkemize gelerek spor hayatlarına devam ettiler. Halil Mutlu, Hüseyin Özkan ve Taner Sağır gibi başarılı sporcular bu sayede ülkemize kazandırılmış oldu.

Yüzyılımızın Son Çeyreğindeki Bazı Gelişmeler

Yüzyıllık tarihimiz boyunca Türk Sporunun çeşitli alanlarda gelişimi yüzyılımızın son çeyreğine rastlamaktadır. Cumhuriyetimizin son 25 yılı sportif anlamda birçok kazanım elde etmiş olduğumuz yıllar olmuştur. Özellikle tesisleşme, eğitim seviyesindeki artış, spora yapılan yatırım sporcu sayısının artmasına ve buda birçok farklı sporda yeni başarıların elde edilmesine neden olmuştur. Son yıllarda halk arasında sporun önemi hem gençler hem de yetişkinler arasında gittikçe daha iyi bir şekilde anlaşılmaya başlanmıştır. Bu sayede aileler çocuklarını mutlaka bir sporla ilgilenmelerini teşvik ederken, kendileri içinde egzersiz ortamları aramaya başlamışlardır. Toplumun bilinçlenmesi ile hem spor eğitiminde hem de elde etmiş olduğumuz sportif başarılarda gözle görülür bir gelişim olmuştur. Bu kazanımların hepsi cumhuriyet sayesinde mümkün olmuştur.

Son çeyrekte 6/4/2011 tarihli ve 6223 sayılı Kanunun verdiği yetkiye dayanılarak, Bakanlar Kurulu'nca 3/6/2011 tarihinde Gençlik ve Spor Bakanlığı kurulmuştur. Bakanlığın kurulması ile birlikte özellikle gençlik alanında çok ciddi anlamda atılımlar yapılmıştır. Bakanlık bünyesinde kurulmuş olan Gençlik Merkezlerinde çeşitli etkinlikler yapılmakta, kamplar düzenlenmekte, ücretsiz sportif kurslar açılarak gençlerin spora yönlendirilmesi sağlanmaktadır. Gençlik ve Spor Bakanlığı hazırlamış olduğu kanunlarla da spora yön vermeye çalışmaktadır. Örneğin 22/04/2022 tarihli 7405 sayılı Spor Kulüpleri ve Spor Federasyonları Kanunu ile spor kulüplerinin kurulması, statüleri ve borçlanmaları ile ilgili oldukça köklü değişimler gerçekleştirilmiştir.

Yüzyılımızın son çeyreğinde özellikle tesisleşme anlamında ciddi atılımlar yapılmıştır. Tesislere aktarılmış olan ciddi bütçeler ile ülkenin pek çok yerinde çok çeşitli branşlarda spor tesisleri yapılmıştır. Bazen hükümet bazense belediye bütçelerinin desteği ile bu tesisler halkın kullanımına sunulmuştur. Hakkari'ye yapılan yüzme havuzu, Çorum'daki şehir stadyumu, Cudi eteklerine kurulan tenis kortları, çeşitli şehirlerdeki jimnastik salonları, İstanbul'da yapılan Formula-1 pisti, Erzurum'da yapılan kış sporları tesisleri bunlardan sadece birkaçıdır. Ayrıca ülkenin farklı illerine yapılan Olimpiyat Hazırlık Merkezleri'nin standartları da gerçekten üst düzeydedir. Bu tesisler hem kullanan sporcular açısından hem de bölgenin gelişimi açısından oldukça önem arz etmektedir. Tesislerin âtil duruma gelmemesi içinde toplumun spor bilincinde bazı

gelişmelerin olması gerekmektedir. Son çeyrekte spor bilincinin artırılması için bazı spor projeleri kullanılmıştır.

12 Dev Adam Projesi ve Filenin Sultanları Projeleri gibi federasyonlar bazında hazırlanan projeler ile Türk halkının spora katılımı sağlanmaya çalışılmıştır. Bu spor dallarında gelen başarılar ile bu projeler amacına ulaşmıştır. Yine Gençlik ve Spor Bakanlığı tarafından hazırlanan bazı projelerde de hem gençlerin ufkunun geliştirilmesi hem de sporun yaygınlaştırılması amaçlanmaktadır. Sağlık İçin Doğa, Doğa İçin Gençlik, Koşabiliyorken Koş, Seyyah Ulu Çınarın İzinde gibi projelerle hem gençler hem de yer yaştan vatandaş spora ve etkinlik katılımına yönlendirilmektedir (shgm.gsn.gov.tr, 2023).

Cumhuriyetimizin son 25 yılda gerçekleştirdiği ve bu konuda çok iyi olduğu başka bir konu ise sportif organizasyonlardır. Türkiye hem Dünya hem de Avrupa çapında son 25 yılda birçok spor organizasyonuna ev sahipliği yapmıştır. Bu organizasyonlarda gerçekleştirdiğimiz başarılar Dünya standartlarındadır. 2013 Mersin Akdeniz Oyunları, 2010 Dünya Basketbol Şampiyonası, 2003 Kadınlar Voleybol Şampiyonası, Final Four, Yaz ve Kış Üniversite Oyunları bunlardan sadece bazılarıdır. UEFA Şampiyonlar Ligi finali, Avrupa Salon Atletizm Şampiyonası, Okçuluk Salon Avrupa Şampiyonası, Artistik Cimnastik Avrupa Şampiyonası, Dünya Artistik Bیلardo Şampiyonası, Aerobik Cimnastik Avrupa Şampiyonası ve Dünya Motokros Şampiyonası, Türkiye'nin sadece 2023 yılında düzenlediği bazı önemli organizasyonlardır (aa.com.tr, 2023). Türkiye organizasyondaki bu başarısı ile 2032 Avrupa Futbol Şampiyonası'na ev sahipliği yapmaya da hak kazanmıştır. İtalya ile birlikte organize edilecek olan bu organizasyon 2023 yılında ülkemizde gerçekleştirilecektir.

Spor eğitiminde son çeyrekte ciddi gelişmeler olmuştur. Birçok üniversite bünyesinde Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu açmıştır. Bu yüksekokullar son yıllarda fakültelere dönüştürülerek Spor Bilimleri Fakülteleri ismini almışlardır. Bu fakültelerin içlerinde Beden ve Spor Öğretmenleri, Antrenörler, Spor Yöneticileri ve Rekreasyon uzmanları yetiştirilmektedir. Çok sayıda açılan fakülteler ile eğitim standartlarında bazı dengesizlikler olsa da, Türkiye'de Avrupa standartlarında eğitim veren Spor Bilimleri Fakülteleri de bulunmaktadır. Eğitimin kalitesi üniversitelerin bütçeleri çerçevesinde oluşturmuş oldukları laboratuvarlar, spor tesisleri ve alanları ile daha da artmaktadır. Spor bilimleri alanında hala yetişmiş insan gücüne ve tüm üniversitelerin eğitim standartlarının aynı ölçüleri getirilmesi yönünden bazı eksiklikler bulunmaktadır. Üniversite bilimsel araştırma projeleri ve TÜBİTAK destekleriyle bu açıklar kapatılabilir.

Son 25 yıllık Cumhuriyet tarihimizde farklı spor dallarındaki Türk Milli Takımları ve bireysel sporlardaki milli sporcularımız Dünya ve Avrupa

arenasında birbirinden farklı başarılar elde etmişlerdir. Bu başarıların elde edilmesinde, tesisleşme politikaları ile spora yapılan maddi yardımların etkileri olmuştur. Tabii ki elde etmiş olduğumuz başarılar yeterli düzeyde görülmemelidir. Ancak yüzyıllık tarihimiz boyunca son 25 yılda farklı spor dallarında sporcularımızın elde ettiği başarılar sayesinde ülkemizin bayrağı birçok kez göndere çekilmiş ve Dünya'nın birçok ülkesinde istiklal marşımız okunmuştur. Basketbol Milli Takımımızın Avrupa ve Dünya Şampiyonalarında ikinci olmaları, Futbol Milli Takımımızın Dünya üçüncüsü olması ve Avrupa Şampiyonasında yarı final oynaması, Ampute Futbol Milli Takımının Avrupa ve Dünya Şampiyonu olması ve 2023 yılında Voleybol Milli Takımımızın CEV Avrupa Altın Liginde şampiyon olmaları erkek sporcularımız bu dönemde elde ettiği bazı başarılardır.

Bireysel sporlarda mücadele eden erkek sporcularımızda farklı spor dallarında hem Avrupa hem de Dünya şampiyonalarında sayısız kez madalyalar elde etmişlerdir. Hamza Yerlikaya, Hüseyin Özkan, Taner Şağır, Servet Tazegül, Eşref Apak, Taha Akgül, Rıza Kayaalp gibi sporcularımız yakın geçmişte güreş, halter, tekvando, judo ve atletizm gibi spor dallarında olimpiyat madalyaları kazanmışlardır. Son yıllarda cumhuriyet tarihimizde daha önce çok fazla başarı elde edememiş olduğumuz spor dallarında da olimpiyatlarda başarılar elde etmeye başladık. 2020 Tokyo Olimpiyatlarında altın madalya alan milli okçumuz Mete Gazoz ve jimnastik branşında ilk olimpiyat madalyamızı alan Ferhat Arıcan bizlere milli gururu yaşatan önemli sporcularımızdır. Yine jimnastik branşında İbrahim Çolak ve Adem Asil'in Avrupa ve Dünya şampiyonalarında elde ettikleri madalyalar, Emre Sakçı'nın yüzme dalında elde ettiği başarılar cumhuriyet tarihimiz boyunca farklı sporlarda elde ettiğimiz önemli başarılar arasında gösterilebilir.

Cumhuriyetin en önemli kazanımı kadınlara verilmiş olan haklardır. Kadınlara fırsat verilmiş olduğunda elde etmiş oldukları başarılar her alanda olduğu gibi spor alanında da kendisini ispatlar niteliktedir. Kadın bireysel sporcularımız boks, judo, halter, güreş gibi pek çok farklı spor dalında Avrupa, Dünya ve Olimpiyat şampiyonlukları yaşamışlardır. Hamide Bıçkın Tosun, Nurcan Taylan, Azize Tanrikulu, Nur Tatar, Buse Tosun Çavuşoğlu, Yasemin Adar, Busenaz Çakıroğlu ve Busenaz Sürmeneli bunlardan sadece birkaçıdır. Son yıllarda tıpkı erkek sporcularımızda olduğu gibi farklı spor dallarında da başarılar elde edilmektedir. Örneğin Sümeyye Boyacı Dünya ve Avrupa Paralimpik Yüzme şampiyonumuzken; Şahika Ercümen serbest dalış Dünya şampiyonudur. Yine Ayşe Begüm Onbaşı, aerobik jimnastikte elde etmiş olduğu başarılarla göğsümüzü kabartan başka bir sporcumuzdur.

Türk Kadın Milli Basketbol takımımızın Avrupa Şampiyonasında elde ettiği ikincilik ve üçüncülükte yine son 25 yıllık tarihimizin içinde gerçekleşen başarılarıdır. Son yıllarda kadın voleybolcularımızın bizlere yaşatmış oldukları gurur cumhuriyetin sportif kazanımlarını anlamamız için bizlere önemli bir kanıt sunmaktadır. Kadın voleybolcularımızın hem milletler liginde hem de Avrupa Şampiyonasında elde etmiş oldukları şampiyonluklar tüm ülkenin gurur kaynağı olmuştur. Cumhuriyetimizin 100. yılında Dünya sıralamasında bir numarada olan ve birçok muasır medeniyeti gerisinde bırakan millilerimizin başarısı tam bir cumhuriyet kazanımıdır. Bu kazanım gelecek kuşaklar içinde yol gösterici niteliktedir.

Sonuç

Cumhuriyet sayesinde her Türk ferdi eşit bir şekilde sportif faaliyetlerden yararlanma şansı bulmuştur. Hem bireysel hem takım sporlarında kadın ve erkek sporcularımız Avrupa ve Dünya şampiyonaları ile Olimpiyatlarda uluslararası düzeyde başarılar elde etmiş ve ülkemizin isminden sıklıkla bahsedilmesinin önünü açmıştır. Cumhuriyet sayesinde elde edilen sportif kazanımlar, spor eğitimi ve spor bilimlerindeki gelişmeler ile gelecek nesillerin daha bilinçli bir şekilde sporun parçası olacakları kesindir. Cumhuriyet ve demokrasimizin daha da güçlenmesi ile birlikte son yıllarda artış gösteren uluslararası düzeydeki sportif başarılarımıza yenilerinin eklenmesi çok daha mümkün olacaktır.

Bu çalışma içerisinde yüzyıllık cumhuriyet tarihimiz içerisinde elde etmiş olduğumuz bazı sportif kazanımlara değinilmeye çalışılmıştır. Bu çalışma içerisinde özetlenmeye çalışılan her bir konu ile ilgili pek çok kitap, makale ve lisansüstü tezler bizlere yol gösterici olmuştur. Yüzyıllık tarih içerisinde unutulmuş veya ayrıntısına girilemeyen pek çok konu vardır. Bu çalışmada cumhuriyetin sportif kazanımları üzerine odaklanılmaya çalışılmıştır. Gelecek çalışmalarda yüzyıllık sportif kazanımlarımız farklı konu başlıkları altında toplanarak daha ayrıntılı bir şekilde literatüre kazandırılabilir.

Kaynakça

- Akın, Y. (2005), “Ana Hatları ile Cumhuriyet Döneminde Beden Terbiyesi ve Spor Politikaları”, *Toplum ve Bilim*, Sayı 103, 53-92.
- Altuntaş, H. (2019), *Beden Eğitimi ve Spor Dersinin Türk Eğitim Sistemindeki Yeri*, Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale.

- Aykın, A. G., & Bilir, F. P. (2013), “Hükümet Programları Ve Spor Politikaları”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt XXII, Sayı 2, 239-254.
- Beden Terbiyesi Kanunu, (1938, 16 Temmuz). Resmi Gazete (Sayı: 3961). Erişim adresi: https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc018/kanuntbmmc018/kanuntbmmc01803530.pdf
- Bozkurt, C. (2014), “Nazilerin Gölgesinde 1936 Berlin Olimpiyatları ve Türk Sporcuların Müsabakaları”, *History Studies*, Cilt VI, Sayı 6, 17-41.
- Çelik, V. O. & Bulgu, N. (2010), “Geç Osmanlı Döneminde Batılılaşma Ekseninde Beden Eğitimi Ve Spor”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt XXIV, Sayı 4, 137-147.
- Doğar, Y. (2019), *Türkiye’de Spor Yönetimi*, Gece Kitaplığı: Ankara.
- Ekinci, G. & Seraslan, M. (1997), “Gelişim Aşamaları Bakımından Türk Spor Teşkilatı ve Değerlendirmesi”, *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, Cilt II, Sayı 3, 72-81.
- Engin, V. (2003), *Mekteb-i Sultani*, İstanbul: Galatasaraylılar Derneği.
- Fişek, K. (1983), *Spor yönetimi*, Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Gölbaşı, H. (2018), “Osmanlı Devleti’nde Spor Tekkeleri”, *Iğdır University Journal of Social Sciences*, Cilt XIII, Sayı 15, 41-53.
- Gül, Ç. (2008), *Türk Spor Teşkilatının Sorunları ve Yeniden Yapılanması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gürer, T. (2007), *Atatürk'ün Yaveri Cevat Abbas Gürer, Cepheden Meclise Büyük Önder ile 24 Yıl*, İstanbul: Gürer Yayınları.
- Güven, Ö. (1996), “Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Beden Eğitimi ve Spor Öğretmeni Yetiştiren Okulların Eğitimini Hazırlayıcı Çalışmalar”, *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, 70-82.
- <https://shgm.gsb.gov.tr/Projeler>. (Erişim tarihi: 28.11.2023)
- <https://www.aa.com.tr/tr/spor/cumhuriyetin-100-yilinda-sporda-onemli-organizasyonlar-turkiyede/2784791>. (Erişim tarihi: 28.11.2023)
- <https://www.atam.gov.tr/duyurular/spor-ve-saglik> (Erişim Tarihi:29.11.2023).
- <https://www.istdergi.com/sehir/me kan/bir-basketbol-mabedi-spor-sergi-sarayı> (Erişim Tarihi: 30.11.2023).
- <https://www.olimpiyatkomitesi.org.tr/Olimpiyat-Oyunlari/1> (Erişim Tarihi: 30.11.2023)
- <https://www.olimpiyatkomitesi.org.tr/Olimpiyat-Oyunlari/1> (Erişim Tarihi: 30.11.2023)

- İmamoğlu, A. F. (2011), “Türkiye’de Sporun Yönetsel Yapısı İçinde Spor Federasyonları”, *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, Cilt XVI, Sayı 2, 3-10.
- Karakuş, S. (2023), *Türk Spor Politikaları-1*, İzmir: Duvar Yayınları.
- Karaküçük, S. (1991), “Atatürk’ün Spor Anlayışı”. *Gazi Eğitim Fak. Dergisi*, Cilt 9, Sayı 1, 85-88.
- Karaküçük, S., (1989), *Beden Eğitimi Öğretmeninin Eğitimi*, Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Karpınar, T. (2019), “Bir Cumhuriyet Kadını; Prof. Dr. Halet Çambel”, *Asia Minor Studies*, Sayı 2, 259-264.
- Öncü, E. (2020), “1971 İzmir Akdeniz Oyunları: Büyük İmtihan”, *SPORMETRE Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, Cilt 18, Spor Tarihi Özel Sayı, 1-20.
- Özmaden, H. (1999), *Cumhuriyet Dönemi İlk Spor Teşkilatı Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı. (1922-1936)’nın Yapılanma Sürecinde Beden Eğitimi ve Sporun Fonksiyonları, Fonksiyonlardaki Değişmeler ve Toplumsal Hayata Etkileri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Özmaden, M., & Özmaden, H. (2010), “Türkiye İdman Cemiyeti İttifakı (TİCİ) Dönemi Milli Ruh ve Milli Temsil, Siyasal Ve Milli Propaganda ile Ülkeyi Tanıma-Tanıtma Çabaları”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Cilt VII, Sayı 1, 1439-1457.
- San, O.H. (1981), *Atatürk- Belgeleri ile Türk Spor Tarihi*, İstanbul: Türk Spor Vakfı Yayınları.
- Soyer, F. (2004), “Osmanlı Devleti’nde 1839-1908 Tanzimat Dönemi Beden Eğitimi ve Spor Alanındaki Kurumsal Yapılanmalar ve Okul Programlarındaki Yeri Konusunda Bir İnceleme”, *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt XXIV, Sayı 1, 209-225.
- Şinforoğlu, T. (2015), *Selim Sırrı Tarcan ve İsveç Jimnastiği: Beden Eğitiminde İsveç Modelinin 1. Meşrutiyet Dönemi Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonu*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Şinforoğlu, T. (2020), “Türkiye’de Beden Eğitimi Öğretmeni Yetiştirme Çabaları Ve Öncü Kuruluşlar (1908-1930)”, *SPORMETRE Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, Cilt XVIII, Spor Tarihi Özel Sayı, 73-105.
- Tanyer, T. (2010), *Mekteplilerin İdman Bayramı ve Samsun Posta Tarihi*, Ankara: Türkiye Barolar Birliği.
- Türkmen, M. & Demirhan, B. (2015), “Osmanlı Güreş Tekkeleri ve Fonksiyonelliği”, *Türk Halklarının Geleneksel Spor Oyunları Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, Bışkek, 162-173.

- Türkmen, M. (2013), “Erken Cumhuriyette Beden Eğitimi Ve Sporun İdeolojik Temelleri”, *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Cilt VIII, Sayı 6, 729-740.
- Uzun, H. (2010), “Milletin İradesiyle Oluşan Bir Bayram: Atatürk’ü Anma 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı ve Atatürk Döneminde Kutlanması”, *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 24, 109-125.
- Yücel, A. H. (1994), *Türkiye’de Orta Öğretim*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Yükseköğretim Kurumları Teşkilâtı Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, (1982, 20 Temmuz). *Resmî Gazete* (Sayı: 17760). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17760.pdf>

Cumhuriyet Dönemi Sağlık Politikaları

Ummahan YÜCEL*

Giriş

Sağlık hizmet örgütlenmesi ve sunumu ülkelerin tarihsel, sosyo-kültürel özelliklerine, sağlık gereksinimlerine ve ekonomik durumuna göre şekillenir (Altay 2019, 169). Cumhuriyet döneminin sağlık politikaları Osmanlı Devleti'nden miras aldığı sağlık kurumlarının geliştirip dönüştürülmesi yanı sıra cumhuriyetinin ilk yıllarında yapılan önemli çalışmalar ile kurumsallaşmıştır. Yüz yıllık cumhuriyet döneminde sağlık politikalarında önemli gelişim ve dönüşümler yaşanmıştır. Sağlık politikalarındaki değişim, dönüşüm ve örgütlenme modeli tüm basamaktaki sağlık hizmet sunumunu şekillendirmektedir. Cumhuriyet dönemi sağlık politikalarını ele almadan önce sağlık hizmet sunumu kapsamı ve hizmet sunum aşamalarına değinmek yararlı olacaktır. Sağlık hizmet sunumu üç aşamalıdır. Bunlar koruma, erken tanı ve tedavi ve rehabilitasyondur. Birinci aşamada düşük maliyetli ancak yüksek etkili koruyucu sağlık hizmetleri yer alır. Koruyucu sağlık hizmetleri kişiye ve çevreye yönelik sağlık hizmetlerini içerir. Kişiye yönelik koruyucu sağlık hizmetleri, aile planlaması, bağışıklama, sağlık eğitimi, beslenme, kişisel hijyen, gebe ve lohusa izlemi, bebek ve çocuk izlemi, ilaçla koruma, erken tanı ve tedavi gibi hizmetleri kapsar. Koruyucu sağlık hizmetleri ağırlıklı olarak birinci basamak sağlık hizmetleri kurumlarında yürütülür (Altay 2019, 4-7, Yücel 2019, 95). İkinci aşamada tedavi edici hizmetler yer alır. Tüm koruyucu sağlık hizmetlerine rağmen ortaya çıkmış hastalıkların tedavisine yönelik hizmetlerdir. Koruma, tedavi ve rehabilite edici sağlık hizmetleri tüm sağlık kurumlarında bütüncül yaklaşımla sunulmakla birlikte tedavi edici hizmetler ağırlıklı olarak ikinci basamak sağlık kurumları olan hastanelerde yürütülür. Üçüncü aşamada ise rehabilite edici hizmetler vardır. Üç aşamada yer alan bu hizmetler, sağlık hizmet örgütlenmesi ve hizmet sunumu açısından da üç basamaklı olarak yürütülmektedir. Bu hizmet basamakları, birinci, ikinci ve üçüncü basamak sağlık hizmetleri olarak sınıflandırılmaktadır. Birinci basamak sağlık hizmetleri ayaktan sağlık hizmeti sunan sağlık kurumlarında ve ev koşullarında yürütülen hizmetlerdir. Türkiye'de geçmişte sağlık evi, sağlık ocağı, ana-çocuk sağlığı merkezleri, günümüzde sağlık evi ve aile sağlığı merkezleri birinci basamak sağlık kurumlarıdır (Altay 2019, 5, Yücel 2019, 95). Birinci basamak sağlık

* Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ebelik Bölümü, Doç. Dr., ummahan.yucel@ege.edu.tr
ORCID: 0000-0003-3531-8644

kurumları hasta veya sağlam tüm kişilerin herhangi bir sağlık gereksiniminde ilk başvurmaları gereken kurumlardır. Birinci basamak sağlık kurumunda sağlık gereksinimleri karşılanamayan hastalar bir üst basamak olan ikinci basamak sağlık kurumlarına sevk edilir. İkinci basamak sağlık kurumları bireylere ayakta veya yatırılarak tanı ve tedavi hizmetlerinin sunulduğu hastanelerdir. Ancak ülkemizde sevk sisteminin tam işletildiğini söylemek mümkün değildir (Çiçeklioğlu ve ark, 2013, 63-64). Üçüncü basamak sağlık hizmetleri ise hastaların tedavisinde, en üst düzeyde tıp teknolojisi uygulanan yataklı tedavi merkezleri olan özel dal hastaneleridir (Altay 2019, 6).

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra sağlık alanında yapılan çalışmalar modern devlet unsurlarından biri olarak ele alınmıştır. Devlet, halka sağlık hizmetlerini ulaştırılmasını en önemli devlet görevlerinden biri olarak görmüştür (Aydın 2002, 1). Cumhuriyet Türkiye'sinin sağlık politikasının temelleri 1920 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasıyla atılmıştır. Meclis ilk toplantısında sağlık ve sosyal yardım işlerinin bakanlık düzeyinde ele alınabilmesi için 2 Mayıs 1920 tarih ve 3 numaralı "Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerinin Sureti İntibahına Dair Kanun" ile Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekaleti'ni (Sağlık Bakanlığı) kurmuştur. İlk sağlık bakanı olarak Dr. Adnan Adıvar görevlendirilmiştir (Özdemir 2001a, 258). Ülkemizde Sağlık Bakanlığı'nın kurulması dünyadaki ilk örneklerden biridir. Sağlık Bakanlığı'nın kurulan ilk bakanlıklardan biri olması ülkede hem sağlık gereksinimini hem de konuya verilen önemi göstermektedir (Soyer A, 2001). TBMM döneminde Dr. Adnan Adıvar'dan sonra Dr. Refik Saydam ve Dr. Rıza Nur Sağlık Bakanlığı yapmıştır. Bakanlık 1920-1923 yıllarında sağlık teşkilatının ve sağlık mevzuatlarının oluşturulması, savaşta yaralananların tedavisi, iç ve dış göçmenlerin ve savaş mağduru çocukların barındırma faaliyetlerini yürütmüştür. Cumhuriyet döneminin ilk sağlık bakanı ise Dr. Refik Saydam'dır. Cumhuriyetin ilk yıllarındaki olumsuz koşullara rağmen, sağlık alanında önemli çalışmalar yapılmış ve sağlık sisteminin temelleri atılmıştır (Özdemir 2001a, s258-259). Cumhuriyetin kurulmasından günümüze Türkiye sağlık politikaları genel olarak üç dönemde ele alınabilir 1) 1923-1960 dönemi (Refik Saydam ve Demokrat Parti dönemi), 2) 1961-1982 dönemi (Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirildiği dönem), 3) 1983 ve sonrası dönem (Sağlık Reformlarının başladığı ve tamamlandığı dönem) (Özdemir 2001a, 259).

1923-1961 Dönemi Sağlık Politikaları

Bu dönem, 1923-1938 yılları arası yıllar için 1937 yılına (kısa bir süre dışında) kadar Sağlık Bakanlığı görevini yürüten Dr. Refik Saydam dönemi ve 1938-1961 yılları arası için Demokrat Parti dönemi politikalar olarak ele alınabilir (Özdemir 2001a, 258-260). Dr. Saydam, sağlık hizmet örgütlenmesinde pek çok önemli

çalışmaya öncülük etmiştir. Sağlık örgütünü geliştirmek, sağlık personeli yetiştirmek, sağlık ve sosyal yardım yasaları oluşturmak, bulaşıcı hastalıklar ile mücadele etmek ve sağlık örgütlenmesini köylere kadar götürmek Refik Saydam döneminde yapılan önemli çalışmalardır (Karabulut 2007, 155, Özdemir 2001a, 259). Cumhuriyetin ilk yıllarında, koruyucu sağlık hizmetlerine ve bulaşıcı hastalıklarla savaşa büyük önem verilmiş ve bu alandaki faaliyetlerin yürütülmesi sorumluluğunu bakanlık üstüne almıştır (Özdemir 2001a, 259-260). Hükümet, tedavi edici hizmetler için belediyelere hastane yönetimi konusunda eğitici örnekler olması amacı ile Ankara, İstanbul, Sivas, Erzurum ve Diyarbakır'da Numune (örnek) Hastaneleri açmıştır. Hastanelerin finansmanı özel idareler ve belediyeler tarafından üstlenilmiştir (Fişek NF, 1987, Özdemir 2001a, 260). 1923 yılında Cumhuriyet ilan edildiğinde sağlık bakanlığına ait sadece üç kurumda hastane yatak sayısı 950, ülke genelinde ise toplam hastane yatak sayısı 6.377'dir (Frik 1964, 3). Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı 1925 yılında hazırlamış olduğu ilk çalışma programında yürütülecek faaliyetleri ve çözümlenmesi zorunlu sağlık sorunlarını ana hatları ile şöyle belirlemiştir (Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı 1973, 38):

- a) Devlet sağlık teşkilatını genişletmek,
- b) Doktor, ebe, sağlık memuru yetiştirmek,
- c) Numune hastaneleri, doğum ve çocuk bakımevleri açmak,
- d) Bulaşıcı hastalıklarla mücadele etmek,
- e) Sağlık ve sosyal yardım örgütünü köylere kadar götürmek,
- f) Sağlıkla ilgili kanunları yapmak,
- g) Merkez Hıfzısıhha Müessesesini ve Hıfzısıhha Mektebi'ni kurmak.

Refik Saydam döneminin önemli özelliklerinden biri bu dönemde pek çok sağlık yasası ve ilgili mevzuatların çıkarılmış olmasıdır. Bu dönemde ülkemizde sağlık mevzuatının temellerini oluşturan ve hala pek çoğunun geçerliliğini koruduğu 51 yasa ve 18 tüzük yürürlüğe girmiştir (Özdemir 2001a, 261). Bu yasaların en önemlilerinden biri de 1928 yılında 1219 sayılı Tababet ve Şuabatı San'atlarının Tarzı İcrasına Dair Kanun'dur. Bu kanun ile sağlık personelinin yetki ve sorumlulukları belirlenmiştir. Diğer önemli iki kanun 1930 tarihli ve 1593 sayılı "Umumi Hıfzısıhha Kanunu" ile 1936 tarihli ve 3017 sayılı "Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Teşkilat ve Memurin Kanunu" dur (Özdemir 2001a, 261, Tababet ve Şuabatı Sanatlarının Tarz-ı İcrasına Dair Kanun, 1928). Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Teşkilat ve Memurin Kanunu ve bu kanunlara çıkarılan ek kanunlar ile Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığının merkez ve taşra örgütü şekillenmiştir. Devleti sağlık alanındaki tüm düzenlemelerin merkezine yerleştiren Umumi Hıfzısıhha Kanunu ise ülkemiz sağlık politikalarının

temelinde yer alan ve günümüzde hala geçerliliği koruyan bir mevzuattır (Özdemir 2001a, 261). Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'nun ilk dört maddesinde bakanlığın ülke genelinde yürüteceği sağlık hizmetleri, görev ve yetkileri belirtilmiştir. Kanunun üçüncü maddesinde belirtilen hizmetler şöyledir (Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, Resmî Gazete, 6 Mayıs 1930):

1. Doğumu arttıracak ve çocuk ölümlerini azaltacak önlemleri almak (bu madde daha sonraki yıllarda 557 sayılı “Nüfus Planlaması Hakkındaki Kanun” ile kaldırılmıştır).
2. Annelerin doğum öncesi ve sonrası sağlığını korumak.
3. Ülkeye bulaşıcı ve salgın hastalıkların girişini engellemek ve Ülke içinde bulaşıcı ve salgın hastalıklarla mücadele etmek,
4. Tıp ve tıp ile ilgili meslekleri yürütülmesini takip etmek.
5. Gıdalar ile ilaçları ve bütün zehirli müessir ve uyuşturucu maddeleri kontrol altına almak, serum ve aşılar hazırlamak.
6. Çocukluk ve gençlik sağlığı ile ilgili hizmetleri ve çocuk sağlığını korumaya yönelik kurumları denetlemek.
7. Okul sağlığı hizmetleri sunmak.
8. Mesai ve san'at hıfzıssıhhası hizmetlerini yürütmek.
9. Maden suları ile diğer şifa veren suları denetim ve gözetim altına almak.
10. Hıfzıssıhha kurumu ve Bakteriyoloji Laboratuvarı açmak.
11. Mesleki eğitim kurumları açmak ve idaresini sağlamak.
12. Mecnunlar [Deli] ve diğer ruhi hastalıklara mahsus tedavi haneler açmak veya engeli bulunan kişilere yönelik kurulması ve işletilmesi.
13. Göçmen işlerini düzenlemek.
14. Hapishanelere yönelik sağlık hizmetleri sunmak.
15. Tıbbi istatistikleri düzenlemek.
16. Sağlık yayınları ve propagandası yapmak.
17. Ulaşım araçlarına yönelik sağlık hizmetlerini ele almak.

Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren en başta sıtma, verem ve frengi hastalıkları olmak salgın ve bulaşıcı hastalıklarla mücadele üzerinde önemle durulan sağlık meselelerin biri olmuştur. Çeşitli sağlık kurum ve kuruluşlarının inşası ile sağlık altyapısının oluşturulmasına önem verilmiştir. Bulaşıcı hastalıklar ile mücadele için izlenen örgütlenme modeli “*dikey örgütlenme*” dir. Dikey örgütlenmede, tek bir hastalığa yönelik hizmet veren sağlık kurumlar söz konusudur. Sıtma, trahom, frengi ve lepra gibi yaygın olan hastalıklarla savaşmak üzere ayrı ayrı örgütler kurulmuştur (Güler Ç, Akın L, 2006). Bulaşıcı hastalıklarla mücadelede 1928 yılında kurulan “Türkiye Cumhuriyeti Merkez Hıfzıssıhha Müessesesi” yerli aşı üretim çalışmaları nedeni ile Cumhuriyet döneminin önemli sağlık kurumlarından biri olmuştur. 1928 yılında ayrıca halk sağlığı hizmetlerinde

önemli yeri olan Hıfzısıhha Okulu açılmıştır (Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl 1973, 56).

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren sağlık politikalarında önemle ele alınan diğer bir hizmet alanı ana ve çocuk sağlığı ile ilgili hizmetler olmuştur. Ülkenin sosyal ve ekonomik ilerlemesi için 1960'lı yıllara kadar pronatalist (nüfus artışının teşviki) politikalar benimsenmiştir. Ancak Cumhuriyetin ilk yıllarında sağlıklı gebelik, doğum, doğum sonrası için anne ve bebeğin sağlık hizmetine ulaşımı, yetersiz sağlık alt yapısı ve sağlık çalışanı istihdamı nedeni oldukça sorunlu, anne ve çocuk ölüm oranları yüksekti (Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı 1973, 184). Bu sorunların çözümü için açılan doğum ve çocuk bakımevleri, köy ebe okulları önemli kurumlar arasında yer almıştır Köylerde ana-çocuk sağlığı hizmetlerini yürütecek ve doğumları yaptıracak köy ebeleri istihdamı sağlanmış ve merkezlerde ise Doğum ve Çocuk Bakım evleri açılmıştır. İlk Doğum ve Çocuk Bakım Evleri, 1926, 1929, 1930, 1931 ve 1933 yıllarında açılmıştır. Cumhuriyetin ilk onbeş yılında Doğum ve Çocuk Bakım evleri olan iller Ankara, Konya, Adana, Balıkesir, Malatya, Kars, Van, Erzurum ve Çorum'dur. Ülkemizde ilk köy ebe okulu 1937 yılında Balıkesir Doğum ve Çocuk Bakım Evi bünyesinde açılmıştır (On Beşinci Yıl Kitabı 1938, 348).

Refik Saydam ve ekibinin sağlık hizmetlerini geliştirme çabaları önündeki en önemli engel yeterli sayıda sağlık insan gücünün olmamasıdır (Özdemir 2001a, 259). Türkiye'de 1923 yılında 554 hekim (19.860 kişiye bir hekim), 136 ebe (80.880 kişiye bir ebe), 1930 yılında 202 hemşire (71.520 kişiye bir hemşire) bulunuyordu. Bu nedenle sağlık personeli yetiştirilmesine özel önem verilmiştir (Özdemir 2001a, 259, Güler Ç, Akın L, 2006). Hemşire ve ebe yetiştiren sadece Kızılay Hemşire Okulu ve İstanbul Tıp Fakültesi'ne bağlı Ebe Okulu varken sağlık personeli yetiştirilmesini desteklemek için doğumevi, ebe yurdu, tıp öğrenci yurtları yapılmıştır (Karabulut 2007, 154, Yücel ve Karababa 2019, 92). Cumhuriyetin ilk yıllarındaki sağlık çalışanı sayısındaki artış Tablo 1'de gösterilmiştir (Karabulut 2007, 153; Ege 1992, 39).

Tablo 1. 1923-1965 Yılları Arasında Sağlık Çalışanı Sayısındaki Artış

Sağlık Çalışanı	1923	1930	1935	1950	1965
Doktor	554	1182	1625	6.895	10.895
Eczacı	60	127	135	980	1.771
Hemşire	4	202	325	737	4.592
Ebe	136	400	451	2.001	4.339
Sağlık Teknisyeni	560	1268	1365	4.018	4.676

Hükümet Tabipliği ve Seyyar Tabiplik

Bu dönemde birinci basamak sağlık hizmeti örgütlenmemiş, bu hizmet, hekim muayenehanelerinde, hastane polikliniklerinde, dispanserlerde ve seyyar tabiplik uygulaması sürdürülmüştür (Fişek 1991). Sağlık hizmetlerinin örgütlenmesinde temel birimler Osmanlıda başlayan Hükümet Tabipliği ve sağlık müdürlükleridir. Hükümet tabipliği uygulaması ile bulaşıcı hastalıklarla mücadele etmek ve sağlık ve sosyal yardım örgütünü köylere kadar götürebilmek için her il ve ilçede birer hekim istidam edilmeye çalışılmıştır (Özdemir 2001a, 258). İl valisi, bütün bakanlıkların olduğu gibi, Sağlık Bakanlığı'nın da o ildeki temsilcisidir ve sağlık hizmetlerinden asıl sorumlu olan kişidir. Ancak, İl Sağlık Müdürü, hizmetleri vali adına yürütmüştür. İlçedeki sağlık hizmetlerinin sorumlusu kişi kaymakamdır ve hükümet tabibi kaymakam adına sağlık işlerini yürütmüştür. Hükümet tabipleri yönetsel açıdan kaymakam aracılığı ile valiye bağlı olmuştur (Karabulut 2007, 157). Ayrıca sağlık hizmetlerini köylere vatandaşın ayağına götürme amacı ile "Seyyar Tabiplik" ve köy grup ebeliği uygulaması getirilmiştir. Finansmanı il özel idareler tarafından sağlanan ve devlet tarafından tayin edilen seyyar tabipler her ayın 20 günü köy ziyaretlerinde bulunuyorlardı. Seyyar tabiplik uygulamasında görevli hekimler köylerde ayakta tedavi hizmeti, sağlık eğitimi, halk sağlığı ve çevre sağlığı hizmetlerini yürütmüşlerdir. Hükümet tabipliği ve seyyar tabiplik herhangi bir sağlık ünitesi olmadan hekimlerin kendi olanakları ile sunduğu hizmet biçimidir (Aydın 2002, 36).

Sağlık Merkezleri

1924 yılında taşraya hekim atamasının yeterli olmadığı görülerek taşrada sağlık ünitelerinin kurulması gerektiği fark edilmiştir. Bu doğrultuda Cumhuriyetin ilanından hemen sonra tedavi edici sağlık hizmetlerinin sunumu için "Muayene ve Tedavi Evleri" (Dispanser) kurulmaya başlanmıştır (Aydın 2002, 37). 1924 yılında 150 ilçe merkezinde muayene ve tedavi evi kurulma kararı alınmıştır. Sonraki yıllarda bu kurumlar il merkezlerinde de kurulmuştur. Muayene ve tedavi evleri 5-10 yataklıdır. Bu kurumlarda hükümet tabipleri, sağlık memuru, hükümet tabibinin bulunmadığı yerlerde belediye tabipleri çalışmıştır. İlçedeki belediye veya memleket ebeleri de bu kurullarda önemli hizmetler yürütmüşlerdir (Aydın 2002, 36-38).

1940'lı yılların başından itibaren Türkiye'de 5-25 yataklı sağlık merkezleri kurulmaya başlanmıştır (Aydın 2002, 48-50). Sağlık Bakanlığı sağlık merkezlerinin ülke geneline yaygınlaştırılması için bir plan hazırlığı yapmıştır. Bu plan, dönemin Sağlık Bakanı Dr. Behçet Uz tarafından açıklanmıştır (Özdemir 2001a, 261-263). İkinci Dünya Savaşı yıllarının yaşandığı dönemde, Türkiye

savaşa girmemekle birlikte ülkenin sağlık durumu olumsuz etkilenmiştir. Sıtma, tifüs ve çiçek salgınlarının yaşandığı bu dönemde, bulaşıcı hastalıklar ile mücadele etmek için yasalar çıkarıldı özel kurumlar oluşturulmuştur. “Sıtma İle Olağanüstü Savaş Yapılmasına Dair Kanun” 1945 yılında çıkarıldı ve 1960 yılında Sağlık Bakanlığı’na bağlı Verem Savaş Genel Müdürlüğü kurulmuştur. 1945 yılında kurulan Sosyal Sigortalar Kurumu (SSK) ve 1952 yılında Bakanlığa bağlı Ana ve Çocuk Sağlığı örgütünün kurulması ve Ana Çocuk Sağlığı Merkezlerinin (dikey örgütlenme) açılması bu dönemin sağlık politikalarında görülen önemli gelişmelerdir (Yücel ve Karababa 2019, 93). İkinci Dünya Savaşı sonrası tedavi ve koruyucu hizmetlerin birbirinden ayıramayacağı görüşü benimsenmeye başlanmış ve bütüncül hizmet ilkesi ağırlık kazanmıştır (Güler Ç, Akın L, 2006). 1946 yılında Sağlık Bakanı Behçet Uz’un sağlık merkezlerini de içeren yeni sağlık planında bu ilkeye yer verilmiştir. Cumhuriyet döneminin ikinci Sağlık Bakanı, olan Behçet Uz, yeni sağlık planını 9. Milli Tıp Kongresi’ne sunmuştur. Yeni sağlık planı ile koruyucu ve tedavi edici sağlık hizmetlerini bütüncül olarak ülkenin geneline yaygınlaştırmak amaçlanıyordu. Behçet Uz planına göre; ülkede yedi sağlık bölgesi oluşturulacaktı. Bölgelerde her 40 köy için 10 yataklı sağlık merkezleri oluşturulacaktı. Sağlık merkezlerinde; iki hekim, bir ebe, bir sağlık memuru ve ziyaretçi hemşireler bulunacaktı. Koruyucu ve tedavi edici hizmetlerin birlikte sunulacağı bu sağlık merkezleri tamamlandığında ise bölgeye bir tane tıp fakültesi kurulması planlanmıştır (Dirican R, 1993, Özdemir 2001a, 263). Behçet Uz’un 1954 yılında ikinci kez Sağlık Bakanı olduğu dönemde gündeme getirdiği “Milli Sağlık Planı’nda ülke 16 sağlık bölgesine ayrılmış ve sadece sağlık merkezine yer verilmiştir. 1950 yılı seçimi ile iktidara gelen Demokrat Parti Hükümeti, taşra sağlık örgütlenmesi için planlanan muayene ve tedavi evlerinden vazgeçerek sağlık merkezlerinin yaygınlaştırılmasına yönünde politika izlemiştir (Aydın 2002, 52-54). Sağlık merkezlerinin sayısı giderek artmış ve 1960 yılında 283’ü ulaşmıştır. Koruyucu sağlık hizmetleri ağırlıklı hizmet veren sağlık merkezleri imkanları ölçüsünde tedavi hizmetlerini de yürütmüştür. Sağlık merkezlerinin sunduğu koruyucu sağlık hizmetleri şunlardır: doğum, ölüm ve hastalık kayıtlarını tutmak, anne ve çocuk sağlığını korumak, bulaşıcı hastalıklardan korunma ve mücadele hizmetlerini yürütmek (Aydın 2002, 56-57). Sağlık merkezi personeli hekim, hemşire, ebe, sağlık memuru ile şoför, aşçı, çamaşırcı ve hademelerden oluşmuştur. Hekim, ebe ve hemşire nöbetlere kalan sağlık çalışanlarıdır. İl ve ilçe merkezlerinde tüm bu hizmetlerin sunumundan sağlık merkezleri sorumluyken taşrada bu hizmetlerin sorumluluğu hükümet tabibinin sorumluluğunda olmuştur (Aydın 2002, 56-58). Böylece Sağlık Bakanlığı’nın üç ayrı hizmet örgütü ortaya çıkmıştır: 1) Hükümet tabipliği, 2) Sıtma, frengi, verem ve trahom mücadele

birimleri ve 3) Sağlık merkezleri (Özdemir 2001a, 261-263). Demokrat Parti döneminde görülen önemli bir uygulamada özel idare hastanelerinin Sağlık Bakanlığına bağlı devlet hastanelerine dönüştürülmesidir (Özdemir 2001a, 263). 1923-1961 yılları arasında görev yapan sağlık bakanları şunlardır (Frik 1964, 7):

- Dr. Refik Saydam (1923-1924)
- Dr. Tevfik Rüştü Aras (1924)
- Dr. Mazhar German (1924)
- Dr. Refik Saydam (1925-1937)
- Dr. Hulusi Alataş (1937-1945)
- Dr. Sadi Konuk (1945-1946)
- Dr. Behçet Uz (1946-1948)
- Dr. Kemali Beyazıt (1948-1950)
- Prof. Dr. Nihat Reşat Belger (1960)
- Dr. Ekrem Hayri Üstündağ (1950-1954)
- Dr. Behçet Uz (1954-1955)
- Dr. Nafiz Körez (1955-1957)
- Dr. Lütfi Kırdar (1957-1960)
- Prof. Nusret Karasu (1960)
- Prof. Dr. Ragıp Üner (1960-1961)
- Dr. Suat Seren (1961-1962)
-

Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi (1961-1980 Dönemi)

Planlı kalkınma dönemine girildiği 1960'lı yıllarda sağlık politikaları ve örgütlenmesi 224 sayılı "Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesine Dair Kanun" ile şekillenmiştir. Kanun amacı birinci maddede "İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde bir hak olarak tanınan sağlık hizmetlerinden faydalanmanın sosyal adalete uygun bir şekilde ifasını sağlamak maksadiyle tababet ve tababetle ilgili hizmetler bu kanun çerçevesinde hazırlanacak bir program dahilinde sosyalleştirilecektir" şeklinde ifade edilmiştir (Resmi Gazete 12/1/1961, 3598). Kanunun amacı, öngörülen örgütlenme, hizmet ilke ve felsefesi 1961 Anayasası'nın 49. Maddesinde belirtilen devletin sağlık hakkı için üstlendiği sorumluluk ile paraleldir. Anayasanın 49. Maddesinde "Devlet, herkesin beden ve ruh sağlığı içinde yaşayabilmesini ve tıbbi bakım görmesini sağlamakla ödevlidir" denilmektedir (Güler Ç, Akın L 2006). Sosyalleştirme yasasının kabul ettiği ilkeler eşit, sürekli, entegre, basamaklı, öncelikli hizmet, ekip hizmet, uygun ve nüfusa göre hizmettir (Güler Ç, Akın L, 2006). "Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesine Dair Kanun" un hazırlanmasında Sağlık Bakanlığı Müsteşarlığına atanan Hıfzısıhha Okulu Müdürü olan Dr. Nusret Fişek önemli

katkıları olmuştur (Özdemir 2001a, 264, Güler Ç, Akın L 2006). Kanunun dokuzuncu maddesinde, sosyalleştirilmiş sağlık hizmeti teşkilatının sağlık evleri, sağlık ocakları, sağlık merkezleri ile hastaneleri, çeşitli koruyucu hekimlik teşekkülleri, sağlık hizmeti özellik arz eden yerler için kurulmuş sağlık kurumları, sağlık müdürlükleri, bölge hastaneleri, bölge laboratuvarları, sağlık personeli yetiştiren eğitim kurumları, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı merkez teşkilatı ve diğer Bakanlık ve kurumlarda Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ile işbirliği yapmak üzere kurulmuş olan dairelerden oluşacağı belirtilmiştir (Resmi Gazete 12/1/1961, 3599). Kanunun onuncu maddesinde de örgütlenmenin temel hizmet birimlerinden biri olan sağlık ocaklarında hizmetin en az bir doktor ve yeterli sayıda sağlık çalışanından oluşan bir ekip tarafından yürütüleceği, köylerde bu ekibe yardımcı olacak sağlık evlerinde sağlık çalışanı görevlendirileceği ifade edilmiştir (Resmi Gazete 12/1/1961, 3599). Yasanın 17. Maddesine göre ise bir bölgede sağlık hizmetlerinin iyi bir şekilde yürütülmesi için gereken tesisler, lojmanlar, malzeme, araçlar ve personel temin edilmeden o bölgede sosyalleştirme planı uygulanamayacaktı (Resmi Gazete 12/1/1961, 3600). Bu nedenle yasanın uygulanması ile ilgili ön çalışmaları yürütmek üzere Bakanlık bünyesinde 1962 yılında “Sosyalleştirme Dairesi Başkanlığı” kurulmuştur. Yıllar içinde ön hazırlığı tamamlan iller sosyalleştirme kapsamına girmiştir. Yasa ilk olarak 1963 yılında Muş ilinde 19 sağlık ocağı ve 35 sağlık evi ile uygulamaya geçirilmiştir. Daha sonraki, yıllarda sosyalleştirme kapsamına giren iller şöyledir: 1964’de 6 (Muş, Ağrı, Bitlis, Hakkari, Kars, Van), 1965’te 12 (+ Diyarbakır, Erzincan, Erzurum, Mardin, Siirt, Şanlıurfa), 1967’de 17 (+Adıyaman, Bingöl, Elazığ, Malatya, Tunceli), 1968’de 22, 1969’da 24, 1970’de 25, 1981’de 45’dir (toplam nüfusun yüzde 53.2’si). 1983 yılında Türkiye’nin tamamı sosyalleştirme kapsamına girmiştir (Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı 1973, 234-238).

Türkiye sağlık sistemine elli yıllık bir dönemde damgasını vuran sosyalleştirme yasası ve özellikle evlerine en yakın, kolayca ulaşabildikleri ve sürekli hizmet alabildikleri bir kurum olarak sağlık ocakları toplumu tarafından oldukça benimsenmiştir (Davas A. 2011). Özellikle kadınlar olmak üzere halk tarafından bu hizmet modelinin benimsenmesi ve birinci basamak sağlık hizmet kurumu olarak sağlık ocaklarının yaygın kullanımı hizmetin örgütlenme şekli ve temel ilkeleri ile ilişkilidir (Yücel 2019, 94). Sağlık evleri ve sağlık ocakları acil vakalar dışında sağlık hizmeti almak isteyenlerin ilk başvurması gereken sağlık kurumlarıdır (Madde 13) (Resmi Gazete 12/1/1961, 3599).

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığın organizasyonda yer alan müdürlükler şöyledir (Frik 1964, 4-6):

1. Sağlık İşleri Genel Müdürlüğü

2. Tedavi Kurumları Genel Müdürlüğü
 3. Sağlık Propagandası
 4. Sıtma Genel Müdürlüğü
 5. Eczacılık ve Tıbbi Müstahzarlar Genel Müdürlüğü
 6. Verem Savaş Genel Müdürlüğü
 7. Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü
 8. Mesleki Öğretim Genel Müdürlüğü
 9. Dış Münasebetler Dairesi Başkanlığı
 10. Sosyalleştirme Dairesi Başkanlığı
 11. Zat İşleri ve Muamelat Genel Müdürlüğü
 12. Hudut ve Sahiller Sağlık Genel Müdürlüğü
 13. Refik Saydam Hıfzıssıhha Enstitüsü Müdürlüğü
 14. Hıfzıssıhha Okulu Müdürlüğü
 15. Donatım Genel Müdürlüğü (Alım satım işlerini denetler)
 16. Planlama ve Koordinasyon Başkanlığı
 - a. Beş yıllık kalkınma planını izlemek, kontrolünü ve geliştirilmesini sağlamak için kurulmuştur.
 17. Ana-Çocuk Sağlığı Müdürlüğü
 - a. Yoksul ve kültürel düzeyi düşük halk topluluklarına evliliğin ilk gününden itibaren gebelik, lohusalık takiplerini yapmak, sağlıklı gebelik sürecini desteklemek ve gebelik komplikasyonlarını ve düşükleri önlemek.
 - b. Doğumların sağlık şeklinde gerçekleşmesini sağlamak ve zor doğumları merkezlerde Devlet Hastaneleri ve doğumevlerine, şubelerde sağlık merkezleri sevkini sağlamak.
 - c. Köylerde ebeler tarafından risksiz doğumların gerçekleştirilmesini, zor doğumların sağlık merkezleri, Devlet hastaneleri ve doğum evlerine sevkini sağlamak.
 - d. Lohusalık enfeksiyonlarına karşı koruyucu önlemler ve hijyen eğitimi, bebek bakımı, beslenmesi ve hijyenine yönelik teorik ve uygulamalı eğitimlerin verilmesini sağlamak.
- 1960'lı yılların başlarında 5.174 uzman doktor, 4.737 pratisyen hekim, 223 kimyager, 1.539 eczacı, 1.580 diş doktoru, 1.774 hemşire, 3.747 ebe, 3.638 sağlık memuru, 1.600 yardımcı hemşire mevcuttur (Frik 1964, 5). 1960'lı yıllarında başından itibaren hekim dışı sağlık çalışanları üç grup eğitim kurumlarında yetiştirilmiştir: 1) ilk Okullara dayalı sağlık okulları (köy ebe okulu), 2) Orta okullara dayalı sağlık kolejleri, 3) Lise ve sağlık kolejlerine dayalı yüksek okullar. Hekim dışı sağlık çalışanlarının eğitimleri Sağlık bakanlığına bağlı Mesleki Öğretim Genel Müdürlüğü sorumluluğuna yürütülmüştür (Frik 1964, 4).

Yasaya göre “sağlık hizmetleri il içinde bir bütündür” ve sağlık hizmetlerinin ildeki amiri validir. Sağlık Müdürü, Vali adına hizmeti yürütür. İl içinde birinci basamak sağlık kurumları, evde ve ayakta tedavi hizmetleri ile koruyucu hizmetlerin sunulduğu “sağlık ocakları” ve “sağlık evleri”dir. İkinci basamak ise, sağlık ocaklarından sevk edilen hastaların bakılacağı hastanelerdir (Güler Ç, Akın L. 2006). 1960’lı yıllarında başında mevcut sağlık kurumları şu şekildedir: 125 devlet hastanesi, 22.778 hastane yatağı, 70 göğüs hastaneleri pavyon ve servisleri, 10.825 yatak sayısı, 22 Doğümevleri, 2,975 yatak sayısı, 297 Sağlık Merkezi, 3.852 yatak sayısı, 72 yataksız Verem Savaş Dispanseri (Frik 1964, 3).

Sağlık Ocakları ve Sağlık Evleri

Sosyalleştirilmiş sağlık hizmetleri sisteminde temel birim sağlık ocaklarıdır. Sağlık ocağı 5 ile 10 bin (ortalama 7 bin) kişilik toplumun yaşadığı coğrafi bölgedeki sağlık hizmetlerinin, sunulduğu kurumdur (Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı 1973, 235). İlk sağlık ocağı 1963 yılında Muş ilinde açılmıştır (Resim 1) (Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı 1973, 232). Koruyucu ve birinci basamak tedavi hizmetlerinin birlikte verildiği sağlık ocaklarında hekim, hemşire, ebe ve sağlık memuru dışında tıbbi sekreter, şoför ve hizmetli çalışmıştır. Ayrıca sağlık ocağına bağlı, ortalama 2.500 kişilik köy grupları için hizmetin en uç birimi olarak kurulmuş ve sadece bir köy ebesi tarafından hizmetlerin yürütüldüğü sağlık evleri kurulmuştur (Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı 1973, 235). Sağlık hizmetlerinin sosyalleştirildiği bölgelerde hizmetler 154 sayılı yönerge doğrultusunda verilmiştir. Sağlık ocaklarının görevleri arasında ana-çocuk sağlığı hizmetleri, bağışıklama hizmetleri, bulaşıcı hastalıklarla savaş, aile planlaması, sağlık eğitimi, hasta bakımı, çevre sağlığı, ilk yardım, okul sağlığı ve laboratuvar hizmetleri, parasız ilaç dağıtımı, hizmet içi eğitim ve istatistik işleri yer almıştır (154 yönerge). Sağlık ocakları ve sağlık evleri, ana-çocuk sağlığı hizmetleri nedeni ile hizmet alanlar açısından kadın, sağlık personeli açısından ebe merkezli kurumlar olmuştur (Yücel 2019, 95). Ana-çocuk sağlığı hizmetleri kapsamında gebe ve lohusa ve bebek-çocuk izlemleri yapılmış, gerekli bakım ve eğitim hizmeti sunulmuştur. Normal doğumlar sağlık ocağında veya sağlık ocağı veya sağlık evi ebesi tarafından evlerde yaptırılmıştır. Doğumdan sonra anne ve bebeklerin durumlarının değerlendirilmesi için ev ziyaretleri yapılmış, evlerde ana-çocuk sağlığı bakım ve eğitim hizmetleri yürütülmüştür (Fişek 1987, Yücel 2019, 95).

Yasanın uygulanmasına 1963 yılında başlanmış ancak sosyalleştirme 1983 yılı sonunda bütün ülkeye yayılmış ve böylece “hükümet tabipliği” sistemi sona

ermiştir. Bu yıllar aynı zamanda günümüzde gerçekleşmiş olan sağlık politikalarındaki köklü dönüşümün başladığı yıllardır.



Resim 1: İlk kurulan Muş Merkez Sağlık Ocağı, 1963

Sağlık Reformları/1980 Sonrası Dönem

Sağlık alanında reform girişimleri 1980'lerin sonuna doğru ivme kazanmıştır (Özdemir 2001b, 277) Devletin 1960'lı yıllarda sağlık alanındaki politikaları 1982 Anayasası temelinde değiştirilmiştir. 1983 ve sonrası, kamu yönetiminde gündeme gelen yeni yaklaşımlar ile sağlık politikaları ve sağlık hizmetleri de önemli değişikliğe uğramıştır. 1982 Anayasasında “Devlet, herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürdürülmesini sağlamak, insan ve madde gücünde tasarruf ve verimi artırarak, iş birliğin, gerçekleştirmek amacıyla sağlık kuruluşlarını tek elden planlayıp hizmet vermesini düzenler. Devlet, bu görevini kamu ve özel kesimlerdeki sağlık ve sosyal kurumlarından yararlanarak, onları denetleyerek yerine getirir (56. Madde)” denmiştir. Devlet sağlık hizmeti planlama, düzenleme ve denetlemeden sorumlu tutulmuştur (Yücel 2019, 96). 1987 yılında çıkarılan Sağlık Hizmetleri Temel Kanunu sağlık hizmetlerinin örgütlenme ve işleyişinde önemli değişiklikler getirmiştir (Yücel 2019, 96). 1988 yılında Dünya Bankası (DB) uzmanları ile birlikte “sağlık sektörünün finansman yapısı incelenmiş, 1990 yılında Devlet Planlama Teşkilatı'nca “Sağlık Sektörü Masterplan Etüdü” yaptırılmıştır (Özdemir 2001b, 282). Yeni tasarlanan sağlık sistemi için yapılan bu çalışmalar sonrası 1990 tarihinde T.C. Hükümeti ile DB arasında “Sağlık Projesi İkraz Anlaşması” imzalanmıştır. Ayrıca Ulusal Sağlık Politikası belirlemek için 1993 yılında birinci 1993 yılında ikinci Ulusal Sağlık Kongresi düzenlenmiştir (Özdemir 2001b, 283). Sağlık Bakanlığı'nın 1992 yılında “Türkiye Sağlık Reformu-Sağlıkta Mega Proje” isimli kitapçığında yapılması düşünülen reformlar hizmet sunum, finansman, sağlık insangücü,

yönetim, mevzuat reformları ve sağlık enformasyon sistemi olarak belirtilmiştir (Özdemir 2001b, 285). Tasarlanan sağlık reformu şu altı bileşenden oluşmuştur (Özdemir 2001b, 288): 1) Aile hekimliği ve birinci basamak sağlık hizmet reformu, 2) Hastane ve sağlık işletmeleri reformu, 3) Sağlık Hizmetleri finansman reformu, 4) Sağlık bilgi sistemleri, 5) Örgüt ve yönetim reformu, 6) İnsan kaynakları reformu. Daha genel hatları ile söylenecek olursa sağlık reformlarının en önemli bileşenleri birinci basamak için aile hekimliği, ikinci ve üçüncü basamak sağlık hizmetleri için hastanelerin özleştirilmesi/özleştirilmesi ve finansman için de genel sağlık sigortası olmuştur (Belek 2013, 205, Çiçeklioğlu ve ark, 2013, 28-29).

Aile Hekimliği

Türkiye’de Aile Hekimliği uygulaması 2004 yılında yayınlanan Aile Hekimliği Pilot Uygulaması Hakkında Kanun ile ilk olarak Düzce ilinde uygulanmaya başlamıştır. 2011 yılında 663 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin 58 inci maddesi ile kanundaki pilot ibaresi kaldırılmış ve Aile Hekimliği Kanunu ile birlikte Aile Hekimliği uygulaması tüm illerde uygulamaya geçmiştir (Aile Hekimliği Kanunu, 2004, Çiçeklioğlu ve ark, 2013, 28-29, Aile Hekimliği Pilot Uygulaması Hakkında Yönetmelik, 2005). Aile Hekimliği uygulamasında sağlık ocaklarının yerini aile sağlığı merkezleri almıştır. Mevzuatta Aile Sağlığı Merkezlerinin 2-6 Aile Hekimliği Biriminden (AHB) oluşmasına dikkat gösterilmesi istenmiş, bir AHB’nde bir aile hekimi ve bir aile sağlığı çalışanının istihdam edileceği belirtilmiştir. Kanunun ikinci maddesinde Aile hekimi “kişiyeye yönelik koruyucu sağlık hizmetleri ile birinci basamak teşhis, tedavi ve rehabilite edici sağlık hizmetlerini yaş, cinsiyet ve hastalık ayrımı yapmaksızın her kişiye kapsamlı ve devamlı olarak belli bir mekânda vermekle yükümlü, gerektiği ölçüde gezici sağlık hizmeti veren ve tam gün esasına göre çalışan aile hekimliği uzmanı veya Sağlık Bakanlığının öngördüğü eğitimleri alan uzman tabip veya tabiptir” şeklinde, aile sağlığı çalışanı “aile hekimi ile birlikte hizmet veren hemşire, ebe, sağlık memuru gibi sağlık elemanıdır” şeklinde tanımlanmıştır (Aile Hekimliği Kanunu, 2004). Aile Hekimliği Uygulama Yönetmeliğinin 4. Maddesinde aile hekiminin, 5. Maddesinde aile sağlığı çalışanının görev, yetki ve sorumlulukları tanımlanmıştır (Aile Hekimliği Uygulama Yönetmeliği 2013).

Kaynakça

Aile Hekimliği Kanunu, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5258.pdf> Erişim tarihi: 10 Ocak Şubat 2024

- Aile Hekimliği Pilot Uygulaması Hakkında Yönetmelik, R.G. Tarih: 06.07.2005, R.G. Sayısı: 25867
- Aile Hekimliği Uygulama Yönetmeliği *Resmi Gazete*, Tarihi: 25.01.2013 Resmi Gazete Sayısı: 28539,
- Altay, S. (2017). “Cumhuriyet’in İlk On Beş Yılında Ebelik Eğitimine ve Mesleğin Dönüşümüne Dair Kısa Bir Bakış (1923-1938)”. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 17;35: 167-217
- Altay, S. (2019). *Atatürk Döneminde Numune Hastanelerine Dönüştürülen Osmanlı Hastaneleri (1924-1938)*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- Aydın, E. (2002), *Türkiye’de Sağlık Teşkilatlanması Tarihi*. Ankara: Naturel Kitap Yayıncılık.
- Belek İ. Sağlık reformlarında son nokta: bakanlığın organik yapısının yok edilmesi. *Toplum Hekim* 2013;28(3):205-208.
- Çiçeklioğlu, M, Öcek, Z, Yücel, U, ve ark. (2013). *Aile hekimliği birinci basamak ortamını nasıl dönüştürdü?*, Ankara: Türk Tabipleri Birliği Yayınları.
- Davas, A. (2011), Sağlıkta dönüşüm ve üreme sağlığı. *Sağlıkta kadın emeği sempozyum kitabı*, Denizli, 31-35
- Dirican R, Bilgen N. *Halk Sağlığı (Toplum Hekimliği)*, Uludağ Üniversitesi, 1993.
- Ege, R. (1992). *Türkiye’nin Sağlık Hizmetleri ve İsmet Paşa*, İnönü Vakfı, ISBN 975-7508-05-5, Ankara
- Fişek, N.F. (1987), “Sağlık hizmetlerinde Dr. Refik Saydam”, *Toplum ve Hekim*, 6(45):4-5
- Fişek, N.F. (1991), “Türkiye Cumhuriyet hükümetlerinde sağlık politikaları”, *Toplum ve Hekim*, 48:2-4.
- Frik, F. (1964), *Cumhuriyet Devri Sağlık Hareketleri*, 1923-1963-40 Yıl, İstanbul.
- Güler, Ç, Akın, L. (2006). *Halk Sağlığı Temel Bilgiler*. Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara; 1009-1017.
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/01/20130125-26.htm>, Erişim Tarihi: 14 Şubat 2024
- Karabulut, U. (2007), “Cumhuriyetin ilk yıllarında sağlık hizmetlerine toplu bir bakış: Dr. Refik Saydam’ın sağlık bakanlığı ve hizmetleri (1925-1937)”, *ÇTTAD*, VI/15: 151-160.
- On Beşinci Yıl Kitabı*. 1938. Cumhuriyet Halk Partisi.

- Özdemir, Y.E. (2001a). “Cumhuriyet dönemi sağlık politikaları-cumhuriyetin kuruluşundan 1980’li yıllara sağlık politikaları”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Sağlık Özel Sayısı 1, Sayı 39, Yeni Türkiye Araştırma ve Yayın Merkezi, 257-275.
- Özdemir, Y.E. (2001b). “Sağlık Reformları-1980 ve 90’lı Yılların Sağlık Politikaları”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Sağlık Özel Sayısı 1, Sayı 39, Yeni Türkiye Araştırma ve Yayın Merkezi, 276-293.
- Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl*. 1973. Ankara: Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Yayınları.
- Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkında Kanun, Kanun No: 224, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.4.224.pdf>, Erişim Tarihi: 17 Ocak 2024
- Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı (1973), *Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl*, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Yayınları, Yayın No: 422, Ankara.
- Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâleti Teşkilât ve Memurin Kanunu, *Resmî Gazete*. S 3337 (23 Haziran 1936).
- Soyer, A. (2001), “Türkiye’nin iktisadi ve sosyal tarihi bağlamında başlangıcından 1960’a kadar sağlık hizmetleri ve sağlık bakanlığı”, *Toplum ve Hekim*, 16(6):413-429.
- Tababet ve Şuabatı Sanatlarının Tarz-ı İcrasına Dair Kanun, *Resmî Gazete*. S 863 (14 Nisan 1928).
- Umumî Hıfzıssıhha Kanunu, *Resmî Gazete*. S 1489 (6 Mayıs 1930). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.3.1593.pdf>, Erişim Tarihi: 17 Ocak 2024
- Yücel, U, Karababa, A.O, (2019). “Sağlık Hizmetleri Sunumu ve Sağlık Politikaları”, *Ebelik ve Toplum Sağlığı*. Ankara Nobel Tıp Kitapevleri, Ankara, 90-105.

Cumhuriyet Dönemi Hayvancılığın Mevcut Durumu veUygulanan Politikalar

Turgay TAŞKIN*
Sait ENGİNDENİZ**
Ö. Hakan BAYRAKTAR***
Ekin VAROL****
Çağrı KANDEMİR*****

Giriş

Cumhuriyetin 1923 yılında Atatürk tarafından ilan edilmesi ile Türkiye de bir atılım hareketi başlamıştır. Bu süreçte, ülke kurtuluş savaşından çıkmış, genç nüfusunu büyük oranda yitirmiş ve üretim kaynaklarını da kaybetmiştir (Çoşkan 2003, 585) Tüm bu olumsuzluklarla birlikte, Türkiye'nin anılan süreci sorunsuz tamamlayabilmesi ve birçok alanda kalkınma çabasını gösterebilmesi, öncelikle tarımsal üretimin geliştirilmesi ile olasıdır. Bunun temel nedeni; nüfusun önemli bir kısmı (%76) kırsalda yaşamaktadır (Altıparmak 2002, 36). Kırsal kesim başta olmak üzere tarımın geliştirilmesi oldukça önemlidir. Durumun sosyolojik yönüne bakıldığında halkın %90'ı okuma yazma bilmediği gibi %80'den fazlası da yaşamını tarıma dayalı olarak sürdürmektedir (Anonim 2005). Çiftçi, geleneksel bir tarım teknolojisi kullanmakta ve ekilebilen arazilerin ancak çok küçük bir kısmını işleyebilmektedir. Bir diğer önemli konu ise; sermaye birikimi, alt yapı, yetişmiş işgücü ve iş deneyimi olan girişimciler yeterli sayıda olmadığı için düzenli çalışan bir bürokrasi de söz konusu değildir (Coşkun 2003, 74). Belirtilen nedenlerden dolayı Türkiye Cumhuriyeti'nin Kurtuluş Savaşı sonrası gelişmiş ülkelerin ekonomik düzeyine ulaşabilmesi, bu dönemde ancak tarım ve tarıma dayalı sanayi öncülüğünde gerçekleştirilebilecek sermaye birikimi ile mümkün olabilecektir. Geleceğe yönelik olarak imalat, sanayi, inşaat, hizmetler sektörlerinin ortaya çıkması ve gelişim altyapısının hazırlanmasında tarım kesiminin işgücü, sanayi hammaddesi, ihracat ürünlerinin milli gelire olan katkısı

* Prof. Dr. Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Zootečni Bölümü, Bornova-İzmir/Türkiye, turgay.taskin@ege.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-8528-9760

** Prof. Dr. Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, Bornova-İzmir/Türkiye, sait.engindeniz@ege.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-7371-3330

*** Prof. Dr. Ö. Hakan BAYRAKTAR Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Zootečni Bölümü, Bornova-İzmir/Türkiye, ozer.hakan.bayraktar@ege.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-7371-3330

**** Arş. Gör. Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Zootečni Bölümü, Bornova-İzmir/Türkiye, ekin.varol@ege.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-4382-5427

***** Doç. Dr. Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Zootečni Bölümü, Bornova-İzmir/Türkiye, cagri.kandemir@ege.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-7378-6962

da büyük önem taşımaktadır (Dinçer 1947, 746; Dicleli 1950, 1051). Türkiye Cumhuriyeti'nin gerek nüfus yapısı gerekse milli ekonominin temeli olarak görülen tarım ve hayvancılığın yapısı olarak kırsala dayalı özelliktedir (Sediroğlu, 2022, 34; Pamuk 2014, 98) . Bu nedenle ekonomik anlamdaki gelişmelerin, öncelikle kırsal kesimin gelir ve refah düzeyini artırmaya yönelik olması, bu dönemde başlayarak ileriye dönük sürdürülebilir bir kalkınmanın sağlanmasında öncelikli konular arasında yer almıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki kadar olmasa da günümüzde de ülke çapında toplumsal ekonomik refahın sağlanabilmesi için kırsal kalkınma çabaları hala önemini korumaktadır (Karabacak 2017, 12).

Bu makalede; Cumhuriyet dönemi (1923-1940) hayvancılığın mevcut durumu özetlendikten sonra uygulanan politikalar ele alınmış ve son olarak da konuyla ilgili bazı teknik ve ekonomik yaklaşımlarda bulunulmuştur.

Cumhuriyet Dönemi Nüfus ve Tarımın Yapısı

1927 yılında yapılan ilk nüfus sayımında Türkiye Cumhuriyetin nüfusu 13 648 000 kişi olarak belirlenmiştir. Genel nüfusun %47,71'ini çiftçiler, % 3.7'sini sanatkarlar ve %2.8'ini de tüccarlar oluşturmaktadır. Bir başka deyişle Cumhuriyetin ilk yıllarında tarımın ekonomideki yeri oldukça fazladır (Coşkun, 2003). Türkiye'de kırsal nüfus Cumhuriyet'in ilk yıllarında toplam nüfusun yaklaşık %75'inden daha fazla pay alırken, özellikle 1950'li yıllardan sonra tarımda makineleşmeye geçiş, ekonomik sistemde değişimler ve kente göç ile kırsal nüfus azalmaya ve giderek yaşlanmaya başlamıştır (Karabacak 2017, 23). Cumhuriyeti'nin kurulduğu yıllarda halkın %90'ı okuma yazma bilmezken %80'den fazlası ise geçimini tarıma dayalı faaliyetlerle sürdürmektedir. Köylü kesim çağının gerisinde ilkel bir tarım teknolojisi kullanmakta ve ekilebilir toprakların çok küçük bir kısmını işlemektedir. Sermaye birikimi, alt yapı, yetişmiş işgücü ve iş deneyimi olan girişimci bulunmadığı gibi yol ve yön gösterecek düzenli çalışan bir bürokrasi de yoktur (Coşkan 1946, 47). Tarım kesimi hakkında ilk resmi bilgiler, 1927 yılında gerçekleştirilen nüfus, tarım ve sanayi sayımı sonuçlarına dayanmaktadır. Bu yıla ait yapılan tahminlere göre ülke topraklarının %32'si ekilebilir olmasına karşın, ekili alanların oranı %5 dolayındadır. Ekimi yapılan alanların %89.5'ini tahıl, %6.6'sını endüstri bitkileri ve %3.9'unu da baklagil oluşturmaktadır. Tahılda ortalama verim 668 kg olup toprakların ortalama bir çift çeki hayvanı ile işlendiği bu dönemde; ülkenin toplam tarım makineleri sayısı, tırmık dahil 15.700 civarındadır. Traktör çok az sayıda ve sadece birkaç büyük kentte kullanılmaktadır (Boratav, 2003, 98). 1940 yılına gelindiğinde traktör sayısı 1065'e ulaşmıştır. 1923-1938 döneminde tarıma elverişli toprakların kullanım oranının düşük kalması dolayısıyla, toplam üretimdeki artış da sınırlı olmuştur. Tarımda aile işletmeciliğinin yaygın olması, iç ve dış pazarlara açılmayı önlemiştir. Bitkisel üretime göre hayvancılık hem

daha yaygın hem de pazarı daha geniş bir üretim dalı olmuştur. Bunun nedeni; ülkede geniş çayır ve meraların olması hayvancılığı ucuz ve kolay hale getirmiştir. Savaş yıllarında azalan hayvan varlığı barış döneminde hızla artmıştır (Tokgöz, 2011, 125). Yeni Türk Devleti'nin amacı siyasi bağımsızlığın yanında iktisadi bağımsızlığı da elde etmektir. Bundan dolayı da hızlı bir şekilde iktisadi bağımsızlığı temin edici yollara başvurulmuştur. Ekonomik bağımsızlığın dışa bağımlı hale gelemeden olduğu görülmüş ve iktisadi gelişme de sanayileşme ile özdeşleştirilmiştir. Sanayileşmek gerek Osmanlı da gerekse Türkiye Cumhuriyeti yöneticilerinde birinci ekonomik amaç olmuştur. Osmanlıdan beri merkezi yönetim, devleti çöküntüden kurtaracak, halka refah sağlayacak bir yöntem olarak sanayileşmeyi benimsemiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında (1923-1932) bu amacı gerçekleştirme görevi özel sektöre devredilmiştir (Dinçer 1947, 749).

1923- 1930 Yılları Arası Hayvancılık

Yaşanan savaşlar nedeniyle ülkede çok sayıda farklı mesleklerdeki insanların yaşamını kaybetmesinin yanı sıra ekonomide önemli güç sahibi olan Rum ve Ermenilerin de mübadele nedeniyle ülkeden ayrılması Cumhuriyet ekonomisini olumsuz yönde etkilemiştir (Kaya ve ark. 2015, 23). Bu süreçte devletin ekonomik anlamda dışa bağımlılığını azaltmak, yeni bankalar kurmak, örnek işletmeler oluşturmak ve hayvancılık konusunda gelişmeler ağılamak amacıyla çalışmalar yapılmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, ülkede arazileri savaş öncesi haline getirme, gelir düzeyi azalan halkın refahını iyileştirmek için 17 Şubat 1923-4 Mart 1923 tarihleri arasında Birinci İzmir İktisat Kongresi'ni düzenlemiştir (Pamuk, 2018, 92). Kongrede çiftçi, tüccar, sanayici ve işçi olmak üzere başlıca dört grup temsil edilmiştir. Tarım, Eğitim ve Güvenlik konusunda kongrede; köylülere ve çiftçilere ziraat ile ilgili kitapların dağıtılması, okullarda sanayi ve tarımın uygulamalı olarak gösterilmesi, köylerde kurulan okulların beş dönümlük bir arazide ve iki baştan oluşan modern bir ahırın kurulması, her ilde bir seyyar ziraat okulunun açılması gibi bazı amaçlar kabul edilmiştir. Güvenlik sorununun ise hayvan hırsızlığı, yol kesiciliği, soygunculuk ve bunlara yataklık edenlerin cezaya çarptırılacağı bildirilmiştir. Güvenliğin sağlanmasından jandarma ya da bekçiler sorumlu tutulmuştur (Evsile, 2018, 9) Hayvan hırsızlığını en çok yapan kişilerin (seyyar Kiptilerin) iskân edilmesi ya da bunların ülkeye girmelerinin engellenmesi kararlaştırılmıştır (Eroğlu 2007, 66). Çiftçi ve işçi grupları aşarın tamamen kaldırılmasını istemişlerdir. Ziraat Bankası konusunda ise seferberliğin başladığı yıldan itibaren çiftçiden alınan her türlü hayvan, hububat ve iase bedellerinin ödeneceği halka duyurulmuştur. Hayvancılık konusunda ise: ülkede koşulların her türlü hayvan yetiştirmeye müsait olduğu halde hayvan sayısının az olduğundan türe özgü hayvanın ıslahı ve çoğaltılması, sığır vebası ile diğer bulaşıcı hastalıklardan korunmak için ülkenin her tarafında bakteriyoloji hanelerinin kurulması; aşıların geliştirilmesi, hayvanların ıslahı ve

çoğaltılması konusunda kongrelerin düzenlenmesi, damızlık olan hayvanların kesilmemesi; yurt dışına çıkarılmaması şeklinde kararlar alınmıştır. Ayrıca, köylüye hayvan hastalıklarıyla mücadele ve hayvan ırklarının ıslahı konusunda broşürlerin dağıtılması, ülkede iyi damızlık hayvan yetiştirmek için sergi ve yarışmaların yapılması başarılı olanlara ödülleri verilmesi, hayvan sayımlarının Mart ayından Mayıs ayına kadar yapılması şeklinde bazı kararlar alınmıştır. Cumhuriyet dönemi hayvan varlığı ile bunlarda elde edilen verimler Çizelge 1 ve 2'de verilmiştir. Çizelge 1'de görüldüğü gibi yıllara göre tüm hayvan türlerinde 1929-1950 yılları arasında sayıca bir artış söz konusudur. Benzer bir durum süt üretimi için de geçerlidir (Çizelge 2). Et üretiminde ise 1929 ile 1935 yıllarına ait bir veriye rastlanılmamıştır. Cumhuriyet döneminde et üretimine ait ilk istatistikler 1936 yılına ait olup 1950 yılına kadar olan süreçte de benzer şekilde bir artış gerçekleşmiştir.

Çizelge 1. Cumhuriyet dönemi türlere göre hayvan varlığı

Yıl	Sığır	Manda	Koyun	Kıl keçisi	Tiftik keçisi
1929	4685000	492000	10184524	8342877	2784644
1935	6486176	540184	13591000	8456000	3305424
1940	9759282	947208	26271838	11394957	5500648
1945	9809926	848166	23386009	12221969	4026448
1950	10123185	947731	23082521	14498268	3966336

Kaynak: www.tuik.gov.tr; GTHB, 2004.

Çizelge 2. Cumhuriyet dönemi yıllara göre süt ve et üretimi (ton)

Yıl	Et üretimi	Süt üretimi
1929	-	1843055
1935	-	1978051
1936	53507	2323478
1940	77541	2869272
1945	73935	1846200
1950	88759	3172735

Kaynak: www.tuik.gov.tr; GTHB, 2004.

Uygun olan yerlerde kuyularının açılması ve su bulunmayan yerlerde çayır ve meraların yapılması, tiftik keçilerinin çoğaltılması ve damızlığa elverişli olanların kestirilmemesi, uygun mahallelerden Hükümet tarafından hayvan alınarak ihtiyacı olan köylere ve çiftliklere bedelleri taksit alınarak gönderilmesi karara bağlanmıştır. Eskişehir Harasının genişletilmesi, tavukçuluğun gelişimi için okul ve çiftliklerin açılması, tavuklarda olan bulaşıcı hastalıklarla mücadele, ağnam vergisinin diğer vergiler gibi taksitle ödenmesi; yaban hayvanların, kuşların, domuzların ve böceklerin ortadan kaldırılması için mücadele edilmesi gibi maddeler kongrede kabul edilmiştir (Taşkın 2003, 132).

Hayvan Türleri Konusunda Yapılan Çalışmalar

Cumhuriyet Hükümetleri, ekonominin en önemli unsurlarından birisi olan hayvancılık konusunda çalışmalara ağırlık vermiştir. Çünkü ekonomiye, yetiştirilen hayvanlar ve hayvansal ürünler yön vermiştir. Bu dönemlerde ıslah çalışmalarına ağırlık verilmiş ve suni tohumlama işi ele alınmıştır. 1925 yılında Saratof Enstitüsü Profesörlerinden Profesör Mihailof Türkiye'ye gelmiş ve veteriner hekimlerimize suni tohumlama dersi vermiştir (Temel 2010, 14). İlk defa atlar üzerinde suni tohumlamayı öğretmiştir. Bu işlerle ilgilen ve suni tohumlama işinin gelişmesini sağlayan kişiler Tarım Bakanı Sabri Toprak ve vekil olan Muhlis Erkmen Bey'dir. Islah çalışmaları kapsamında 7 Haziran 1926 tarihinde 904 Numaralı "Islah-ı Hayvanat Kanunu" kabul edilmiştir. 40 maddeden oluşan bu kanunla aygır ve boğa sahipleri kişilerin köy ve mahalle ihtiyar meclislerine hayvanlarını muayene ettirmesi, her vilayet ve kazadaki baytarlar ile memurların teftişleri kendilerinin yapması gerektiği, hayvanlar için lazım olan "şahadet" yani izin belgelerinin bu kişiler tarafından verileceği; hara, inekhane, aygır deposu kurulmasına uygun olup hazineye ait olan çiftlikler ve otlakların ihtiyaç dâhilinde bu amaçlara ayrılabilceği, ihraç konusunda çeşitli hayvanların ihracının serbest; bazılarının ise serbest olmadığı, hara ile aygır depolarının kurulmaya başlanacağı halka bildirilmiştir. Ayrıca Ziraat Vekâletinin yardımları, damızlık hayvan ihtiyacının karşılanması için istasyonların kurulması, her köyde damızlık bir boğa bulundurulması, fakir olan köylüye boğa yardımının yapılması, aygır depolarında süvari ve topçu aygırları yetiştirmek, her yıl hayvan sergileri açmak, at yarışları düzenlenmesi gibi konular üzerinde durulmuştur (Toprak 2019, 242). Islah-ı Hayvanat Kanununda 1930 yılı itibarıyla değişikliğe gidilmiş hara, inekhane, aygır depolarının incelenmesi için Islahı Hayvanat Komisyonu oluşturulmuştur. 1929 yılında hayvancılık konusunda koyunların iğdiş edilmesi yoluna gidilmiş bu iş veteriner hekimlere verilmiştir. Böylece damızlık olarak işe yaramayan koyunlardan başka bir şekilde faydalanılmıştır (Topuz 2007, 381).

Hayvan Islahı

Hayvan varlığının artırılması için yerli ve yabancı türlerdeki hayvanların ıslah faaliyetlerine ağırlık verilmesi talep edilmiştir. Bu çerçevede Balıkesir'de Balya boğaları, Trakya'da Rumeli'nden gelme boğalar ve Menteşe boğaları gibi yerli türlerin ıslah edilmesinin faydalı olacağı ifade edilmiştir. Yabancı türlerden ise, Montofon türü sığırların ülkemize getirilerek yetiştirilmesi istenmiştir. Çünkü bu tür hayvanlar günde 10-20 litre olmak üzere yılda ortalama 3000 litre süt vermektedirler, kolay beslenip kolay üreyerek hayvancılık sermayesine katkı sağlamaktadırlar (Kurtcephe 2019, 79). 1950 yılına gelindiği zaman sığır varlığının yüzde 30 oranında ıslah edildiği görülmektedir. Bununla birlikte tabiat hayvancılığından teknik hayvancılığa geçiş talepleri de gündeme gelmiştir. Küçükbaş hayvancılığın korunması için 17 Nisan 1929 tarih ve 1176 sayılı "Ağıllar hakkında kanun" çıkartılarak gelecek üç yıl içinde hayvanların kış mevsiminde mutlaka ağıllarda muhafaza edilerek muhtemel kayıpların önüne geçilmesi karar altına alınmıştır (Aksoy 2003, 5-9). Ormanları koruma amacıyla keçi yetiştirmenin sınırlandırılması faaliyetleri de eleştirilmiştir. Türkiye'nin yüzde 60'lık bölümünde coğrafi yapının ancak keçilerin yaşamasına imkân verdiği, üreticilerin keçinin sütünden, yağından ve tiftiğinden faydalandığına dikkat çekilerek bu konudaki düzenlemelerin gözden geçirilmesi istenmiştir (İnan 1984, 18-21).

Koyun-Atlarda Yapılan Çalışmalar

Koyunlar bu dönem itibarıyla oldukça fazla yetiştirilmiş, yetiştirme işi nüfusu az, arazisi geniş olan alanlarda yapılmıştır (Sağıroğlu 2002, 76). Koyun daha çok eti ve sütünden faydalanmak amacıyla büyütülmüş koyunun yünü ise ikinci derecede kalmıştır. Merinos koyunu yetiştirmek için ise Karacabey'e ve Halkalı Ziraat Mektebine dış ülkelerden merinos getirilerek yarımkarı yetiştirilme işi yapılmaya çalışılmıştır. Ancak bu işler yeterince önem ve dikkatle yapılamamış, istenilen sonuçlar elde edilememiştir. Cumhuriyetin ilanından bir iki sene sonra ise Batı Anadolu'da Karacabey Harası, Orta Anadolu'da Sultansuyu ve Çifteler Harası açılmış, Edirne'de hayvanların ıslahı konusunda çalışmalara başlanmıştır. Karacabey Harası'nda Cumhuriyetin ilk yıllarında 12 bin adet koyun yetiştirilmiştir. Başbakan İsmet Paşa, 1928 yılında Karacabey Harası'na giderek yapılması gereken bazı çalışmalar hakkında bilgiler vermiştir (Çolak 2019, 178). Devlet tarafından 1928 yılında 399 koyun ve 294 koç, 1929'da 361 koyun ve 590 koç yine 1930 yılında 999 koyun, 30 koç ithal edilmiştir. Bu koyun ve koçların bir kısmı halka bir kısmı da Karacabey Harasına verilmiştir. Ayrıca Bursa,

Balıkesir, Afyonkarahisar, İzmir, Eskişehir, Ankara, Malatya illerine Merinos koyunu dağıtılmıştır (Polatoğlu 2019, 177).

İlk olarak atların kullanım alanında çalışmalar yapılmıştır. Cumhuriyetten önce Türkiye’de atların sporda kullanımı azalmış, ekonomi ile tarımın gerilemesi binek ve spor hayvanı olarak atın değerini kaybetmesine neden olmuştur. Cumhuriyetle beraber atların sporda kullanımı artmış ve at yarışmaları düzenlenmiştir. 1927 yılında Yarış ve Islah Encümeninin faaliyetleri sayesinde atçılık konusunda çalışmalar devam etmiştir. Atçılık ülkede yaşanan yoğun savaşımlardan dolayı çok fazla gelişim gösterememiş, bu nedenle çeşitli yerlerden at ırkları alınarak yetiştirilme işine girilmiş, başka ırklarla yerli atlar birleştirilmiştir (Gürsoy Naskali 1995, 45). Sığırların kısa otlu meralarda barınması zorken koyun ve keçilerin barınması daha kolay olduğundan koyun ve keçi bakımına önem verilmiştir. Ancak sığır yetiştirme işi tamamen bırakılmamış ilk olarak sığircılığın gelişmesi için Ziraat Vekâleti tarafından; Karacabey (Bursa), Sultansuyu (Malatya) , Çifteler (Eskişehir), Konya, Çukurova (Adana) haralarında birer sığircılık şubesi açılmıştır (Çetin 1993, 214). 1928-1929 yıllarında başlayan ve 1930 yılında kendini tam anlamıyla hissettiren ekonomik buhrandan dolayı Avrupa ve Amerika’da birçok malın fiyatı düşmüştür. Bu buhranın izleri Türkiye’de de yaşanmış ve tiftik yetiştiricileri bu buhrandan etkilemiştir. 1923, 1924 ve 1925 yılları arasında sadece koyun, deve, tiftik ve kıl keçisinden vergi alınmıştır. 1923-1930 yılları arasında 90.619.000 adet koyun, 73.976.000 adet tiftik ve kıl keçisi, 1929-1930 yıllarında 10.420.000 adet inek ve mandadan vergi alınmıştır. Görüldüğü üzere 1923-1930 yılları arasında en çok koyundan vergi alınmıştır. Ardından tiftik ve kıl keçisi gelmiştir. 1926 yılında inek ve mandadan vergi alınması kabul edilmiş ancak kaç adet hayvandan vergi alındığına dair bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ayrıca Hayvanlar İstatistiği (1944) adlı eserde 1927-1928 yıllarında inek ve mandadan vergi alınmadığına yer verilmiştir. Bununla ilgili de net bir bilgiye ulaşılamamıştır. 1929-1930 yıllarında ise tekrar inek ve mandadan vergi alınmaya başlanmıştır (Erk 1963, 224).

Hayvan Hastalıkları ile Mücadele

Cumhuriyetin kuruluşundan önce yaşanan savaşlar nedeniyle halkın içinde bulunduğu durum bulaşıcı hastalıkların artmasına neden olmuştur. 1920’li yıllarda üç milyon insanda trahom olup, nüfusun yarısında sıtma hastalığı mevcuttur. Trahom, körlüğe neden olan bir hastalıktır. Bu hastalıkla ilk mücadele 1924 yılında Sıhhat Vekili Refik Saydam döneminde yapılmıştır. 1925 yılında Adıyaman, Malatya, Gaziantep, Urfa ve Maraş’ta hastaneler kurulmuştur (Gül 2004, 229). Sıtma hastalığı konusunda 1924 yılında Ankara, Afyon ve Adana’da birer mücadele merkezi açılmış; 1926 yılında sıtma ile ilgili bir kanun ilan

edilmiştir. Halk, trahom ve sıtmadan başka frengi; çiçek ve kuduz hastalığına da yakalanmıştır. 1925 yılında Frengi Komisyonu kurulmuş, çiçek hastalığı için aşılar geliştirilmiş; kuduz hastalığı için Sivas, Erzurum, Diyarbakır, Konya ve İzmir’de kuduz hastaneleri kurulmuştur. Yapılan çalışmalar yeterli gelmeyince 24 Nisan 1930 tarihinde 1593 Sayılı “Umumi Hıfzıssıhha Kanunu” kabul edilmiş böylece halk sağlığını korumaya yönelik kapsamlı bir çalışma yapılmıştır (Başagaç ve Tamay 2004, 232). Hastalıkların azaltılarak, ziraatın ilerlemesi, hayvanların çoğalıp cinslerinin iyileşmesi, Hükümete olan borçların ödenmesine yardımcı olan hayvanların hastalıklardan korunmasını düşünerek bu konuda birçok masraflar yapmıştır. Bu dönemde en çok sıkıntı çekilen konu hayvancılık olmuştur. Halk rençberlik ve hayvancılıkla geçindiğinden bu işlerde hayvansız olamamıştır. Kişiler için önemli olan elinde kalan hayvanları korumak ve bakmaktır. Bu nedenle bu hastalıkların fark edildiği zaman devletin yetkili yerlerine haber vermek elzemdir. Baytarlar bu işi için çalışmışlar, hayvanları muayene etmişlerdir. Hasta olan hayvanlar muayeneden sonra aşılanmış ya da tedavi edilmiştir. Hayvan hastalıkları ile mücadele edilmesi amacıyla 1927 yılında İstanbul’da Fatih Hayvan Hastanesinin kurulması olmuştur. Hastane, Belediye Başkanı Muhittin Üstündağ tarafından 22 Nisan 1927 yılında açılmıştır. Hayvanları hastalıklardan kurtarmak ve ücretsiz muayene etmek hastanenin ilk amacı olmuştur (Kardaş 2019, 236).

Uygulanan Politikalar

Topraksız Çiftçiye Toprak Dağıtılması

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren toprak sahibi olmayan çiftçilerin durumları ile, Çifteler ve Çukurova çiftliklerinden toprağı olmayan çiftçilerin istifadelerinin sağlanması konuları gündeme gelmeye başlamıştır (Şeker 2014, 75-79). 1930 yılında, köylünün Cumhuriyet rejimi sayesinde, tabii hakkı olan topraklarına sahip olmaya başlamıştır. 1930 yılı itibarıyla 40.300 köyden 1500’ünün halkının topraksız olduğunu, şehirlerde de bir bu kadar topraksız çiftçi ailesi bulunduğunu, toprağı yetersiz olan çiftçi sayısının da 300 bine ulaştığı belirtilmektedir. Büyük arazilerin bölünüp topraksız çiftçilere dağıtılması konusu 1933 yılından itibaren gündeme gelmiş, 1942 yılına gelindiğinde bazı çiftçilerin hâlâ topraksız olduğu konusunda şikâyetler devam etmiştir (Doğru 2021, 828).

Aşar Vergisinin Kaldırılması

Âşar konusundaki sıkıntılar Türkiye Büyük Millet Meclisi gündemine de gelmiştir. Aşar vergisi, Maliye Bakanlığı memurları tarafından değil, mültezimler tarafından toplanmaktadır. 1924 yılı itibarıyla toplam 37 milyon lira olan vergi

tahsilâtının 20 milyon lirası âşardan alınmaktadır. Bununla birlikte âşarın malî sebeplerden dolayı değil; idarî ve ictimai sebeplerden dolayı kaldırıldığı anlaşılmaktadır. Âşar'ın yerine, üretildiği yerden altmış kilometre öteye taşınan öşre tabi mahsullerden, un, bulgur gibi gıda maddelerinden ve yaş meyve ve sebzelerden mahallindeki fiyatının yüzde onu nispetinde alınacak yeni bir vergi konulmuştur (Önder 2019, 492).

Ziraî Krediler

1927 yılında çiftçinin ihtiyacı olan parayı bulabilmek için muhtekirlerin eline düştüğü, bunu önlemek için Ziraat Bankası'nın çiftçilere daha fazla imkân vermesi gerektiği ifade edilmiştir. Daha sonraki yıllarda Ziraî Kredi Kooperatiflerinin çiftçiye kredi verirken formaliteleri azaltması, çiftçiye güvenli bir kredi imkânı sağlaması ve geri ödemelerin de çiftçinin ödeme kudretiyle orantılı olması gerektiği talep edilmiştir. Bunlara karşılık ülkede 4500 köyün bağlı bulunduğu ve 154 bin ortağı olan 531 tane kredi kooperatifi bulunduğu ifade edilmiştir (İnci 2010, 99). 1946 yılında Ziraat Bankası'nın çiftçiye borçlandırma yoluyla 47 milyon lira, Tarım Kooperatiflerinin 21 milyon lira, Satış Kooperatiflerinin 20 milyon lira olmak üzere toplam 88 milyon lira kredi desteği sağladığı bilinmektedir

Hayvancılık Üzerindeki Vergiler

Hayvancılık sektörü üzerinde ağnam ve sayım vergilerinin uygulandığı bilinmektedir. Ağnam vergisi, tarım kesiminde hayvan varlığını vergilendirmekte ve bir anlamda âşarı tamamlamaktadır. Ağnam vergisi, Tanzimat'a kadar iltizam usulü ile ve aynı olarak toplanırdı. Tanzimat sonrası iltizam usulü de verginin aynî olarak alınması da kaldırılmıştır. Daha sonraki dönemlerde hayvan başına belirli bir tutar olarak tespit edilen vergi tarifesi, bölgelere göre değişmektedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin çıkardığı ilk kanun, ağnam vergisi ile ilgili idi ve bu verginin daha önceki yılın tarifesi üzerinden alınmasını öngörmüştür. 1924'e Sayım Vergisi adını almıştır (Gönüllü 2015, 76). 1942 yılında koyun ve keçiden 80 kuruş, merinostan 40 kuruş, tiftik keçisinden 45 kuruş, deveden 150 kuruş vergi alınmıştır. 1946 yılında bir öküzden 2,5 lira vergi alındığı ifade edilmiştir. 1926 yılında koyun başına 20 para kırtıl resmi denilen otlakiye vergisi alınmıştır. 2897 sayılı Hayvanlar Vergisi Kanununu tadil eden 3343 numaralı kanunu değiştiren bir önerge ile koyunlardan, keçilerden, develerden atlardan, mandalardan muayyen bir vergi alınmıştır. Sayım vergisi tahsilâtı, 1947 yılında 20 milyon liraya yaklaşmıştır. Ancak bu vergiler, üreticilere malî bir yük oluşturduğu için fazla hayvan beslemekten kaçınmışlardır. Nitekim bazı yıllarda hayvan sayıları, bir önceki yıla göre azalmıştır (Tezel 2000, 145-152). Ülkedeki hayvan sayısını artırmak için sayım

vergisinin kaldırılması talepleri defalarca dile getirilmiş; sayım vergisinin kaldırılması halinde ülkedeki hayvan sayısının, mevcudun üç misline çıkacağı iddia edilmiştir.

Kümes Hayvancılığı

Cumhuriyet döneminde Zonguldak, Devrek, Safranbolu, Bartın ve çevresi halkının geçim kaynağının yumurta ve tavukçuluk yapılmaktadır (Kılıç 2020, 34-39). Yumurta ihracatının üreticilere önemli bir gelir sağladığı tespit edilmiştir. Buna rağmen ülkenin diğer bölgelerinde kümes hayvancılığına gereken önemin verilmediği, oysa bu konunun aile işletmeciliği şeklinde yapıldığı, dolayısıyla küçümsenmemesi gerektiği ifade edilmiştir (Bulan 2019, 135). Trakya'da Istranca dağlarında geyik ve Orta Anadolu'da Bozdağ'daki yabanî koyun ve koçlar gibi av hayvanlarının neslinin korunması da talep edilmiştir.

Balıkçılık

Anadolu'nun bir yarımada ülkesi olmasına ve denizlerden çeşitli balıklar çıkarılmasına rağmen balıkçılık sektörüne gereken önemin verilmediği ifade edilmiştir. Balkan ülkelerinin nehirlerde elde ettiği balıkları değerlendirdiği halde, balık ürün bolluğuna rağmen balıkçılığın Türkiye'de "sahipsiz" kaldığı görülmektedir. Halkın et sıkıntısı çektiği bir sırada İstanbul boğazından geçen torik balıklarının Yeşilköy'deki Tohum Islah İstasyonu'na kilogramı 40 paradan verilerek gübre haline getirilmesi, hatta çok sayıda balığın tekrar denize dökülmesi eleştirilmiştir (Yurtoğlu 2017, 235). Balıkçılığın ülkenin ekonomik durumunda ilk plânda ele alınması gereken bir konu olduğunu, bundan sonra bu üründen yeteri kadar faydalanılması için gereken tedbirlerin alınacağını, balıkçılık ve balıkhaneler üzerindeki vergilerin kaldırılarak üretimin teşvik edileceğini ve ihracata yönelineceğini açıklamıştır.

Hayvan Hırsızlığı

Ülkenin bazı bölgelerinde hayvan hırsızlıklarının halkı sıkıntıya soktuğu ve hayvan varlığının azalmasına neden olduğu şeklinde şikâyetler dile getirilmiştir. Bu şikâyetlere karşın köylerde hayvan ve köylü mallarının emniyete alınmasının, Türk milletin ekonomik durumu ile köy hayatının önemli bir mevzuu olduğu ifade edilerek bu meselenin çözümü için köy ve kır bekçisi kurumlarının organize edilmesinin faydalı olacağını belirtmiştir (Dölek Sever 2021, 176). Bu gelişmeler üzerine 22 Mart 1950 tarih ve 5617 sayılı "Hayvan Hırsızlığının Men'i hakkında kanun" çıkartılarak bu konudaki sıkıntılar ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır.

Cumhuriyet dönemi uygulanan hayvancılık politikalarının özeti Çizelge 3'te verilmiştir.

Çizelge 3. Cumhuriyet Dönemi Hayvancılık Politikaları

YIL	YAPILAN İŞ	AMAÇ
5 Aralık 1913	<i>Zabıta-i Sıhhiye-i Hayvaniye Kanun-u</i>	Hükümetin belirlediği iskelelerin dışında her çeşit hayvanın ülkeye girişi ve çıkışı yasaklanmış
8 Nisan 1918	Hastalıklı hayvanların itlafı ve hayvanları itlaf edilen kişilere ödenecek tazminatla ilgili hükümler	Ödenecek tazminat miktarı, hayvanın takdir edilecek kıymetinin üçte bir, yarım veya üçte iki derecesinde olmuştur. Hastalığı ihbar etmeyen veya saklayan kişilere hayvanlarının itlafı durumunda tazminat ödenmeyecektir.
17 Nisan 1918	<i>Damızlığa ve Çifte Elverişli Hayvanat-ı Bakariyye Vesairenin Suret-i Muhafazası Hakkında Kanun</i> çıkarılmıştır	Hayvan yetiştirilmesini teşvik amaçlı
17 Nisan 1918	<i>Damızlığa ve Çifte Elverişli Hayvanat-ı Bakariyye Vesairenin Suret-i Muhafazası kanunu</i> Ülkenin et ihtiyacının karşılanmasını engelleyecek düzeyde hayvan kesimini sınırladığı gerekçesiyle uygulanmasındaki zorluklar da dikkate alınarak yürürlükten kaldırılmış	29 Ocak 1922 tarihli <i>Çifte ve Damızlığa Elverişli Hayvanatın Hüsn-ü Muhafazası Hakkında Muaddel Kanun</i> 'a bırakmıştır. 2,5 yaşına kadar tüm hayvanat-ı bakariyyenin, 10 yaşına kadar damızlığa elverişli inek ve manda ineğinin, 12 yaşına kadar çifte elverişli öküz ve mandaların, 5 yaşına kadar sığır ve manda boğalarının, damızlık koyun ve tiftik keçilerinin kesilmesi yasaklanmış, ancak yaşlanmış olanlar kesim yasağından muaf tutulmuştur.
14 Haziran 1920	<i>Umûr-u Baytariye Müdüriyeti</i> kurulmuş	Çiftçi ve koyun sahiplerinin zarardan korunması ve ülkeye para girişinin sağlanması amacıyla at ve beygir gibi hayvanların dışındaki koyun, keçi, inek, öküz ihracı serbest bırakılmış
4-6 Temmuz 1922	Ülkenin savunmasında nakliye aracı olarak kullanılan hayvanların önemli bir kısmının sığır vebası nedeniyle atıl kılması ve savaş bölgelerinde hastalıkların önüne geçilememesi endişe	Hastalıkla mücadele için de Garp Cephesi'nden başlanarak doğuya doğru ülkenin mıntıkalara bölünüp her bir mıntıkada bağımsız serum hazırlanması ve hastalık ortadan kalkıncaya kadar aralıksız olarak hayvanların aşılınması önerilmiştir

Cumhuriyet'in Kazanımları

11 Ocak 1923	Bulaşıcı hastalığın ortaya çıkmasına ve yayılmasına engel olabilecek korunma önlemlerinden ihbar ve istihbarla ilgili hükümler yer almıştır.	Sağlık zabıta komisyonlarının oluşturulması ve görevleriyle ilgili hükümlere yer verilmiş
3 Nisan 1924	<i>Sığır Vebası ile Mücadele Talimatnamesi</i> yayımlanmıştır.	Alınabilecek önlemler, herhangi bir bölgeden sığır vebası ihbarı yapıldığı halde gerekli önlemleri zamanında almayarak hastalığın yayılmasına neden olan idarecilerle, hastalığı mücavir kaza ve vilâyetlere zamanında ihbar etmeyen baytar ve yerel yöneticilerin cezalandırılması, seyyar mücadele heyetleri ve bunlara ödenecek ücretler, hastalığı kanunen ihbar etmekle yükümlü kişilerden başka herhangi bir kimsenin bir bölgede hastalık görüldüğünü ihbar ve ispat etmesi durumunda 5-10 lira para ile ödüllendirilmesi, ihbarla yükümlü olduğu halde bildirmeyenlerin derhal cezalandırılması,

Kaynak: Coşkun, 2003; Eroğlu, 2007; Temel, 2010; Sağıroğlu, 2002; Tokgöz, 2004; Topuz, 2007; Toprak, 2019

Çizelge 1'in Devamı

YIL	YAPILAN İŞ	AMAÇ
3 Mayıs 1922	İthal edilen hayvanlardan gümrük vergisi alınması uygulamasına son verilmiştir.	Teşvik politikaları kapsamında savaş yıllarında çiftçiyi ve koyun sahiplerini korumak
20 Mart 1923	Hara, inekhane, aygır depoları ve numune ağıllar kurulması, damızlık hayvanların muayene şekilleriyle tasdik ve tedavileri, yılda veya iki yılda bir illerde at yarışları ve sergiler düzenlenmesi,	<i>Islahı Hayvanat Kanunu</i> 'nda teşvik uygulamalarına yönelik düzenlemeler
1924 1928 1931 1934	Eskişehir Çifteler ve Sivas Uzunyayla'da birer aygır deposu, Malatya'da Sultansuyu Harası, Ceyhan Çukurova Harası, Çifteler ve Konya Haraları kurulmuş,	Trakya İnanlı, Diyarbakır, Konya, Mercimek, Arga, Ilıca aygır, depoları bunları izlemiştir ⁶

12 Temmuz 1925–11 Ocak 1926	Erzurum'dan İstanbul'a hayvan nakline izin verilmemiş	Bulaşıcı hayvan hastalıklarının görüldüğü bölgelerde çalıştırılmak üzere süvari ve piyade gardiyanı, mütehassıs ve geçici baytar kadroları tahsis edilmiş ³⁹ , bunların ücretlerinin de Ziraat bütçesinin 615. faslının 3. Emraz-ı Müstevliye-i Hayvaniyye Tertibi'nden ödenmesi kararlaştırılmıştır ⁴
18 Mart 1925	Macaristan Milli Ziraat Şirketi tarafından 21 Mart 1925 tarihinde Peşte'de açılacak olan ziraat makineleri ve hayvanat sergisinde hükümet adına inceleme	Baytar Umumi Müdürü Ali Rıza Beyin başkanlığında İstanbul Baytar Mekteb-i Âli'si Rektörü Salih Zeki, Ziraat Müdüriyeti-i Umumiyesi Âlât-ı Ziraiyye Mütehassısı Nuri ve İstanbul Ziraat Müzesi Müdürü Nihat Beylerden oluşan bir heyetin gönderilmesine
1925 yılında	Suriye-Irak sınırında ortak sınır sağlık zabıtası kurulması girişimlerini	Mardin ve Irak sınırı civarında ortaya çıkan sığır vebasının yok edilmesi için Türkiye, Suriye ve Irak hükümetleri tarafından ortak bir sınır sağlık zabıtası oluşturulmasına ihtiyaç bulunduğu
15 Haziran 1927	Damızlık deposu hayvanlarının iaşesi için gerekli hububatın yetiştirilmesi, yapay çayırlar oluşturulması	Çanakkale'deki Milli Emlak'a ait Beylik Bahçesi adıyla bilinen 100 dönümlük arazinin 50 dönümü Islah-ı Hayvanat Kanunu'nun 5. maddesi gereğince Çanakkale Valiliği'ne tahsis edilmiştir ⁷⁵ .
1928 yılında	Kelebek hastalığının distofajin veya benzeri ilaçlarla tedavisini ve diğer tufeylat hastalıklarıyla da mücadele	<i>Kelebek Hastalığının Distofajin Veya Mümasili İlaçlarla İmhası Diğer Tufeylat(Parazit) Hastalıklarının Tedavisi Hakkında Kanun'du.</i>
16 Mart 1937	<i>Dikili Hayvan Besleme ve Ticareti</i> adıyla bir anonim şirket kurulmuş	Besi çiftliği ile ilgili proje
1938 yılında	Fransa ve İspanya'dan Breton cinsi aygır ve kısraklar, İsviçre'den alınacak Suviç ırkı inek ve boğalar, İngiltere'den satın alınmış	<i>Tür ve ırkların ıslahı</i>

Kaynak: Kaynak: Çoşkun, 2003; Eroğlu, 2007; Temel, 2010; Sağıroğlu, 2002; Tokgöz, 2004; Topuz, 2007; Toprak, 2019.

Hayvan Islahı Çalışmaları

Atatürk dönemi hükümetleri daha Milli Mücadele'nin ilk yıllarından itibaren bir yandan ülke hayvancılığında büyük kayıplara neden olan bulaşıcı hayvan hastalıklarıyla mücadele ederken, aynı zamanda hayvancılığı geliştirmek için ıslah ve çoğaltma çalışmalarını da yürütmüştür. Ekonomisi büyük ölçüde tarım ve hayvancılığa dayanan bir ülkede alınması gereken önlemlerin başında hayvancılığın geliştirilmesine yönelik teşvik uygulamaları geliyordu. Daha savaş devam ederken uygulanmaya başlanan teşvik politikaları İzmir İktisat Kongresi'nde kabul edilen hayvancılığın korunması ve geliştirilmesine ilişkin kararların ardından hızlanarak ve kapsamı genişletilerek sürdürülmüştür (Temel 2010, 27). Teşvik politikaları kapsamında savaş yıllarında çiftçiyi ve koyun sahiplerini korumak amacıyla mevaşi ihracatı serbest bırakılmış, 3 Mayıs 1922 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla da ithal edilen hayvanlardan gümrük vergisi alınması uygulamasına son verilmiştir. 20 Mart 1923 tarihinde çıkarılan *Islahı Hayvanat Kanunu*'nda teşvik uygulamalarına yönelik düzenlemeler yer almıştır. Teşvik kapsamında 13 Mart 1924 tarihinden itibaren hayvan sahibi göçmenlere yerleştirildikleri bölgelerde bir çift hayvanı için yem veya karşılığı olan bedelin ödenmesi kararı alınmıştır (Çolak 2019, 181). Hayvan ıslah ve çoğaltılması çalışmaları kapsamında atılan en önemli adımlardan biri de ülkede çiftlik, hara, ağıl ve inekhanelerin yaygınlaştırılması, mevcutların çağdaştırılıp geliştirilmesiydi. Karacabey Çiftliği, hükümetin geliştirmeye ve çağdaştırmaya çalıştığı ilk çiftliklerden biriydi. Çiftliğin daha önce mülga İktisat Vekâleti'yle özel bir şirket tarafından birlikte işletilmesi veya icara verilmesi düşünülmüş ancak daha sonra ülke hayvanlarının ıslah ve çoğaltılmasına hizmet edecek çeşitli kuruluşların bulunacağı bir tesis haline getirilerek idare edilmesine karar verilmiştir. Karacabey Çiftliği'nin devir işlemleri sürerken 1924 yılında Eskişehir Çifteler ve Sivas Uzunyayla'da birer aygır deposu, 1928 yılında Malatya'da Sultansuyu Harası, 1931 yılında Ceyhan Çukurova Harası, 1934 yılında Çifteler ve Konya Haraları kurulmuş, Trakya İnanlı, Diyarbakır, Konya, Mercimek, Arga, Ilıca aygır depoları bunları izlemiştir. 1938 yılında Fransa ve İspanya'dan Breton ırkı aygır ve kısıraklar, İsviçre'den alınacak Suviç ırkı inek ve boğalar, İngiltere'den satın alınacak safkan İngiliz kısıraklarıyla ilgili olarak hazırlanan şartnamelerde hayvanlarda bulunması gereken özellikler en ince ayrıntılarına kadar belirtilmiş ve şartname metinleri Bern, Paris, Londra ve Peşte elçiliklerine ve ticaret ataşeliklerine gönderilmiştir. 1925 yılında Karacabey Harasında süvari hayvanı yetiştirilmesi amacıyla Urfa ve Mardin yöresinden safkan ve yarım kan Arap aygır ile kısırakların satın alınması karar alınmıştır. 1927 tarihlerinde Erzurum'da hayvan koşusu yapılması ve hayvan sergisi açılması planlanmış, aynı yıl İstanbul'da

hayvan borsası kurulmasına ilişkin olarak Ticaret Vekâleti tarafından hazırlanan talimatname Bakanlar Kurulu tarafından uygun görülmüştür. 1929 yılından itibaren ülke içinde belirli zamanlarda ve belirli yerlerde askeri panayırlar açılmasına karar verilmiştir. 1930'lu yıllarda da çiftlik, hara, inekthane ve damızlık depolarıyla ilgili olarak önemli kararlar alınmış, hayvancılığı geliştirmeye yönelik çalışmalara hız kazandırılmıştır (Aral 1945, 7). Bakanlar Kurulu, 29 Temmuz 1930 tarihinde hara ve aygır depolarının tesis ve idaresinde uzmanlığı ve becerisi ile tanınan Macaristan'ın Meyzö Heygeş Harası sabık müdürü Jneral Hayni'nin 800 lira ücretle çalıştırılmasını ve 1930'lu yıllarda da çiftlik, hara, inekthane ve damızlık depolarıyla ilgili olarak önemli kararlar alınmış, hayvancılığı geliştirmeye yönelik çalışmalara hız kazandırılmıştır. 22 Mart 1933 tarihinde Macaristan Hayvan Yetiştirme Kooperatifi'nden pazarlık yöntemiyle 25 Noniyüs aygırı satın alınması, hayvancılıkla ilgili incelemelerde bulunmak üzere Karacabey Harası Müdürü Şefik ve Laboratuvar Baytarı İsmail Hakkı Beylerin bu ülkeye gönderilmeleri kararlaştırılmıştır. Çiftlik ve haralar için hayvan alımı yapılan diğer bir Balkan ülkesi de Bulgaristan'dır. Bu bölgelerde özellikle Plevne sığırları Türkiye'de tercih edilen hayvanlar arasında yer almış, kaliteli sığır yetiştiriciliğinin gelişmiş olması, bölge hayvanlarının Türkiye koşullarına kolay uyum sağlayabilmesi ve coğrafi yakınlık Balkan ülkeleriyle hayvancılık konusunda iş birliği yapılmasına imkân sağlamıştır. 15 Eylül 1936 tarihinde Doğu bölgesindeki hayvanların ıslahı için gerekli olan damızlık yetiştirme ve büyütme istasyonlarının inşası amacıyla hazineye ait Kars merkez kazasına bağlı Cılavuz mevkiindeki Akpınar ve İsa Çayırılarının inekthane, tay çiftliği ve büyütme istasyonları kurulmak üzere Ziraat Vekâleti'ne tahsis edilmesi kararlaştırılmıştır (Mağdenli 1950, 17). Doğu Anadolu hayvancılığının geliştirilmesi için Kars'ta Ardene, yarım kan ve Orlof safkan atı yetiştirilmesi, Rusya'dan Orlof aygırı, yüksek kaliteli katır yetiştirmek amacıyla Kıbrıs'tan merkep aygırı satın alınması, Göle Kazası'ndaki Şeref İnekhanesi damızlık kadrosuna 50 baş Malakan kısrağı ilave edilmesi tavsiye edilmiştir (Batu 1943, 312). Bölgede et konserve fabrikası ve sığır yetiştirme çiftliği kurulmasının, bölgedeki baytar kadrolarının ve koyun soylarının arttırılması ve düzeltilmesinin, Herik ırkı koyunların yünlerini B derecesine çıkaracak bir kurumun ve et koyunu olan safkan karamanın yetiştirilmesi için bir örnek ağıl inşa edilmesinin yararlı olacağı ifade edilmiştir.

Cumhuriyet Döneminde Tavukçuluk Faaliyetleri

Tarihi belgeler Ülkemizde tavukçuluğun çok eski yıllardan beri bilindiğini ve yetiştirdiğini göstermektedir. 1930'lu yıllarda da çiftlik, hara, inekthane ve damızlık depolarıyla ilgili olarak önemli kararlar alınmış, hayvancılığı

geliştirmeye yönelik çalışmalara hız kazandırılmıştır. Bakanlar Kurulu, 29 Temmuz 1930 tarihinde, Erzurum ve İnanlı'da yeniden birer aygır deposu ve inekthane, Ankara'da bir tavukçuluk istasyonu kurulmasını ve bunlar için gerekli damızlıkların satın alınmasını, Karacabey ve Sultansuyu Haralarıyla Çifteler ve Uzunyayla Depolarının damızlık mevcutlarının arttırılması için 190.450 lira karşılığında aygır, kısırak, boğa, inek ve tavuk satın alınmasını kararlaştırmıştır (BCA, 30.18/13.54.4.) BCA, 30.18. (Bakanlar Kurulu Kararları 1920-1975). Bununla birlikte Ülkemizde ilk modern tavukçuluk hareketi, **1930** yılında "tavukçuluk araştırma hizmetlerini yurt genelinde verimli ve ekonomik şekilde sağlayacak teknik, ekonomik ve teknolojik araştırmalar yapmak, alınan sonuçları değerlendirerek illerin yayım teşkilatına ve yetiştiricinin istifadesine sunmak" amacıyla Mustafa Kemal ATATÜRK tarafından kurulan Tavukçuluk Araştırma Enstitüsü ile başlamıştır. 1958 yılında Veteriner İşleri Genel Müdürlüğü bünyesinde Kümes Hayvanları Yetiştirme Hastalıkları şubesi kurulmuştur. (Tavukçuluk Araştırma, Anonim). Cumhuriyet dönemi arıcılık faaliyetleri ise Çizelge 4'de özetlenmiştir.

Çizelge 4. Cumhuriyet Döneminde Türkiye Arıcılık Faaliyetleri (1923-1949)

Yıl	Faaliyet	Kaynak
1923	Bal ve kovanlardan alınan aşar vergisi kaldırılmıştır.	Yurtoğlu (2017)
1926-1927	İktisat Bakanlığına bağlı Ziraat Umum Müdürlüğü tarafından Halk Fırkası bahçesinde ilk arıcılık sergisinin açılması ve Ziraat Mektebinde ikinci arıcılık sergisinin açılması	Yurtoğlu (2017)
1930	Atatürk, Ankara Teknik Tarım Okulu ve Gazi Çiftliği'nde bal özü veren bitkilerin yetiştirilmesini istemiştir.	Sarıöz (2016)
1931	Arıcılık raporlarını da barındıran I. Türkiye Ziraat Kongresi düzenlenmiştir.	Açıksöz (1977)
1941	Türkiye arıcılığı hakkında gerçekleştirilen ilk ciddi inceleme Ankara Zirai Mücadele Enstitüsünün Entomoloji bölümünün kurucusu olan Alman araştırmacı Prof. Dr. Frederick Simon Bodenheimer	Sarıöz (2006)

	tarafından yapılmıştır. Çalışmalar sonucu elde edilen bilgiler 1942 yılında Enstitü tarafından bir kitap halinde Türkçe-İngilizce olarak yayınlanmıştır.	
1945	Cumhuriyet döneminin ilk arıcılık dergisi, 1945 yılında, Tarım Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın da maddi desteğiyle Yüksek Ziraat Mühendisi İhsan Kayın tarafından "ARI" adıyla yayın hayatına girmiştir.	Yaşar (2009)
1945	Tarım Bakanlığı Orman Genel Müdürlüğü tarafından binlerce kovan yaptırılmış, her orman işletmesinin, en az 15 en çok 100 kovan işletmesi istenmiştir. pahalı kovan sorununa çözüm olarak ise, maliyetine satılmak üzere Ayancık Devlet İşletmeleri'ne Dadant-Blatt kovanları yaptırılmıştır.	Yaşar (2009)
1949	Tarım Bakanlığı kararıyla Ankara'da 150 Dekarlık alanda Arıcılık Enstitüsü kurulmuştur. Bu enstitünün kurulması, Türkiye arıcılığının gelişmesi yolunda atılmış en büyük adımdır.	Yaşar (2009)

Sonuç

Millî Mücadele dönemine göre Cumhuriyet döneminde hayvan sayısı istikrarlı bir şekilde artmıştır. Hayvan ve hayvansal ürünlerden elde edilen gelirlerde genel olarak bir artış sağlanmıştır. Türkiye'nin hayvancılık sektörünü modern dünyanın ölçütlerine çıkarabilmek için, yurtdışından veterinerler getirilerek, çağdaş veterinerlik hizmetleri verilmiştir. Ayrıca yurtdışından iyi hayvan ırklarının da getirilmesi sağlanmıştır. Özetlemek gerekirse, Atatürk'ün her alana yaydığı modernleşmeden, hayvancılık sektörü de bundan olumlu yönde etkilenmiş ve hayvancılık konusunda mevcut koşullar düşünüldüğünde son derece başarılı olunmuştur.

Kaynakça

- Aksoy, A.R. (2003). “Hayvan Islahı Ders Notları”, Kafkas Üniversitesi Veteriner Fakültesi, Kars, 1-90.
- Altıparmak, A. (2002). “Türkiye’de Devletçilik Döneminde özel Sektör Sanayinin Gelişimi”, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:13, Kayseri, 13-41.
- Anonim, (2005). Osmanlı’dan Günümüze Tarım ve Tarıma Hizmet Veren Kurumların Teşkilatlanma Süreçleri, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı(tarim@gov.tr).
- Aral, N. (1945). “Tarım Bakanlığının Zootehni Politikası”, Türk Veteriner Cemiyeti Dergisi, 14-15(2):3-9. İstanbul.
- Batu, S. (1943). “Türkiye’de Hayvancılık”, Türk Coğrafya Dergisi, S: 3-4, 309-315
- Başagaç, G., Tamay, R. 2004. “Türkiye’de İki Dünya Savaşı Arasında Veteriner Hekimliği Hizmetleri ve Hayvancılık Politikaları Üzerine Araştırmalar”. OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi. 15: 227-255.
- Boratav, K. (2003). Türkiye İktisat Tarihi (1908-2002). Ankara. İmge Kitapevi. S93-116.
- Bulan, S. (2019). Türkiye’de Hayvancılık (1923-1950). Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Sivas.
- Çetin, T. (1993). “1929 Dünya Ekonomik Bunalımı Sonrası Türkiye’nin Tarım Politikasında Arayışlar: Birinci Türkiye Ziraat Kongresi”. Türkiye’de Kooperatifçilik ve 80. Yılında Tarış Sempozyumu (16 Kasım): 213-226.
- Çolak, M. (2019). “Atatürk Döneminde Tarıma Dayalı Hayvancılık Politikası ve Macar Uzman Oszkár Wellmann’ın Raporları”. *Karadeniz Araştırmaları*. XVI/62: 175-189.
- Coşkan, T. (1946). TBMM, Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (8. Dönem), Cilt:3.
- Coşkun A. (2003). “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye Ekonomisi”, Atatürkçü Düşünce Dergisi, Kasım, Sayı:4, İstanbul, 72-77.
- Dicleli, V. (1950). TBMM, TBMM TD (8. Dönem), Cilt:24.
- Diğer, H. (1947). TBMM, TBMM TD (8. Dönem), Cilt:8, 747-748.
- Doğru, D. (2021). 1923-1950 Yılları Arasında Toprak Reformu Girişimleri ve Çiftçiyi Topraklandırma Kanununa Yapılan Muhalefet. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 10/2 2021 824-839, TÜRKİYE.
- Dölek Sever, D. (2021). Geç Dönem Osmanlı İmparatorluğu’nda Hayvan Hırsızlığı: Kastamonu Vilayeti Örneği. Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi Sayı VII/2 – Aralık, 157-193

- Erk, N. (1963). “Tarihte Önemli Sığır Vebası Salgınları ve 1920’ye Kadar Memleketimizdeki Durumu”. Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi. X/3-4: 221-236.
- Eroğlu, N. (2007). “Atatürk Dönemi İktisat Politikaları (1923-1938)”, Marmara Üniversitesi, D.D.B.F. Dergisi, 23(2):65, İstanbul.
- Evsile, M. (2018). Cumhuriyet Döneminde Ziraat ve Hayvancılık Alanında Meydana Gelen Gelişmeler (1923-1950). Kesit Akademi Dergisi, 4(14): 1-30.
- Gönüllü, Ali Rıza, (2015). “Milli Mücadele ve Cumhuriyet Döneminde Hayvanlar Vergisi (1920-1962), SÜTAD, S. 38, 69-102.
- GTHB, (2004). II. Tarım Şurası, Kırsal Kalkınma Politikaları Komisyonu Raporu, Ankara 19,20. Erisim:<http://tarimsurasi.tarim.gov.tr/PDFLER/VIII.Komisyon.pdf>,24.02.2008)
- Gül, R.T.B. (2004). Türkiye’de İki Dünya Savaşı Arasında Veteriner Hekimliği Hizmetleri ve Hayvancılık Politikaları Üzerine Araştırmalar, OTAM, S: 15, 227-255.
- Gürsoy Naskali, E. (1995). Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık. Türkiye Jokey Kulübü, İstanbul. S.383
- İnan, A.A. (1989). İzmir İktisat Kongresi (17 Şubat-4 Mart 1923), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- İnci, İ. (2010). Cumhuriyet Dönemi Türkiye’inde Tarımsal Kredi Konusundaki Gelişmeler (1923–1938). SAÜ Fen Edebiyat Dergisi (I). 95-116.
- Kardaş, A. (2021). Cumhuriyetin ilk yıllarında halkı yoksullaştıran salgın: Veba-i Bakari. Kuram ve Uygulamada Sosyal Bilimler Dergisi, 5(2), 231-247.
- Kaya, K., Sevinç, G., Asoğlu, V., Sevinç, M.R. (2015). Cumhuriyet Dönemi (1923-1950) Tarım Sektöründeki Gelişmelerin Günümüz Kırsal Kalkınma Anlayışı ile Karşılaştırılması. Kamu-İs; C:14, S:1.
- Kılıç T. (2020). Cumhuriyet Dönemi Tarım Ekonomisi ve 24 Ocak Kararları Sonrası Türk Tarım. T.C. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı. S.217, Balıkesir.
- Kurtcephe, İ. B. (2012). Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Dinamik Akademi Yayınları, Ankara.
- Mağdenli, Z. (1950). “Türkiye’de Sığırcılık”, *Üretim Dergisi, Eylül Sayısı*, 2(17): 15-16, Ankara.
- Önder, İ. (2019). Âşarın Kaldırılması. Mülkiye Dergisi, 43 (2), 491-510.
- Pamuk, Ş. (2018). Türkiye’nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi: Türkiye İş Bankası, Kültür Yayınları, 9. Baskı, İstanbul.

- Polatoğlu, MG. (2019). Cumhuriyet Dönemi'nde Hayvancılığın Sanayiye Tatbikine Bir Örnek: Merinos Yetiştiriciliği. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Güz, S 100, 585-620.
- Sağiroğlu, Ö. (2002). 1929-1939 Dönemi Türkiye İktisat Politikaları. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İktisat Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul.
- Sediroğlu, S.C. (2022). Cumhuriyet Dönemi (1923-1938) Toplumsal Dönüşümde Ekonomi Politikaları Perspektifinden Devletçilik. 9th International Conference On Social Sciences & Humanities March 19-20, / Burdur, Turkey.
- Şeker, P. (2014). Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi. 1. Baskı. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. İstanbul. 352.
- Taşkın, M.M. (2003). "1923–2003 Döneminde Türkiye Cumhuriyeti'nin Dış Ticaret Politikaları", Dış Ticaret Dergisi, Yıl 8, Özel Sayı: 131-153.
- Temel, M. (2010). Atatürk Dönemi Hayvancılık Politikası, 24(1-33), <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/217253>.
- Tezel, Yahya S. (2000). Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950), İstanbul. S.500.
- Tokgöz E. (2011). Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2004), İmaj Yayınevi, 392, Ankara.
- Toprak, Z. (2019). Türkiye'nin Ekonomik Gelişimi 1923-2018," Modern Türkiye Tarihi, editör: Ahmet Şimşek, Pegem Akademi, Ankar, 240-258.
- Topuz, H. (2007). Cumhuriyet Dönemi Ekonomisinde Tarımsal Yapının İncelenmesi (1923-1950). Süleyman Demirel Üniversitesi DDBF, 12/3, Isparta, 380-381.
- Yurtoğlu, N. (2017). Erken Cumhuriyet Dönemi ve Sonrasında Türkiye'de Balıkçılık Faaliyetleri (1923-1960). Tarih İncelemeleri Dergisi XXXII / 1, 233-263
- Yurtoğlu, Nadir. (2018). Cumhuriyet Türkiye'sinde Arıcılık Faaliyetleri (1923-1960). 10. 187-219. 10.14225/Joh1083.
- Sarıöz, P. (2006). Arı Biziz, Bal Bizdedir. Dünden Bugüne Türkiye'de Arıcılık. Stil Matbaacılık, İstanbul.
- Açıksöz, 17 Kânûn-ı Sâni 1931, Sayı No: 2634.
- Tekeli İ.- İlkin S. (1977). 1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları. ODTÜ Yayınları, Ankara, 190-191.
- Yaşar, N. (2009). Türkiye'de Arıcılığın Gelişimi ve Kalkındırma Çabaları. Arıcılık Araştırma Dergisi 1/1 Ordu.

Cumhuriyetin Türk Diş Hekimliğine Kazandırdıkları

Cem PEŞKERSOY*

Murat TÜRKÜN**

Giriş

Arkeoloji ve Tıp tarihi alanında yapılan çalışmalarda diş hekimliğinin geçmişinin milattan önce (MÖ) 7000 yıllarına kadar uzandığı ve bu dönemlerden günümüze kalan birçok eser ve kalıntıların farklı medeniyetlerin ve kültürlerin izlerini taşıdığı tespit edilmiştir (Coppa 2006, 755). Medeniyetlerin beşiği olarak kabul edilen Mezopotamya ve Anadolu bölgelerinde yapılan kazı ve araştırmalarda Mısır, Fenike, Hitit, Yunan, Roma, Selçuklu ve Osmanlı medeniyetleri başta olmak üzere birçok devletin sağlık alanında yaşadığı ekonomik, kültürel ve politik değişimlere ait eserlere ulaşılmıştır (Neiburger 2000, 16-17; Uzel 2018, 11-60). Diş hekimliği alanında, ağız ve diş sağlığının önemini, diş tedavilerinin uygulama aşamalarını ve çeşitlerini betimleyen, diş çürüğü, diş absesi, kırık ve çıkık, ağız kokusu gibi hastalıkları tanımlayan ve tedavi için gerekli ilaçlarının hazırlanışını tarif eden önemli kanıtlar elde edilmiştir (Uzel 2018, 8-10) Tüm bu belgeler ve deliller sayesinde Türk devletlerinde Orta Asya'dan Anadolu'ya uzanan bu uzun tarihsel süreçte, diş hekimliğinin gelişimini, değişimini ve toplumumuza olan katkılarını detaylı bir şekilde incelemek ve irdelemek mümkün hale gelmiştir.

Türk Diş Hekimliği Tarihi

Türk diş hekimliği açısından elde edilen en eski bulgular MÖ 4. yüzyıldan kalma som altından bir İskit vazosu ve bu vazo üzerindeki oymaları tasvir eden taş lahitlerdir (Pindborg 1975, 72). Leningrad *Hermitage Müzesi*'nde sergilenen bu eserlerde bir iskit savaşçısına diş tedavisi yapan bir şifacı resmedilmiştir. Büyük kavimler göçü (MS 350-800) sırasında Türk devletlerinden günümüze kalan ilk yazılı belgeler ise 8. ve 9. yüzyıllar arasına ait olduğu düşünülen Uyğur lehçesi ile yazılmış reçetelerdir (Uzel 2018, 34). İçinde diş sağlığı ve tedavisi ile ilgili bölümler içeren bu eserler Alman arkeolog *Albert Von Le Coq* tarafından Doğu Türkistan'ın Turfan bölgesinde 1902-1914 yılları arasında yapılan kazılarda bulunmuştur. Berlin *Humboldt Forum Müzesi*'nde korunan bu eserlerden

* Doç. Dr., Ege Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi, Restoratif Diş Tedavisi Anabilim Dalı, cem.peskersoy@ege.edu.tr

** Prof. Dr., Ege Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi, Restoratif Diş Tedavisi Anabilim Dalı, murat.turkun@ege.edu.tr

Uygurların çeşitli hayvansal, bitkisel ve madensel drogları ustalıkla hazırlayıp kullandıkları anlaşılmaktadır.

Türk kavimlerinin İslam medeniyeti ile tanışması sonrası kurulan Türk devletlerinde, diş hekimlerinin yüksek bir sosyal statüye sahip oldukları ve usta-çırak ilişkisi ile yetiştikleri, diş çekimlerinin ise bu şekilde yetişmiş berberler ve cerrahlar tarafından yapıldığı bilinmektedir (Eren 1992, 32). Karahanlı devletinin baş vezirlerinden *Yusuf Has Hacib* tarafından 1070 yılında yazılmış olan “Kutadgu Bilig” adlı eserde tıp ve diş tedavilerini yapan hekimlerin iki farklı sosyal sınıfa ayrıldığı bildirilmiştir (Has Hacib 1070, 345). Bu hekimlerden daha güncel ve pozitif ilimlerden yararlanan hekimleri “otakçı”, daha dini, tasavvufi ve majikal tedaviler uygulayanları ise, “efsuncu” olarak betimlenmiştir.

Türk-İslam tıbbını, orta çağ modern biliminin kurucusu ve hekimlerin önderi olarak bilinen en önemli hekim ve ilim adamı “*Ebu Ali el-Hüseyn bin Abdullah bin Sina*” bilinen adıyla *İbn-i Sina* ‘dır (Uzel 2018, 39-79). Tıp ve diş hekimliği alanlarında Avrupa’da ve Osmanlı İmparatorluğu’nda yedi asır boyunca temel kaynak olarak gösterilen El-Kanun fi’l-Tıb (Tıbbın Kanunu) adlı kitabı 17. yüzyılın ortalarına kadar okutulmuş ve birçok dile çevrilmiştir (Nasser 2009, 78). Bu eserde diş tedavileri ile ilgili sayısız bilgiler bulunmakta ve en önemlisi olarak dişlerin her zaman temiz tutulması gerektiği vurgulanmaktadır (Pouyan 2015, 169). Yunan filozof ve hekim *Hippocrates* (MÖ 460-370) gibi diş ağrısının nedeni olarak dişin içindeki sıvıların basıncını göstermiş ve tedavi için dişe delik açılarak (trepanasyon) bu basıncın ortadan kaldırılması gerektiğini belirtmiştir. Diş ağrısında uyuşturucu etkisi olan bazı bitkisel ilaçların (haşhaş, kenevir, afyon) kullanılması gerektiğini ve diş çekiminin en son çare olduğunu önermiştir.

Osmanlı İmparatorluğunda Diş Hekimliğinin Temelleri

Selçuklu devleti döneminde başkent ve büyük şehirlerde bulunan sağlık kuruluşlarının (dâr’ü-lâfiye) Osmanlı İmparatorluğunda da olduğu gözlenmektedir. Özellikle İstanbul’u fethedildiği 15. yüzyıldan başlayan dönemde, sosyal devlet anlayışının ve toplumsal dayanışmanın en güzel örnekleri olan “darüşşifa”lar açılmaya başlanmıştır (Kemaloğlu 2014, 3; Ergüven 2017, 30-33). Çeşitli vakıfların himayesinde ve Devleti Aliyye’nin kontrolünde çalıştırılan bu hastaneler yalnızca bir sağlık kurumu değil, talim ve terbiye (eğitim), darülaceze (yaşlı/muhtaç bakım hizmeti), darüşşafaka (yetimhane) hizmetlerini sunan külliyelerdi (Ergüven 2017, 30). Bir başhekim yönetimindeki bu hastanelerde, bir tabib-i sani (başhekim yardımcısı), bir tabib, bir cerrah, bir kehhal (göz hekimi), bir eczacı, bir berber (diş tedavileri için), bir şerbetçiyan, tımarcılar (hasta bakıcı), hüddamlar (hizmetçi), kâtip, vekilharç, kileci, aşçı, ekmekçi, kayyum ve çamaşırcı gibi birçok görevli çalışmaktaydı (Altıntaş 2005,

767). Bununla beraber Anadolu ve Rumeli gibi büyük eyaletlerde kurulan bu hastanelerin dışında kalan Trablus, Yemen, Batı Trakya, Hicaz, Basra, Kırım gibi daha uzak eyaletlerde dişçilik mesleği “Memleket Hekimliği” uygulamaları ile sürdürülmüştür (Aydın 2004, 206; Rasimoğlu 2013, 3). Birinci Dünya harbinin sonuna kadar özellikle küçük kentlerde bu mesleği genelde berberler, tacirler, baytarlar, gibi yerli halktan kişiler uygulamıştır (Özlü 2013, 676). Balkan harbi döneminde Osmanlı İmparatorluğuna bağlı Yugoslavya bölgesindeki askeri ve gurebâ hastanelerinde çalışan tek bir dişçi tabibin olmaması en yakın diş hekimin Selanik Gurebâ hastanesinde olması sağlık alanında hedeflenen gelişmelerin gerisinde kaldığının göstergesidir (Varella 2005, 198).

Avrupa’da reform ve rönesansın etkisiyle tıp ve diş hekimliği alanında kaydedilen ilerlemelere rağmen Osmanlı devletinin bu yenilikleri geriden takip ettiği bilinmektedir (Çolaklar 2014, 686). 17. ve 18. yüzyılda Avrupa’daki büyük şehirlerde endüstrileşme ve kentleşmenin giderek artması gerek insan topluluklarının yaşam tarzını gerekse de başta sağlık olmak üzere temel ihtiyaçlarını büyük ölçüde etkilemiştir (Pinell 2011, 117-118). Avrupa ve Amerika ‘da endüstri devrimi sonucunda teknik ve akademik anlamda yaşanan gelişmeler diş hekimliğini tıptan ayrı bir meslek dalı haline getirmiş olsa bile Osmanlı’da tıp ve diş hekimliği ile ilgili gerekli düzenleme ve reformlar 18. yüzyılın ikinci yarısında atılmaya başlanmıştır. 1827’de *Sultan II. Mahmut Han*’ın emriyle İstanbul’da kurulan *Tıphane ve Cerrahhane-i Amire* bu anlamda gerçekleştirilen ilk icraat olmuştur (Yıldız 2017, 127). Bununla birlikte yaklaşık 10 yıllık süreçte bu mektepte yalnızca Tıp ve Eczacılık Eğitimi verilirken, İstanbul’daki başta Dolmabahçe, Yıldız ve Topkapı sarayları olmak üzere hanedanın ve devlet büyüklerinin yaşadığı külliyelerde diş tabibi olan az sayıda hekim tedavilerini *Eczahane-i Mabeyn-i Humayun*’da gerçekleştirmişlerdir (Özlü 2011, 202).

1839 yılında yayınlanan *Tanzimat Fermanı* ‘ndan sonra sağlık sistemi yapılanmasında gerekli görülen değişikliklerin icrası için kurulan *Tıbbiye Nezareti* halk sağlığı sorunlarına yönelik çalışmalar yürütmüş, özellikle de İstanbul dışındaki şehirlerde görev yapan tıp ve diş hekimlerinden yaptıkları uygulamaları gösteren daha sistemli ve düzenli kayıtların tutulması istenmiştir (Baltacıoğlu 2010, 195-197). Özellikle dişçilik uygulamaları için hekimlerden icazetname ve çıraklar için vekaletname istenmeye başlanmıştır (Özlü 2013, 676). Bu belgelerin hastanelerde çalışarak alınması zorunlu hale getirilmiş ve *Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye*’nin ilgili bölümlerinden tasdik edilmesi şart koşulmuştur (Özlü 2013, 676). Tanzimat’tan sonra 1838 yılında açılan *Mekteb-i Tıbbiye*’de (Tıp Mektebi) ve 1840 yılında hizmete giren *Mekteb-i Tıbbiye-i*

Şahane'de (İmparatorluk Tıp Okulu) eğitim gören hekimlerin yanı sıra, bu imkanlardan yararlanarak ülkemize gelen yabancı uyruklu tabip, dış tabibi ve eczacılar da bulunmaktadır (Bali N 2007, 15-30). Ayrıca Anadolu'dan gelerek İstanbul'da hekimlik berata almak isteyen sanatkârlar bilgi ve beceri sınavına tabi tutulmuş ve başarılı olanlara ruhsat (permî) verilmiştir (Özlü 2013, 682). İstanbul'da ise saray ve hastaneler dışında, genelde yabancı ülkelerde dış hekimliği eğitimi almış olan gayr-i müslim dış hekimleri çalışmaktaydılar (Uzunçarşılı 1995, 509). Bunun en büyük nedeni ise yetişmiş yerli ve milli dış hekimlerinin sayısının yetersiz oluşudur. Ayrıca 1870'te çıkarılan askerî tıp sistemini düzenleyen “İdare-i Tıbbiye-i Askeriye Nizamnamesi” ile *Mekteb-i Tıbbiye*'den mezun olanlar baştabip, tabip ve tabip yardımcısı olarak orduda zorunlu göreve tabii tutulmuşlardır (Günergün 2001, 23 ve 31). Tüm bu nedenlerden dolayı, sivil sağlık sistemindeki gerekli reformların başlatılabilmesi ve ihtiyaç duyulan eğitimci açığının giderilmesi için Temmuz 1908'de İstanbul Darülfünun-ı bünyesinde Dış – Eczacı – Kâbile (Ebelik) – Hastabakıcı mekteplerinin açılmasına karar verilmiştir (Selçuk 2013, 112).

Birinci Dünya ve İstiklal Harbi Dönemlerinde Ülkemizde Dış Hekimliği

1908 yılında dönemin Maarif Nazırı *Emrullah Efendi* ve Darülfünunun Tıp Fakültesi müdürü *Cemil (Topuzlu) Paşa* 'nın katkılarıyla İstanbul Kadırga'da dişçilik mektebine bir konak tahsis edilmiş ve okulun açılan “Dişçilik Mektebi” ne, *Tıbbiye-i Şahane Cerrahi-i doktoru Dr. Mehmet Halit Şazi (Kösemihal) Bey* atanmıştır. Ancak eğitim için yeterli bütçe ve okul için uygun ekipman ve aletlerin hızlı bir şekilde temin edilememesi nedeniyle örgün eğitime ancak 28 Ekim 1909 'da başlanabilmiştir (Baltacıoğlu 2010, 165). Dişçilik Mektebi'nin eğitim müfredatı 2 yıllık olarak belirlenmiş, Türk ve Ecnebi öğretim üyeleriyle birlikte hazırlanan programa göre dersler pay edilmiştir. Buna göre; *Halit Şazi Kösemihal* Emraz ve Seririyat-ı Mütenevviai Esnan (Ağız, Dış Hastalıkları ve Tedavisi) kliniği, *Leon Terziyan Efendi* Ameliyat-ı Sinniye Tatbikat ve Nazariyatı (Dış Cerrahisi) uygulamalarını, *Manok Leon Efendi* Teşrih (Anatomi), Fizyoloji ve İlm-ül Ensac (Histoloji) derslerini, *Hüseyin Talat Bey* Müfredat-ı Tıp, İptal-i His (Anestezi), Fenni Tedavi-i Esnan (Dahili Tıp) ve Hıfzıssıhha (Halk Sağlığı) derslerini, *Hristo Yuvanidis* Tasni-i Esnan (Protez) derslerini anlatmaktaydı. Fizik, Kimya, Nebatat (bitki bilimi) ve Hayvanat (hayvan bilimi) derslerini ise Eczacı Mektebi hocaları vermekteydi (Ata 1924, 3-4).

İlk açıldığı sene okula kaydedilen öğrencilerden, başlangıçta meslekle ilgili belli bir donanımına sahip olduğu düşünülenler (Dişçi İcazetnamesi, Cerrahi Şahadetnamesi vb. belgelere sahip olanlar) sınavla veya sınavsız 2. sınıfa kaydedilmişlerdir (Baltacıoğlu 2010, 168). Bu ikinci öğrenciler, iki yıllık bir

eğitimden sonra 1911’de 22 diş tabibi olarak mezun olmuşlardır. Sonraki yıllarda mezun sayısı giderek artmış ve 1. Dünya Harbi başlayana kadar 100 ‘ün üzerinde diş tabibi yetiştirilmiştir. Okul, birinci dünya savaşı sırasında bir buçuk yıl kapalı kalmış, 1916’da tekrar açılmıştır. Bu sırada yabancı uyruklu hocaların İstanbul’dan ayrılmaları üzerine eğitim kadrosu iki hocaya kadar düşmüş olmasına rağmen, harp sonuna kadar yeni katılan hocalar ile eğitime ara vermeden devam edilmiştir.

1912 yılında *Prof. Dr. Halit Şazi Kösemihal* ‘in katkıları ve yoğun girişimleri sonucunda, “Darülfunun Osman-i Tıp Fakültesi Dişçilik Şubesi Mezunin ve Talebe Cemiyeti” (Türk Diş Hekimleri Birliği) kuruldu (Muğan 1994, 102). Tescil işlemlerine 1914 yılında başlanan cemiyetin, 1 ay gibi kısa bir sürede tescili yapılmıştır (Nisan 1914). Cemiyetin kurulmasındaki temel amaç, “Dişçilik mesleğinin ve dişçi talebelerinin maddi ve manevi terakkisine hizmet etmek” olarak belirlenmiştir (Muğan 1994, 102). Bu amaca uygun 22 maddelik bir tüzük hazırlanmış ve ilk icraat olarak da cemiyetin faaliyetlerini ve meslekteki gelişmeleri derleyen bir mecmua çıkarmak olmuştur (Muğan 1994, 107). Bu mecmua, harp yılları da dahil olmak üzere Mart 1923 ‘e kadar genelde Fransızca’dan Türkçe’ye çeviri ve kişisel notlarla birlikte basılmış iken, Kasım 1923 tarihinden itibaren mecmua “Dişçilik Alemi Dergisi” adı altında çift sütunlu 16 sayfa olacak şekilde düzenli bir baskıya geçmiştir. Dişçilik Cemiyet 1966 yılına kadar düzenli olarak 5 yılda bir “İlmi Kongreleri” ‘ni düzenlemeye devam etmiştir (Muğan 1994, 125).

Cumhuriyetin İlk Yıllarında Ülkemizde Diş Hekimliğinin Gelişimi

Cumhuriyetin ilanı sonrası Ekim 1923’de eski “Dişçi Mektebi” bugünkü Beyazıt Devlet Kütüphanesi binasına taşınmış, üç katın tamamı mektebe tahsis edilmiştir (Baltacıoğlu 2008, 84). Cumhuriyet öncesi dönemde “İstanbul Üniversitesi Diş Tababeti Mektebi” ‘ne yalnızca erkek öğrenciler kaydedilmekteydi, 1908-1923 yılları arasındaki 15 yıllık dönemde mektep 236 mezun vermiş iken, Cumhuriyetin ilanı sonrasındaki 10 yıllık sürede 1053 diş hekimi yetişmiştir (Yıldırım 2008a, 338). Cumhuriyetin ilk kadın diş hekimleri mektebe 1923 yılında başlayan diş tabibi *Hatice Azra Demirelli* (1926) ve diş tabibi *Ayşe Şadiye (Yusuf) Güvendiren* (1927) olmuşlardır (Resim-1 ve 2). 1925 yılında okulun adı “Diş Tababeti Mektebi”, mezunların unvanı ise “Diş Tabibi” olarak değiştirilmiştir (Yıldırım 2008b, 61). 1926’da okula giriş sınavı kaldırılarak yalnız lise mezunları kabul edilmeye başlanmıştır. 1928 yılında çıkan “*Tababet ve Şuabatı Sanatlarının Tarz-ı İcrasına Dair Kanun* ‘un 30. maddesi uyarınca mesleği uygulama yetkisi yalnızca bu okulun mezunlarına verilmiştir (Baltacıoğlu 2010, 173).

Diş Tababeti Mektebi'nin diş hekimliği eğitimi almış olan ilk müdürü olan *Kazım Esat Bey*; siyasal bilimler öğrenimi için Paris'e gittiğinde, dönemin Fransa'sında Tıp ve Diş Hekimliği eğitimlerinden çok etkilenmiş siyasal bilimler eğitimini yarım bırakarak, öncelikle, 1912'de Paris Diş Hekimliği Okulu'ndan sonrasında da 1920 yılında Lozan Tıp Fakültesi'nden mezun olmuştur (Nadi 1930, 1). *Dr. Kazım Esat Bey*, İsviçre'nin Lozan kentinde doktora yaparken *Prof. Dr. Albert Malche* ile tanışmış ve 1930 yılına kadar Cenevre Üniversitesi'nde birlikte çalışmışlardır (Yiğitbaş 1951, 211). Reis-i Cumhur Gazi Mustafa Kemal Atatürk 'ün isteğiyle 1930 yılında ülkemize davet edilerek “Profesörlük” unvanı verilen *Prof. Dr. Kazım Esat Devrim* 'in okulun ilk “Diş Hekimi” müdürü olmuştur. Müdürlük döneminin ilk icraatlarından olan “Diş Hekimliği Eğitiminin Modernizasyonu” konusu kapsamında 1931 yılında ülkemize davet ettiği *Ord. Prof. Dr. Malche*, ile İstanbul Üniversitesi bünyesinde görev yapan *Prof. Dr. Hasan Vasıf Somyürek*, *Prof. Dr. Rüştü Önel*, *Prof. Dr. Ziya Cemal Büyükkaksoy* ve *Prof. Dr. Mehmet Selahattin Erk* gibi dönemin önemli diş tabibi ve eğitimcilerinden oluşan bir ekiple çalışmalara başlamıştır (Namal 2012, 15). Bu süreçte dönemin Milli Eğitim Bakanı olan *Dr. Reşit Galip*'in, kurduğu bir ekiple de “1933 Türkiye Cumhuriyeti Üniversite Reformu” için katkılar sağlamış ve başta Tıp ve Diş Hekimliği eğitim sistemlerindeki eksikliklerin giderilmesi ve sistemin modernleştirilmesi için katkıda bulunmuştur (Namal 2012, 15). Bu çalışmaların sonucunda Diş Tababeti Mektebindeki eğitimin güncellenmesi ve geliştirilmesi için gerekli olan eğitimcilerin yurt dışı ve içinden üniversiteye çağırılması ve kadroların oluşturulması sürecine başlanmıştır (Namal 2012, 15-18).

Bu süreç içerisinde 1933 yılında *Prof. Dr. Albert Einstein*, Reisi Cumhur Gazi Mustafa Kemal Atatürk'e yazdığı bir mektupta faşist Alman diktatör Hitler'in zulmünden kaçan veya çalışamayan pek çok değerli bilim adamının, “En Özgür Ülke” olarak nitelendirdikleri Türkiye'ye çağrılmalarının bu modernleşme hareketine son derece fayda sağlayacağını belirtmiştir (Kocatürk 1984, 3-95). Aynı dönemde üniversitedeki eğitmen açığının giderilmesi için çıkarılan 2252 sayılı yasa ile Avrupa'da görev yapan 30 adet öğretim üyesinin İstanbul Üniversitesinde sözleşmeli olarak çalışması kararı alınmıştır (Baltacıoğlu 2010, 176). Bu kararla birlikte ülkemize gelerek, modern diş hekimliğinin geliştirilmesinde katkı sağlayan *Prof. Dr. Alfred Kantorowicz* ve *Prof. Dr. Friedrich Dessauer* gibi önemli bilim insanları uzun yıllar İstanbul Üniversitesi'nde görev yapmışlardır (Terzioğlu 2002, 279). Özellikle *Prof. Dr. Alfred Kantorowicz* 'in katkılarıyla birlikte Diş Tababeti Mektebi'nin eğitim-öğretim süresi 4 yıla çıkarılmış, ilk 2 yıl teorik eğitim, son 2 yıl ise pratik ve klinik eğitim olacak şekilde müfredat yeniden düzenlenmiş ve Avrupa standartlarına

çıkarılmıştır (Atatürk Ansiklopedisi, 1933 Üniversite Reformu). Bu dönemde “Diş Hekimliği” ile ilgili olmayan dersler eğitim planlarından çıkarılarak yerlerine “Diş Anatomisi ve Manipülasyon, Maddeler Bilgisi, Fantomda Protez ve Diş Ameliyeleri, Diş Hastalıkları ve Tedavisi, Hijyen ve Epidemiyoloji, Ortodonti, Diş Hastalıkları Cerrahisi, Deontoloji (Diş Hekimliği Etiği) ve Diş Hekimliği Tarihi gibi dersler eklenmiştir (Uzel 2009, 65). Tıbbi dersler olan dahiliye, genel cerrahi, kulak-burun-boğaz, patoloji, farmakoloji, fizyoloji, mikrobiyoloji, biyokimya ve histoloji gibi derslerin de verilmesine devam edilmiştir. Bu sayede günümüzde halen devam etmekte olan güncel ders müfredatı hazırlanmıştır. *Prof. Dr. Alfred Kantorowicz* ülkemizde diş hekimliğinin geliştirilmesinde ve eğitimin uluslararası standartlara çıkarılmasında büyük bir rol oynamış, mesleki görevini 1950 yılına kadar icra etmiştir.

Modern Türkiye Cumhuriyeti’nde Diş Hekimliği

1950 yılından itibaren Diş Tababeti Mektebi’ne olan ilgi son derece atmış, okulun kontenjanı 110 ‘a kadar çıkarılmıştır. Mektebe kaydolmak için başvuran öğrencilerin çoğu Bulgaristan ve Yunanistan göçmeni Türk asıllı öğrenciler olurken, belirgin sayıda da *Türk Silahlı Kuvvetleri* ‘nden ayrılan veteriner ve eczacılar da mevcuttur (Muğan 1994, 92). Diş hekimliğine artan bu ilgi sonucu mektebin yetersiz kalması ve Anadolu’da farklı şehirlerde de Dişçilik Okullarının açılmak istenmesi sonucunda 1960’lı yıllardan itibaren yeni üniversite ve yüksekokullar açılmaya başlanmıştır. 1962 yılında “Özel İstanbul Diş hekimliği Yüksek Okulu”, 1963 yılında Hacettepe Üniversitesi ‘ne ve 1964 ‘de Ankara Üniversitesi ‘ne bağlı “Diş Hekimliği Yüksek Okulları” açılmıştır. Bu gelişmelerin ardından 1 Temmuz 1964 ‘de İstanbul Üniversitesi’ne bağlı olan “Diş Hekimliği Yüksek Okulu” tıp fakültesinden ayrılarak “İstanbul Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi’ne” dönüştürülmüş eğitim süresi de 5 yıla çıkarılmıştır (Efeoğlu 2000, 188). Sonraki yıllarda sırasıyla Başkent Üniversitesi Diş Hekimliği Yüksek Okulu (1968), İzmir Özel Efes Diş Hekimliği Yüksek Okulu (1968), Ege Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi (1969), Erzurum Atatürk Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi (1971) ve Diyarbakır Dicle Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi (1976) kurulmuştur (Muğan 1994, 93).

1982 yılında Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) ‘nun kurulması ve 1485 - 2547 - 82/657 nolu kanunların çıkarılmasıyla, diş hekimliği eğitimi tüm ülkede belirli standartlar çerçevesinde verilmeye başlanmıştır (Muğan 1994, 96). Bu kapsamda fakültelerdeki kürsüler 5 temel anabilim dalı (Diş Hastalıkları ve Tedavisi, Protetik Diş Tedavisi, Ağız, Diş ve Çene Cerrahisi, Ağız-Diş ve Çene Hastalıkları, Ortodonti, Periodontoloji) olarak kabul edilmiştir (Efeoğlu 2000,

189-190). 1980 yılı itibariyle 7 farklı devlet üniversitesinde Diş Hekimliği Fakültesi mevcut iken, 1982-2000 yılları arasında bu sayı 16'ya, 2010 yılı itibariyle 35'e ve 2023 yılı itibariyle de 104'e çıkarılmıştır (Şekil-1).

2000'li yılların başında T.C. Sağlık Bakanlığı 'na yürürlüğe konulan “Sağlıkta Dönüşüm Programı” kapsamında sunulan ağız-diş sağlığı hizmet kapasitesinde ve hizmet çeşitliliğinde önemli yatırımlar yapılmıştır (Seçtim 2019, 3-13). İlki 1988 yılında açılan Sağlık Bakanlığına bağlı Ağız ve Diş Sağlığı Merkezlerinin (ADSM) sayısı 14'ten 132'ye yükseltilmiş, 1986 yılında açılan “İzmir Eğitim Diş Hastanesi”, 2002 yılında açılan “İstanbul Okmeydanı Diş Hastanesi” ve 2004 yılında açılan “Ankara Osmanlı Diş Hastanesi” başta olmak üzere, 2020 yılı sonu itibariyle Sağlık Bakanlığına bağlı diş hastanesi sayısı 31'e ulaşmıştır (Atasever 2020, 3).

Günümüzde Türkiye genelinde yaklaşık 43 bin diş hekimi bulunurken, bunların 25 bine yakını özel sektörde, yaklaşık 16 bini kamuda, 2 bini de fakültelerde hizmet vermektedir (Güler 2022, 103). Ülkemizde diş hekimi başına düşen sayının (1535 kişi/hekim) Avrupa ortalamasına yaklaşmasıyla birlikte (1016 kişi/hekim), “Diş Hekimliğine İhtisas” konusu gündeme gelmiş ve alınan bazı kararlar ile gerekli somut adımlar atılmıştır. 2009 yılında “Tıpta ve Diş Hekimliğinde Uzmanlık Eğitimi Yönetmeliği” yürürlüğe konulmuş ve 2011 yılından itibaren ülkedeki 38 il ve 60 üniversitede 8 farklı anabilim dalında uzmanlık eğitimi verilmeye başlanmıştır (Resmî Gazete 2009, sy. 27292) (Şekil-2).

Osmanlı İmparatorluğunda ve yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında gerek eğitim materyallerinin (kitap, dergi, broşür, vb.) gerekse de diş hekimliği malzemelerinin tamamına yakını yurt dışından veya İstanbul'daki az sayıdaki diş deposundan karşılanmaktadır (Uzel 2010, 102-105). Özellikle “Balkan ve Birinci Dünya Harpleri” dönemlerinde bu materyallerin tedarikindeki sıkıntı eğitimin bile belirli sürelerde durmasına yol açacak kadar ciddi krizlere yol açmıştır (Sezer 2012, 379). Bu amaçla ülkemizde eğitimin ve üretimin kalkınması ve sürdürülebilir hale getirilmesi için çalışmalar başlatılmış dönemin eğitim materyalleri (kitaplar, ders notları, vb.) Türkçe 'ye çevrilmiştir. 1922 yılında Osmanlıca yazılmış ilk diş hekimliği kitabı *Dr. Halil Salih Bey*'in yazdığı “Ameli Tasni-i Esnan” (protez yapımı), ilk Türkçe ders notları kitabı olan *Dr. Mehmet Rifat* 'ın yazdığı “Ameliyat-ı Sinniye Dersleri” ve 1930 yılında yazılmış ilk Türk diş hekimliği kitabı olan *Dr. Orhan Aptullah* 'ın yazdığı “DİŞ: Tesrih ve Ensacı” bu gelişmelere örnek verilebilir (Uzel 2006, 50, Uzel 2010, 74). Daha sonraları *Prof. Dr. Mustafa Pertev Ata*'ın katkılarıyla Prof. Kantorowicz'in Almanca ders notları ve yayınları Türkçeleştirilmiştir.

Diş hekimliği malzemelerinin ve üretimi için gerekli olan hammaddelerin Cumhuriyetin ilk yıllarında yurt dışından temini (ithalat) devam etmiştir. Bu ürünlere “Müstahzarat-ı Tıbbiye-i Ecnebiye/Yabancı Tıbbi Ürünler adı verilmektedir ve özellikle Fransa ve İngiltere gibi ülkeler bu ithalatı başı çekmektedir (Baytop 1997, 16). Daha sonrasında Eczacı *Ethem Pertev*’in ürettiği “Pertev Diş Macunu” ve *Necip – Cemil Akar* kardeşlerin ürettiği “Radyolin Diş Macunu” ilk yerli ve milli ağız ve diş bakım ürünleri olmuşlardır (Kurt 2020, 49) (Resim-3). Bu ürünler başta yurt içinde kullanılmakla birlikte, Mısır, Hindistan ve Güney Afrika’ya ihraç edilmiş, yurt dışındaki birçok sergi ve kongrelerde ödülleri almıştır (Yıldırım 2012, 45-46). Haziran 1955 tarihinde yürürlüğe giren, “İspençiyari ve Tıbbi Müstahzar İmalathaneleri Talimatnamesi” ile ilaç üretiminin kontrol altına alınmasıyla birlikte özellikle ağız ve diş bakım ürünleri (macun, gargara, fırça vb.) belirli standartlara kavuşturulmuş, standartları karşılayamayan üreticiler ve fason firmaların üretimi engellenmiştir. Günümüzde diş hekimliği alanında gerek demirbaş gerekse de sarf malzeme gibi birçok materyalin üretiminde de artık yerli ve milli sanayi kuruluşları ve firmalar mevcuttur. Bu sayede malzemelerin ve hammaddelerin yabancı ülkelere temin edilme zorunluluğu giderek azalmış, ülke ekonomisine katkı ve katma değer arttırılmıştır. Günümüzde artık ülkemizde faaliyet sürdüren Türk firmalar dental ünitlerden sterilizatör ve kompresöre, mekanik döner aletlerden el aletlerine, dental implantlardan, rezin kompozit, ölçü maddesi, diş porseleni ve akrili üretimine, anestezi materyallerden diş tedavilerine özel farmakolojik ilaçlara kadar birçok malzemeyi ve ekipmanı üretebilecek kapasitededirler.

Sonuç

2500 yıllık bir tarihe sahip olan Türk Diş Hekimliği, Anadolu’nun kapıları gelinceye kadar ki süreçte çevresindeki kültür ve medeniyetler ile hep etkileşim içerisinde olmuştur. Osmanlı İmparatorluğunda “Tanzimat Dönemi” sonrası sağlık ve eğitim sistemlerinde yapılan birçok ıslahat kapsamında açılan yeni hastaneler ve eğitim kurumları ile ilimin ve halka hizmetinin halka ulaştırılması konusunda çalışmalar yapılmış olsa da dönemim gereklilikleri ve şartları neticesinde bu gelişmeler öncelikle askeri alanlarda gerçekleşmiştir. 20. yüzyılın başında İstanbul Darülfünunu, tıp ve diş hekimliği eğitiminin belirli standartlara çıkarılması ve güncellenmesi için yapılan çalışmalar sonucunda diş hekimliği önem kazanmış, halkın ilgisi ve bakış açısı değişmiştir. Cumhuriyetin ilanı sonrasında ülkemizdeki hekim ve öğretim üyesi ihtiyacını gidermek, tüm yurda sağlık hizmeti götürebilmek ve çağın gerekliliklerini karşılayabilmek için birçok atılım yapılmıştır. Üniversite Reformu, Yüksek Öğretim Kanunu, Sağlıkta

Dönüşüm Programı, Diş Hekimliği Ulusal Çekirdek Eğitim Programı gibi uygulamalar ile, “Diş Hekimliği” mesleği ve eğitimi Dünya standartlarına çıkarılmış, hekimlerin tam donanımlı ve yeterli düzeyde bilgili, araştırmacı, etik değerlere bağlı, ülkesine ve milletine faydalı birer vatandaş olarak yetişmeleri sağlanmıştır.

Kaynakça

- Altıntaş, A., Doğan, H. (2005). Osmanlıda Esnaf Tabibin Ahlak Eğitimi ve Değerleri: 38. Uluslararası Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı. (A.H. Bayat, Y. Ülman, M. Işın, Ed.), Cilt: 2, Sayı: 1, Eylül, 767, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ata, P. (1924). Dişçi Mektebi Islah Edilirken. Vakıf, 2/ 2510, Aralık, 3-4.
- Atasever, M. (2020). Türkiye’de Ağız ve Diş Sağlığı Hizmetlerinin Gelişimi ve Eğitim. Dental Gazete, 10, Haziran 2020, 1-5.
- Atatürk Ansiklopedisi 1933 Üniversite Reformu, <https://atatürkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/1933-universite-reformu/>, (Erişim Tarihi: 03.02.2023).
- Aydın, E. (2004). 19. Yüzyılda Osmanlıda Sağlık Teşkilatlanması. Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, 1/15, Temmuz, 185-207.
- Bali, R.N. (2007). Sami Günzberg: Sarayın ve Cumhuriyetin Dişçibaşısı, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Baltacıoğlu A.Y. (2008). Darülfünundan Üniversiteye (I), 1933 Üniversite Reformu’na Doğru. Toplumsal Tarih, Sayı 175, Temmuz, 78-85.
- Baltacıoğlu, A.Y., Baltacıoğlu, İ. (2010). Türkiye’de Diş Hekimliği Eğitim ve Öğretimi (1908-1933). Osmanlı Bilimi Araştırmaları, 11/1-2, Haziran, 159-202.
- Bayındır Uluskan, S. (2022). Alaturka Musiki Yasağı Akabinde Düzenlenen İlk Ulusal Müzik Yarışması (1 Ocak-15 Mayıs 1935). Atatürk Yolu Dergisi, Sayı: 71, Kasım, 43-67.
- Baytop, T. (1997). Laboratuardan Fabrika’ya, Türkiye’de İlaç Sanayi (1933-1954). İstanbul: Bayer Türk Yayınları.
- Coppa, A., Bondioli, L., Cucina, A., Frayer, D.W., Jarrige, C., Jarrige, J.F., Quivron, G., Rossi, M., Vidale, M., Macchiarelli, R. (2006). Palaeontology: Early Neolithic Tradition of Dentistry. Nature, 440/7085, Nisan, 755-756.
- Çolaklar, H. (2014). History of Dentistry from the Period of the Ottoman Empire to the Republican Period. Journal of Pharmacy and Pharmacology, 2/12, Aralık, 679-694.
- Efeoğlu, A., Erdemir, A.D., Öncel, Ö. (2000). Geçmişten Günümüze Türk Diş Hekimliği. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.

- Eren, İ. (1992). Yugoslavya'daki Türk Sağlık Kuruluşları. I. Türk Tıp Tarihi Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler Kitabı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ergüven, M.H., Yılmaz, A. (2017). Development of Turkish Wellness Philosophy and Reconsideration of Şifahane Concept: The Case of The Darüşşifa of Bayezid II. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, 7/1, Şubat, 27-37.
- Erverdi, N.H. (2022). Ayşe Şadiye Güvendiren and Hatice Azra Demirelli: Turkey's first certified female dentists. Oral Diseases, 29/1, Ekim, 866-869.
- Güler, F. (2022). Türk Diş Hekimleri Birliği Merkez Yönetim Kurulu 18. Dönem Raporu, Diş Hekimliğinde, Eğitim ve İnsan Gücü Planlaması Komisyonu Raporu, https://www.tdb.org.tr/ekler/GK_Rapor2022/Dishek_Egt_ve_Insangucu_Plan_Kom_Rapor_EK_2202.pptx?, (Erişim Tarihi: 03.02.2023).
- Günergün, F., Yıldırım, N. (2001). Cemiyet-i Tıbbiye-i Şahane'nin Mektebi Tıbbiye-yi Şahane'ye Getirdiği Eleştiriler. Osmanlı Bilim Araştırmaları, 3/1, 19-63.
- Has Hacib, Y. (1070). Kutadgu Bilig, (M. Tunçel, Çev.), Ankara: Sistem Ofset Baskı Yayınları.
- Kaştan, Y. (2010). Cumhuriyet Döneminde Nüfus Hareketlerinin Fonksiyonu. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7/1, Şubat, 65-76.
- Kemaloğlu, M. (2014). XI.-XIII. Yüzyıl Türkiye Selçuklu Devletinde Dârüşşifalar, Hikmet Yurdu: Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 7/13, Ocak – Haziran, 289-301.
- Kocatürk, U. (1984). Atatürk'ün Üniversite Reformu ile İlgili Notları. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 1/1, Kasım, 3-95.
- Kurt, E., Sehitoglu, Y., Şengüllendi, M.F. (2020). Türkiye'de Salgın Hastalıklar ve İşletme Tarihi: Salgın Hastalıkla Mücadelede Büyüyen Bir Girişimci Olarak Necip Akar. Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 15/2, Kış, 45-54.
- Muğan, N. (1994). Türk Diş Hekimliği Tarihi, İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Nadi, Y. (1930). Kâzım Esat B. Nasıl tayin edildiğini anlatıyor. Cumhuriyet Gazetesi, Sayı: 2198, 21 Haziran, 1-6.
- Namal, Y. (2012). Türkiye'de 1933–1950 Yılları Arasında Yükseköğretime Yabancı Bilim Adamlarının Katkıları. Yükseköğretim ve Bilim Dergisi, 2/1, Nisan, 14-19.
- Nasser, M., Tibi, A., Savage-Smith, E. (2009). Ibn Sina's Canon of Medicine: 11th Century Rules For Assessing The Effects of Drugs, Journal of the Royal Society of Medicine, 102/2, Şubat, 78–80.
- Neiburger, E.J. (2000). Dentistry in Ancient Mesopotamia. Journal of Massachusetts Dental Society, 49/2, Haziran, 16-19.
- Özlü, Z. (2011). Saray-ı Hümayûn Dişçileri İle İlgili Bazı Notlar. Erdem, Sayı: 60, Ağustos, 187-204.

- Özlu, Z. (2013). Halk Hekimliğinden Diş Hekimliğine: 19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Dişçilik Mesleği (Erbab-ı Esnan). *Bellekten*, 77/279, Ağustos, 671-712.
- Pinell, R. (2011). The Genesis of the Medical Field: France, 1795-1870. *Revue Française de Sociologie*, 52/Ek-1, Aralık, 117-151.
- Pouyan, P. (2015). Avicenna (Ibn Sīnā): A Par Excellence Influential Iranian Physician and Philosopher – Scientist, and The Prince of Physicians. *Merit Research Journal of Medicine and Medical Sciences*, 3/4, Nisan, 165-175.
- Pindborg, J.J. (1975). Et Skyterkar Med Odontologisk Motiv [A Scythian vase with dental motif]. *Tandlaegebladet*, 79/19, Kasım, 752-753.
- Rasimoğlu, C.G.İ. (2013). Taşra'yı İyileştirmek: 19. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda Memleket Hekimleri. *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi*, 3/1, Nisan, 1-6.
- Seçtim, H. (2019). Sağlıkta Dönüşüm Programı Üzerine Bir Değerlendirme. *Management and Political Sciences Review*, 1/1, Mart, 117-133.
- Selçuk, M. (2013). Dişçilik Âlemi Mecmuası (1924-1929). *Tarih Dergisi*, 1/57, Mart, 105-126.
- Sezer, C. (2012). Birinci Dünya Savaşı'nda Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Sağlık Alanındaki Faaliyetleri. *History Studies: International Journal of History*, 4/4, Kasım, 373-384.
- T.C. Mevzuat Bilgi Sistemi, Tıpta ve Diş Hekimliğinde Uzmanlık Eğitimi Yönetmeliği, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=200915153&MevzuatTur=3&MevzuatTertip=5> (Erişim Tarihi: 03.02.2023).
- Terzioğlu, A. (2013). Cumhuriyet Dönemi Türk Tıbbına ve Tıp Eğitime Kısa Bir Bakış, İstanbul: KGM Yayıncılık.
- Uzel, İ. (2006). Türk Dişhekimliği Tarihi Çalışmalarına Kısa Bir Bakış. *Diş Hekimliği Dergisi*, 17/70, Temmuz-Ağustos, 50-53.
- Uzel İ. (2009). Yüzüncü Yılında Türk Diş Hekimliği Eğitimi'nin Eleştirisi, Adana: Çukurova Üniversitesi Basımevi.
- Uzel, İ. (2010). Diş Hekimliği Tarihinde İstanbul, İstanbul: Vestiyer Yayıncılık.
- Uzel, İ. (2018). Diş Hekimliği Tarihi, İstanbul: Quintessence Yayıncılık.
- Uzunçarşılı, İ.H. (1988), Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Varella, E. (2005). Bizans ve Osmanlı Döneminde Selanik'te Sağlık ve İlaç. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 6/2, Haziran, 183-199.
- Yıldırım, N. (2008a). Dünyada ve Ülkemizde Diş hekimliğinin Öncü Kadınları. (Namal A, Öncel Ö, Erdemir AD Ed.), içinde (338), İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.
- Yıldırım, N. (2008b). Dişhekimliği mesleğinde kadınlar. *Toplumsal Tarih*, Sayı 171, Mart, 60-69.

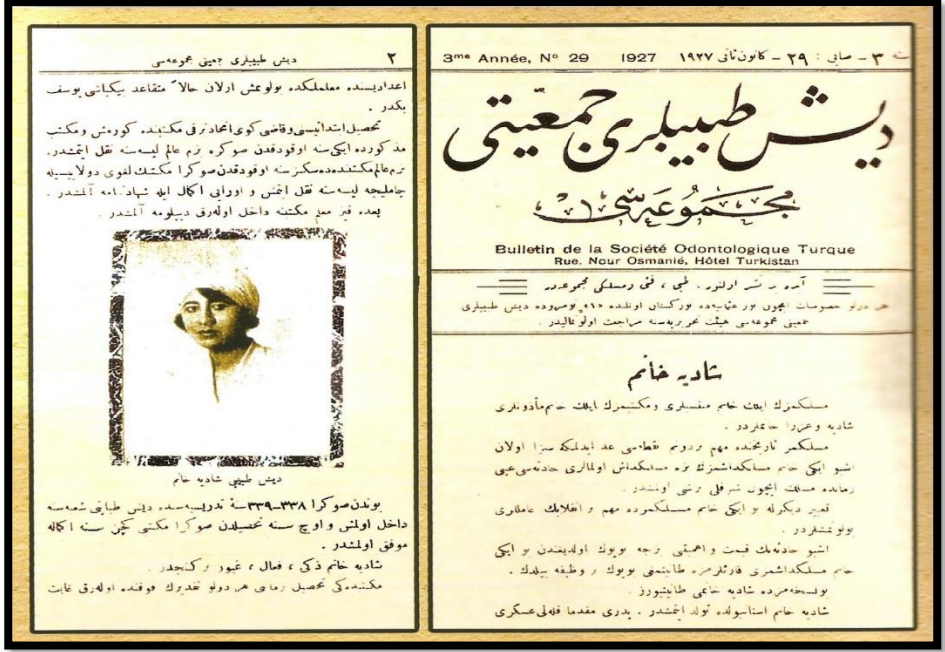
- Yıldırım, N. (2012). Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemlerinde Ağız-Diş Bakımı ve Ürünleri. Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi, 2/3, Ağustos, 35-50.
- Yıldız, A. (2017). Osmanlı İmparatorluğu'nda Sivil ve Türkçe Tıp Eğitime Geçiş. Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası, 70/3, Aralık, 127-134.
- Yiğitbaş, (1951). Türk Dişhekimlerinin Telâfi Edemeyeceği III. Büyük Kaybı: Prof. Dr. Kâzım Esat Devrim. Diş hekimliği Âlemi, 1/8, Haziran, 211-212.

Ekler



Resim-1. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk kadın Dış Tabiplerinden olan Dt. Hatice Azra Demirelli

Dış Doktoru Hatice Azra Demirelli 30 yılı aşkın bir süre İzmir 'de hususi muayenehanesinde vatandaşlarımıza hizmet vermiştir (İstanbul Dış hekimleri Odası Arşivi, **Yeni Asır Gazetesi**, 10 Ocak 1940, 5).



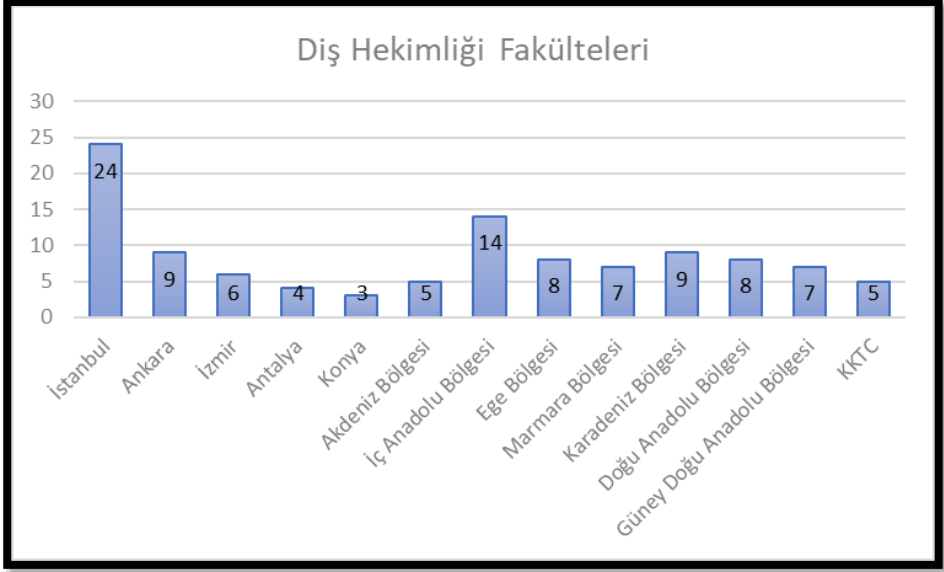
Resim-2. İstanbul Darülfünun-u Dış Tababeti Mektebi'ne ilk kaydolan kadın diş hekimimiz Dt. Ayşe Şadiye (Yusuf) Güvendiren

Diş Doktoru Ayşe Şadiye (Yusuf) Güvendiren, Diş Tababeti Mektebi'nden mezun olduktan sonra Donanmanın Kasımpaşa polikliniğinde işe başvurmadan önce 1 yıl Çapa Kız Öğretmen Okulunda eğitim almış, bu süre zarfında “*Journal of Dental Association*” dergisinde kendisini tanıtan tam sayfa bir makale çıkmıştır. (Uzel 2010, 121; Erverdi 2022, 867).



Resim-3: Eczacı Ethem Pertev Bey ürettiği Pertev Diş Tozları ve Eczacı Necip Akar Beyin geliştirdiği Radyolin Diş Macunu

Pertev Diş Tozları ülkemizden yurt dışına ithal edilen ilk sağlık ürünlerinden olup, birçok uluslararası kongre ve sergide ödüller kazanmıştır. Ecz. Necip Akar Bey'in abisiyle birlikte ürettiği sonrasında kendi formülüyle geliştirdiği Diş Macunu 'nun adını (*RADYOLİN*) dönemin en rağbet gören icatlarından olan Radyo'dan aldığı düşünülmektedir. (Yıldırım 2012, 45-46; Bayındır Uluskan 2022, 2).



Şekil-1: 2023 yılı itibariyle Türkiye Cumhuriyeti'ndeki Diş Hekimliği Fakültelerinin dağılımı.

2023 yılı itibariyle Türkiye Cumhuriyeti'nde 71 adet *Devlet Üniversitesi* ve 33 adet *Vakıf Üniversitesi* bünyesinde faaliyet gösteren ve örgün eğitim-öğretim veren toplamda 104 adet diş hekimliği fakültesi bulunmaktadır. (Yüksek Öğretim Kurumu 2023 yılı Diş Hekimliği Programı Bulunan Tüm Üniversiteler Kontenjan Tablosu).

TÜRKİYE'DE

NÜFUS ve DİŞHEKİMİ DAĞILIMI

TÜRKİYE	NÜFUSU 2021 (**)	DİŞHEKİMİ SAYISI								ÇALIŞAN TOPLAM DİŞ. SAYISI	DİŞHEKİMİNE DÜŞEN NÜFUS	ODAYA KAY. DİŞHEKİMİ SAYISI	ÇALIŞMAYAN DİŞHEKİMİ SAYISI (*)	GSMH 2021 (\$)
		Sağ.Bak.	MSB (**)	Dış.Fak.	Üniversite	Belediye	Diğ. Km.	Km. Top.	Serbest					
	84.680.273	11.643	119	5.785	144	118	340	18.149	25.050	43.199	1.960	30.366	3.448	9.539

* Odalara kayıtlı dişhekimleri esas alınmıştır.

** Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi 2021 Nüfus Sayım Sonuçlarından alınmıştır.

*** Milli Savunma Bakanlığı'nın 2010 yılı verileridir.

Şekil-2: 2022 yılı itibarıyla ülkemizdeki diş hekimlerinin çalıştıkları kurumlara göre dağılımı, hekim başına düşen nüfus ortalaması ve Gayr-i Safi Milli Hasıla (GSMH) ederleri.

Cumhuriyetin ilk kurulduğu 1923 yılında ülkemizdeki yaklaşık 13 milyon kişi yaşarken 327 adet diplomalı diş hekimi mevcuttur. Bu sayı halkın tedavi ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli değildir. Günümüzde nüfusumuza oral diş hekimi sayısı Avrupa ortalamasına ulaşmıştır. (Kaştan 2010, 65; Özlü 2013, 687; Güler 2022, 7).

CUMHURİYETİN KAZANIMLARI

"Fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür" kavramları bir nesil için sadece temel idealler değil, aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu felsefesinin de özüdür. Bu eser, Mustafa Kemal Atatürk'ün zihin dünyasının haritasını çıkararak, atamızın entelektüel kökenlerini ve karakter oluşumunu derinlemesine inceliyor. "En hakiki mürşit ilimdir, fendir; ilmin ve fennin haricinde mürşit aramak gaflettir, cehalettir, dalâlettir" diyen Mustafa Kemal Atatürk için cumhuriyet, sadece bir rejim değil, toplumsal belleğin, kurumların ve gündelik hayatın radikal bir şekilde yeniden tanımlanması demektir. Bu eserde, söz konusu değişimin izi; tarih, felsefe, medya, eğitim, bilim, spor, sağlık ve ekonomi gibi disiplinler arası bir yelpazede titizlikle sürülüyor. Bu kitap, cumhuriyetin sadece bir devlet şekli değil, aynı zamanda Anadolu'daki her bireyin ve her köyün hafızasına işlenmiş, mikro düzeyde modern bir inşa süreci olduğunu kanıtlıyor.

Bağımsızlık, özgürlük, çağdaşlaşma ve toplumsal ilerlemenin sarsılmaz teminatı olan Türkiye Cumhuriyeti'ne dair şimdiye kadar sunulmuş en kapsamlı ve en çarpıcı akademik analiz olan bu çalışma, okuyucuyu kurucu felsefenin derinliklerine davet ediyor.

